

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI

**KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMDE DIŞ GÖÇ OLGUSU VE
KİMLİK SORUNU: 1989 YILINDA BULGARİSTAN'DAN
TÜRKİYE'YE GELEN TÜRK GÖÇMENLERİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA (İSTANBUL-İKİTELLİ ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

GÜLCAN ER SAVAŞ

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI

**KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMDE DIŞ GÖÇ OLGUSU VE
KİMLİK SORUNU: 1989 YILINDA BULGARİSTAN'DAN
TÜRKİYE'YE GELEN TÜRK GÖÇMENLERİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA (İSTANBUL-İKİTELLİ ÖRNEĞİ)**

Yüksek Lisans Tezi

GÜLCAN ER SAVAŞ

Danışman: PROF. DR. MELDA CİNMAN

İstanbul, 2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

İLETİŞİM BİLİMLERİ Anabilim Dalı KİŞİLERARASI İLETİŞİM Bilim Dalı
Yüksek Lisans öğrencisi GÜLCAN ER SAVAŞ'ın KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMDE
DIŞ GÖÇ OLGUSU VE KİMLİK SORUNU : 1989 YILINDA BULGARİSTAN'DAN
TÜRKİYE'YE GELEN TÜRK GÖÇMENLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (İSTANBUL-
İKİTELLİ ÖRNEĞİ) adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 15.06.2011 tarih
ve 2011-11/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği/oyçokluğu ile Yüksek
Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 05.11.2011

1) Tez Danışmanı : PROF. DR. MELDA C. ŞİMŞEK

2) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. EMEL KARAYEL BİLBİL

3) Jüri Üyesi : PROF. DR. ÖZHAN TINGÖY

GENEL BİLGİLER

İsim Soyadı	: Gülcan Er Savaş
Anabilim Dalı	: Halkla İlişkiler
Programı	: Kişilerarası İletişim
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Melda Cinman
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans - Haziran 2011
Anahtar Kelimeler	: Bulgaristan Türkleri, 1989 Göçü, Bütünleşme, Kültür, Kimlik, Aidiyet

ÖZET

KÜLTÜRLERARASI İLETİŞİMDE DIŞ GÖÇ OLGUSU VE KİMLİK SORUNU: 1989 YILINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GELEN TÜRK GÖÇMENLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA (İSTANBUL-İKİTELLİ ÖRNEĞİ)

Türkiye, tarihsel konumu nedeni ile yoğun olarak dış göçe maruz kalmış bir ülkedir. Önemli oranda göçmen nüfusu, ülke nüfusu içerisinde yer almaktadır. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye olan göçleri, dış göçler arasında önemli bir yere sahiptir. Göçmenlerin dahil oldukları yeni toplumda yaşadıkları uyum sorunları sadece onları değil, tüm toplumu ilgilendiren ve etkileyen konulardır.

Bu tez çalışması; İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada; Bulgaristan'daki Türk varlığının tarihsel süreç içerisinde oluşumu, gelişimi ve Türklerin yaklaşık beşyüz yıl süren hakimiyetleri sonrasında azınlık durumuna düşmeleri, çeşitli baskı ve asimilasyon politikalarına maruz kalmaları anlatılmıştır. Çalışmanın devamında, Bulgaristan Türklerinin 1989 yılındaki Türkiye'ye göç süreci incelenmiştir. Son olarak; İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde, 1989 Bulgaristan göçmenlerinin göç sonrasında topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmek amacıyla bir anket çalışması uygulanmış ve sonuçları değerlendirilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Gülcan Er Savaş
Field	: Public Relations
Programme	: Interpersonal Communication
Supervisor	: Prof. Dr. Melda Cinman
Project Type and Date	: Master - June 2011
Key Words	: Bulgarian Turks, Emigration of 1989, Integration, Culture, Identity, Belonging

ABSTRACT

THE OUTER MIGRATION FACT AND IDENTITY PROBLEM IN INTERCULTURAL COMMUNICATION: THE STUDY ABOUT THE TURKISH IMMIGRANTS WHO CAME TO TURKEY FROM BULGARIA IN 1989 (THE SAMPLE OF ISTANBUL-IKITELLI)

Turkey is a country that has been exposed to emigration intensively due to his historical position. There is a considerable amount of immigrant population throughout the country's population. The immigration of Bulgarian Turks to Turkey has occupied an important place through all emigrations. The adaptation problem that immigrants have faced in the new community is not the only issue of them and is also being concerned and affected by the whole society.

This thesis is carried out in the particular district of Istanbul-Ikitelli Immigrant Houses, to determine the culture, identity and belonging issues in the phase of adaptation that Bulgarian Turks immigrating to Turkey from Bulgaria in 1989. In this study, it is explained the occurrence and development of Turkish inbeing in Bulgaria over the course of history, being minority after their 500 years domination in the region, and being subjected to various restraints and assimilation policy. Afterwards, it is examined the process of the emigration of Bulgarian Turks to Turkey in 1989. In conclusion, a questionnaire study is fulfilled, in the particular district of Istanbul-Ikitelli Immigrant House, to determine culture, identity and belonging problems that Bulgarian immigrants of 1989 faced after the immigration in the phase of adaptation to society, and then the results of it are evaluated.

ÖNSÖZ

Göç, çok boyutlu bir olgudur ve bu olgunun farklı boyutları ile incelenmesi gerekmektedir. Göçmenlerin dahil oldukları yeni toplumda yaşadıkları uyum sorunları sadece onları değil, tüm toplumu ilgilendiren ve etkileyen konulardır. Göç ve göçlerin neden olduğu ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de araştırılması gereken konular arasında yer almaktadır.

Türkiye, konumu ve tarihi itibari ile büyük oranda dış göç almış bir ülke konumundadır. Türkiye’deki göçmen nüfusunun önemli bir kısmını Balkanlar’dan gelen göçmenler oluşturmakta ve bunların arasında da Bulgaristan göçmenlerinin oranı azımsanmayacak niteliktedir. Yakın tarihimizin en büyük göç hareketlerinden birisi olan Bulgaristan Türklerinin 1989 Büyük Göç’ü; ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları ile birlikte araştırılması gereken bir konudur. Ancak, bu kriterleri hedef alan araştırmaların sayısı yeterli gözükmemektedir. Bu konuda nicel ve nitel veriler sağlayan çalışmalara ihtiyaç vardır.

Her bilimsel çalışmanın kişisel bir ilgi ve meraktan doğduğu düşünülmektedir. Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki ilgi ve merakın temeli; henüz 11 yaşında küçük bir çocukken, 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye ailem ile birlikte zorunlu göç etmiş olmamdan ileri gelmektedir.

Bu tez çalışması; 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, göç öncesi ve göç esnasında yaşadıklarını anlatmaya ve dahil oldukları yeni toplumda karşılaştıkları uyum sorunlarını tespit etmeye yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu tez çalışmasının temel hedefi; 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen Bulgaristan Türklerinin topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmektir. Çalışma, İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde, 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin; kimlik algısı, aidiyet oluşumları ve bunlara ilişkin söylem biçimlerini belirlemeyi; topluma katılma ve bütünleşme düzeylerini tespit etmeyi; yerli halk ile olan etkileşimlerini ve göçmen ötekileştirmesi’nin ne boyutlarda olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Çalışma, bu konularda sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesine ve sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Bu çalışma, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş tüm göçmenleri bütünüyle kapsayacak geçerli genellemelerde bulunma gayreti içinde olmamasına ve Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçün mahiyetini tüm boyutları ile ortaya koyma gibi bir iddiası bulunmamasına rağmen; çalışma sonunda İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde elde edilen verilerin, 1989 Bulgaristan göçmenlerinin kültür, kimlik, aidiyet ve bütünleşme bağlamında belirli özelliklerini ve mevcut durumlarını genel olarak sergilemek bakımından yol gösterici bir işlevde bulunabileceği söylenebilir. Çalışma sonunda elde edilen verilerin, mevcut literatür için yeni bir bilgi kaynağı olması; özellikle yerel yönetimler ve göçmen dernekleri tarafından değerlendirilip, onların bu konuda yapacakları çalışmalara yol gösterici nitelikte olması umut edilmektedir.

Yüksek lisans eğitimim süresince ve tez çalışması esnasında benden akademik bilgi ve yardımlarını esirgemeyen, eleştiri ve yorumları ile çalışmalarına içerik olarak anlam kazandıran, en başından beri sonsuz bir güvenle yürümemi sağlayan her yönüyle örnek aldığım tez danışmanım değerli hocam Sayın Prof. Dr. Melda Cinman'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Hayatım boyunca kıymetli sevgilerini ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen çok değerli Annem'e ve Babam'a, ihtiyaç duyduğumda yanımda bulunan ve tez çalışması süresince ilgi ve yardımlarını eksik etmeyen Kardeşim'e teşekkürü bir borç biliyorum. Yüksek lisans eğitimim süresince ve tez çalışması esnasında bana göstermiş olduğu sabır ve hoşgöründen, vermiş olduğu destek ve çok değerli yardımlarından dolayı sevgili eşim Uz. Dr. Günay Savaş'a teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul, 2011

Gülcan ER SAVAŞ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
TABLO LİSTESİ	VIII
EK LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

I. BULGARLARIN TARİHSEL KÖKENİ	6
A. İlk Bulgar Devletleri	9
II. OSMANLI HAKİMİYETİNDE BULGARİSTAN (1391-1878)	10
A. Balkanların Fethi	11
B. Bulgaristan'da Türk Varlığı	12
C. Bulgar Milliyetçilik Hareketleri	16
III. BULGARİSTAN'DA TÜRK AZINLIĞI	19
A. Prenslik Dönemi: 93 Göçü ve Türklerin Azınlığa Düşmesi	19
1. 1878 Berlin Antlaşması	24
B. Bağımsız Krallık Dönemi (1908-1919): Balkan Savaşları ve Türkler	26
1. İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909)	29
2. İstanbul Barış Antlaşması ve Müftülerle İlgili Sözleşme (1913)..	30
3. Neuilly Barış Antlaşması (1919)	31
C. Çitçi Partisi Dönemi (1919-1923)	32
D. Faşist Dönem ve Türkiye Cumhuriyeti ile İlişkiler (1923-1944)	33
1. Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması (1925)	38
2. Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi (1925)	39

E. Komünist Partisi İktidarı: Müslüman Türk Azınlığa Karşı	
Asimilasyon Politikaları (1944-1984)	39
1. 1950-1951 Göçü	47
2. Yakın Akraba Göçü (1969-1978)	50

İKİNCİ BÖLÜM

ASİMİLASYON SÜRECİ (1984-1989): BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN 1989 ZORUNLU GÖÇÜ

I. ASİMİLASYON SÜRECİ VE GÖÇÜN ARKA PLANI (1984-1989)	58
A. Asimilasyona Giden Süreç	58
B. Yeniden Canlanma Süreci: Türklerin İsimlerinin Zorla Değiştirilmesi ve Baskılar	63
C. Asimilasyon Politikalarının Türk ve Dünya Basınına Yansıması	72
D. Asimilasyon Uygulamalarına Karşı Türkiye'nin Tutumu ve Tepkisi	79
E. Asimilasyona Uluslararası Tepkiler ve Türkiye'nin Uluslararası Alandaki Girişimleri	88
F. Asimilasyona Karşı Türklerin Örgütlenmesi ve Büyük Göçe Giden Süreç	94
II. 1989 BÜYÜK GÖÇ OLAYI	98
A. Sınır Kapısının Açılması ve Türkiye'ye Vizesiz Geçiş Dönemi	99
B. Göçmenlere Vize Uygulamasının Başlaması	101
C. Göç Sırasında Türklere Uygulanan Kötü Muameleler	105
D. Göç Olayına Tepkiler	107
1. Türk Halkının ve Türk Hükümeti'nin Tepkisi	107
2. Uluslararası Tepkiler	110
E. Göçmenlerin Türkiye'de Karşılansması ve Yerleştirilmesi	112
F. Bulgaristan'a Tersine Göç: Geriye Dönüşler ve Nedenleri	115

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1989 YILINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN
BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN TOPLUMA UYUM AŞAMASINDA
YAŞADIKLARI KÜLTÜR, KİMLİK VE AİDİYET SORUNLARI ÜZERİNE BİR
ALAN ARAŞTIRMASI (İSTANBUL- İKİTELLİ ÖRNEĞİ)

I. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR	120
A. Araştırmanın Konusu, Problemi ve Önemi	120
B. Araştırmanın Amacı	121
C. Araştırmanın Sınırları ve Kapsamı	122
D. Araştırmanın Evren ve Örneklemi	123
E. Araştırmanın Hipotezleri	123
F. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği	124
G. Anketin Uygulanması ve Verilerin Toplanması	125
H. Verilerin Analizi	125
II. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMU	126
III. HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA GÖÇMENLERİN UYUM SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	165
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	168
KAYNAKÇA	180
EKLER	193

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Bulgaristan'da Nüfus Sayımları	23
Tablo 2: Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayıları	34
Tablo 3: Bulgaristan'da Nüfus Sayımları (1926-1956)	37
Tablo 4: 1940-1949 Yılları İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayıları	46
Tablo 5: 1950-1951 Yılları İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayıları	50
Tablo 6: 1989-1990 Zorunlu Göç ile Sınırdan Türkiye'ye Giriş Yapan Göçmenlerin Sayıları	104
Tablo 7: 1990 Mayıs Ayına Kadar Sektör Bazında İşe Yerleştirilen Göçmenlerin Sayıları	114
Tablo 8: Türkiye'den Bulgaristan'a Geriye Dönüşün Aylar İtibariyle Sayısal Durumu	116
Tablo 9: Cinsiyet Dağılımı	126
Tablo 10: Yaş Dağılımı	126
Tablo 11: Bulgaristan'da Yaşadıkları Yerleşim Birimi	127
Tablo 12: Eğitim Durumu	127
Tablo 13: Medeni Durum	128
Tablo 14: Meslek Durumu	128
Tablo 15: Aylık Ortalama Aile Geliri	129
Tablo 16: Sosyal Güvence Durumu	130
Tablo 17: Oturulan Evin Mülkiyet Durumu	130
Tablo 18: Vatandaşlık Durumu	131
Tablo 19: Çift Vatandaşlığı Tercih Etme Sebepleri	131
Tablo 20: Bulgaristan'daki Yakınların/Akrabaların Durumu	132
Tablo 21: Bulgaristan'a Özlem Durumu	132
Tablo 22: Bulgaristan'a Gidip Gelme Sıklığı	133

Tablo 23: Bulgaristan'da Değiştirilen Türkçe İsim ve Soyadların Geri Alınması Durumu	134
Tablo 24: Türkçe İsim ve Soyadlarını Geri Alınma Nedenleri	134
Tablo 25: Göç Sonrası İlk Dönemde Barınma İhtiyacını Karşılama Durumu	135
Tablo 26: Türkiye'deki İlk Dönemde İşsizlik Süreci	136
Tablo 27: Göçmenlerin Kendilerini Öncelikle Nasıl Tanımladıkları	137
Tablo 28: Hangisine Sahip Olmanın Ne Derece Önemli Olduğu	137
Tablo 29: Bulgarca'yı Kullanma Sıklığı	138
Tablo 30: Türkiye'de Doğan Yeni Nesilin (Çocukların) Bulgarca'yı Bilme Düzeyi	139
Tablo 31: Çocuklarını Göndermek İstedikleri Okul Türleri	140
Tablo 32: Evli Olanların Eşlerinin Göçmen Olup Olmaması Durumu	141
Tablo 33: Evli Olmayanların Eş Tercihleri	141
Tablo 34: Göçmenlerin Çocuklarının Kiminle Evlenmesini Tercih Ettikleri	142
Tablo 35: Oturdıkları Bölgeyi Tercih Etmelerinde Etkili Olan Faktörler	143
Tablo 36: Göçmenlerin Komşuluk Durumu	143
Tablo 37: Göçmenlerin Arkadaşlık Tercihleri	144
Tablo 38: Göçmenlerin Sorun Yaşadığı Gruplar	145
Tablo 39: Göçmen Derneklerine Üye Olma Durumu	145
Tablo 40: Göçmen Dernekleri Hakkındaki Düşünceler	146
Tablo 41: Seçimlerde Oy Kullanırken Adayın Göçmen Olmasının Verilecek Karara Etkisi	147
Tablo 42: Göçmenlerin Güven Duyma, Yardımlaşma vb. Açılardan Kimleri Daha Olumlu Gördükleri	148
Tablo 43: Eskiye Göre Değerlendirildiğinde Bulgaristan Göçmenleriyle İlişkilerin Nasıl Görüldüğü	149
Tablo 44: Yaşam Tarzlarının Göçmen Olmayanlara Göre Farklı Olduğunu Düşünüp Düşünmedikleri	149
Tablo 45: Göçmen Olmayanların Kendilerine Bakışını Nasıl Değerlendirdikleri ..	150
Tablo 46: Göçmen Olmayanların, Göçmenleri Kendilerinden Ayrı Gördükleri Noktalar	151

Tablo 47: Dışlandıklarını ya da Farklı Görüldüklerini Düşünen Göçmenlerin Bunun Kendi Aralarında Yakınlaşmaya Sebep Olup Olmaması	152
Tablo 48: Bulgaristan Göçmeni Ebeveynler ile Türkiye’de Doğan Çocukları Arasındaki Tutum ve Davranış Farklılıkları	153
Tablo 49: Gelenek ve Görenekler, Örf ve Adetler, Yaşam Tarzı vb. Konularda Kültürel Anlamda Çevreyle Sorunlar Yaşayıp Yaşamadıkları	153
Tablo 50: Devletin Bulgaristan Göçmenlerine Gösterdiği İlgiyi Nasıl Değerlendirdikleri	154
Tablo 51: Göçmenlerin Kendilerini Bu Toplumda (Türkiye’de) Bir Yabancı Olarak Hissedip Hissetmemeleri	155
Tablo 52: Göçmenlerin Toplumla Bütünleşme Durumu	156
Tablo 53: Göçmenlerin Kendilerini Yaşadıkları Yere ve Koşullara (Türkiye’ye) Ait Hissedip Hissetmemeleri	156
Tablo 54: Türkiye’ye Göç Etmiş Olmaktan Pişmanlık Duyup Duymadıkları	157
Tablo 55: Türkiye Yerine Başka Bir Ülkeye Göç Etmiş Olmak İsteyip İstemedikleri	158
Tablo 56: Türkiye’de Genel Bir Kimlik Sorunu Yaşayıp Yaşamadıkları	159
Tablo 57: Bulgaristan’daki Sosyalist Rejim ile Türkiye’deki Demokratik Rejimin Uyum Aşamasında Sorun Yaratıp Yaratmaması	160
Tablo 58: Göçmenlere Göre Türkiye ve Bulgaristan’ın Karşılaştırılması	161
Tablo 59: Bulgaristan’da Türklerin Parlamento’da Temsil Edilmesi Hakkındaki Düşünceleri	162
Tablo 60: Türkiye’de Parlamento’da Her Türlü Siyasi Görüş ve Düşüncenin Temsil Edilmesi Hakkındaki Düşünceleri	163
Tablo 61: Son Günlerde Medyada Konuşulan 'Demokratik Açılım' Hakkındaki Düşünceleri	164
Tablo 62: Son Günlerde Medyada Konuşulan 'Demokratik Özerklik' Hakkındaki Düşünceleri	164

EK LİSTESİ

	Sayfa No.
EK 1: Araştırmada Kullanılan Anket Formu	194
EK 2: “İşte Zulmün Fotoğrafi, 500 Yıllık Camiyi Yerle Bir Ettiler” Haberi	204
EK 3: “Sofya’dan Zorunlu Göç, 2 Saatte Sınır Dışı” Haberi	205
EK 4: “Yavrumu Ağlata Ağlata Aşıladılar” Haberi	206
EK 5: Göç Esnasında Kapıkule Sınır Kapısı’nda Araç Kuyrukları	207
EK 6: “Sofya’ya Ulusal Tepki” Haberi	208
EK 7: “Ben Artık Orada Ölüyorum” Haberi	209
EK 8: “Umutla Geldiler, Hüsrarla Döndüler” Haberi	210
EK 9: Kapıkule’den Göç Manzaraları	211
EK 10: Göçmenler Trenden İnce	212
EK 11: Göçmenler Trenden İndikten Sonra İstasyonda Eşyaları ile Beklerken ...	213
EK 12: Göçmenler Trenden İndikten Sonra Toprağı Öperken	214
EK 13: Göçmenler Kapıkule’de Türk Toprağını Öperken	215
EK 14: Göçmenler Kapıkule’de Toprağı Öperken	216
EK 15: Göçmenler Kapıkule’de Eşyalarını Taşırken	217
EK 16: Bulgar Sınırından Türk Sınırına Eşyalarını Taşıyan Göçmenler	218
EK 17: Trenden İndikten Sonra Bekleyen Yaşlı Çift	219
EK 18: Göç Yolunda Ağlayan Yaşlı Kadın	220
EK 19: Göç Eden Yaşlı Bir Kadın	221
EK 20: Göç Mağduru Çocuklar	222
EK 21: Kapıkule’de Türkiye’ye Girmek İçin Bekleyen Göçmenler	223
EK 22: Göçmen Çocukları ve Aileleri	224
EK 23: Sınırdaki Eşyalarını Taşıyan Göçmenler	225

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
ANAP	Anavatan Partisi
bs.	Baskı, basım
BBC	British Broadcasting Corporation
BBİD	Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği
bk.	Bakınız
BKP	Bulgaristan Komünist Partisi
BTMKH	Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi
C.	Cilt
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
HÖH	Hak ve Özgürlükler Hareketi
İHSDB	İnsan Haklarının Savunulması Demokratik Birliği
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
M.S.	Milattan Sonra
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
No.	Numara
RFE	Radio Free Europe
s.	Sayfa
S.	Sayı
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı
vb.	Ve benzerleri
VDD89	1989 Viyana Destek Derneği
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Göç konusu, dünyada çok farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Göç konusuyla ilgilenen çok sayıda disiplin bulunmaktadır. Bu doğrultuda; antropoloji, tarih, coğrafya, sosyoloji, siyaset bilimi, sosyal psikoloji vb. alanlarda her yıl göçle ilgili olarak çok sayıda araştırma yapılmakta ve akademik çalışmalar yayınlanmaktadır. Bireysel yada kitlesel göçlerin dünyanın bugünkü nüfus dağılımını; toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yapılarını ve gelişimlerini şekillendirdiği görülmektedir.

Göç, kısaca kitlelerin yer değiştirmesi ve yeni coğrafi bölgelerde yerleşmesi anlamına gelmektedir. Genel olarak ifade edilecek olursa; insanlar tarih boyunca daha iyi yaşam standartları yakalamak amacıyla, bir yerden başka bir yere göç etmişler veya buldukları bölgedeki savaş, doğal afetler gibi sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalmışlardır. Devletlerin etnik politikaları sonucunda da, zorunlu olarak göç ettirmek durumunda bırakılmışlardır.

Göç olgusu, içinde yaşadığımız toplumda yeni ortaya çıkmış veya alışılmadık bir konu değildir; zira üzerinde yaşadığımız topraklar, tarih boyunca meydana gelen göçler nedeniyle hareketli bir coğrafya özelliği taşımaktadır. Göç meselesi, ağırlıklı olarak Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze miras kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, konumu itibariyle çeşitli ülkelerden sürekli göç alarak, göç meselesi ile yoğun olarak karşı karşıya kalmıştır. Türkiye hem göç veren, hem de göç alan bir ülke konumundadır. Bu noktada, Türkiye'de göç olgusu ve göçmen sorunlarını araştırmak; içinde yaşadığımız toplumu daha iyi tanımak, toplumun yapısını ve sorunlarını anlayabilmek, toplumun sosyolojik açıdan analiz edilmesine imkan verecek verilerin elde edilebilmesi bakımından son derece önemlidir. Bu açıdan bakıldığında; göçmenlerin Türkiye'ye geldikten sonra topluma uyum aşamasında yaşadıkları uyum sorunları, yeni toplumla bütünleşip bütünleşmedikleri, etnik ve kültürel sorunlar yaşayıp yaşamadıkları önem kazanmakta ve araştırılması gereken konular arasında yer almaktadır.

Türkiye'nin göç tarihine bakıldığında, göç hareketlerinin ağırlıklı olarak Balkanlar'dan geldiği ve bu göç hareketleri içerisinde Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısının önemli bir oranı temsil ettiği görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu; Balkanları fethettikten sonra, bu topraklarda egemenlik kurmuş ve bu bölgeyi Türkleştirmek amacıyla Anadolu'dan birçok Türk aileyi bu topraklara yerleştirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine girmesiyle birlikte; savaşlarda alınan yenilgiler, kaybedilen topraklar ve savaş sonrası yapılan antlaşmalar neticesinde, Bulgaristan'daki Türk varlığı için sıkıntılı bir dönem başlamıştır. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin anayurda geriye doğru göçleri başlamış ve Bulgaristan'da azınlık konumuna düşmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde beşyüz yıl kalan Bulgaristan; bağımsızlığını kazandıktan sonra, ülkesinde yaşayan Türklere karşı sürekli bir asimilasyon politikası izlemiştir. 'Asimilasyon', 1944 yılında Bulgaristan Komünist Partisi'nin iktidara gelişiyle birlikte, Bulgaristan Devleti'nin temel politikası haline gelmiştir. Özellikle, Todor Jivkov döneminde (1962-1989); ülkede bulunan Türk ve diğer azınlıklar eritmeye çalışılarak, 'tek milletli, Sosyalist bir Bulgaristan' oluşturma hedefine yönelik uygulamalar artmıştır. 'Bulgaristan'da Türk yoktur, sadece Bulgar vardır' sloganıyla başlayan asimilasyon politikaları doğrultusunda; 1984 kış aylarından itibaren 'Soya Dönüş' adı altında zorla isim değiştirme uygulamasına başlanmıştır. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin isimleri, beş ay gibi kısa bir süre içinde zorla Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. Etnik kimliklerini kaybetmemek için uygulamaya karşı çıkanlar, Bulgar Hükümeti tarafından baskılara ve şiddete maruz kalmıştır. Birçok kişi tepki gösterdiği ve karşı çıktığı için öldürülmüştür.

İsim değiştirme kampanyasının hemen ardından ülke çapında Türkçe konuşma yasağı getirilmiş, Türkçe konuşanlar ağır cezalara maruz bırakılmıştır. Okullarda Türkçe eğitimin yasaklanmasının yanı sıra, Türkçe yayın yapan gazeteler ve dergiler kapatılmış ve Türkçe basım ve yayım yapmak ve takip etmek tamamen yasaklanmıştır. Türkçe yayın yapan radyoların dinlenmesi suç teşkil etmiştir. Yasaklar bu uygulamalarla sınırlı kalmamış ve çeşitli dini kısıtlamalar getirilmiştir. Erkek çocukların sünnet ettirilmesi yasaklanmış, camiler çeşitli bahanelerle kapatılmış veya yıkılmış, dini bayramların kutlanması ve bayramlaşma faaliyetleri kaldırılmıştır. Bulgar Hükümeti, Bulgaristan'ın Osmanlı hakimiyetine girmesi ile birlikte Bulgarların zorla Türkleştirildiklerini ve aslında Bulgaristan toprakları üzerinde Türk olduklarını iddia edenlerin zorla Türkleştirilmiş ve Müslüman yapılmış Bulgarlar olduklarını iddia etmiştir. Bu doğrultuda, Türklerin ölümlerini dahi Müslüman dinine uygun olarak gömmelerine müsaade edilmemiş ve Hıristiyan geleneklerine göre gömmeleri için çeşitli baskılar

yapılmıştır. Etnik ve dini yasakların yanı sıra, geleneksel hayata yönelik kısıtlamalar da yapılmıştır. Türk kadınlarının baş örtüsü takması ve şalvar giymesi yasaklanmış; Türk kültürünün geleneksel müzikleri, halk oyunları ve çeşitli uygulamalarına da yasak getirilmiştir.

Bulgaristan Türkleri, tüm bu uygulamalar karşısında kimliklerinden, dini inançlarından ve kültürlerinden ödün vermemiş ve seslerini dünyaya duyurmak ve yapılan haksızlıkları anlatabilmek amacıyla kendi aralarında çeşitli örgütlenme yollarına gitmişlerdir. Bulgaristan Hükümeti ülkede yaşananları gizlemeye çalışmışsa da başarılı olamamış; Bulgaristan Türkleri düzenledikleri miting, protesto gösterileri ve açlık grevleriyle seslerini Türkiye ve dünya kamuoyuna duyurmayı başarmışlardır. Uygulamalara en büyük tepki Türkiye'den ve Türk halkından gelmiş; bu doğrultuda Türkiye'nin çeşitli kentlerinde, Bulgaristan'daki soydaşlara destek mitingleri ve Bulgaristan'ı kınayan protesto yürüyüşleri gerçekleştirilmiştir. Türk Hükümeti, ülkesinde yaşayan Türklere yapılan uygulamalara son verilmesi konusunda Bulgaristan'ı defalarca uyarılmış, geniş kapsamlı bir göç anlaşması yapılması yönünde birden fazla nota göndermiş, ancak Bulgaristan'dan olumlu yanıt alamamıştır.

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin direnişlerine, Türkiye'nin ve diğer devletlerin çeşitli baskılarına daha fazla dayanamayan Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov; 28 Mayıs 1989 tarihinde televizyonda bir konuşma yapmış ve Türklerin isterlerse Bulgaristan'dan ayrılacaklarını bildirmiştir. Jivkov'un bu konuşmasının ardından, 2 Haziran 1989 tarihinden itibaren Türkler, Bulgaristan Hükümeti tarafından sınır kapılarına yığılmış ve birçok Türk hiçbir eşyasını dahi yanına alamadan sınır dışı edilmiştir. Böylece, yakın tarihin en büyük göç hareketlerinden biri olan 'Bulgaristan Türklerinin 1989 Büyük Göç Süreci' başlamıştır.

Bulgaristan'ın izin vermesiyle birlikte, maddi ve manevi tüm varlıklarını doğup büyüdüleri topraklarda bırakarak göç etmek durumunda bırakılan Bulgaristan Türkleri; Türkiye'ye giriş yapmak için, sınır kapılarında kitleler halinde uzun kuyruklar oluşturmuştur. Bu süreç, adeta bir insanlık dramına dönüşerek Türk basınında geniş yer bulmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye yaşanan zorunlu göç kapsamında Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 323.694'e ulaşmıştır. Sonuç itibariyle, bu zorunlu göç hareketi; ardında kaybolmuş hayatlar, parçalanmış aileler, yarım bırakılan çocukluklar, yitirilmiş gençlik hikayeleri ve hüznü hatıralar bırakmıştır.

Türk Hükümeti ve Türk halkı, her ne kadar gelen göçmenlere imkanlar dahilinde çeşitli maddi ve sosyal yardımlar da bulunmuşsa da, bu kadar büyük bir göçmen kitlesinin tüm ihtiyaçlarının karşılanması mümkün olmamıştır. Başta barınma ve iş olmak üzere bazı ihtiyaçların karşılanamaması üzerine, birçok göçmen Bulgaristan'a geri dönmüş ve bu süreç 'Tersine Göç' olarak adlandırılmıştır. Barınma, iş, okul gibi ihtiyaçların yanı sıra; göçmenlerin bir kısmı Türkiye'deki yaşam koşullarına, toplum yapısına ve sosyal hayata da alışmamışlardır. Bazı göçmenler topluma uyum aşamasında kültür, kimlik ve bütünleşme sorunları yaşamışlardır.

Bu tez çalışması; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin, topluma uyum aşamasında yaşadıkları sorunları saptayabilmek; kültür, kimlik ve aidiyet bağlamında sorunlar yaşayıp yaşamadıklarını tespit edebilmek için hazırlanmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; 'Tarihsel Süreç İçerisinde Bulgaristan Türkleri' başlığı adı altında, Türklerin Bulgaristan'ı fethetmeleri ve Türkleştirmelerinden 1989 yılındaki 'Zorunlu Göç'e kadar olan süreç anlatılmıştır. Bu süreç içerisinde; Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme dönemine girmesi ile birlikte kaybedilen savaşlar ve imzalanan antlaşmalar neticesinde yaşanan geriye doğru göç hareketleri ve Türklerin azınlık durumuna düşmeleri; II. Dünya Savaşı sonrası Komünist Partisi'nin iktidara gelmesi ile birlikte, devlet politikası haline gelen 'asimilasyon uygulamaları' ve bunun neticesinde gerçekleşen göçler anlatılmıştır.

Çalışmasının ikinci bölümünde; 'Asimilasyon Süreci (1984-1989): Bulgaristan Türklerinin 1989 Zorunlu Göç'ü' başlığı adı altında, göç öncesi süreç, 'Büyük Göç Süreci' ve sonrasında göç sonrası süreç anlatılmıştır. Bu doğrultuda; asimilasyona giden süreç anlatılmış, Bulgaristan Hükümeti'nin uyguladığı asimilasyon politikaları ve bu politikalara karşı Türklerin direnişlerine detaylı olarak yer verilmiştir. Göç süreci detaylı olarak anlatıldıktan sonra; Türkiye'nin, Türk halkının ve yabancı devletlerin göç olayına karşı verdiği tepkilere yer verilmiştir. Göçmenlerin; Türkiye'de karşılanması, yerleştirilmesi, yapılan yardımlar ana hatlarıyla anlatılmıştır. 'Tersine Göç' olayına değinilmiş, Bulgaristan'a geriye dönüşlerin sebepleri irdelenmiştir.

Çalışmasının üçüncü ve son bölümünde; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'de topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmeye yönelik bir anket çalışması

hazırlanmış ve 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş Bulgaristan Türklerinin ağırlıklı olarak yaşadığı 'İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları' özelinde uygulanmıştır. Anketin uygulama aşamasında; göçmenlerin soruları yanıtlarken yaptıkları yorumlar, dile getirdikleri düşünceler de titizlikle not edilmiş ve verilerin analizi sürecinde değerlendirme kapsamına alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE BULGARİSTAN TÜRKLERİ

I. BULGARLARIN TARİHSEL KÖKENİ

Tarihte “Bulgar” diye bir kavim ve adın M.S. beşinci yüzyılın son çeyreğinden önceleri mevcut olmadığı; ilk defa, Bizans İmparatoru Zenon’un (479-491) Doğu Gotlarına karşı kendine askeri destek sağlamak için, 482’de yardımlarına başvurduğu Karadeniz’in kuzey-batı kıyılarında oturan bir topluluktan bahsetmesi üzerine Bizans kaynaklarında görülmüştür (Kafesoğlu, 1985, s.2; Feher, 1984, s.28).

Bulgar kelimesi, Türkçe’den başka hiçbir dilde açıklanamamıştır. Rasonyi, bilimsel çalışmalarında Bulgar kelimesinin Türkçe bir kelime olduğunu; “Karışmak, karışık, karıştırılmak, karıştırılmış olmak” anlamına geldiğini bildirmektedir. Türkçe ‘bulga-mak, bulamak’, ‘karışmak’ kelimesiyle eş anlamlıdır. Kül Tigin kitabesinin kuzey cephesinde dördüncü satırda, ‘bulgak, bulgaç’ kelimeleri karışıklık anlamında kullanılmıştır (Rasonyi, 1971, s.72).

Tarih sürecinde oluşan Bulgar devletlerinin kökenlerinde üç farklı etnik unsurun bulunduğu genel kabul görmektedir. Bunlardan ilki Slavlar, ikincisi Ön Bulgarlar (Proto-Bulgarians) diyebileceğimiz etnik grup ve üçüncüsü ise Türkler’dir (Hristov, 1980, s.23).

Bulgarların Türk soyundan geldiklerini iddia eden görüşe göre; Bulgar sözcüğü Türkçe’de ‘karışık, melez’ anlamına gelmekle birlikte, yaklaşık olarak beşinci yüzyılda Karadeniz’in kuzeyinde görülen bir devlet içinde bir araya gelen çeşitli Türk boylarına verilen isim olarak geçmektedir. Bu görüş, Bulgar tarihçilerinin de kabul ettiği bir görüştür. Fakat Bulgar tarihçilerine göre, Bulgarlar sadece Türk kökenli bir etnik grup değildir; kuzeyden gelen göçebe Slavlar, ikinci etnik bileşen olarak yerli halk yani Traklar (Proto-Bulgarians), üçüncü bileşen de kuzeyden gelen ve orijin olarak Türk boyuna mensup olan göçebelere oluşmuştur (Hristov, 1980, s.23-25).

Bulgarların tarihsel kökeni konusunda, bir Türk boyu olduğu yönünde araştırmalar vardır. Todorov, Bulgarların Türk kökeninden geldiği yönündeki görüşünü şu şekilde açıklamıştır (Todorov, 1979, s.12):

“Yedinci yüzyılın ikinci yarısında Tuna deltasının kuzeyine doğru ilk Bulgarlara ait bir boy gelip yerleşmiştir. Bu Bulgarlar Hazar denizinin kuzeyinde, Dinyeper nehriyle Azak denizinin arasında kalan bölgede yerleşmiş olan Türk boylarındandırlar. Altıncı yüzyılın sonuna doğru aynı dili konuşan, ortak gelenek ve göreneklere sahip, ortak kökten gelen büyük bir birliği oluşturan bu Bulgar Türklerinin ülkesi Bizanslı tarih yazarlarının dilinde ‘Büyük Bulgaristan’ diye geçmektedir.”

Feher de bu konuyu şöyle açıklamaktadır (Feher, 1984, s.7):

“Bulgar Türkleri, Hun devletinin çözümlenmesini takip eden hareketler neticesinde ilk defa Avrupa sınırında görüldü. Bu dönemdeki Bulgar Türkleri ile ilgili olarak beşinci yüzyılda yaşayan Bizans tarihçisi Priskos’da şunları okuyoruz: 463 sıralarında Onogurlar, Ogurlar ve Saragurlar Bizans’a elçi gönderdiler. Kaynaklardaki belgelere dayanarak Ogurlar ile Bulgar Türklerinin kastedildiğini biliyoruz. İkinci yüzyıldan önce Onogurlar-Bulgar Türkleri-diğer Ogur kavimleriyle birlikte Orta Volga ve Kama Nehirleri çevresinde oturuyorlardı.”

Kafesoğlu, ‘Bulgar’ adınının 470-480 yılları arasında doğu Avrupa’da meydana gelen tarihi hadiselerin bir ifadesi olduğunu; Batı Hun İmparatoru Atilla’nın ölümünden sonra (453), ilk iki oğlu İlek ve Dengizik’in Germen kabileleri ve Bizans ile savaşlarda öldükten sonra, küçük oğlu İrnik’in Orta Avrupa’da tutunmanın mümkün olmadığını anlayarak, savaştan yorgun Hun kalıntıları ile birlikte doğu istikametine çekilerek kuzey-batı Karadeniz sahillerine ulaştığını belirtmektedir. Hun Türkleri burada Doğu’dan gelmiş olan Ogur (Oğuz) Türkleriyle karışarak, bu karışım sonucunda zamanla ‘Bulgar’ adını taşıyan bazı devletler oluşmuştur (Kafesoğlu, 1985, s.2).

Ogur kavimlerinin eski yurdu İç Asya idi. Bizans tarihçisi Priskos Rhetor’a göre, 461-465 yılları arasında Asya’dan Batıya doğru büyük bir göç hareketi olmuştur. Asya’nın en doğusunda oturan Avarlar batılarındaki Sabirlere hücum etmişler, Sabirler ise Ogurları, Onogurları ve Saragurları batıya doğru sıkıştırmışlardır (Feher, 1984, s.30; Rasonyi, 1984, s.4). Bu Türk kavimleri Volga’dan Tuna’ya kadarki geniş sahada

yayılmış olarak bir süre federasyonlar halinde teşkilatlanmışlardır. 635 yılında başbuğları Kurt'un Avar hegemonyasını reddederek bir devlet kurmasıyla, tarihte 'Bulgar' adını taşıyan ilk devlet kurulmuş oldu. Kurt bir görüşe göre Batı Gök-Türk Hakanı'nın yeğeni idi. 'Büyük Bulgaria' adı verilen bu devletin büyük çoğunluğu, On-Ogurlardan meydana gelmektedir (Kafesoğlu, 1985, s.14).

Kurt'un 665'te ölümüyle birlikte, komşu Hazar Devleti'nin baskısı sonucunda gücünü kaybedip çöken bu devletten kalabalık kitleler halinde yeniden göçler başlamış; Kurt'un büyük oğlu Bayan kuzeye doğru çekilerek İtil Bulgar Devleti'nin (Dış Bulgarlar), Esperüh adlı üçüncü oğlu da batıya yönelerek 685'te Tuna Bulgarları (İç Bulgarlar) Devleti'nin başına geçmişlerdir. Kısa zamanda askeri siyasi bakımlardan geliştiği görülen Tuna Bulgar Devleti, Ogur Türkleri tarafından kurulan en uzun ömürlü siyasi teşekkül olmuştur.

İlk olarak 1882'de Vainbery tarafından ileri sürülen Bulgarların Türk aslından geldiği görüşü; Bulgaristan'da arkeolojik kazılar ve sanat tarihi araştırmaları yapan Feher, Türk filolojisi uzmanı Nemeth ile Rasonyi'nin dil incelemeleri sonucunda da kesinlik kazanmış ve daha sonraları da birçok tanınmış dil bilimci ve epigrafist tarafından da pekiştirilmiştir.

Bu görüşün doğruluğu, Bulgar Türklerine ait en eski belge olan ve başlangıcından 765 senesine kadarki Bulgar Hanlarının adlarını ve hakimiyet sürelerini içeren 'Bulgar Hakanlar Listesi' diye tanınmış on dört satırlık vesikadan da (bu vesika 765-766 yıllarından önce Grek harfleri ile bir sütün üzerine yazılmışken, günümüze bir Rus kroniğinde, eski İslavcaya nakledilmiş şekliyle ulaşmıştır) anlaşılmaktadır. Tuna Bulgar Devleti'nde, Onogurdur Türklerinin hakim sınıf olduğu anlaşılmaktadır (Kafesoğlu, 1985, s.15).

1984 tarihinde dönemin Bulgaristan Dışişleri Bakanı İvan Ganev tarafından kaleme alınan 'Bulgaristan'a Bir Bakış' adlı eserde Ganev, Bulgarların Türk soyundan geldiğine dair şu görüşleri bildirmektedir (Ganev, 1984, s.5):

"Bulgaristan 1300 yıllık bir tarihe sahiptir. Bulgar Devleti, Volga boylarında yaşamış olan ve Balkan Yarımadasının kuzey-doğu bölgesine göç eden, eski Türk boyundan gelen Protobulgar kabilelerinin biri tarafından 681 yılında kurulmuştur."

Tuna-Bulgar Devleti dokuzuncu yüzyıl başlarında en parlak devrini yaşamış olmakla birlikte, yavaş yavaş yerli Slav kültürünün etkisine girmeye başlamıştır; 864-865 yıllarında Hıristiyanlığın kabulüyle, Bulgarlar Türklüklerini kaybederek Slav-Bizans kültürünün etkisine girmişlerdir (Toğrol, 1989, s.10).

Lütem'e göre Hıristiyanlığın kabul edildiği tarih olan 865, Bulgar devlet tarihinin başlangıcıdır (Lütem, 2000, s.15). Macar tarihçi Feher ise; Bulgar Türk çağını, kültür bakımından onu takip eden Hıristiyanlık çağından kesin bir tarzda ayırmanın doğru olmayacağı görüşündedir; çünkü Bulgar devleti ve milletini ortaya çıkaran Bulgar Türkleri, dokuzuncu yüzyılın ortalarında Hıristiyanlığı kabulünü takiben teşkilatlandıkları Slavlar ile zamanla bir Hıristiyan Bulgar milleti oluşturmuşlardır (Feher, 1984, s.87-88).

Tuna Bulgar Devleti'nin, 681 yılında Hun ve Onogur Türklerinin bir karışımı olan Bulgar Türkleri tarafından kurulduğu ve Bulgar kelimesinin bile Türkçe bir kelime olduğunun Batı'daki bilim adamları tarafından kabul edildiği görülmektedir.

A. İlk Bulgar Devletleri

İlk Bulgar devletleri başlıca üç isim altında toplanmaktadır: Büyük Bulgaristan Hakanlıkları (630-1236), Tuna Bulgar Hakanlığı (681-1015), İdil (Volga) Bulgar Devleti (670-1400).

İdil (Volga) Bulgar Devleti, 1400-1436 yıllarında Moğollar tarafından yıkılmıştır. Tuna Bulgar Hakanlığı ise, 1326-1393 yılları arasında süren savaşlar neticesinde Osmanlıların eline geçmiş ve bu hakimiyet 1908 yılında kurulacak olan Bulgaristan Devleti'ne kadar sürmüştür (Todorov, 1979, 40-44).

680 yılında kurulan Bulgar Devleti, 1015 yılında Bizans hakimiyetine girmiştir. Bulgarlar, bu devlete I. Bulgar Devleti adını vermişlerdir. İlk Bulgar devletlerinin sosyoekonomik durumu komşu olan Bizans İmparatorluğu ile sürekli zıtlık içinde olmuştur. Bulgarlar ve Bizanslılar dönem dönem kanlı bıçaklı, dönem dönem de çok iyi ilişkiler geliştirmişlerdir. İlişkilerin iyi olduğu dönemde Bulgaristan Devleti güç kazanmış, hatta bir süreliğine Avrupa'nın en güçlü devleti konumuna yükselmiştir. Bu dönem II. Basileus'un 1018 yılında Bulgar Krallığı'na son verip, bu topraklarını 150 yıl kadar bir

süre için Bizans İmparatorluğu'na katmasıyla çatışmalar son bulmuştur (Lütem, 2000, s.15).

1185 yılına gelindiğinde Bulgar Krallığı yeniden kurulmuş; Asen Hanedanı döneminde Arnavutluk, Epir, Makedonya ve Trakya'yı kapsayacak genişlikte bölgeye hakim olmuştur (Lütem, 2000, s.15). 1185 yılında bağımsızlıklarını kazanan Bulgarlar, günümüzde II. Bulgar devleti adını verdikleri, Osmanlı Türklerinin son verdiği devleti kurmuşlardır (Eren, 1985, s.1-2).

Bizans hakimiyetinde çeşitli iniş çıkışlarla seyreden Bulgar tarihinde, ondördüncü yüzyılda önemli bir değişim daha meydana gelmiş ve Bizans hakimiyeti sona ermiş, yaklaşık 500 yıl sürecek olan Osmanlı hakimiyeti başlamıştır.

II. OSMANLI HAKİMİYETİNDE BULGARİSTAN (1391-1878)

Balkanlarda Türk varlığının başlangıcı, Osmanlı döneminden çok daha öncelere dayanmaktadır. İlk olarak Hun Türkleriyle başlayan bu mevcudiyet, Orta Asya'dan göç eden çeşitli Türk boylarıyla devam etmiştir. Bu topluluklar bölgenin kültürel gelişimine büyük katkıda bulunmuş, ancak büyük çapta asimilasyona uğramışlardır.

Ondördüncü yüzyılın ortalarından itibaren Süleyman Paşa komutasında Rumeli'ye geçen Türkler bu sayede Balkanlar'ı fetihe başlamışlar ve bu fetihler neticesinde, Osmanlı Devleti Bulgaristan'a 1389 yılında hakim olmaya başlamıştır (Halaçoğlu, 2002, s.308).

Bulgaristan'daki Türk azınlığının tarihi, esas olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan'ı fethi ile başlamıştır. Osmanlıların 1393'te Tırnova'yı, 1396'da Haçlılara karşı Niğbolu Savaşı'nı kazanarak Vidin'i, 1400'de de Dobruca'yı almalarının ardından, Bulgaristan bir bütün olarak 1878'e kadar Türklerin elinde kalmıştır (Todorov, 1979, s.41-44).

Balkanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu tarafından fethi, bölgede yeni ve parlak bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yaklaşık 500 yıl süren bu iktidar döneminde bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısı büyük bir gelişme göstermiştir. Günümüze kadar

ulaşan kültür mirasının büyük bir kısmı bu dönemde inşa edilmiştir. Yine bu dönemde Türkler; Balkan topraklarında yaşayan çeşitli topluluklarla köklü bağlar kurarak, bölgedeki Müslüman-Türk varlığını kalıcı hale getirmişlerdir.

A. Balkanların Fethi

Balkanlarda fetihler, Osmanlı Devleti'nin 1299 yılında kuruluşunu takiben 1352'de Süleyman Paşa'nın Gelibolu yarımadasına ayak basmasıyla başlamıştır. Böylece Türkler, bu bölgeye ikinci defa gelmiş oldular. Süleyman Paşa Tekirdağ'a kadar uzanan bölgede, bir yıl içinde sürekli Osmanlı egemenliğini kurmuştur.

Sultan I. Murat; Trakya, Bulgaristan ve Sırbistan'ı fethederek Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da gerçek kurucusu olmuştur. Tahta geçer geçmez 1361'de Edirne'yi, 1363'te Filibe ve Zağra'yı almış, Meriç vadisine hakim olmuştur. Sofya da, 1379'da Osmanlılar tarafından fethedilmiştir. I. Murat 1389'da öldüğü zaman, Osmanlı yönetimi Tuna'ya, Tuna deltasına, Adriyatik Denizi'ne ve Attika yarımadasına dayanmış bulunuyordu (Toğrol, 1989, s.11).

I. Murat'ın yerine tahta geçen Yıldırım Beyazıt (1389-1402), Balkanlardaki Türk hakimiyetini kesinleştirmiştir. Yıldırım Beyazıt, Eflak (Ulahya) denen Güney Romanya'yı alarak, Tuna'yı kuzeye doğru atlamıştır. Beyazıt zamanında Rumeli eyaletinin ana topraklarının hepsi artık fethedilmiş bulunuyordu (Toğrol, 1989, s.11).

Osmanlıların Avrupa kıtasında fetihlere başlamaları, Avrupa ülkelerini telaşlandırmıştır. Osmanlıları Avrupa'dan ve Balkanlar'dan atmak için, bir çok askeri koalisyon düzenlenmiştir. Bu birleşik Haçlı kuvvetlerine karşı Sırpsındığı'nda (1364), Çirmen'de (1371) zaferler elde edilmiştir (Öztuna, 2006, s.17-18). Çirmen zaferi, Türklere Makedonya kapılarını açmış ve Batı Trakya'yı ele geçirerek bölgede tam egemenlik kurmalarını sağlamıştır (Baş, 2005, s.17).

Osmanlılar; daha sonra I. Kosova'da (1389), Niğbolu'da (1396), Varna'da (1444) ve II. Kosova'da (1448) Haçlı ordularını mağlup etmişler ve Balkanlar uzun süre Türk'lerden geri alınamamıştır. II. Kosova, Osmanlı'yı Balkanlar'dan sürmek için Avrupa'nın son teşebbüsüdür. Avrupa, ondan sonraki iki buçuk asırda Osmanlı'ya karşı

sadece savunma savaşı yapabilmiş ve 1683'e kadar bu süreç devam etmiştir (Öztuna, 2006, s.18).

Fatih Sultan Mehmet (1451-1481), babasının yanında II. Kosova Savaşı'na katılmış ve Avrupa koalisyonuna karşı Türk topraklarını savunmuştur. Fatih; Avrupa koalisyonunun üyelerini yenerek, savaşlardan galip olarak çıkmıştır. Atina'ya ve Bükreş'e girmiş; Mora ve kıta Yunanistan'ını Osmanlı egemenliğine almış ve böylece Balkanlar'ın tek hakimi olmuştur (Kayapınar, 2002, s.193).

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) ilk seferinde, Orta Avrupa'nın kilidi sayılan Belgrad kalesini almıştır (1521). Üçüncü seferinde, Mohaç'ta Macar ordusunu yok ederek 'Macaristan Fatih'i' olmuştur (1526). Balkanlar, Macaristan'ın fethiyle kuzeye doğru tam bir müdafaa şeridiyle sarılmış ve Balkan ülkeleri Osmanlı'nın iç memleketleri haline gelmiştir. Böylece, Osmanlı Rumeli'si tam anlamıyla oluşturulmuştur. Çok sayıda Türk, Anadolu'dan Balkanlar'a geçmiş ve Balkanlar'da büyük Türk şehirleri ortaya çıkmıştır (Öztuna, 2006, s.18-19).

B. Bulgaristan'da Türk Varlığı

Anadolu'yu iskan eden Türklük Orta Asya'dan ve Türkistan'dan geldiği gibi, Rumeli'yi iskan eden Türklük de 1350'lerden başlayarak ve asırlarca ardı arkası kesilmeyen dalgalar halinde Anadolu'dan gelmiştir. Beşyüz yıla yakın bir süre Osmanlı egemenliğinde kalan Bulgaristan'a, başta Anadolu'dan yapılan nüfus kaydırmaları olmak üzere çeşitli yollarla Müslüman-Türk topluluklar yerleştirilmiştir. Bu iskan politikaları sonucunda Türkler, onaltıncı yüzyıldan ondokuzuncu yüzyıl başlarına kadar Bulgaristan nüfusunun çoğunluğunu oluşturmuştur.

Osmanlı hakimiyeti diğer Balkan milletlerinde olduğu gibi; Türklerle aynı kökenden olan ve sekizinci yüzyıldan sonra Slav kültürünü kabul eden Slavlaşan Bulgarlar arasında da kolaylıkla benimsenmiştir (Kafesoğlu, 1985 ,s.16).

Osmanlı Devleti; hakimiyeti altına aldığı diğer bütün milletlerde olduğu gibi, Bulgar Halkının da din, dil ve eğitim hürriyetine dokunmamıştır. Osmanlı Devleti'nin fetih politikası gereği fethedilen yerlere Anadolu'dan Müslüman-Türk nüfus iskanı

yapılmış, çeşitli imar faaliyetlerinde bulunmuş ve buraların Türkleşmesi hedeflenmiştir (Özbir, 1986,s.6).

Yeni fethedilen Balkan ülkelerine Türkmenler getirilip yerleştirilmiş, bu yerlere yerleşen Türkler burayı vatan yapmışlardır. Her tarafta Türk şehirleri, kasabaları, köyleri yükselmiş ve birçok bölgede Türk nüfus çoğunluğu elde edilmiştir. Sonuç itibariyle, Rumeli bir Türk ülkesi olmuş ve Anadolu gibi İmparatorluğun vazgeçilmez diğer kanadını teşkil etmiştir.

Balkanların Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girmesinden sonra, Anadolu'dan Türk iskanı ile göçler olmuştur. Onbeşinci yüzyıl ortalarına ait 'Paşa Sancakları Nüfus Tahrir Defterleri', Balkanlar'da ve dolayısıyla Bulgaristan'da nüfusun %70-80'e varan büyük çoğunluğunun daha o zamanlarda Müslüman Türklerden ibaret olduğunu göstermektedir. Osmanlı yöneticileri, Balkanlar'da yapılan fetihlerin ardından Anadolu'dan soylu ailelerin Rumeli'ye yerleşmesini sağlamış ve iskanı teşvik etmiştir. Osmanlılar; Selçuklular tarafından da geniş ölçüde kullanılmış eski bir kolonizasyon usulü olan sürgün yönteminden de yararlanarak, Türk gruplarını özellikle egemenlikleri altına aldıkları yerlerin uç noktalarına yerleştirmişlerdir (Özbir, 1986, s.5).

Türk nüfusu devamlı olarak Anadolu'dan Rumeli'ye göç etmiştir, çünkü Osmanlılar sadece Anadolu'yu değil Rumeli'yi de vatan saymıştır. Edirne'yi başkent yapmaları da bu gerçeği kanıtlamaktadır (Tufan, 1989, s.15).

Bulgaristan'da Osmanlılar tarafından ilk iskan edilen başlıca yerleşim alanları; Edirne, Filibe, Tatar-Pazarı, Silistre, Pravadi, Varna, Hırsova, Karin Ovası, Misivri, Tırnova, Zıştova ve diğer yerleşim yerleridir. Bunların arasında Edirne'nin idari teşkilattaki statüsü ve önemi büyüktür (Maranki, 1993, s.58).

Bulgaristan fethedildiğinde şehir denecek hiçbir vilayeti bulunmamasına rağmen, Osmanlılar bu topraklar üzerinde beş yüzyıl süren adil ve müreffeh bir hakimiyet kurmuşlardır (Maranki, 1993, s.58).

Bölgede karışıklıklar hüküm sürmekte; ne siyasi, ne de dini birlik bulunmamaktadır. Kral ile Bulgar Boyları (Beyleri) arasındaki kavgalar, Osmanlıların Rumeli'yi fetihleri esnasında ve Bulgar Kralı olan Ivan Aleksandır ile oğlu Ivan Şişman zamanında da devam etmiştir. Gerek Sırp, gerek Bulgar Krallıklarındaki feodal beylerin halka baskı yapmaları; kendi aralarındaki bitmez tükenmez kavgaları, Bizans'ın sürekli

entrikaları, kilisenin halkı ağır vergilere bağlaması ve yönetimdeki otorite boşluğu halk arasında devamlı hoşnutsuzluklara yol açmış bulunuyordu. Bu nedenle, Anadolu'da kurulup gelişen Osmanlı Devleti'nin düzgün ve adaletli yönetiminin Rumeli'de de uygulanmasından dolayı; Bulgar halkı Osmanlılara karşı yakın davranmış, hatta bazı tarihçilere göre onlara bir kurtarıcı gözûyle bakmıştır (Toğrol, 1989, s.11).

Bulgaristan'da Osmanlı hakimiyetinden sonra; bir yandan önemli ölçüde Türk nüfusu nakledilirken, bir yandan da hayır ve kültür kurumları oluşturulmuştur. Hasköy, Çırpın, Zağra, Yanbolu, Akça, Filibe, Varna gibi yerleşim yerlerinin % 85'ini Müslüman-Türk nüfusu oluşturmaktaydı. Bulgaristan'a Türk nüfusu yerleşmeye başladıktan ve devlet tarafından vakıf, tekke ve zaviyeler kurulduktan sonra; Türkler bu bölgelere kendiliğinden göç etme ve yerleşme faaliyetlerine başlamışlardır. Buralara kendi kimlik ve damgalarını vurmuşlardır. Ondördüncü yüzyılda Timur'un Anadolu'yu istila etmesiyle bu topraklara göçler daha da artmıştır. Balkanlardaki iç kargaşalardan, Osmanlı Devleti'nin düzgün ve adaletli yönetiminin Rumeli'de de uygulanmasından dolayı, Bulgar halkı Osmanlıları bir kurtarıcı güç olarak görmüştür. Bu görüş doğrultusunda bazı kaynaklar; Balkanlardaki birçok topluluğun dinini değiştirerek, kendiliğinden Müslüman olmayı seçtiklerini yazmaktadır (Maranki, 1993, s.59).

Osmanlılar yeni fethedilmiş bölgelerde yaşayan halka asla zorla İslamlaştırma ve Türkleştirme politikası uygulamamışlar, aksine dinlerine ve dillerine karışmayıp hoşgörülü davranmışlardır. Bu konuda Shaw "Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye" isimli eserinde şunları belirtmektedir (Shaw ve Shaw, 1994, s.41-42):

"Osmanlılar, geleneksel İslam hoşgörü politikasını izleyerek aynı Tanrı'ya inanan Hıristiyanların, Musevilerin ve diğerlerinin Müslüman yönetimini kabul ettikleri ve askerlik hizmeti yerine özel bir vergi olan 'cizre'yi ödedikleri takdirde; hayatlarının, mallarının ve dinlerinin korunması hakkına sahip olduklarını kabul ederlerdi. Bazı Balkan Hıristiyanları; ya devlet dininden olmanın nimetlerinden yararlanmak, ya da Hıristiyan yönetiminde cezalandırılan ama Osmanlı'nın fethiyle birlikte baskıdan kurtulan Bosna'nın Bogomilleri gibi tercihen İslamlığı seçmişlerdir. Osmanlılarda halkı kitle halinde din değiştirmelere zorlamak için bir çaba göze çarpmamaktadır."

Osmanlılar, devletin büyüme çağında şiddetle asker ihtiyacı duymuşlardır. Orduda Hıristiyan askerlerin bulunması bu ihtiyaçtan ileri gelmektedir. Daha sonraları II. Murat zamanında çıkarılan kanunla 'Devşirme Yöntemi' ile asker toplanmasına

başlanmıştır. Osmanlı'da uygulanan bu asker alma yasaları, Bulgarlar arasında da uygulanmıştır (Koçak, 1976, s.52-53).

Osmanlılar döneminde bütün Balkanlar'da olduğu gibi; Bulgaristan'da da her türlü ferdi hak ve hürriyetler serbest kılınmış, Bulgarların kendi aralarında teşkilatlanmalarına bile izin verilmiştir. Hıristiyan halkın kendi iç işleri; dini yetkilerinin yanı sıra idari yetkileri de olan kilise tarafından ve köylerde 'Kınez' adlı muhtarlar aracılığı ile yürütülmüştür. Hıristiyan dinine en küçük bir müdahale olmamış, asayiş bozmayan her Hıristiyan 'Tanrının Türk'e emaneti' kabul edilmiştir. Bulgaristan merkeze yakınlığı nedeniyle önemli bir ticaret merkezi olmuş, devlet tarafından Bulgar tüccarlara birçok imtiyazlar tanınmıştır (Toğrol, 1989, s.14).

Bulgar tarih ve edebiyat kitaplarında '500 yıllık esaret' olarak adlandırılan Osmanlı idaresinde; Bulgar halkı can, mal ve ırz güvenliği ile huzur içinde yaşarken, Avrupa'nın diğer bölgeleri 15,16 ve 17. yüzyıllarda din ve mezhep kavgaları yüzünden büyük savaşlar yaşamışlardır. Katoliklerin engizisyon mahkemelerinde yüzbinlerce kişi canından olmuştur (Toğrol, 1989, s.14).

Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'daki Tuna ve Edirne vilayetleri üzerine kurulu olan Bulgaristan; aynı zamanda merkeze yakınlığı ve sefer yolu güzergahında olması sebebiyle ve Osmanlı Devleti'nin Bulgar tüccarlarına geniş imtiyazlar tanınması sonucunda, ticari bakımdan oldukça gelişme göstermiştir. Bu şekilde ondokuzuncu yüzyıla kadar yaklaşık beşyüz yıl Osmanlı hakimiyetinde yaşayan Bulgarlar, barış içinde ve benliklerinden hiçbir şey kaybetmeden varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Ondördüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyet sahasına giren günümüz Bulgaristan coğrafyası, devlet tarafından uygulanan sistematik bir iskan politikası sonucu Türk yurdu haline gelmiştir. Osmanlı döneminde Anadolu'dan bölgeye göç eden Türkler, buradaki yerli Türk halkla kaynaşp çoğalmışlar, böylece Türk varlığının devamlılığı sağlanmıştır (Erendil, 1976, s.112-113).

Yaklaşık bin yıldır Balkanlarda yaşayan Türkler, onaltıncı yüzyılda Bulgaristan coğrafyasında nüfusun büyük bir kısmını teşkil ediyordu (Korkud, 1986, s.4). Bölgedeki nüfus dengeleri sürekli Türklerin lehine bir gelişme göstermiştir. Türk nüfus yoğunluğu ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar Bulgaristan coğrafyasında etkinliğini korumuştur.

II. Viyana Kuşatması'nın (1683) başarısızlığa uğramasından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilime devrine girmesiyle, onsekizinci yüzyılda Türkler ilk defa geriye göç ile karşılaşmışlardır. 1683-1689 yılları arasındaki Osmanlı-Avusturya Savaşları esnasında, sınır boylarındaki Türk'lerin geri çekilmeleri süreci başlamıştır (Ağanoğlu, 2001, s.31). Böylece, Osmanlı İmparatorluğu tarafından Balkanlara yerleştirilen Türkler ilk defa anayurda doğru göç etmeye başlamışlardır.

Bu döneme kadar bölgede hakim olan siyasi otoritenin temel unsuru olan Türkler; gerek devletin siyasi otoritesinin zayıflaması, gerekse Fransız İhtilali'nin sonuçları ve Avrupa Devletlerinin desteği ile bağımsız Bulgaristan Devleti'nin kurulma çabaları ile birlikte zor bir duruma düşmüş, göçe zorlanmış ve azınlık durumunda kalmışlardır.

C. Bulgar Milliyetçilik Hareketleri

Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlarda 1403'te Yıldırım Beyazıt'ın Ankara Savaşı'nda aldığı yenilgi sonrası ilk ayaklanma ve özgürlük hareketi ile karşılaşmıştır. Osmanlıların taht kavgalarından yararlanarak Bulgarlar ortak bir ayaklanmaya gidecek bir biçimde örgütlenmiş, fakat bu ayaklanma bastırılmıştır. Bulgarlar Haçlıları ellerinden geldiğince desteklemişler ve Haçlı orduları 1443-1444'teki Haçlı Seferleri sırasında Bulgar topraklarından geçerken büyük sevgi gösterileriyle karşılaşmışlardır. Haçlı ordularının yenilgisi ile, ilk ayaklanma ve özgürlük çabaları bastırılmıştır (Todorov, 1979, s.52; Hristov, 1980, s.66-67).

Bir diğer ayaklanma 1598'de patlak vermiştir. Avusturya'dan beklenen destek gelmeyince, Tırnova'da başlayan ayaklanma da başarısızlığa uğramıştır. Osmanlı orduları 1683 Viyana kuşatmasından sonra yenik düşünce, Tırnova'da Rusya destekli bir hareket düzenlenmiştir. 1688 yılında da, Ciprovtri kasabasında başlayan bir ayaklanma sert bir biçimde bastırılmıştır.

Onsekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bulgar halkının toplumsal ekonomik gelişmesinde, Balkan Yarımadası ve Akdeniz'in doğu kıyılarının gittikçe Avrupa ticaret ağı içine daha çok girmeye başlaması önemli rol oynamıştır. Bulgaristan'ın ürünleri, ticaret yolu olması ve dokumacılık alanındaki gelişmelerle birlikte Avrupa pazarında aranır olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk tekstil

fabrikası Sliven şehrinde kurulmuştur. Bulgar toplumu içinde girişimcilerden, manüfaktür sahiplerinden ve tüccarlardan oluşan yeni bir sınıf olan 'burjuvazi' tarih sahnesine çıkmıştır. Böylece Bulgar ulusunun doğuş süreci de başlamıştır (Todorov, 1979, s.57-58).

Milliyetçilik hareketlerinin temelinde görülen milli eğitim ve fikir hareketleri Bulgar milli hareketlerinde de görülmektedir. Bu hareketleri Bulgar papazlar idare etmişlerdir. Bulgarlarda millet oldukları düşünce ve duygusunu uyandırmak için ilk defa çalışan rahip Paisii (Paisiy) olmuştur. Paisiy 'Bulgar Ulusunun, Çarların ve Azizlerin Tarihi' adlı yapıtında (1762), ülkesinde ulusal bilinci uyandırmayı hedef edindiğini belirtmektedir (Todorov, 1979, s.57-58).

Paisiy'den sonra Bulgar milli şuurunun uyanmasında Sofroni adında (1735-1815) başka bir papazın da büyük rolü olmuştur. Jorge Verelin adında aslen Rus olan bir filolog da "Eski ve Yeni Bulgarlar ve Rusya ile Siyasi ve Dini Münasebetleri" isimli kitabıyla Bulgar milli kalkınmasına hizmet etmiştir. 1840'da da Neophytos adında bir papaz, Amerikalı bir misyonerin yardımıyla İncil'i Bulgarca'ya çevirmiştir. Bu yayınlarla Bulgar eğitim ve kültür hayatında beliren canlılık; Osmanlı İmparatorluğu'nda ve bu İmparatorluk dışında ticaretle zenginleşmiş kültürlü Bulgar burjuvalardan bazıları üzerine büyük tesir yapmıştır ve Bulgar burjuvalardan bazıları Bulgar dilinde öğrenim yapan okullar açmışlardır. Tüm bu kültür ve eğitim olaylarıyla, Bulgarların ulusal bilincinin uyanmasına elverişli bir zemin hazırlanmıştır (Karal, 1983, s.87).

Balkanlar, 1789 Fransız İhtilali sonrası milliyetçilik hareketlerinin hız kazandığı ve birçok devletin uluslararası emellerini gerçekleştirmek için kullanmayı düşündüğü bir arena görünümüne gelmiştir. Balkan milletleri gibi Bulgarlar da, milliyetçilik duyguları ve Rusya'nın teşvik ve tahrikleri ile ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız bir devlet kurma çabası içine girmişlerdir. Bulgar milliyetçiliği; Fransız İhtilali'nin etkisi, eğitim faaliyetlerinin yaygınlaşması, Bulgar kilisesinin Fener Rum kilisesinden ayrılarak bağımsız olması ve etki alanının da daha sonra kurulacak Bulgaristan coğrafyasını kapsamaya gibi sebeplerle gelişmiştir.

Rus Devleti, onsekizinci yüzyılın başlarından itibaren İstanbul'un fethini, boğazların ele geçirilmesini ve ılık denizlere çıkılmasını hedeflemektedir. Rusların, Balkan halkları ve dolayısıyla Bulgarlar üzerinde isyana teşvik ve tahrikleri, Balkanlarda

kurulacak ve Ege Denizine sınırı olacak bir devlet vasıtası ile sıcak denizlere açılma hesabına dayanmaktadır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, s.1834-2842).

Ondokuzuncu yüzyılda çeşitli Balkan halkları, Rusya'nın kışkırtması ile bazı isyanlara teşebbüs etmişlerdir. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası sonucunda Balkan halklarını kışkırtması ve Osmanlı Devlet'inin de Ruslara ağır bir darbe indirmeden rahat bir nefes alamayacağı düşüncesinin oluşması ile, 1853-1856 yılları arasında Kırım Savaşı olmuş ve Rusya yenilmiştir (Ağanoğlu, 2001, s.33; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, s.1834-2842). Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü teminat altına alınmıştır (Aydın,1992, s.4).

Kırım'da yediği darbe sonrası Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı saldırgan tutumunu bir süre için ertelemekle birlikte; bir taraftan Panslavist bir siyaset güderken, diğer taraftan da Paris Antlaşma hükümlerini değiştirmek için fırsat kollamıştır. Müteakip zaman diliminde Rus teşvik, tahrik ve desteği ile Balkanlarda çeşitli isyan hareketleri görülmüştür. Bu tür hadiseler, Osmanlı Devleti'nin zamanında aldığı çeşitli idari ve askeri tedbirlerle bastırılmıştır (Aydın, 1992, s.4-6; Ünal, 1977, s.282-287).

Avrupa'daki kuvvet dengelerinin değişmesi ile, Paris Antlaşması'nın yerine Avrupa devletleri ile Rusya arasında Londra Protokolü imzalanmış ve Rus talepleri kabul edilmiştir. Ardından Rusya, Osmanlı tebaası Balkan halklarını silahlandırma ve kışkırtmayı daha da arttırmıştır. Sırbistan ve Karadağ'ı Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa sürmüş ve Avrupa kamuoyunu etkilemek için de, "Türklerin Bulgarları katlettiği" şeklinde asılsız bir propaganda başlatmıştır. Avrupa'nın desteğini temin eden Rusya, Sırbistan ve Karadağ'ın yenilmesi üzerine, Osmanlı'ya bir ultiatom vererek askeri hareketi derhal durdurmasını istemiştir. Daha sonra İstanbul'da bir konferans (Tersane) toplanmış ve "Sırbistan ve Karadağ'a toprak, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a otonomi vermesi" Osmanlı Devletine iletilmiştir. Bu talebin Türkler tarafından reddedilmesi üzerine Rusya, bir taraftan diplomasi ile diğer Avrupa devletlerinin muhtemel savaşta tarafsız olmalarını temine çalışırken, diğer taraftan da büyük askeri hazırlıklara başlamıştır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985, s.2842).

30 Mart 1877'de imzalanan Londra Protokolü, Osmanlı Devleti'ne iletilmiş ve reddedilmiştir. Bunun üzerine Rusya, Avrupa hukukunu koruma bahanesi ile 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne bir savaş başlatmıştır. Böylece Türk tarihinde '93 Harbi' olarak anılan (Hicri 1293), Balkanlarda Tuna ve Kuzey Doğu Anadolu'da Kafkas

cephelerinde cereyan eden büyük ve kanlı bir savaş yaşanmıştır. Savaşın başlaması ile Romanya, Sırbistan ve Karadağ ile Bulgar çeteleri Rusların safında savaşmışlardır. Gazi Osman Paşa ile Plevne'de ve Ahmet Muhtar Paşa ile de Doğu Anadolu'da bazı başarılar elde edilmişse de; bu savaş, Türk tarihinin en büyük felaketlerinden biri olmuştur. Türklerin bu savaşı kaybetmesi; mali güçlükler, iaşe ve cephe eksikliği, tecrübeli subayların yetersizliği, kumandanlar arası ihtilaflar ve harbin saraydan idare edilmesi gibi sebeplere dayanmaktadır (Aydın,1992, s.6-7).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Bulgaristan'ın özerklik kazandığı, Türk'lerin nüfus hakimiyetini kaybetmeye başladığı dönemin başlangıcıdır. Çalışmanın devamında Bulgaristan'ın özerklik kazandığı dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için, Osmanlı-Rus Savaşı ve akabinde imzalanan Berlin Antlaşması'na değinilecektir.

III. BULGARİSTAN'DA TÜRK AZINLIĞI

A. Prenslük Dönemi: 93 Göçü ve Türklerin Azınlığa Düşmesi

Bu dönemde Bulgaristan coğrafyasında yaşayan Türkler, ilk kez kitleler halinde geriye göçlere ve nüfus çoğunluklarını kaybetmeye başlamışlardır. Bulgar Prenslüğü'nin kurulmasından, 1912-1913 Balkan Savaşları'na kadar geçen yaklaşık 35 yıl boyunca, Bulgaristan'dan geriye göçler hiç kesilmeden sürmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'de karşılaştığı en büyük yenilgi, Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya arasında gerçekleşen 1877-1878 Harbi neticesinde gerçekleşmiştir (Ağanoğlu, 2001, s.33). Bu savaş büyük çapta Türk kıyımına sebep olmuş ve işgal altına giren bölgelerin halkından birçok insanın da göçmen konumuna düşmesiyle neticelenmiştir. Yedi ay süren bu savaşta, bir milyona yakın Türk yurdunu terk etmek zorunda kalmıştır (Şimşir, 1986, s.201-202).

Bulgaristan'daki Türk azınlığının tarihinde bir dönüm noktası oluşturan ve Bulgaristan'ın kuruluşuna yol açan Osmanlı-Rus Savaşı'nın gerisinde; Napolyon Savaşları'nın ardından bir dünya gücü olarak ortaya çıkan Rusya'nın Akdeniz'e doğru genişleme politikası gütmesi, bu çerçevede de Balkan ülkeleri üzerinde nüfuzunu artırma amacı yatmaktadır. Bu açıdan, denetim altında tutulan Bulgaristan aracılığıyla Ege Denizi'ne inmek Rusya tarafından ilk hedef olarak belirlenmiştir. Bölgede Osmanlı

hakimiyetinin ortadan kaldırılmasını gerektiren Rusya'nın bu amacının, bağımsız bir devlet kurmak amacıyla ülkedeki Osmanlı hakimiyetine son vermek isteyen Bulgar milliyetçilerinin hedefleri ile çakışması sonucunda; Rusya'nın desteklediği Bulgar ayaklanması Nisan 1876'da başlamıştır (Dayıoğlu, 2005, s.35).

Balkanları ele geçirme kararını vermiş olan Rusya, destek verdiği isyan hareketinin başarıya ulaşmaması üzerine, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Bu savaş Kafkaslar ve Tuna olmak üzere iki ayrı cephede sürmüştür. Ocak 1878'de Edirne'yi ele geçiren Ruslara İstanbul yolunun açılmış olması, şehir halkını olduğu kadar Avrupa devletlerini de endişelendirmiştir. Bu ilerleyişi durdurmak amacıyla 3 Mart 1878'de Yeşilköy Antlaşması imzalanmış, daha sonra bu antlaşmanın yerini 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması almıştır (Toğrol, 1989, s.16).

Savaşın kaybedilmesinden sonra Türk ve Rus heyetleri arasında imzalanan Yeşilköy Antlaşması'na göre; Rumeli'de büyük Osmanlı toprak kaybının yanı sıra Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın bağımsızlığı ve Tuna eyaletinde kurulacak geniş bir Bulgaristan Prensiği kabul edilmiştir. Ancak büyük Avrupa devletleri; Yeşilköy Antlaşması'nı kendi çıkarlarına uygun bulmayarak, 18 Haziran 1878'de Berlin Kongresi'ni tertiplemişlerdir. Buna göre; Romanya, Sırbistan ve Karadağ meselesi aynen kabul ediliyor, Büyük Bulgaristan küçültülerek Balkan Dağları kuzeyinde oluşuyor, Makedonya ve Balkan Dağları ile Ege Denizi arası topraklar Osmanlı Devleti'ne bırakılıyordu. Ayrıca Balkan Dağları güneyinde kısmi özerk statüde 'Doğu Rumeli' adlı yeni bir eyalet kuruluyordu. Böylece 93 Osmanlı-Rus Savaşı ve sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması ile, nüfusunun yarıdan fazlası Türk olan bir Bulgaristan Devleti doğmuştur.

Yeşilköy Antlaşması ile Berlin Kongresi sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'nda çizilen Bulgaristan sınırları arasında farklılıklar vardır. Berlin Kongresi kararlarına göre oluşturulan Bulgaristan toprakları, Yeşilköy Antlaşması'na göre çok küçülmüş ve üçte bire inmiştir (Kuyucuklu, 1987, s.387-427; Erim, 1953, 387-427).

Ruslar çekildikten sonra Balkan Sıradağları'nın kuzeyi 'Bulgaristan Prensiği', güneyi de 'Doğu Rumeli Vilayeti' olarak teşkilatlandırılmış ve bu iki bölgenin yönetimi de fiilen Bulgarların eline geçmiştir (Şimşir, 1986, s.201-202; Erendil, 1976, s.112-113). Bulgaristan, 1885'te Balkan Dağları güneyindeki Doğu Rumeli vilayetini ilhak ederek

büyümüştür (Toğrol, 1989, s.69). Böylece, Osmanlı Tuna eyalet topraklarında azınlıkta olan Bulgarlara bir ülke oluşturulmuştur (Keskiöglü, 1985, s.13).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Bulgaristan'daki Türk azınlık bakımından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu savaş sonunda; onaltıncı yüzyılın başlarından itibaren ülkede çoğunluğu oluşturan Türk topluluğu, ilk kez belirgin bir şekilde azınlık durumuna düşmüştür (Dayıoğlu, 2005, s.38).

Bulgaristan'dan ilk büyük Türk göçü, Osmanlı-Rus Savaşı'nın bir diğer adı olan 93 Harbi sonrası gerçekleşen '93 Göçü' olmuştur. Diğer bir ifadeyle, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında görülen bozgun göçüdür. Ruslar, 1877-1878 Savaşı'na Tuna ve Edirne vilayetlerinde yaşayan Türklerin yurtlarından sökülüp atılmaları veya kılıçtan geçirilmeleri fikriyle girmişler; savaşı dejenere etmişler ve adeta bir soykırıma dönüştürmüşlerdir. 1877-1878 Harbi'nin; hukuku, örf ve adetleri alt üst ettiği yadsınamaz bir gerçektir. Süratle silahlandırılan Bulgar çeteleri ile Don Kazaklarının korkunç katliamlar yaptığı; yaklaşık yedi ay süren 93 Harbi'nde 450.000 kadar Türkün öldürüldüğü, bir buçuk milyon kadar Rumeli Türkünün de yerlerinden yurtlarından kopartılarak perişan bir şekilde göçe zorlandığı bilinmektedir (Şimşir, 1992, s.48).

Öztuna, 93 Harbi'nin Osmanlı tarihinin en büyük felaketlerinden biri olduğunu ve bu savaşı Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışını haber veren gerçek bir öncü mahiyette bulunduğunu belirtmektedir. Türk halkı her şeyini geride bırakarak Anadolu yönüne göçe zorlanmıştır. Böylece, Bulgaristan'da nüfusun yarısını teşkil eden Türkler azınlık durumuna düşmüştür. Balkan Türklüğü, 500 yıldır muhafaza ettiği Rumeli'den çekilmeye başlamış ve göçmen kabileleri Türk tarihinin karakteristik bir manzarası haline gelmiştir (Öztuna, 1970, s.24).

Tuna cephesinde yedi ay süren 1877-1878 Harbi'nin sonucunda imzalanan Berlin Antlaşması'ndan sonra, Bulgaristan'da kalan Türklerin artık can ve mal güvenliği içinde yaşamaları beklenirken; 1879 yazında Rus orduları çekilip gittikten sonra, bu sefer de Türk azınlığına karşı Bulgar zulmü başlamıştır. Bulgaristan'ın Türk bölgesinde sıkı yönetim ilan edilmiş; Türklerin silahları toplanmış, silah taşımaları, geceleri sokağa çıkmaları ve kendi aralarında toplanmaları da yasaklanmıştır. Buna karşılık Bulgarların hemen hepsi silahlandırılmış ve irili ufaklı silahlı çeteler halinde Türk köylerine saldırmaya başlamışlardır. Her gece bir Türk köyü vurulmuş, hali vakti yerinde olan Türklerin evleri basılmış, çeşitli işkencelerle paraları alınmış ve hayvanları ahırlardan

sökülüp götürülmüştür. Karşı koyanlara ölesiye dayak atılmış; yaralama ve öldürme olayları birbirini izlemiştir. Bulgar çeteleri ulu orta tehditler savurmuş Türklere “Tez elden Bulgaristan’dan çekip gitmelerini, aksi takdirde başlarına çok daha büyük belaların geleceğini” söylemişlerdir (Şimşir, 1992, s.49-50). Türk halkının Bulgar resmi makamlarına şikayetlerinden ise her defasında bir sonuç çıkmamıştır.

Türkler azınlığa düşürülmüşse de, Bulgaristan sınırları içinde özellikle kuzey doğu Bulgaristan’da Türklerin ezici çoğunlukta olmasının önemli nedenlerinden biri; bu bölgenin merkezi olan Şumnu’nun Osmanlı Üçüncü Ordusu’nun karargahı olması ve Rus ordularının buraya girememiş ve katliam yapamamış olmasından dolayıdır. Bu yüzden bu bölgede yoğun bir Türk nüfusunun kaldığı gözükmemektedir. Ocak 1881’de ilk Bulgar nüfus sayımı, bu bölgede Türklerin hala üçte iki çoğunlukta olduklarını göstermiştir. Sayım sonuçlarına göre; ilçelere göre Müslüman nüfusun Eskicuma’da % 82, Pravadi’da %62.3, Razgrad’da %68.8, Rusçuk’ta %52.4, Silistre’de %71 ve Şumnu’da da %67.9 oranında çoğunlukta olduğu görülmüştür (Şimşir, 1992, s.49).

Savaş sonrası binlerce yıl bölgede çoğunlukta olan Türkler, beş yüz yıldır yaşadıkları vatanlarında azınlık konumuna düşmüşlerdir. Buna rağmen Bulgaristan Türklüğü tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Örneğin, Ocak 1881’de ülkenin kuzeydoğu bölgelerinde hala Türkler %65’lik bir çoğunluğu teşkil ediyordu (Şimşir, 1987, s.48-49). Bölge tarım arazilerinin %70’ine sahip olan Türklerin azınlık konumuna düşürülmesi ile ekonomik durumları da kötüleştirilmiştir (Şimşir, 1986, s.20).

1883 yaz ortasından itibaren, üç aylık dönemde 200.000 Türk’ün Türkiye’ye göç ettiği; bu göçlerin 1886-1890 arasında 75.000, 1893-1902 arasında ise 70.000 civarında olduğu bilinmektedir. 1893-1902 yılları en durgun yıllar olup, Türk-Bulgar ilişkilerinin normal olduğu ve arada ciddi bir gerginliğin olmadığı dönemdir. Böyle olduğu halde göç durmamış, en durgun yıllarda bile devam etmiştir.

Osmanlı egemenliği altında bulunan topraklarda 1876 yılına kadar nüfus sayımı yapılmamış olmasından dolayı; bu tarihin daha öncesindeki nüfusun etnik gruplara göre dağılımını görememekle birlikte, 1876 yılındaki nüfus sayımında Bulgar nüfusu 1.509.595’dir. Müslüman Türk nüfusu ise 1.800.954’tür (Alp, 1990, s.3).

1876’da Tuna vilayetinin altı sancağında (Niş hariç), Türk ve Bulgar nüfus eşit miktarda ve bir milyon yüz dolayındaydı. Berlin Antlaşması ile Doğu Rumeli adını alan

Filibe ve İslimye sancaklarında ise, 1876 yılında yine 483.000 Bulgar'a karşılık 681.000 Türk yaşamaktaydı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı esnasında bir milyon bölge Türkü kanlı bir şekilde yurtlarından göçe zorlanmış ve bunlardan yarısının soykırım ve ağır tabiat şartlarından dolayı göç yolu üzerine öldüğü tahmin edilmektedir. 1877-1878 Savaşı, Rumeli'de nüfus dengesini Türkler aleyhine etkilemiştir (Şimşir, 1986, s.18; Keskiöglü, 1985, s.13).

Rus yetkili makamlarınca da belirtildiği gibi Osmanlı-Rus Savaşı; 'bir ırklar ve yok etme' savaşı olarak planlanmış ve uygulanmıştır (Erendil, 1976, s.103).

İlerleyen yıllarda yapılan nüfus sayımlarına bakıldığında ise, 1879'dan sonra Balkanlar'dan Türk göçlerinin durmadan devam ettiği ve Türk nüfusunun gittikçe azaldığı görülmektedir. 1880'de Bulgaristan Prensiği'nde, 1884'de Doğu Rumeli vilayetinde yapılan nüfus sayımlarına göre toplam 2.982.949 olan ülke nüfusunun 802.597'sini (%26,91) Müslüman-Türk azınlık oluşturuyordu (Turan, 1998, s.101). Tablo 1'de bu sayımlara ait veriler yer almaktadır:

Tablo 1
Bulgaristan'da Nüfus Sayımları

Sayım Yılları	Türk Nüfus	Müslüman Nüfus
1887	602.331	676.212
1892	569.728	643.258
1900	539.656	643.300
1905	505.439	603.084

Kaynak: Şimşir, 1986, s.18

Türk halkına karşı girişilmiş katliamlar, savaştan sonra da devam etmiş ve Türklerin kitle göçlerinin aralıklarla hiç kesilmeden sürdüğü görülmüştür.

Bulgaristan Prensiği'nin kurulmasından itibaren, Osmanlı-Bulgar ilişkilerinin odak noktasını Bulgaristan Türk azınlığı oluşturmuştur. Osmanlı yönetimi, Türklerin hak ve özgürlüklerinin, eğitim durumlarının ve dini faaliyetlerinin korunması yönünde girişimlerde bulunmuştur.

Savaş yaralarının sarılmasından sonra, yeni kurulan Prenslik; Belçika Anayasası'nı örnek aldığı için, idare şekli itibariyle demokratik bir prenslik şeklinde

gelişmiştir. Batıdan yardım gören ülkede, iktisadi açıdan kalkınma hamlesi başlamış ve Türk asıllı halkın oylarını kazanmak amacıyla bazı partilerin de Türkiye ile dostluk siyasetine önem vermesi sonucunda; Türklere bir takım haklar tanınarak, özellikle kültür bakımından bağımsız olarak gelişmelerine imkan verilmiştir. 1908 Meşrutiyeti'ne kadar süren bu devir, Bulgaristan Türklerinin Bulgar idaresinde en rahat yaşadıkları dönem olarak adlandırılabilir (Toğrol, 1989, s.69).

Bulgaristan 1878-1908 yılları arasında; Osmanlı Devleti'ne bağlı ve vergi veren bir prenslik olarak kaldıktan sonra, 6 Ekim 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine bağımsızlığını ilan etmiş ve krallık olmuştur.

Sonuç olarak, 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'yla birlikte Anadolu'dan Rumeli'ye göç etmiş olan Türklerin geriye göçlerinin başladığını söyleyebiliriz. Bu göç akımı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'dan çekilmeye başlaması ile doğrudan bağlantılıdır. Türk ordusu ve idaresi Balkanlardan aşama aşama çekilirken, oralardaki Türk halk kitleleri de 500 yıllık yurtlarından sökülüp dalga dalga göçe zorlanmışlardır. Böylece Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçleri ondokuzuncu yüzyıldan başlayıp, 1989 yılında gerçekleşen 'Zorunlu Büyük Göçe' kadar değişik yıllarda, ama aynı acılarla devam edecektir. Yıllara göre gerçekleşen kitle göçlerine, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Dönem içinde imzalanan Berlin Antlaşması; Türklerin ilk kez azınlık durumuna düşmeleri bakımından önemli olduğu için, çalışmanın devamında antlaşmaya ayrıntılı olarak değinilecektir.

1. 1878 Berlin Antlaşması

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan ve Türklerin ilk kez azınlık durumuna düştüğü Berlin Antlaşması'nda, Türklerle ilgili olarak ilginç düzenlemelerin varlığı dikkat çekmektedir.

Hayallerdeki 'Büyük Bulgaristan'ın (Velika Bılgaria) kurulmasını öngören Yeşilköy (Ayestafanos) Antlaşması ile çıkarları zedelenen Avrupa ülkeleri; antlaşmanın değiştirilerek, yerine Berlin Antlaşması'nın imzalanmasını sağlamışlardır. 13 Temmuz 1878'de onaylanan bu antlaşma; Osmanlı Hükümeti ile Rusya, Almanya, Avusturya-

Macaristan, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında yapılmıştır. Çok taraflı bir milletlerarası antlaşma niteliği taşımakta olan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan isimli bir ülkenin varlığı kabul edilmiş bulunmaktadır (Kamil, 1989, s.11).

Antlaşmanın üçüncü maddesine göre, Bulgaristan Prensi halk tarafından serbestçe seçilecek ve büyük devletlerin muvafakatiyle Osmanlı Hükümeti tarafından da tasdik olunacaktır. Dördüncü maddeye göre, Tırnova kentinde toplanacak bir meclis Bulgaristan anayasasını hazırlayacaktır. Prensin seçimi ve anayasanın hazırlanmasında, Bulgaristan'daki Türk'lerin hak ve çıkarlarının gözetileceği vurgulanmaktadır (Erim, 1953, s.404-407).

Antlaşmanın beşinci maddesi azınlıkların hak ve özgürlükleriyle ilgilidir: *“Din ve mezhep ayrılığı, hiçbir suretle mülki ve siyasi haklardan faydalanmaya mani olmayacaktır”*. Bu madde, her ne kadar o dönemde azınlıkların büyük bir kısmını Türkler oluştursa da; Ermeni, Rum, Rus, Romen gibi diğer azınlıklara da aynı hakların tanındığının göstergesidir (Keskioğlu, 1985, s.31-37).

Beşinci maddeye göre; Bulgaristan'da bulunan ayrı dine mensup olan azınlıklar, Bulgarların sahip oldukları tüm medeni ve siyasi haklardan faydalanabilecektir. Devlet memuru olabilecek, istedikleri sanatı, işi veya mesleği icra edebileceklerdir. Ayrıca azınlıklar dini törenlerini ve ayinlerini rahatça yapabilecek, Bulgar Hükümeti de bunları sağlamakla yükümlü olacak; kendi dini örgütlerini kurabilecekler, diğer taraftan da Şeyhülislam ile irtibatlarını devam ettirebilecekler ve getirilen bu hükümle Bulgar Hükümeti buna engel olmayacaktır (Balkanlı, 1986, s.256; Şimşir, 1986, s.366).

Berlin Antlaşması'nın onikinci maddesi, Bulgaristan Türklerinin taşınmaz mallarıyla ilgilidir. Türkler, çeşitli sebeplerden dolayı Bulgaristan'dan ayrılmış veya göç etmiş olsalar dahi; geride bıraktıkları mülklerini koruyabilecekleri gibi, üçüncü kişiler aracılığıyla da işletebileceklerdir. Sahipleri Bulgaristan'dan ayrılrsa bile, Bulgar makamları bu mülklere el koyamayacağı gibi; Bulgar Devleti'nin sınırları içinde kalan emlaktan dolayı ortaya çıkan meseleleri çözmek için bir Türk-Bulgar karma komisyonu oluşturulacaktır. Komisyon bu tür işleri iki yıl içinde sonuca bağlamakla yükümlü olacaktır (Erim, 1953, s.409).

Sonuç olarak; 1878 Berlin Antlaşması ile fiili varlığını kazanarak devlet haline gelen Bulgaristan antlaşmayı imzalamakla, Bulgaristan Türklerine verilmesi gereken hak ve menfaatlerin yükümlülüğünü üzerine almıştır diyebiliriz. Ayrıca bu antlaşmanın çok taraflı antlaşma niteliği taşıması sebebiyle; Bulgaristan sadece Osmanlı Devleti'ne karşı değil, aynı zamanda antlaşmayı imzalayan diğer Avrupa devletlerine (Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya) karşı da sorumluluk altına girmiştir.

Bulgar Hükümeti, Berlin Antlaşması'nın açık hükümlerine rağmen, Türk azınlığın can ve mal güvenliğini sağlamamıştır. Türkler sahip oldukları mallarını değerinden çok daha düşük fiyatlara elden çıkararak, ya da bırakarak göç yollarına dökülmüşlerdir.

B. Bağımsız Krallık Dönemi (1908-1919): Balkan Savaşları ve Türkler

1878 Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti'ne bağlı ve vergi veren özerk bir prenslik olan Bulgaristan; 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanını takiben ortaya çıkan siyasi kaosu fırsat bilerek, 5 Ekim 1908'de Krallığını ilan etmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılmıştır.

Krallığın onaylanması amacıyla; Osmanlı Hükümeti ve Bulgaristan arasında 19 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da, '1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi' isimli bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol ile, Bulgaristan'ın bağımsızlığı tanınmıştır.

Bu protokol, Bulgaristan Türklerinin Bulgarlarla eşit haklara sahip olması ile birlikte; özel azınlık haklarını, eğitim ve dini hürriyetlerini bir kez daha güvence ve teminat altına almıştır. Bu antlaşmaya rağmen Türklere baskılar devam etmiş, birkaç yıl sonra ortaya çıkacak olan Balkan Savaşlarını hazırlayan saldırı ve cinayetlerin sonu gelmemiştir (Toğrol, 1989, s.69-70).

Rusya; 1905'te Uzakdoğu'da Japonlara karşı yaptığı savaşı kaybedince, gözünü geleneksel politikalarına uygun olarak Balkanlara ve Boğazlara çevirmiş ve gizlice Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ Devletleri ile kendi hakemliği altında anlaşmıştır. Buna bağlı olarak Rusya; Osmanlı Devleti'ne karşı Balkan devletçiklerinin birliğini destekleyerek, Balkan Harbi'nin çıkmasını sağlamıştır. 1912

yılıının Ekim ayında bu dört devletin saldırması sonucu, Balkanlarda I. Balkan Harbi başlamıştır. Savaş başladıktan sonra bir ay içerisinde Osmanlı Devleti her tarafta yenilerek, Çatalca ve Adriyatik arasındaki yerleri düşmana bırakmıştır. Çatalca'ya kadar ilerleyen Bulgar orduları ve onlara yardım eden Bulgar komitacıları, Trakya ve Makedonya'da katliamlar yapmışlardır (McCarthy, 1998, s.150; Ağanoğlu, 2001, s.69).

Bulgaristan'daki Türk azınlık bakımından, dönüm noktası oluşturan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra diğer bir gelişme de 1912-1913 Balkan Savaşları'dır. Osmanlı orduları Balkan Savaşları'na kadar yavaş ve düzenli çekildiklerinden dolayı, geride pek fazla azınlık bırakılmamıştır. Müslüman-Türk topluluklar gerileyen ordularla birlikte Osmanlı İmparatorluğu topraklarına getirilmiştir. Ancak, Balkan Savaşları'nda yenilgi büyük ve hızlı olduğundan dolayı; Balkanlar'da, özellikle de Bulgaristan'da önemli miktarda Türk azınlık kalmıştır (Dayioğlu, 2005, s.40).

Tıpkı 93 Harbi gibi, 1912-1913 Balkan Savaşları da Türkler için tam bir felaket olmuştur. Osmanlı Hükümeti hiç beklenmedik bir şekilde bu savaşı kaybetmiş ve beşyüzelli yıldır ikinci anayurt olan Rumeli'yi bırakarak, Meriç'in gerisine çekilmek zorunda kalmıştır. Bu savaş esnasında da bölge Türkleri büyük zulüm görmüş; eğitim ve öğretim kurumları da önemli tahribatlara uğramıştır. Bu savaşta yarısı Bulgarlar tarafından olmak üzere 200.000 Türk katledilmiş, ikiyüzbini Bulgarlar tarafından olmak üzere 440.000 Türk yaşadıkları topraklardan göç ettirilmişlerdir (Şimşir, 1986, s.51-54).

93 Harbi'nde Türklerle uygulanan mezalim; Balkan Savaşları'ndaki işkence ve cinayetlerin, daha doğrusu Türkleri Balkanlar'dan çıkarmak için uygulanmış olan sistemli yok etme politikasının ilk aşaması olmuştur. Türkleri Balkanlar'da yok etme politikasının en büyük aşaması ise, Balkan Savaşları ile zirveye çıkmıştır. Balkan Savaşları sırasında göçler ve katliamlar hızla artmıştır.

Balkan Savaşları esnasında Bulgarlar, önce kendi topraklarında yaşayan Türkleri; bununla da yetinmeyerek daha sonra ele geçirdikleri Makedonya, Batı Trakya, Doğu Trakya'da yaşayan Türk ve Müslümanları ve buralara sığınan göçmenleri ayırım yapmadan katletmişlerdir (Alp, 1990, s.31).

Bulgarlar, Balkan Savaşları'nda Türkleri bir taraftan katlederken, diğer taraftan da katliamdan kurtulanları din değiştirmeleri ve Bulgarlaşmaları için zorlamışlardır. Hıristiyanlığı kabul etmemekte ısrar edenler dövülmüş, hapsedilmiş ve para cezasına

çarpıtılmıştır. Bulgar idarecileri Türkleri Hıristiyanlaştırmak için, akla gelebilecek her vasıtayı kullanmışlardır. Bulgar papazları da hem telkin yoluna, hem de işkencelere başvurmuşlardır. Bu ağır baskılara rağmen direnenler ise acımasızca öldürülmüştür (Alp, 1990, s.88-89).

1912-1913 yıllarında Türklere karşı gerçekleştirilen katliam ve kıyımlara ilişkin konsolosluk raporlarındaki anlatımlara bakıldığında, 1877-1878 döneminde yazılmış raporlarla çarpıcı bir benzerlik gösterdiği görülmektedir. Aralarında anlaşmış olan tüm Hıristiyan müttefikler, köylerde yaşayan Müslümanlara karşı geniş kapsamlı bir kıyım yapmışlardır. Avrat Hisar ve Doyran yöresinde, Rayonava'da neredeyse bir tek Müslüman erkeğin bile canlı bırakılmamış olması bu korkunç kıyımların açık göstergesidir. Demir Hisar ve Korkut köyünde, kadın ve çocukların da aralarında bulunduğu çok sayıda Türk; kahvehanelerde, saman ambarlarında ve hatta camilerde bir araya toplanıp diri diri yakılarak öldürülmüşlerdir. Drenova'da Sırp Komitacılar Müslüman köylüleri döve döve öldürmüşler; Sırp birlikleri, sadece Ljouma ve Dibra ilçelerinde 2.000'den fazla Müslüman'ı kıyımdan geçirmişlerdir. Batılı gözlemcilerin yaptığı hesaplamalara göre; Kumanova ile Üsküp arası yörede 5.000, Priştina yöresinde ise 5.000'den fazla Müslüman Arnavut'un öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Rainovo, Kilkis ve Plantza'da toplu halde yakma, Bulgarların Türkler için tercih ettiği infaz şekillerinden biridir. Batılı gözlemciler göre, sadece Trakya'da öldürülen Müslüman köylülerin sayısı 200.000'in üzerindedir (McCarthy, 1998, s.152).

Bulgarların bölgede yaşayan Türklere yönelik katliam ve soykırım hareketleri Balkan Savaşı sonrası büyük ivme kazanmıştır. Ayrıca Türk isimlerini değiştirme, Hıristiyan olmaya zorlama, milli kıyafetlerini yasaklama ve camileri yakma gibi bazı uygulamalar da olmuştur (Turan, 1995, s.295). Bu amaçla, Bulgar Genel Kurmay Başkanı tarafından 1912'de hazırlanan plan şunları içermektedir: Kültürel imha, soykırım, göç ettirme, tehcir ve sınırdışı (Toğrol, 1989, s.71).

Balkan Savaşları sonrası, iki ülke arasında 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Barış Antlaşması da, Bulgaristan Türklerinin önceki haklarını teyit etmektedir (Toğrol, 1989, s.71). Bu antlaşma ile, iki ülke arasında rehinelere affı ve üç hafta içinde ordularını terhis etmeleri de karara bağlanmış; Bulgaristan'da kalan Türklerin de Bulgar halkı ile eşit hukuki haklara sahip olarak yaşamaları konusunda uzlaşma sağlanmıştır. Balkan Savaşı'ndan sonra 400.000 kadar Türk, Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiştir (Erim, 1953, s.467).

Türk-Bulgar ilişkileri, Balkan Savaşları'ndan sonra normale dönmüş gibi gözüküyordu. I. Dünya Savaşı'nda müttefik olan Türkiye ve Bulgaristan arası ilişkiler yakınlaşmış ve müşterek askeri birlikler birlikte Romanya cephesinde Ruslara karşı savaşmıştır. Bulgar yönetimi, bu yakınlaşma atmosferinde Türklere isim kullanma hakkını iade etmiştir (Turan, 1995, s.295).

Savaş sonrası, 27 Kasım 1919'da Bulgaristan'ın imzaladığı Neuilly Barış Antlaşması ile, ülkede yaşayan tüm azınlıkların kültürel ve dini özgürlükleri teminat altına alınmıştır (Toğrol, 1989, s.71).

1. İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi (1909)

1908 yılında Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden sonra, 19 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da, Osmanlı Hükümeti ve Bulgaristan arasında '1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi' isimli bir protokol imzalanmıştır. Bu protokol ile, Bulgaristan'ın bağımsızlığı tanınmıştır.

İstanbul Protokolü ve eki olan Sözleşme, Bulgaristan'daki Müslümanların dini hak ve örgütlenmeleri hakkında detaylı bir tespitler zinciri oluşturmaktadır (Lütem, 2003, s.45).

Bulgaristan Hükümeti bu protokol ile, Bulgaristan sınırları içinde yaşayan Müslüman Türk azınlığa din ve mezhep özgürlüğü tanımaktadır. Türkler de Bulgarlar gibi medeni ve siyasi haklara sahip olacaklar; camilerde Halife-Padişah adına hutbe okunmasına izin verilecek ve oradaki Türk-İslam vakıflarının korunması amacıyla bir komisyon kurulacaktır. Bu komisyon istekleri ve iddiaları inceleyip sonuca bağlayacaktır (Keskiöglü, 1985, s.38).

İstanbul'da imzalanan protokolün yanı sıra, aynı gün imzalanan sözleşme ile de Bulgaristan Müftülükleri düzenlenmiş; Türk-İslam Cemaatinin hakları ve vakıf malları ile ilgili hükümler gündeme getirilmiştir. Müftülükler; Bulgaristan'daki Türk toplumunun dini teşkilatı olmasının yanında, aynı zamanda da Bulgaristan'daki Türk azınlıklarının milli temsilcisi durumundaydılar. Sözleşmenin birinci maddesinde, Baş Müftünün nerede bulunacağı ve ne tür görevler yapacağı detaylarıyla açıklanmaktadır. Buna göre, Baş Müftü Sofya'da bulunacak ve Bulgaristan'daki müftüler arasından

seçilecektir. Sözleşmenin diğer maddelerinde de müftülerin nasıl seçileceği, ne tür görevler yapacağı ve görevlerinin nasıl sona ereceği gibi konular detayları ile ele alınmıştır (Keskiöglü, 1985, s.39).

Sözleşmenin yedinci maddesi ise Bulgaristan'daki din ve hayır işlerine tahsis edilmiştir. Bu maddede binalar ile cami, mescit gibi ibadet yerlerinin dikkatle korunacağı; mecbur kalınmadıkça bunların kesinlikle yıkılmayacağı, istimlakı mutlak gerekecekse de Bulgar Hükümetinin tazminat ödeyeceği, verilen bu parayla da diğer kurumların tamir edileceği ve yeni binaların yapılacağı ifade edilmiştir. Ayrıca bu protokole göre; Bulgaristan'daki Türk-İslam eserleri Bulgaristan'ın bir iç sorunu olmaktan çıkarak, devletler hukuku güvencesi altına alınmış ve Türk Hükümeti gerek Bulgaristan'daki Türk azınlık, gerekse Bulgaristan'daki Türk-İslam kültürüne ait eserler üzerinde hak sahibi olmuştur.

İstanbul Protokolü ve protokole paralel olarak hazırlanan sözleşme hükümleri ile, Bulgaristan'daki Türk toplumunun azınlık hakları 1878 Berlin Antlaşması'nda belirtildiği şekilde tekrar teyid edilmiş bulunmaktadır (Kamil, 1989, s.30).

2. İstanbul Barış Antlaşması ve Müftülerle İlgili Sözleşme (1913)

1912-1913 Balkan Savaşları'nın hemen arkasından; 29 Eylül 1913 tarihinde İstanbul'da imzalanan bu antlaşma, Osmanlı Hükümeti ile Bulgaristan arasında yapıldığı için ikili antlaşma özelliği taşımaktadır (Erendil, 1976, s.87).

Antlaşmanın yedinci maddesi; Bulgaristan'da yaşayan Türk-Müslüman nüfusun Bulgar vatandaşı olacağını, fakat istedikleri takdirde dört yıl içinde Bulgaristan'ı terk edebileceklerini ve Türk vatandaşlığını seçebileceklerini ifade etmektedir. Ayrıca, Türkler isterlerse taşınabilen mallarını yanlarında götürebilecekler veya üçüncü kişiler vasıtasıyla işletebileceklerdir (Bayur, 1983, s.485). Bununla beraber; Bulgar uyruğunda kalmayı tercih eden Türk azınlığın da, Bulgarların sahip olduğu her türlü medeni ve siyasal haklardan yararlanabileceği bu anlaşmayla güvence altına alınmıştır (Hakov, 2002, s.421).

Antlaşmanın sekizinci maddesine göre ise; Bulgaristan'daki Türkler, Bulgarların faydalandıkları her türlü medeni ve siyasi haklardan mahrum

birakılmayacaklar, din hürriyeti ve açıkça ibadet etme hürriyeti kendilerine tanınacaktır. Onuncu ve onbirinci maddelerde Türklerin taşınır ve taşınmaz malları güvence altına alınırken; onikinci maddede Türk-İslam vakıflarına dokunulmayacağı, ondördüncü maddede ise Türk mezarlıklarına saygı gösterileceği ifade edilmiştir (Bayur, 1983, s.486).

Antlaşma ile birlikte imzalanan 'Müftülerle İlgili Sözleşme' ise, Bulgaristan'daki müftülerin görev ve sorumluluklarını saptamaktadır (Lütem, 2003, s.45-46).

Sonuç olarak diyebiliriz ki; 1913 tarihinde imzalan İstanbul Barış Antlaşması, Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığının bütün hak ve hukukunu bir defa daha güvence altına almıştır.

3. Neuilly Barış Antlaşması (1919)

Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlup çıkan Bulgar Devleti'nin; 27 Kasım 1919 günü, Paris yakınlarında bulunan Neuilly'de İtilaf Devletleri ile imzaladığı barış antlaşmasının içeriği dokuz bölümden oluşmaktadır. Türk Devleti'nin taraf olmadığı bu antlaşmanın 4. bölümü Bulgaristan idaresindeki azınlıklarla ilgilidir. Bulgar Devleti, bu hükümlerin anayasa değerinde olduğunu onaylarken; Bulgar Anayasası'nın, kanunlarının ve resmi kararlarının azınlıkların korunmaları ile ilgili hükümlere aykırı olamayacağını resmen kabul etmiştir.

Neuilly Antlaşması'nın 4. bölümü azınlıklar ile ilgilidir. Neuilly Antlaşması'nın 4. bölümüne göre; Bulgar Devleti din, dil, ırk ve milliyet ayırımı gözetmeyecek ve topraklarında yaşayan azınlıklara tam eşitlik sağlayacaktır. Bulgaristan'daki azınlık grupları, dini vecibelerini serbestçe yerine getirme hürriyetine sahip olacak; hukuksal ve siyasal hakların kullanılması bağlamında ayrıma tabi tutulmayacaktır. Azınlıklar, devlet memurluğuna girebilecekler, istedikleri mesleği veya zanaatı seçebileceklerdir. Ayrıca, azınlıklar eğitim-öğretim kurumları, dini ve sosyal kurumlar açabilecekler, bunları denetleyip yönetebilecekler ve aynı zamanda bu kurum ve kuruluşlarda kendi dillerini özgürce kullanabileceklerdir. Azınlık unsurlarının yoğun olarak yaşadığı yerlerde; Bulgar Hükümeti devlet ve belediye bütçelerinden azınlık okullarına, dini ve sosyal kurumlara yardım yapacaktır (Şimşir, 1986, s.374-375).

C. Çiftçi Partisi Dönemi (1919-1923)

Birinci Dünya Savaşı'nda, Türkiye ve Bulgaristan müttefik olarak yan yana savaşmışlar ve yenilmişlerdir. Savaş sonunda Türkiye'de Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nın başladığı sırada, Bulgaristan'ın başına önce ihtilalle daha sonra seçimle Çiftçi Partisi geçmiştir. 'Aleksandr Stambuliski Yönetimi' olarak da adlandırılan bu rejimin, Bulgaristan Türkleri bakımından ayrı bir önemi ve özelliği bulunmaktadır. Bulgaristan Türk azınlığı ilk kez bu dönemde (1919-1923) rahat bir nefes alabilmiş ve Bulgar Hükümeti ülkesinde yaşayan Türklere karşı görevleri bulunduğunu açıkça kabul etmiştir (Keskiöglü, 1985, s.19).

Bu dönemde, ilişkiler olumlu bir havada seyretmekte olup; bu durum, Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik tutumuna da yansımıştır. Stambuliski liderliğindeki Çiftçi Partisi; çok büyük çoğunluğu çiftçi olan Türk azınlığın desteğine ihtiyaç duymasının da etkisiyle, azınlığa yönelik olumlu bir politika izleyerek azınlığın varlığını koruyacak ve geliştirecek haklar tanımıştır.

Türk azınlığa karşı gösterilen bu olumlu Bulgar tutumunun nedeni; iki ülkenin henüz bitmiş olan I. Dünya Savaşı'nda silah arkadaşlığı yapmış olmaları ve ortak bir kaderi paylaşmalarına bağlanmaktadır. Ayrıca; yeni iktidarın çiftçi desteğine muhtaç olması, ülke Türklerinin % 80'inin çiftçi olması ve o günlerdeki devletler hukukunda azınlık lehine önemli değişiklikler yapılması gibi nedenler de bu olumlu tutumun sergilenmesinde etken olmuştur. Savaş sonrası Bulgaristan'ın imzaladığı Neuilly Antlaşması; Bulgaristan Türk azınlığının dini, kültürel ve eğitim alanındaki haklarını teminat altına alan hükümler içerdiğinden dolayı, Bulgaristan'ın bölge Türklerine yönelik politikasını olumlu etkilemiştir (Şimşir, 1986, s. 54-57).

Bulgaristan'ın 1919 yılında imzaladığı Neuilly Antlaşması, Bulgaristan'daki Türk azınlığının bütün milli haklarını güvence altına almıştır. Etkenler her ne olursa olsun, Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgar Hükümetinin Türk azınlığına karşı eski düşmanca tutumunun değiştiği rahatlıkla söylenebilir.

Çiftçi Hükümeti, Türklere diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da geniş haklar tanımıştır. Yeni eğitim politikasının Türklere ilgili en önemli kararı, 21 Temmuz 1921'de yürürlüğe giren Bulgar Milli Eğitim Yasası'dır. Yasa Türk okulları ile ilgili bir takım yenilikler içermekte; bunlar arasında Bulgarca eğitim yapma zorunluluğunun kalkması, okul fonları oluşturulması ve okul yapımına devlet desteği sağlanması

bulunmaktadır (Keskiöğlu, 1985, s.32). Böylece, ilk defa Türk okullarına da emlak ayrılmasına, yani gelir getirecek fonlar oluşturulmasına imkan tanınmıştır (Tuğlacı, 1984, 119-120).

Çiftçi Partisi iktidarı döneminde çok sayıda Türk okulu açılmıştır. Bunlardan en önemlileri ise; 1918'de Şumnu'da açılan Devlet Türk Öğretmen Okulu ve krallık döneminde Bulgaristan'daki Türk azınlığın en yüksek eğitim kurumu olan müftü adayları ile öğretmen yetiştirmek amacıyla, 1922'de Şumnu'da açılan Nüvvap Okulu'dur (Dayıoğlu, 2005, s.233).

Stambuliski'ye karşı 1923 yılında bir darbe yapılmıştır. Darbe sonucunda Çiftçi Partisi'nin iktidardan düşmesiyle, "Bulgaristan Bulgarlarıdır" sloganını kullanan ve 'faşist' olarak adlandırılan Bulgar hükümetleri başa geçmiş ve Türk azınlığı için baskı dönemi yeniden başlamıştır.

D. Faşist Dönem ve Türkiye Cumhuriyeti ile İlişkiler (1923-1944)

Çiftçi Partisi'nin 1923'te bir darbe sonucunda iktidardan düşürülmesinden sonra; Bulgaristan'da dozu gittikçe artan baskıcı bir rejim uygulanmaya başlanmış ve iki büyük dünya savaşı arası dönemde birçok ülkede görüldüğü gibi, faşist yönetimler Bulgaristan'da da iş başına geçmiştir. Bu dönemde, özellikle 1934'ten itibaren faşist yönetimlerin iktidara gelmeleri ve azınlığa yönelttikleri baskılar neticesinde Türkiye'ye göçler yeniden başlamıştır (Dayıoğlu, 2005, s.50).

Bu dönemde iki silahlı Bulgar örgütü, Bulgaristan Türk'lerine zulüm yapmış; Kuzey Bulgaristan'da Rodna Zaştita (Yurt Koruması) ve Güney Bulgaristan'da Trakya Komiteleri Türk azınlığa durmadan saldırmışlardır (Şimşir, 1986, s.208).

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti; Kurtuluş Savaşı'ndan zaferle çıktıktan sonra komşu devletlerle yakın ilişkiler içine girmiş ve orada bulunan Türklerle de yakından ilgilenmiştir. Komşu devletler arasında yer alan Bulgaristan da, Türkiye Cumhuriyeti ile ilk diplomatik ilişki kuran ülkelerden biridir. Ankara Hükümeti, çeşitli ülkelerle barış ve dostluk antlaşmaları imzalamıştır. Bu arada, 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da Türkiye ile Bulgaristan arasında da bir 'Dostluk Antlaşması' imzalanmıştır.

Neuilly Antlaşması'nda azınlıklarla ilgili belirtilen bütün hükümler, 1925 tarihinde imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'nda da geçerli sayılmış; Bulgaristan ülkesindeki Türklerin haklarını koruyacağını taahhüt etmiş ve oradaki Türk azınlığın din, dil, milliyet özelliklerinden dolayı herhangi bir ayırımı tabi tutulmayacağını garanti etmiştir. 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması süresiz olarak yapılmıştır (Kamil, 1989, s.38-39).

18 Ekim 1925'te imzalanan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması, Neuilly Antlaşması kapsamındaki azınlık haklarının Bulgaristan Türklerine ve Lozan Antlaşması kapsamındaki azınlık haklarının da Türkiye'de yaşayan Bulgarlara uygulanmasını karar altına almıştır (Toğrol, 1989, s.72; Eroğlu, 1987, s.30-31).

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'ndan bağımsız olarak, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye serbestçe göç etmelerine olanak sağlayacak olan 'Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi' de imzalanmıştır. Yine bu anlaşmaya göre; her iki ülkede azınlık konumunda bulunan Türk ve Bulgarlar, yanlarına taşınabilir mallarını alarak serbestçe göç edebileceklerdir (Erendil, 1976, s.106). Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler Cumhuriyet döneminde de devam etmiş olup, bu antlaşma ile Türkiye'ye göçler belirli bir oranda düzene girmiştir.

Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi; karşılıklı göç olgusunu belli bir düzene bağlamış ve Bulgaristan'ı Türklerin isteğe bağlı göçlerine engel olmamakla yükümlü kılmıştır.

Tablo 2
Cumhuriyetin İlk Dönemlerinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayıları

Yıllar	Göçmen Sayısı
1923-1933	101.507
1934	8.682
1935	24.968
1936	11.730
1937	13.490
1938	20.542
1939	17.769
TOPLAM: 198.688	

Kaynak: Şimşir, 2009, s.229

Bu antlaşmanın işleyişi çeşitli dönemlerde farklılık göstermiş olmasına rağmen, en sağlıklı uygulama Mustafa Kemal Atatürk döneminde olmuştur. Bulgar makamları göç eden Türklere bazı zorluklar çıkarmışlarsa da, bu tarihten itibaren anlaşma uyarınca Bulgaristan'dan Türkiye'ye düzgün bir göç akını başlamıştır. 1930'lu yıllarda, her yıl aşağı yukarı 15-20 bin kadar göçmenin Bulgaristan'dan Türkiye'ye geldiği bilinmektedir. Bu göçlerin büyük yığınlar şeklinde gerçekleşmemesi ve göçmenlerin yanlarında taşınmaz mallarını ve hayvanlarını getirme haklarının olması nedeniyle; ne Bulgaristan ekonomisi, ne de Türkiye ekonomisi bu göçlerden herhangi bir zarar görmemiştir (Şimşir, 1986, s.376-378).

Türk Öğretmenler Birliği; Türkiye'de Cumhuriyetin kurulması ve Atatürk Devrimleri'nin gerçekleşmesi üzerine, Bulgaristan'daki Türk çocuklarına da anavatandakine paralel bir eğitim vermek ve Türk eğitimini çağdaş düzeye yükseltmek için çalışmıştır. Bulgar makamlarının tüm engellerine rağmen, Atatürkçü bir Türk gençliği yetiştirmek için uğraşmış ve Bulgaristan'daki Türk okulları için ders kitapları hazırlanmasına ve basılmasına öncülük etmiştir. Türk Öğretmenler Birliği'nin çaba ve yardımları ile, Türkiye ile eş zamanlı yeni Türk harfleriyle eğitime başlanması için çeşitli kurslar açılmıştır. Sonuç olarak, 1928-1929 ders yılında Bulgaristan'daki Türk okullarında da Latin alfabesi ile öğretime geçilmiştir. Türk Öğretmenler Birliği, 1933 yılında Rusçuk'ta 23. ve sonuncu kongresini yaptıktan sonra, Bulgar Hükümeti tarafından dağıtılmıştır. Bulgaristan Türk eğitimine damgasını vurmuş olan bu birlik, çeyrek yüzyılı aşkın çalışmaları boyunca oldukça kalıcı izler bırakıp tarihe karışmıştır (Şimşir, 2009, s.109-111).

Türkiye'nin Milli Mücadele'den başarı ile çıkması ve bağımsızlığını kazanması, Bulgaristan'daki Türk gençleri arasında da büyük heyecan ve sevinç yaratmıştır. Böylece, gençler tarafından çeşitli kültürel ve sportif amaçlı birçok gençlik kulüpleri kurulmuş, bu kulüpler kısa bir zaman içinde Bulgaristan'daki tüm Türk bölgelerine yayılmıştır. Bu spor kulüp temsilcileri 1924'de Rusçuk'ta birincisi olmak üzere, her yıl farklı bir şehirde kongreler tertip etmişler ve bir birlik oluşturarak müşterek hareket etme kararı almışlardır. Bu tür toplantıların üçüncüsünün düzenlendiği 1926 Varna Kongresi'nde, Bulgaristan Türk Spor Birliği'nin adı 'Turan' olarak değiştirilmiştir. Atatürkçü bir çizgide bulunan ve Atatürk ilkelerinin Bulgaristan'da ateşli savunuculuğunu da üstlenen Turan dernekleri, çok kısa bir süre içinde Türklerin bulunduğu hemen tüm birimlere yayılmış ve 1928'de yeni Türk harfleri ile derneğin

yayın organı olarak 'Turan' adlı bir gazete basılmaya başlanmıştır. Kısa bir zaman dilimi içerisinde Bulgaristan'daki Türk gençleri arasında Türklük bilincinin oluşması ve Atatürkçülük fikirlerinin yayılmasına vesile olan; 95 şube ve 5.000 aktif üyeye sahip olan Turan Derneği, sekizinci ve son kongresini 1933'de Rusçuk'ta yaptıktan sonra bir sonraki yıl kapatılmıştır (Şimşir, 1986, s. 98-106).

1920'li yılların sonunda, Türkiye'nin Yunanistan ve Yugoslavya ile ilişkilerinin iyileşmesi Bulgaristan'ı rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Türk Hükümeti, 1929 yılında Bulgaristan ile 'Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Tesviye ve Tahkim Antlaşması' imzalamıştır (Soysal, 1983, s.373-378). Balkanlarda gelişen dostluk ilişkileri neticesinde, Balkan Konferansları düzenlenmiştir. Balkan Pakti; Bulgaristan'ın azınlık sorunları ve revizyonist toprak sorunları nedeniyle 3. ve 4'üncü Konferansları terk etmesi sonucunda, 9 Şubat 1934'te Bulgaristan'ın katılımı olmadan imzalanmıştır (Soysal, 1983, 447-462).

Bulgaristan Türkleri, Sofya'da 31 Ekim - 3 Kasım 1929 tarihleri arasında, 450 delegenin katıldığı bir Milli Kongre düzenleyerek problemlerini tartışmış ve çözümü doğrultusunda kararlar almışlardır. Kongrede çeşitli sorunların ele alındığı altı komisyon oluşturulmuştur; bu komisyonlar Maliye, Müftülükler ve Şeriye Mahkemeleri, Hayır Kurumları, Maarif, İslam Cemaatleri ve Vakıflar şeklindedir. Müftülükler Komisyonu; bu kurumların ıslahı, müftülerin seçimle gelmesi ve keyfi görevden alınmaması gibi kararlar almıştır. Maarif komisyonu ise, yeni Türk alfabesi ile eğitime karar vermiştir. Ayrıca diğer kararlar; Türklere uygulanan okul vergilerinin hafifletilmesi, okul bütçelerinin müftüler tarafından onaylanması ve hükümet tarafından alınan okul tarlalarının iadesi gibi hususları içermektedir (Şimşir, 1986, s.106-128).

Kongrenin sonunda alınan kararlar Bulgar Hükümeti'ne iletilmiş; bu ve benzeri kararlar Bulgar Hükümeti tarafından dikkate alınmadığı gibi, Türk eğitimi üzerindeki baskılar daha da arttırılmıştır. 1930'lardan itibaren Türk okullarını kapatma politikası, 1946'da bu okulların devletleştirilmesi ve eğitim dilinin Bulgarca yapılması ile doruğa çıkmıştır. Ayrıca, 1934 yılında gerçekleşen hükümet değişikliğinden sonra ise, Milli Kongre'ye katılan Bulgaristan Türk aydınlarına karşı açıkça cephe alınmıştır. Böylece Türk azınlığına karşı baskılar artmış, kapatılan Türk okulları açılmamış ve yeniden birçok Türk okulu kapatılmıştır. Türk öğretmenler, Kemalist suçlamasıyla işlerinden kovulmuş ve yıldırlanmıştır. Milli Kongre'ye öncülük etmiş olan Mehmet Celil'in 'Rehber

Gazetesi' kapatılmış, kendisi sürgüne gönderilmiş ve 1939'da da Sofya'da bir Bulgar hapishanesinde cinayete kurban gitmiştir (Şimşir, 2009, s.128-129).

1930'lu yıllarda Bulgaristan'daki Türkler üzerinde baskılar artmış, okullarda kullanılan yeni yazı yasaklanmış ve birçok Türk okulu da kapatılmıştır. Yine bu kapsamda Bulgar yönetimi bir dizi karar alarak; Türklerin Türkiye ile kültürel bağlarını koparmak, birliklerini zayıflatmak ve onları Türkiye'ye göçe zorlama gayretleri içine girmiştir. Bu doğrultuda; Türkiye'ye göçü teşvik, aydın din adamlarını görevden uzaklaştırma, okullarda tekrar Arap harfleri ile eğitime geçme gibi politikalar uygulanmıştır (Yenisoy, 1997, s.1782).

'Zveno' isimli aşırı sağ eğilimli bir örgüt, 19 Mayıs 1934 tarihinde hükümet darbesi yapmıştır. Bu darbeye beraber azınlıkların, özellikle de Türklerin oluşturmuş olduğu örgütlenmelere son verilmiş; ülkede Türk adları taşıyan köy, kasaba ve öteki yerleşim isimlerinin hızla değiştirilmesi hareketine girişilmiştir (Kuyucuklu, 1987, s.60-62).

1934'te ülkenin faşist bir diktatörlükle yönetilmeye başlanmasının ardından, Türk azınlığının durumu iyice kötüleşmiştir. 1944'teki rejim değişikliğine kadar devam eden ve azınlığın yaşadığı en olumsuz dönemlerden birisini oluşturan bu on yıllık dönemde; azınlığın can ve mal güvenliğini ciddi bir şekilde tehdit eden uygulamaların dışında, Türk okullarının büyük bir çoğunluğu kapatılarak; Türkler, Bulgar okullarında eğitim görmeye zorlanmıştır. Müftülükler ve cemaat idare heyetleri tümüyle Bulgaristan yönetimine tabi kılınırken, vakıf mallarının önemli bir bölümü de yönetim tarafından ele geçirilmiştir. Türkçe gazete ve dergiler yasaklanmıştır. Türk derneklerine yoğun baskılar uygulanmış ve Türk aydınları tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Özellikle Pomaklar üzerine yoğun bir asimilasyon çabasına girişilmiş, 1942'de çıkarılan yasa ile Pomakların isimleri Bulgar isimleri ile değiştirilmiştir. (Dayıoğlu, 2005, s.227-229).

Tablo 3
Bulgaristan'da Nüfus Sayımları (1926-1956)

Sayım Yılları	Türk Nüfus	Müslüman Nüfus
1926	577.555	825.774
1934	618.268	821.298
1956	656.028	-

Kaynak: Şimşir, 1986, s.19-21

Bulgaristan kurulduğunda birçok yörede Türkler çoğunlukta olup, bu durum göçlerle azaltılmıştır. Bulgarlar, 1934 sonrası bir toprak ihtilali yaparak Türklerin elindeki arazilere el koymuşlardır (Keskiöğlü, 1985, s.26-27).

Böylece her türlü korkutma ve yıldırma politikasının yanında; birlikte hareket etme yeteneğini de kaybeden Türk azınlığın haklarının, Bulgar yönetimleri tarafından daha kolay çiğnenmeye başlandığı söylenebilir.

Bulgaristan, 1 Mart 1941'de Viyana'da imzalanan bir protokol ile Mihver Devletleri'nin tarafına geçmiştir. Savaş yıllarında, 'Büyük Bulgaristan' iddiaları yeniden ortaya çıkarken, ülkedeki Yahudiler yakalarında yıldız işareti taşımak zorunda tutulmuştur. Eğitim seviyesi geri ve köylerde kapalı bir toplum durumunda olan Türkler, ikinci sınıf vatandaş durumunda görülmüşlerdir (Kuyucuklu, 1987, s.31).

Bulgaristan'ın İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile birlikte savaşa katılıp kaybetmesi ve Sovyetler Birliği'nin Eylül 1944'te Bulgaristan'ı işgal etmesi sonucu, 15 Ekim 1944'te Bulgaristan Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Böylece, hem Bulgarlar hem de Türkler için yeni bir dönem başlamıştır.

1. Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması (1925)

18 Ekim 1925 tarihinde, Türkiye ile Bulgaristan arasında Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması; Türk-Bulgar ilişkilerinde ekonomik, sosyal ve hukuki bağları güçlendirmesi, ilişkilere yeni bir yön vermesi ve de tez çalışmasının konusu olan Bulgaristan'daki Türk azınlıklarına bir takım haklar tanınması bakımından önemlidir.

Dostluk Antlaşması'nın birinci maddesi: *"Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgar Krallığı arasında bozulmaz bir barış, içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır. İki Hükümet azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan'da oturan Müslüman azınlıklarını yararlandırmayı karşılıklı olarak yükümlenirler. Neuilly ve Lozan Antlaşmalarından herhangi birini imzalayan devletlerin azınlıklar konusunda sahip oldukları tüm hakları Bulgaristan Türkiye'ye, Türkiye'de Bulgaristan'a karşılıklı olarak tanır"* şeklindedir (Kamil, 1989, s.38).

Süresiz olarak imzalanan bu antlaşmada; Bulgaristan'ın ülkesindeki Türk azınlığın din, dil ve milliyet özelliklerinden dolayı herhangi bir ayırımı tabii tutulmayacağını ve onların haklarını koruyacağını taahhüt ettiği görülmektedir.

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'nın bugün bile hala yürürlükte olması ve iki ülke ilişkilerinin en gergin olduğu dönemlerde dahi geçerliliğini koruması, azınlıklarla ilgili hükümlerin bağlayıcılığının devam etmesi, uluslararası hukuk açısından hem Bulgaristan'ın hem de Türkiye'nin bu antlaşmaya uymasını gerekli kılmaktadır.

2. Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi (1925)

1925 tarihinde, Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması'ndan bağımsız olarak, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye'ye serbestçe göç etmelerine olanak sağlayacak olan 'Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi' imzalanmıştır.

Bu sözleşmeye göre, her iki ülke de Bulgaristan Türklerinin veya Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul etmektedirler. Antlaşmanın tanıdığı haklar doğrultusunda; taraflardan birinin vatandaşları öteki ülkeye serbestçe gidip gelebilecekler, o ülkede rahatlıkla dolaşabilecekler ve de isteğe bağlı olarak Türk vatandaşları Bulgaristan'da, Bulgar vatandaşları da Türkiye'de ikamet edebilecek ve yerleşebileceklerdir. Yapılan bu antlaşmaya göre, Bulgar makamları Türklerin Türkiye'ye göçlerine engel olmayacak; taşınmaz mallarını kesin göç ettikleri tarihten önce tasviye etmemişler ise, göç gününden başlamak üzere iki yıl içinde istedikleri takdirde satabileceklerdir (Erendil, 1976, s.106).

Bu sözleşme karşılıklı göç olgusunu belli bir düzene bağlarken, Bulgaristan'ı Türklerin isteğe bağlı göçlerine engel olmamakla yükümlü kılmıştır.

E. Komünist Partisi İktidarı: Müslüman Türk Azınlığa Karşı Asimilasyon Politikaları (1944-1984)

'Büyük Bulgaristan' düşüncesiyle, 1940 yılında Mihver Devletleri ile beraber Almanya'nın yanında İkinci Dünya Savaşı'na katılan Bulgaristan; bunun bedelini Sovyet Ordularının 8 Eylül 1944'te Bulgaristan'ı işgal etmesi ile ağır bir şekilde ödemiştir. 1923

ve 1934 yıllarında darbe ile iktidara gelmiş Faşist iktidarlar dönemi bitmiş ve Krallık dönemi sona ermiştir.

1942 yılında kurulan ve komünistler, sosyal demokratlar, çiftçiler, liberaller ve bağımsız aydınlar gibi anti-faşist grupların dahil bulunduğu 'Vatan Cephesi'; 9 Eylül 1944 tarihinde Sovyetler Birliği destekli bir darbe ile iktidara gelmiş ve yeni bir köylü-komünist hükümet kurulmuştur. Böylece, Müttefik Devletler ile 28 Ekim'de yapılan barış antlaşmasının ardından, Bulgaristan hızla Sovyetler Birliği'nin etkisi altına girmiştir. 8 Eylül 1946 yılında yapılan halk oylamasında ise, Bulgaristan'da Krallık rejimine son verilmiş ve 15 Eylül 1946'da 'Bulgaristan Halk Cumhuriyeti' ilan edilmiştir (Dayıoğlu, 2005, s.275). Bulgaristan, bu halk oylaması ile beraber Sosyalist ülkeler arasına katılmıştır (Erendil, 1976, s.94-95; Şimşir, 1986, s.380).

Paris'te, Bulgaristan ile Müttefik Devletler arasında 10 Şubat 1947 tarihinde Paris Barış Antlaşması imzalanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na son veren, mağlup olmuş devletler ile Müttefik Devletler arasında imzalanan ve hala yürürlükte olan Paris Barış Antlaşması'nın 2. maddesine göre: "Bulgaristan ırk, cinsiyet, dil farkı gözetmeksizin egemenliği altındaki tüm insanların söz, fikir, basın, kültür ve toplantı özgürlükleri dahil tüm temel insan hak ve hürriyetlerden yararlanmasını sağlayacak ve bütün gerekli tedbirleri alacaktır" (Özbir,1986, s.37).

1919 Neuilly Barış Antlaşması'nda azınlık haklarının çiğnenmesi, engellenmesi, kaldırılması doğrultusunda kanunlar çıkaramayacağını belirten Bulgaristan; Paris Barış Antlaşması'nın 3. maddesinde ise mevzuatlarında bu konularla ilgili ayırıcı bir nitelik varsa değiştirmeyi, belirtilen gayeler dışında tedbirler almamayı taahhüt etmiştir. Böylece, azınlıklar meselesindeki temel hak ve hürriyetlerin tanınacağı konusu bir defa daha teyid edilmiş bulunmaktadır (Şimşir, 1986, s.381).

Bu antlaşmada, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde anılan bütün temel hak ve özgürlüklerden bahsedildiği halde; çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, antlaşmada adı geçen hiçbir ilke Bulgaristan tarafından uygulanmamıştır. Kuşkusuz, eğer antlaşma hükümleri arasına giren bu ilkeler uygulansaydı; Bulgaristan'da yaşayan milyonlarca Müslüman Türk doğup büyüdüğü vatanlarını terk etmemiş olacak, kendi kimliklerini ve kültürlerini rahatça yaşayabilecekleri yeni bir toprak parçası arayışına girmemiş olacaklardı.

Bulgaristan'da, 9 Eylül 1944'te Vatan Cephesi Hükümeti'nin kurulmasının ardından gelen rejim değişikliği ülkedeki Müslüman Türk azınlıkları bakımından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Yeni iktidarın Türklere karşı ilk yaklaşımına genel olarak bakıldığında, ilk dönemlerde azınlık desteğini sağlamak için Türklere karşı baskı politikalarına başvurulmadığını görmekteyiz. Bulgaristan Hükümeti'nin, çoğunluğu çiftçi olan Türk köylüsüne ve azınlıklara kendi yönetimini sürdürmesi için ihtiyacının olması bunun nedenleri arasında gösterilebilir.

Her ne kadar, 9 Eylül İhtilali'nin kan dökülmeden yapılmış olması ve ilk iktidara gelindiğinde Bulgaristan'da yaşayan Türklere bazı haklarının geri verilmiş olması zihinlerde olumlu bir tablo çizmiş olsa da; bu durum sonradan ülkedeki Türklerin aleyhine hızla değişecek, çok kan dökülecek, büyük acılar yaşanacak ve Türkler göç ettirilmeye zorlanacaktır.

Toplumun diğer kesimleri gibi, Türkler de kaybettikleri haklarına kavuşmak ümidiyle Vatan Cephesi Hükümeti'ni desteklemişlerdir. Bu desteğin ardında yatan iki sebep bulunmaktadır. İlk sebep, Haziran 1923 ve Mayıs 1934'teki hükümet darbelerinin ardından azınlığın yoğun baskılara hedef olmuş olması ve birçok hakkının elinden alınmış olmasıdır. Bu baskılar İkinci Dünya Savaşı yıllarındaki ekonomik güçlüklerle birleşince, azınlıklar arasında eski yönetimin yerine gelecek yeni yönetimi destekleme eğilimi kendiliğinden ortaya çıkmıştır. İkinci sebep ise; Vatan Cephesi Hükümeti'nin iktidara geldiği zaman toplumun diğer kesimlerinin yanı sıra, azınlıkların da taleplerinin yerine getirileceği sözünü vermiş olmasıdır (Dayıoğlu, 2005, s.279-280).

Sofya'da, 14 Mayıs 1945 günü 'Işık' adlı Türkçe bir gazete yayımlanmaya başlanmıştır. Yeni rejimin gazetesi olan Işık, 1945 yılında Bulgaristan'da Türkçe yayımlanan tek gazetedir; bir yandan Türk azınlığı yeni rejime ısındırmaya çalışırken, diğer yandan da eski rejimde Türklerin çektikleri çileleri anlatmıştır. Gazete eski rejimi kötülemiş ve yeni rejimi övmüş, böylece Bulgaristan Türklerine güven ve umut vermeye çalışılmıştır. O dönemde bol bol eşitlik ve kardeşlik nutukları atılmış; artık Türklere zulüm, baskı, eziyet yapılmayacağı ve kötü günlerin tarihe karıştığı anlatılmıştır (Şimşir, 2009, s.185-190).

Yeni iktidarın azınlıklara karşı bu olumlu tutumunun sonucunda, Türk azınlığının da yeni rejimden bazı istekleri ve beklentileri olmuştur. Türkler bu beklenti

ve isteklerini iletmek amacıyla çeşitli toplantılar düzenlemiş, o güne kadar çiğnenmiş haklarını teker teker tespit etmiş ve bu hakların geri iadesini talep etmiştir.

Bulgaristan Türkleri Vatan Cephesi Komiteleri 27-28 Aralık 1944 tarihinde Sofya'da bir toplantı yapmışlar; Vatan Cephesi Hükümeti'ni destekleme kararı almışlar ve Türk azınlığının isteklerini iletmışlerdir. Türklerin üç ana bölümden oluşan istekleri; eğitim sorunları, vakıf sorunları ve dini sorunlar şeklinde sıralanmıştır. Birinci sırada yer alan eğitim ile ilgili isteklerden bazıları; Bulgarca okutulan dersler dışında Türk okullarında eğitim ve öğretimin Türkçe olması, Türk okulların müdür ve baş öğretmenlerinin Türk olması, Türk okullarında eğitim ve öğretimin yeni Türk harfleri olan Latin harfleri ile yapılması, eski faşist hükümetler tarafından Türk azınlığın elinden alınmış olan okul binaları ve arazileri ile birlikte diğer tüm mallarının Türk azınlığına geri verilmesi şeklindedir (Şimşir, 2009, 190-192).

1946'ya kadar olan dönemde, Türk azınlık okullarının sayısı 1.200'e kadar ulaşmış ve Türkçe kitaplar bile basılmıştır. Bulgarca hariç diğer tüm dersler Türkçe okutulmuş, daha önceden var olan ve yeni yapılan okulların giderleri orada yaşayan Türkler ve vakıflar tarafından karşılanmıştır (Toğrol, 1989, s.72-73).

Bu dönemde; 1950'lere gelindiğinde ülkenin değişik bölgelerinde 740 yeni Türk okulunun açıldığını ve bununla birlikte bu okullarda Türkçe eğitim verildiğini, gazete ve dergilerin Türkçe olarak basılabildiğini, Türkiye'de basılan yayınların Bulgaristan'da kolayca bulunabildiğini ve 'devrim ithal etmek' adına olsa bile Türk azınlığın kendi dilini ve dinini yaşadığını; fakat aynı zamanda Komünist ideolojiyi takip ve tatbik etmesi noktasında eğitimin yüksek aşamalarında devlet okullarına alınarak, daha 1950'lere gelmeden binlerce Türk çocuğun Komünist Partisi taraftarı ve dinsel inançlardan bağımsız bir ateist olarak yetiştirildiği iddiası Bulgar yazarlar tarafından dile getirilmiştir (Zhelyazkova, 1998, <http://www.omda.bg>).

Bulgaristan'daki Türk azınlığının istekleri büyük ölçüde eğitim ve öğretim ile ilgili olmasının yanı sıra; vakıf ve dini sorunların çözülmesine yönelik isteklerin de yeni hükümete iletiği görülmektedir. Ancak, tüm bu istekler karşısında olumsuz bir tutum sergilemeyen Vatan Cephesi Hükümeti'nin, azınlıkların taleplerini uygulamaktan kaçındığı ve onun ardından gelen Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) iktidarı ile birlikte azınlıklarla ilgili politikaların hızla Türklerin aleyhine değiştiği görülmektedir.

Bu değişimin ilk somut göstergesi, 16 Şubat 1946'da BKP lideri ve Başbakan Georgi Dimitrov'un "Balkanlar'ın yalnız Balkanlılara ait olmasını, Slavların Balkanlar'da başrolü oynamasını sağlamalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'a hükmettiği geçmiş dönemin izleri zamanla silinmelidir" şeklindeki demeci olmuştur (Dayıoğlu, 2005, s.280-281).

Dimitrov'un bu açıklaması, tez çalışmasının ana konusunu oluşturan göç ve kimlik sorunu bağlamında değerlendirildiğinde; Komünist Lider'in bu sözlerinin, Bulgaristan'daki Türk-İslam eserlerine ve Türklerin milli benliklerine, sahip oldukları Türk kimliklerine karşı açılmış bir savaş ilanı anlamı taşıdığı söylenebilir. Türk azınlığa karşı yıllarca sürececek bu asimilasyon politikasının, Türkiye'ye çeşitli yıllarda gerçekteşecek olan dalga dalga göçlere ve 1989 yılındaki 'Büyük Göçe' kadar hiç bitmeyecek bir yolculuğa sebep olacağı açıktır.

Bu demecin hemen arkasından, tek tip bir Sosyalist Bulgar toplumu oluşturmaya karar veren ve çalışmalar yürüten Komünist rejim; Bulgaristan Parlamentosu'nda Eğitim Yasası'na eklenen bir madde ile, 12 Ekim 1946'da özel okul statüsünde bulunan Türk okullarını devletleştirip tümüyle Bulgar devletinin kontrolüne geğirmiştir. 4 Aralık 1947'de kabul edilen ve Marksist-Leninist bir çizgide hazırlanan Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin ilk anayasasında, ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanmasına ilişkin düzenlemelerin yanı sıra; azınlık haklarıyla ilgili düzenlemelere de yer verilmiş, fakat bu dönemde Soğuk Savaş ortamı nedeniyle Doğu-Batı gerginliğinin giderek tırmanması ve dolayısıyla da Türk Bulgar ilişkilerinin bozulmaya başlaması Bulgaristan yönetiminin Türklere yönelik politikasının sertleşmesine neden olmuştur. Türk azınlık, 4 Ocak 1948 tarihinde BKP Merkez Komitesi'nde alınan bir kararla "Ülkenin bir kısmından kurtarılması gereken verimsiz ve potansiyel güvensiz bir unsur" olarak ilan edilmiştir. Dimitrov, Bulgar olmayan halkı toplumun kanayan yarası olarak tanımlamıştır (Dayıoğlu, 2005, s.280-281).

Bütünleşmiş bir 'Bulgaristan Sosyalist Devleti' kurma isteği içinde olan Bulgaristan Komünist Partisi ve yöneticilerinin, tek engel olarak önünde Müslüman Türk azınlığını gördükleri bilinmektedir. Bu doğrultuda da; Bulgar toplumu içinde Türk azınlığını asimile edebilmek için ilk uyguladıkları yöntem, azınlıkların eğitim ve kültür düzeyinin yükseltilmesi için gerekli önlemlerin alınması olmuştur. Bu yöntemin ardında yatan sebep ise, azınlıkların kültürel bakımdan geliştirilmeleriyle kendiliğinden Bulgar Sosyalist kimliğini sahiplenmelerini sağlamaktır (Eminov, 1997, s.5-6).

Bulgar Hükümeti ve yeni komünist rejimi, Türk azınlık okullarının özel okul statüsüne son verip okullara tamamen el koyma yoluna gitmelerinin, Türklerin yararına olacağı görüşünü ileri sürmüştür. Bu görüşlerini de; Türk okullarının kapatılması ile Türk cemaatinin üzerinden ağır bir yükün kalkacağı, Türk öğretmenlerinin daha geniş haklara kavuşacağı ve ders kitaplarını devletin bastıracağı ve nihayet Türk okullarının denkleğinin sağlanacağı fikirleriyle desteklemişlerdir. Türk okullarının devletleştirilmesi ile okulların genel durumunda bir iyileşme görülmüş olmasına karşın, 1946 yılından itibaren uygulanmaya başlanan bu sosyalist eğitim modelinin Türklerin kimliğine yönelik bir saldırı niteliğinde olduğu açıktır.

1944 öncesi Türk okullarında 23 olan Türkçe ders kitap sayısı, 1953-1954 öğretim yılında 85'e yükselmiştir. Türk okulları ve bu okullarda okutulan ders kitaplarındaki artış, Türk çocuklarına Komünist ideolojiyi aşılama niyetine dayanmaktadır (Yenisoy, 1997, s.1783-1784).

Bulgaristan'daki Türk azınlık okullarının müfredatları belirli bir plan ve program dahilinde sürekli değiştirilerek, Türk çocuklarını komünistleştirme istikametinde gelişmiştir. Hatta bu uygulama kapsamına kreş ve anaokulları da dahil edilerek, buralarda da Bulgarca eğitim verilmiş ve komünist terbiyenin ilk tohumları atılmıştır. Genel komünist eğitim sistemi içinde Türkiye yabancı ve düşman bir devlet olarak öğretilirken, Sovyetler Birliği sonsuz hayranlık ve minnet duyulacak bir anavatan olarak öğretilmiştir (Şimşir, 1986, s.196-232).

Bulgaristan Hükümeti'nin genel beklentisinin aksine; şeklen ulusal, içerik olarak da Sosyalist olarak düzenlenen ve gelişmesine izin verilen eğitim ve kültür kurumlarının devlet tarafından desteklenmesiyle, ülkedeki azınlıkların etnik kimliklerinin aşınmaktan çok zamanla güçlendiği görülmüştür.

Bu süreçte, sadece Türklerin ulusal bilincinin yükselmesinin dışında; ülkede bulunan Pomakların, Müslüman Romanların ve Tatarların da eskiye oranla çok daha yaygın bir şekilde kendilerini Türk olarak tanımlamaya başlamaları BKP yönetimini rahatsız etmiştir. Bu nedenle Bulgar Hükümeti; Bulgar Sosyalist Devleti ile bütünleşmiş tek bir ulus yaratma amacına ulaşmak için, yeni politikalar arama yoluna gitmiş ve ülkedeki azınlıklar için zor bir dönem başlamıştır. Bu yönde atılan ilk adım, 1948 yılında Pomaklara karşı başlatılan isim değiştirme, dini inançlarını terk etme ve Bulgar Sosyalist toplumuna entegre olmaları konusunda 'asimilasyon kampanyası'nın

başlatılmasıdır. 1952 yılına kadar uygulanan bu kampanyaya direnen bazı Pomaklar, aileleriyle birlikte ülkenin çeşitli yerlerine sürgüne gönderilmişlerdir (Dayıoğlu, 2005, s.282).

Bu dönemde azınlıkların karşılaştığı sorunlar, yalnızca Pomaklara uygulanan baskılarla sınırlı kalmamıştır. 1947’de, tarım alanlarının kolektifleştirilmesi ve üretim araçlarının devletleştirilmesi, çoğunluğu çiftçi olan Türkleri de doğrudan etkilemiş ve birçok Türk köylü işsiz ve topraksız kalmıştır (Dayıoğlu, 2005, s.282).

Zhelyazkova, kooperasyon sürecini ve bu süreçle beraber devlet çiftliklerinde traktör kullanımının artmasını 1950–1951 göçünün temel nedeni olarak belirtmektedir. Ona göre, kendi topraklarında işçi olmayı reddeden ve makineleşme süreciyle işsiz kalan Türklerin göçe yönelmesi beklenen bir sonuçtur (Zhelyazkova, 2001, s.7).

Yaşanan bu ‘zorla kooperatifleştirme’ süreci, Bulgaristan’daki Türklerin Soğuk Savaş döneminde yaşadığı ilk kitlesel yerinden etme faaliyetidir (Petkova, 2002, s.43).

Ayrıca, BKP yönetimi tarafından Türklerin dinsel yaşamına müdahalelerde bulunmaya başlanması; şalvar, başörtüsü, fes gibi geleneksel giysilerin giyilmesinin engellenmeye çalışılması ve kadınlara eğitim ve iş hayatının kapılarının açılması gibi gelişmeler, özellikle muhafazakar kesim ve yaşlılar tarafından kimliklerine ve dinlerine karşı bir tehdit olarak algılanmış ve Türkler arasında göç etme isteğini güçlendirmiştir (Dayıoğlu, 2005, s.282).

Sistematik bir şekilde düzenlenen toplantı ve kurslarla; Türk öğretmenlerine, Türk din adamlarına, esnaf ve sanatkarlara ve hatta okul çocuklarına Komünizm aşılarmaya çalışılması, Türklerin endişelerini biraz daha arttırmıştır. Tarlalarının ellerinden alınıp kooperatifleştirilmesi ve okullarının da devletin kontrolüne geçmesi sonucunda; Türkler hem mallarından olmuş, hem de okullarından mahrum kalmışlardır. Okullar Türk azınlığının ulusal kültürlerini ve Türklüklerini yaşatabilmeleri için en önemli güvencesi olduğundan, Türkler Bulgarlaşp yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldıklarını hissetmişlerdir (Şimşir, 2009, s.232).

Bulgaristan’ın tarımda uygulamaya başladığı kolektifleştirme ve makineleşme sonucu iş gücüne ihtiyaç azalmış, toprakları ellerinden alınan Türkler işsiz kalmış ve büyük geçim sıkıntısı içine düşmüşlerdir. Tüm bu haksız uygulamalara maruz kalan,

alınan kararlardan büyük rahatsızlık duyan ve ekonomik sıkıntı içine düşürülen Türkler; bunun sonucunda anavatan Türkiye'ye göç etmenin yollarını aramaya başlamışlardır.

Tablo 4
1940-1949 Yılları İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmen Sayıları

Yıllar	Göçmen Sayısı
1940	6.960
1941	3.803
1942	2.672
1943	1.145
1944	489
1945	631
1946	706
1947	1.763
1948	1.514
1949	1.670
TOPLAM: 21.353	

Kaynak: Şimşir, 2009, s.230

Türkiye'nin bağımsızlığını kazanmasından sonra; Ankara'da 1925'de Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan İkamet Sözleşmesi ile, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler konusu hukuki temellere oturtulmuştur. Bu sözleşmeden sonra da, Bulgaristan'dan Türkiye'ye çeşitli Türk göçler yaşanmıştır. 1923-1939 yılları arasında yaklaşık 200.000 Türk Türkiye'ye gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı ve sonrası yıllarda ülke dışına çıkışlar yasaklanmış olduğundan, benzer göçlerde bir yavaşlama olmuş ve göçmen sayısı 20.000'lerde kalmıştır (Koçancı, 2003, s.40-57).

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda büyük işgücü ihtiyacı duyan Bulgaristan; bir taraftan Türk göçünü engelleme çabasıdayken, diğer taraftan da Türk sosyal kurum ve topraklarına el koyarak huzursuzluk ve göç isteğini artırma gibi çelişkili bir tutum sergilemiştir (Erendil, 1976, s.107).

Özellikle, 1947 sonrası artan baskı politikaları Türk azınlık üzerinde infial yaratmış ve insanları milli benlik ve yeni nesilleri koruma endişesine sevk etmiştir. Bulgar yazarların 1950'lerin erken dönemlerinde; Türklerin yaşadıkları göçle ilgili olarak öne sürdükleri ilk neden, Komünist Partisi'nin kolektif üretim ilkesiyle hareket etmesidir.

Bulgar yazarlar, bu durumun özellikle kırsal kesimde yaşayan Türkleri etkilediğini ve özel mülkiyet kapsamında görülen tarımsal üretimin kooperatifleşmesi ile Türk göçlerinin ve yer değiştirmelerin başladığını belirtmişlerdir. Bulgar yazarlar ayrıca, o dönemde yaşanan göçlerde yer değiştiren insan sayısının 150.000'e yaklaştığını da iddia etmektedirler (Zhelyazkova, 1998, <http://www.omda.bg>).

Böylece çok sayıda kişi, Türkiye'nin diplomatik temsilciliklerine müracaat ederek göç taleplerini iletmışlerdir. Bu talepleri değerlendiren Türk Hükümeti; 31 Mayıs 1947'de aldığı bir kararla, göç edecek Türklerin 'hükümetten yardım almayacak serbest göçmen statüsünde' alınmasına karar vermiştir. Bu kapsamda, 1947-1950 arası her yıl 1-2 bin arası bir göçmen kitlesi gelmiştir (Şimşir, 1986, s.212-223).

Soğuk Savaş döneminde; 1949'da NATO'nun kurulması ile birlikte, Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları ve Kore Savaşı'nın başladığı ortamda, Türkiye ile ilişkileri bozulmuş olan Bulgaristan; bünyesinde eritemediği Türkleri önce göçe zorlayarak sayılarını azaltmak ve daha sonra da azalan nüfusu kolayca asimile edebilmek için uygun zemin olduğunu düşünmüştür. Bu politikanın sonucu olarak Bulgaristan; hem Türklerden kurtulmak, hem de Türkiye'yi ekonomik bakımdan zor duruma düşürmek için, 1950 yılında Türkleri göçe zorlama hareketine girmiştir. Böylece, tarihte '1950-1951 Göçü' olarak adlandırılacak olan göç süreci başlamıştır.

1. 1950-1951 Göçü

Bulgar Hükümeti, Türklerin göç ettirmek suretiyle sayıca azalmalarını sağlayıp, sonucunda kalan nüfusu kolayca asimile edebilmek için; 1925 tarihli Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması'na dayanarak, 10 Ağustos 1950 tarihinden 10 Kasım 1950 tarihine kadar 250.000 kişinin üç ay içerisinde göçmen olarak Türkiye'ye alınmasını isteyen bir nota vermiştir. Bulgaristan adeta bir göç operasyonu ile Türk ekonomisini felç etmeyi ve Türkiye'yi cezalandırmayı amaçlamıştır. Bu nota üzerine, zaten gergin olan Türkiye-Bulgaristan ilişkileri tamamen gerginleşmiş ve iki ülke arasında yeni ve ciddi bir göç sorunu ortaya çıkmıştır (Şimşir, 2009, s.231).

Türkiye Cumhuriyeti; iki ülke arasında yaşanan göç ve göçmen sorununa planlı bir şekilde çözüm getirme niyetinde olduğu için, verilen nota ve göç isteği konusuna hassas bir şekilde yaklaşmıştır. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar

Kurulu'ndan 31 Mayıs 1947 günü bir kararname çıkartılmıştır. Bu kararnameye göre; iki devlet arasında yapılacak anlaşmayla göçün yıllara yayılması ve yılda 25–30 bin göçmen alımıyla, 500 bin Türk'ün ve 300 bin Pomak'ın Türkiye'ye yerleştirilmesi planlanmıştır. Çıkarılan kararnamenin amacı, yıllara yayılacak göçün Türkiye ekonomisine büyük zorluklar getirmemesidir. Hazırlanan plana göre; Türkiye'ye kabul edilerek yerleştirilecek göçmenlerin üretime geçip, kendilerine yeter hale gelerek Türkiye ekonomisine katkı sağlamaları hedeflenmiştir (Ağanoğlu, 2001, s.312).

Eylül 1949'da, Bulgar Hükümeti'nin göç konusundaki sert ve tavizsiz tutumunu değiştirerek; pasaport almak isteyenlere kolaylık sağlaması ve bir açıdan da Türkiye'ye göçü kolaylaştırıcı bir tavır sergilemesiyle birlikte, Türk konsolosluklarına göç için başvurularda bir artış gözlenmiştir. Temmuz 1950 sonunda, 7.340 aileden 26.788 kişiye Türk konsoloslukları tarafından göç vizesi verilmiştir (Şimşir, 1986, s.218).

Fakat sonraki dönemde bazı sorunlar yaşanmış; iki ülke arasındaki göç meselesini siyasi krize çeviren ve karşılıklı nota alıp vermeye dönüştüren süreci, 10 Ağustos 1950 tarihli Bulgaristan notası başlatmıştır. Diplomatik nezaket kuralları çiğnenerek, kaba bir dille kaleme alınmış olan bu Bulgar notası; göç meselesinin, iki komşu ülke arasında önemli bir soruna dönüşmesine sebep olmuştur. Soğuk Savaş nedeniyle zaten gergin olan Türk-Bulgar ilişkileri daha da gerginleşmiş; iki ülke göç sorununa ortak bir çözüm arayacakları yerde, karşılıklı nota alışverişine girişmişlerdir. Bu süreçte, Türkiye Bulgar notasına 28 Ağustos'ta karşılık verirken; Bulgaristan Türk notasına karşılık olarak, 22 Eylül'de ikinci bir nota daha göndermiştir. Hemen ardından, 16 Ekim tarihinde Türkiye'nin ikinci notası ve ona ekli uzun bir muhtıra sunulmuştur. Nota değiş tokuşu sürüp giderken; iki ülke basınında da, her iki devletin de birbirini düşman olarak gördükleri ve göç meselesini bu düşmanca amaçlar doğrultusunda kullandıklarına dair sert yayınlar yapılmıştır (Şimşir, 2009, s.241).

Bulgaristan'ın nota vermesinin; Türk nüfusunu azaltarak daha kolay bir asimilasyon sürecine gitmek istemesinin yanında, başka önemli sebepleri de bulunmaktadır. Bunların başında; Bulgaristan'da 1947'den sonra tarım alanlarının kolektifleştirilmesi ve hızla makineleşmesi sonucu, kırsal alanlarda yaşayan Türklerin işsiz kalması ile Bulgar ekonomisine yük oluşturmaya başladıkları görüşü gelmektedir. Diğer bir neden ise, Bulgaristan Hükümeti'nin izlediği Batı yanlısı politika nedeniyle; notayı Türkiye'nin Kore Savaşı'na birlik göndereceğini açıkladığı tarihe denk getirerek,

Türkiye'yi zorunlu göçün yaratacağı olumsuz etkilerle karşı karşıya bırakmak ve cezalandırmak istemesidir (Sander, 1969, s.183).

Yaşanan gelişmelerle birlikte, hızla artarak devam eden göç süreci; Türk tarafının 7 Ekim 1950 günü, Bulgaristan'dan Türkiye'ye bazı vizesiz kişiler ve Çingenelerin gönderildiği iddiasıyla sınırı kapatması sonucu durmuştur. Bu sorunun çözülmesi üzerine, 2 Aralık 1950 günü sınır tekrar açılarak göçmen alımına devam edilmiştir. 8 Kasım 1951 günü, Türkiye tekrar aynı iddiayla sınırı tamamen kapatarak 1950–1951 göçünü sona erdirmiştir. Buna karşılık, Bulgar Hükümeti de 30 Kasım 1951'de, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü kesin olarak yasaklamıştır (Şimşir, 1986, s.226-228).

Türk Hükümeti, Nisan 1950'de aldığı bir kararla; 1 Ocak 1950'den beri gelen tüm göçmenleri ve bu süreçte gelecek olan serbest göçmenleri, iskanlı göçmen olarak ilan etmiş ve bu göçmenlerin iskan haklarını tanımıştır. Daha önce Türk Hükümeti'nden hiçbir yardım almayacağını taahhüt etmiş olan göçmenler; Türk Devleti'nin aldığı bu karar ve sonrasında kurulan 'Göçmenlere ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği' desteğini de alarak, anavatanda güvenli bir şekilde iskan edilmekten son derece mutlu olmuşlardır. Göç sürecinde, 212.150 kişiye Türk konsoloslukları tarafından Türkiye'ye giriş vizesi verilmiştir. Dönemin Toprak ve İskan Genel Müdürlüğü verilerine göre; Türkiye'ye giriş vizesine sahip, toplam 37.351 aileden 154.393 kişi Türkiye'ye göçmen olarak kabul edilerek yerleştirilmiştir. Bu göçmenler, kısa sürede ev sahibi olmuş ve üretici durumuna geçmişlerdir. Tablo 5'te rakamlar ayrıntılı olarak verilmiştir (Şimşir, 2009, s.244-246).

O dönemin siyasi dengeleri açısından bakıldığında; Sosyalizm adı altında yönetilen bir ülkeden Sosyalist olmayan bir ülkeye yaşanan göç, Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Stalin tarafından hoş karşılanmamış ve Stalin'in emri ile durdurulmuştur (Yenisoy, 1997, s.1784-1786).

Bulgar Hükümeti, 30 Kasım 1951 günü yayımladığı bir tebliğ ile; Türkiye'nin Bulgaristan Türklerini göçe özendirmek için her türlü propagandaya baş vurduğunu ve sonrasında da göçleri engellemeye çalıştığını belirterek, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçü kesin olarak durdurduğunu kamuoyuna duyurmuştur. Türkiye 1 Aralık 1951 günü bir tebliğ ile iddialara karşılık vermiş ve kendisini savunmuş olsa da, bu süreçte en ağır yarayı yine Bulgaristan'da kalan Türkler almıştır.

Tablo 5
1950-1951 Yılları İçinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen
Göçmen Sayıları

Aylar	1950 Yılı		1951 Yılı	
	Aile	Nüfus	Aile	Nüfus
Ocak	224	816	5.071	21.352
Şubat	285	1.212	5.538	20.237
Mart	463	2.186	2.240	9.553
Nisan	588	2.387	3.812	16.250
Mayıs	296	1.274	1.868	8.008
Haziran	804	3.930	2.098	8.646
Temmuz	898	3.065	1.220	5.243
Ağustos	1.330	6.028	1.394	5.489
Eylül	1.499	7.408	723	2.861
Ekim	867	2.572	886	3.455
Kasım	-	-	268	1.114
Aralık	4.979	21.407	-	-
TOPLAM	Aile: 37.351		Nüfus: 154.393	

Kaynak: Şimşir, 2009, s.246

Bulgar Hükümeti, 30 Kasım 1951'de göçü yasaklamasının ardından; Türkiye'ye giriş vizelerini almış olan Türkleri Bulgar sınırından geri çevirmiş, geride kalan tüm Türklerin pasaportlarını toplatmış, göç konusunun konuşulmasını dahi yasaklayarak göçmenlikten söz etmeye kalkanları da ağır cezalara çarptırmıştır. Böylece, ardında çok sayıda parçalanmış aileler bırakan '1950-1951 Göç Süreci' tamamlanmış; Bulgaristan'da kalan Türklerin anavatana göç umutları 1968 yılında gerçekleşecek olan göç antlaşmasına kadar ertelenmiştir.

2. Yakın Akraba Göçü (1969-1978)

Yıllardan beri süregelen Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler ve son olarak da 1950-1951 yılları arasında gerçekleşen göçün sonucunda, ortaya parçalanmış aileler çıkmış ve Bulgaristan'da da Türkiye'ye göç etmeyi bekleyen büyük bir kitle meydana getirmiştir. 1950-1951 göçünün sona ermesiyle birlikte, Bulgaristan ve Türkiye arasındaki göç sorunu tamamen ortadan kalkmamış; Sosyalizm döneminde, 1969-

1978 yılları arasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen ikinci göç hareketi olarak tarihte yerini alan 'Yakın Akraba Göçü' gerçekleşmiştir.

Bulgar Hükümeti'nin, Türk azınlığını Bulgarlaştırmaya yönelik politikalarının günden güne artması, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin kaygılarının yersiz olmadığını bir kez daha kanıtlamış ve Türkiye'ye göç taleplerini artırmıştır.

Bu dönem zarfında; kooperatifleşme sürecinin devam etmesi ve 1959–1960 ders yılında Türk okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi, asimilasyon politikalarının hız kesmeden sürmesi 'Yakın Akraba Göçü'nün en önemli nedenleri arasında sayılabilir. Sosyalist dönemdeki ikinci büyük göç hareketini tetikleyen diğer önemli bir neden ise, Türk dilinin yabancı bir dil gibi ve üstelik seçmeli bir dil olarak okutulmaya başlanmış olmasıdır. Türk çocuklarının Türkçe eğitim görmelerinin tamamen yasaklanması ve sonucunda da Türklerin kimliklerini ve kültürlerini kaybetme korkuları da, Yakın Akraba Göçü'nü hazırlayan etmenler arasında sayılmaktadır (Dayıoğlu, 2005, s.340).

Bulgaristan'da kapatılmış olan Türk okulları, Bulgaristan Türklerinin ileride Türkiye'de yapılacak sosyalist devrimin öncüleri olarak yetiştirilmeleri için Stalin'in emriyle yeniden açılmıştır. Ancak, yetişmiş elemanların çoğu; 1950-51 yıllarındaki büyük göçle Türkiye'ye göç ettiği için, büyük oranda öğretmen sıkıntısı çekilmiştir. Bu problemin çözümü için, Bulgaristan Türklerinin eğitiminde 'Azerbeycan' model seçilmiş ve 1952 yılında bu ülkeden Bulgaristan'a birçok Azeri uzman ve danışman getirilmiştir. Azeri uzmanlar Bulgaristan Türk eğitimini inceledikten sonra hazırladıkları raporda, Türklerin eğitim açısından çok geri kaldığını ve alınması gereken tedbirleri belirtmişlerdir. Bunun üzerine Bulgar Hükümeti, Bulgaristan Türk okullarının durumunu iyileştirmek için 5 Ağustos 1952 günü bazı kararlar almıştır. Bu kararlar; Türk pedagoji okulları açılması (Kırcaali, Razgrat ve daha sonra Sofya'da), Türk kız lisesi ve ortaokulu açılması (Ruşçuk'ta), Türk öğrencilere burslar verilmesi, yeni Türkçe ders kitapları hazırlanması ve Sofya Üniversitesi'nde Türkler için yeni bölümler açılması gibi konuları içermektedir (Yenisoy, 1997, s.1784-1786).

Bazı Azeri hocalar yeni açılan okullarda görev almış ve Bulgaristan Türklerinden seçtikleri asistanları yetiştirmişlerdir. Yine bu dönemde, 30 dolayında Türk öğrenci yüksek öğrenim yapmak için Azerbaycan'a gönderilmiştir. Azeri uzmanlar, Bulgaristan Türk okul müfredatlarının gelişmesi ve güncelleşmesine büyük katkı

sağlamışlardır (Yenisoy, 1997, s.1786-1787). Bulgaristan Türklerine uygulanan sosyalist içerikli eğitim planı tutmamış ve tam tersine Azeri Türk uzmanların gayretleri ile Türklük bilinci ve milliyetçilik duyguları daha fazla artmıştır (Toğrol, 1991, s.47).

Bulgar yönetimi Türk azınlığa yönelik politikalarını; Stalin'in ölümü ve Türkiye'de Sosyalist bir devrimin mümkün olamayacağını anlaşılmaması ile, sil baştan değiştirmiştir. Bu kapsamda; 1956 yılından itibaren Azeri uzmanlar ülkelerine gönderilmiş, Sofya Üniversitesi'ndeki Türklere ait bölümler kapatılmış, Türk öğretmen okulları ve liselerindeki eğitim dili tekrar Bulgarca olmuştur. Ayrıca, yüksek okul mezunu Türk gençlerine uzmanlık alanlarında görev verilmemiştir. Türklere ait anaokulu, ilkokul, ortaokul ve liseler kapatılmış; Türk tiyatro faaliyetleri durdurulmuş, Komünist propaganda içerikli kitaplar hariç Türkçe kitap basımı yasaklanmış ve Türkçe radyo yayını sona ermiştir (Yenisoy, 1997, s.1787-1788).

Türkler, 1949-1956 yılları arası dönemde toprakların kolektifleştirilmesi ile çok daha kötü duruma ve ikinci sınıf vatandaş konumuna düşmüşlerdir. Ayrıca bu dönemde, toplu halde yaşayan ve kültürlerini muhafaza eden Türklerin dağıtılması ve asimile edilmesi de sistematik hale getirilmiştir. 1950'lerde, Bulgaristan'da komünist içerikli bir Türk eğitimi geliştirilmiştir. Bu durum; 1946'da Türk okullarının devletleştirilmesi ile başlamış, 1950-1951 göçü ardından yoğunlaşmış ve 1959-1960 öğretim yılında Türk okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesiyle sona ermiştir. Bulgar faşist ve komünist yönetimleri, Türklerin sosyal ve kültürel varlıklarını ortadan kaldırmayı amaçlayan ve birbirlerini tamamlayan politikalar tatbik etmişlerdir. Sosyalist dönemde başlayan Türk eğitimi kalkındırma çabaları çok kısa ömürlü olmuştur. Türk pedagoji okulları ve liseleri 1956-1957'de kapatılmıştır. 1958-1959 öğretim yılında ise, Türk azınlık okulları Bulgar okullarıyla birleştirilmiştir. Türk okulları 1946'da devletleştirilmiş olmakla birlikte, Bulgar'lardan ayrı Türkçe eğitim yürütüyorlardı. Todor Jivkov iktidarındaki Bulgar Hükümeti, tüm Türk azınlık okullarını kapatarak Bulgarlaştırmıştır. Bu uygulamalarla; Bulgaristan Türklerinin Türkiye'den koparılması, Bulgarlarla kaynaştırılması ve Bulgarlaştırılmaları amacı güdülmüştür. Bu uygulamalarla birlikte birçok Türk öğretmen açığa alınmış ve Türkçe ders kitapları toplatılmıştır. Bu uygulamalar demokratik usul ve yöntemlerle değil, tepeden inme Komünist Partisi kararlarıyla yaptırılmıştır. Türk dili eğitimi her geçen gün azalmış ve 1970'lere gelindiğinde tamamen ortadan kalkmıştır (Şimşir, 1986, s.240-257).

Bulgaristan Türklerinin 1950-1951 yılındaki göç hareketinden sonra, Bulgaristan'da ilk genel nüfus sayımı 1 Aralık 1956'da yapılmıştır. Bu nüfus sayımına göre; Bulgaristan'ın toplam nüfusu 7.613.709, Türklerin sayısı ise 656.025'dir. (Şimşir, 2009, s.283-286).

Bulgaristan, ilk ve açıktan asimilasyon politikasını 1958 yılında pilot uygulama olarak seçtikleri Çingenerler üzerinde yapmıştır. Müslüman olan Çingenerlerin isimleri değiştirilmiş, çıkardıkları gazetenin dilinin Bulgarca olması sağlanmış, tiyatroları kapatılmış, grupları dağıtılmış, atlarına ve karavanlarına el konulmuştur. O dönem, bu uygulamalara maruz kalan Çingene sayısı yaklaşık 30 bin civarındadır (Zhelyazkova, 1998, <http://www.omda.bg>).

Çingenerler üzerinde başarıya ulaşan asimilasyon kampanyası; 1960'lı yıllarda, ulusal ve sosyalist birlik adına Türkler üzerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Türk okullarının kapatılmasının ardından, tiyatrolar ve Türkçe gazetelerin bir kısmı kapatılmış, kalanlar da Bulgarca yayınlanma şartına bağlı olarak yayın hayatına devam etmişlerdir. 1964 yılına gelindiğinde ise, Müslümanların isimleri Slav isimleriyle değiştirilmeye başlanmıştır. Bulgar yazarlara göre bu kampanya, Merkez Komite ve Bulgaristan Komünist Partisi'nin Türklere ve Müslümanlara uyguladığı ilk asimilasyon denemesidir. Bu dönemde BKP'nin yerel örgütleri, mahalle komiteleri, devlet güvenlik komitesi, merkez komitesi ve politbüro; Türk azınlığı izlemeye, değerlendirmeye, araştırmaya ve onlar hakkında bilgi toplamaya başlamıştır (Zhelyazkova, 1998, <http://www.omda.bg>).

1960 yılında nüfus yasasında yapılan bir değişiklik; isteğe bağlı olarak, azınlık vatandaşlarının isim ve soy isimlerini değiştirebilmeleri kabul edilmiştir. Böylece, bu tarihten sonraki yıllarda ülkedeki azınlıklara yönelik zorla isim değiştirme uygulamasının yasal dayanağı hazırlanmıştır (Eminov, 1997, s.5-6).

1960'larda 27 Mayıs İhtilali ve sonrası gelişmeler, koalisyon hükümetleri ve Kıbrıs sorunu gibi meselelerle uğraşan Türkiye, Bulgaristan'daki Türklere gerekli ilgi ve alakayı gösterememiştir. Aynı yıllarda Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov, Türkiye'ye göç söylentileri nedeniyle huzursuzluk içinde olan Türkleri rahatlatmak için, bu söylentilerin asılsız olduğunu söylemiştir. 1964'e gelindiğinde, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç kampanyası ve bu amaçla Türk temsilciliklerine yapılan resmi müracaatlar yaklaşık 400.000'e ulaşmıştır. Bu başvuruların temelinde, Türk azınlık

okullarının kapatılması ile korkuya kapılan ve Bulgarlaştırılacağı hissine kapılan Türklerin kaygıları yatmaktadır. Ancak göç konusu, Bulgar makamları tarafından şiddetle karşılanmış ve kelimenin telaffuzu dahi yasaklanmıştır. Bulgarları kaygılandıran ve endişeye sevk eden husus, çok ağır işlerde çalışan Türklerin göçmesi ile işlerin aksayacağı ve Bulgar ekonomisinin zarar göreceğidir. Kısa bir süre sonra ise, Türk olmak suç sayılmaya başlanacaktır (Creed, 1990, <http://condor.depaul.edu>).

1964'te, Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine paralel olarak Türk-Bulgar ilişkileri de iyileşmiştir. Türkiye ile Bulgaristan, Sofya ve Ankara'daki elçiliklerini 1966'da büyükelçilik seviyesine çıkartmışlar ve karşılıklı temaslar başlamıştır. İlişkilerin düzelmeye başladığı 1966 yılı ile tekrar bozulduğu 1984 yılına kadar, üst düzey yöneticiler arasında 22 kez karşılıklı ziyaretler yapılmıştır (Lütem, 2000, s.80).

Bu kapsamda Bulgaristan ile Türkiye arasında; 'Ticaret Antlaşması' (1965), 'Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi' (1966), ve 'Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi' (1966) imzalanmıştır. Ayrıca, iki ülke arasındaki parçalanmış ailelerin birleştirilmesini amaçlayan 'Yakın Akraba Göçü Antlaşması' da uzun pazarlık ve görüşmeler neticesinde, Türk ve Bulgar Dışişleri Bakanları tarafından 22 Mart 1968'de Ankara'da imzalanmıştır (Toğrol, 1989: 74-75).

1969-1978 yılları arasındaki göçün nedenlerinden birisi, 1950-1951 göçü ile parçalanmış ailelerin oluşması ve onların birleşme isteğidir. Göçün diğer bir nedeni de, 1949-1956 yılları arasında Bulgaristan tarım topraklarının kolektifleştirilmesi sonucu çoğunluğu çiftçi olan Türklerin zor durumda kalmasıdır. 1959-1960 öğretim yılında, Türk azınlık okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesi ve Türkçe eğitimin yasaklanması da göç isteklerini artırmıştır. 1964'e gelindiğinde, Türk makamlarından göç talep eden Türklerin sayısı 400 bini bulmuştur (Şimşir, 2009, s.336-342).

Göç anlaşmasının imzalanmasına giden ve göçün yaşandığı süreç hayli uzun bir zamanı kapsamaktadır. Göç, ilk kez 21 Ağustos 1966'da Bulgaristan Dışişleri Bakanı'nın Türkiye'ye yaptığı ziyarette görüşülmüş ve yayınlanan bildirgeyle bu konuda ortak bir çalışma yapılmasına karar verilmiştir. Kasım 1967'de Ankara'da başlayan görüşmelerden sonuç alınmış ve bir anlaşma metni imzalanmıştır. Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un, 20-26 Mart 1968 tarihlerinde kalabalık bir heyetle Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret çerçevesinde; 'Yakın Akraba Göçü Antlaşması' 22 Mart 1968 günü, her iki ülkenin Dışişleri Bakanları tarafından imzalanmıştır. İmzalanan

antlaşmanın tam adı 'Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmış Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Antlaşma' dır (Şimşir, 2009, s.342-348).

17 Mart 1969 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayı ve 19 Ağustos 1969 günü Sofya'da karşılıklı onayların verilmesiyle, resmen yürürlüğe giren Yakın Akraba Göçü Antlaşması gereğince; Bulgaristan'dan 10 yıl içinde yaklaşık 130.000 kadar göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Böylece, Cumhuriyet tarihinde Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 600.000'i aşmıştır. İmzalanan antlaşmaya göre; gelecek olan göçmenlerin bakım ve sorumluluğunun Türkiye'deki akrabalarında olacak olması ve bunun için de noter tasdikli taahhütname gerekmesi, gelecek olan göçmenlerin daha önce yaşanan göçlerde olduğu gibi serbest göçmen statüsünde olacaklarını göstermektedir (Şimşir, 2009, s.350-361).

Yakın Akraba Göçü Antlaşması Bulgaristan'da yaşayan Türkler bağlamında değerlendirildiğinde, Bulgaristan Türklerinin beklentilerinin tam olarak karşılanmadığı ve parçalanmış aileleri birleştirmeyi amaçlayan bu anlaşmanın amacına ulaşmadığı söylenebilir.

Bulgaristan'ın, iş gücünü kaybetmek korkusu nedeniyle dar kapsamlı tuttuğu bu göç antlaşması; aileleri ve yakın akrabaları birleştirmek bir yana, Türklerin yıllarca biriktirdikleri paralarını ve mal varlıklarını Sosyalist rejimin kooperatifleştirme politikalarının bir sonucu olarak terk etmelerine neden olmuştur. Böylece, yıllarca Bulgaristan'da çalışmış, maaşlarından emeklilik kesintisi yapılmış ve sigorta primi ödenmiş olan Türkler; kazanılmış tüm haklarını geride bırakarak Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır.

1970'lerin ikinci yarısından itibaren, Türklere karşı artan ayrımcı bir politika izlenmiştir. Türklere kötü işler verilmiş ve siyasi olarak güvenilmemiştir. 1970'lerde Türk okulları tamamen ortadan kaldırılmış, Sofya Üniversitesi'ndeki Türkçe bölümü öğrenci almayı durdurmuştur. 1978'den sonra, Türklerin Türkiye'ye yerleşmek üzere Bulgaristan'ı terk etmelerine izin verilmemiştir (Norveç Helsinki Komitesi, 1988, s.12).

1984 sonrası gerçekleştirilen asimilasyon politikasının temelleri 1970'lerde atılmıştır. Yapılan bu göç antlaşması; her ne kadar iki ülke arasında olumlu ilişkilerin başlaması açısından bir basamak olarak görülmüş ve bir umut yaratmış olsa da, geride

kalan Bulgaristan Türklerinin çilelerinin bitmediği ilerleyen yıllarda daha net anlaşılacaktır. 1984 ve 1985 yıllarında, Türk ve Dünya kamuoyunun gözleri önünde gerçekleştirilen Türk kimliğini ve kültürünü yok etme savaşı, büyük acıları da beraberinde getirecektir. Yeni göç kabileleri Türkiye yollarına düşecek ve yakın tarihin en büyük göç hareketlerinden birisi olan 'Bulgaristan Türklerinin 1989 Büyük Göçü' gerçekleşecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

ASİMİLASYON SÜRECİ (1984-1989): BULGARİSTAN

TÜRKLERİNİN 1989 ZORUNLU GÖÇÜ

...Ne demiş uçurumda açan çiçek

Yurdumsun ey uçurum

Cemal Süreya

Bulgaristan'da Türklere karşı uygulanan zulümler 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kaybedilmesiyle birlikte başlamıştır. Bu zulümler yıllarca devam etmiş ve organize bir biçime dönüşmesi 1962 yılında Todor Jivkov'un iktidara gelişi ile birlikte şekillenmiştir.

Bulgar Hükümeti, 1984 Aralık ayında başlayan ve üç ay gibi kısa süren yoğun bir 'asimilasyon kampanyası' başlatarak; Bulgaristan'da yaşayan bir milyondan fazla Türk'ün isimlerini zorla değiştirmiş; Türkçe konuşmayı ve müzik dinlemeyi yasaklamış, Türkçe yayınları kaldırmış; dini bayramların kutlanmasını, geleneksel Türk kültürüne ait tüm örf ve adetleri, gelenek ve görenekleri, hatta giysileri dahi yasaklamıştır. Bulgaristan'daki 'Bulgarlaştırma' ve tek uluslu bir devlet yaratma politikası çok daha ileri bir seviyeye gitmiş, ölmüş olan Türklerin mezarlarındaki Türkçe isimleri dahi Bulgar isimleri ile değiştirilmiştir. Bulgaristan tüm dünya kamuoyunun gözü önünde, Bulgaristan'daki Türk kimliğini silah zoruyla yok etmek istemiştir. Bu süreç, 1989 yılında gerçekleşen zorunlu göçe kadar sürmüştür. Todor Jivkov'un iktidardan uzaklaştırıldığı 1989 yılı sonunda da, tarih sayfalarına kara bir leke olarak geçerek sona ermiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde, çalışmanın konusunu oluşturan '1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçün' daha iyi anlaşılabilmesi için; 1984-1989 yılları arasında Todor Jivkov yönetiminde, Bulgaristan'da yaşayan Müslüman Türklere uygulanan asimilasyon politikalarına detaylı olarak değinilecektir. Bulgaristan Türklerinin 1989 yılında Türkiye'ye gerçekleşen zorunlu göçü'nü hazırlayan etmenler ve nedenleri irdelenecektir. Büyük göç süreci esnasında ve sonrasında yaşananlar anlatılacaktır.

I. ASİMİLASYON SÜRECİ VE GÖÇÜN ARKA PLANI (1984-1989)

A. Asimilasyona Giden Süreç

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin asimilasyonuna 1962 yılında iktidarı tam olarak ele geçiren Todor Jivkov ve Bulgaristan Komünist Partisi öncülük etmiştir. Tek uluslu sosyalist bir devlet yaratma düşüncesiyle, ülkedeki Müslüman ve Türk azınlıklar bir tehdit unsuru olarak görülmüş ve sonucunda da azınlıkların sistemli bir biçimde asimile edilmesi yönünde politikalar uygulanmıştır.

Jivkov hemen hemen her konuda olduğu gibi, 'Türklerin Bulgarlaştırılması' uygulamaları konusunda da ideoloji danışmanı Prof. Dr. Angel Balevski'nin görüşlerini almıştır. Balevski, azınlıkların cemiyetin halkası olacak şekilde Bulgar toplumuna yudurulması sistemine devam edilmesi gerektiği görüşünü savunmuş; Todor Jivkov da, bu görüşe dayanarak zorla 'Bulgarlaştırma' politikası uygulamalarına başlamıştır (Tercüman, 27 Şubat 1985, s.1-4).

Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığının can ve mal güvenliği, 1919 Neuilly ve 1947 Paris Barış Antlaşmalarında güvence altına alınmıştır. Neuilly Antlaşması'nın 5. maddesinde; Bulgaristan din, dil ve milliyet ayırımı gözetmeksizin Bulgaristan'da yaşayan herkesin yaşam ve özgürlüklerini tam ve eksiksiz olarak güvence altına almayı taahhüt etmiştir. Paris Antlaşması ile de teyit edilen bu düzenlemelerin varlığına rağmen; Bulgaristan Komünist Partisi ülkenin yönetimini ele aldığı tarihten itibaren, Müslüman Türk azınlığını Bulgar toplumu içerisinde asimile etmek ve tek uluslu sosyalist bir devlet yaratmak amacı çerçevesinde, azınlığın hak ve özgürlükleri ile can ve mal güvenliğini ciddi şekilde ihlal eden bazı uygulamalarda bulunmuştur (Dayıoğlu, 2005, s.334-335).

1950-1951 Göçü ve hemen arkasından gerçekleşen 1969-1978 Yakın Akraba Göçü süresince, Bulgaristan yönetimi ülkede yaşayan Türkleri ve diğer tüm azınlıkları asimile etmek için yeni kararlar almış ve yeni politikalara başlamıştır. Göç anlaşmasının imzalanmasının üzerinden daha bir yıl geçmesine rağmen; Bulgaristan yönetimi iç siyasetinde Türkiye'nin müdahalesini istemediği için, göç anlaşmasının sınırlarının dar tutulduğunu beyan etmiş ve 1969 yılında 'bütünleşme, birleşme' anlamına gelen 'Priobštavane' başlığı altında kararlar alarak uygulamaya koymuştur (Şimşir, 1986, s.326).

Kararda; Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Makedonlar, Romenler, Arnavutlar ve diğer tüm azınlıklar eğer kendi başlarına bırakılırlarsa, ülkede Sosyalizm ve Komünizm rejimlerinin işleyişinin zedeleneceği ve bu ilerici sistemin getirdiği haklardan eşit olarak yararlanılamayacağı anlayışı hakim olmuştur. Böylece, azınlıkları Bulgarlaştırma kararları ilk kez resmi ağızdan açıkça dile getirilmiştir (Alp, 1990, s.184).

Bulgaristan yönetiminin ülkedeki azınlıklar ile ilgili tutumu 18 Mayıs 1971 tarihli yeni Bulgaristan Anayasası'nda da yer bulmuş; bu anayasada azınlıklar ile ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmediği gibi, azınlık kelimesi dahi kullanılmamıştır. Böylece, 1971 Anayasası'nın kabul edilmesinin ardından tek uluslu, tek dilli ve homojen kültürlü bir sosyalist devlet yaratma amacı kesin bir devlet politikası olarak belirlenmiş ve resmileştirilmiştir (Dayıoğlu, 2005, s.290).

Şubat 1974'te yapılan Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi toplantısında azınlıklar hakkında alınan kararlar neticesinde, 'Birleşik Sosyalist Bulgar Ulusu' kurma amacı kesin bir şekilde dile getirilmiş ve asimilasyon politikası bir devlet politikası haline gelmiştir. Göçün azınlık sorununun çözümü için uygun bir yol olmadığı, asıl hedefin azınlıkları Bulgar ulusu ile kaynaştırmak gerekliliği dile getirilmiştir (Eminov, 1990, s.214-215).

Bulgaristan yönetimi tarafından 1944-1989 döneminde Müslüman Türk azınlığını asimile etme politikası çerçevesinde sistemli bir baskı politikası uygulanmış olsa da; özellikle 1971-1974 döneminde Pomaklara, 1984-1989 döneminde ise Türklerle uygulanan baskılar yoğunluk ve şiddet itibarıyla diğer asimilasyon uygulamalarından ayrılmaktadır. Bu nedenle tez çalışmasının devamında öncelikli olarak; Bulgaristan yönetiminin Türkleri asimile etme ve tek tip bir ulus devlet yaratma yolunda, bir geçiş aşaması ya da bir ön hazırlık olarak gördükleri Pomakları 'Bulgarlaştırma' çabalarına ve bu süreçte yaşananlara değinilecektir.

Pomaklar, onuncu yüzyılda Karadeniz'in kuzeyinden gelip Rodop bölgesine yerleşmiş Kuman Türkleridir. Kuman Türkleri onbeşinci yüzyılda İslamiyet'i tanımışlar, Osmanlı fetihlerinde Anadolu'dan gelen Türklerle yardımcı oldukları için, onlara Slav dilinde 'yardımcı' anlamına gelen Pomak denmiştir. Bulgarlar, Müslüman olan Pomakların köklerinin Bulgar olduğunu ve Osmanlı döneminde zorla Müslüman yapıldıklarını iddia etmektedirler (Jacobs, 2001, s.76).

1970 yılına gelindiğinde; Bulgarlar arasında uzun zamandır nüfus artış hızı durmuş, Müslüman Türk nüfus ise geçmiş yıllara oranla artmaya başlamıştır. Bu nüfus farklılığını ortaya çıkaran etken ise, Türk ailelerde çocuk sayısının ortalama 5-6 olması, Bulgar ailelerde ise çocuk sayısının en fazla 1 tane olması veya hiç olmamasıdır (Acaroğlu, 2007, s.143). Azınlığın nüfus artış hızının büyümesi ve 2000'li yıllara doğru Bulgarların kendi vatanında azınlık durumunda kalabilecekleri endişesi, Bulgar Hükümeti tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve azınlıklar üzerindeki baskılar giderek daha da artmıştır. Bulgaristan Milli İstatistik Enstitüsü'nün verilerine göre, Türk nüfusunun 1970 yılında 859.000 kişiye ulaştığı belirtilmiştir. (Toğrol, 1991, s.48-50; Eminov, 1997, s.93).

7 Temmuz 1970 tarihinde Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi ve Politbüro yetkilileri 549 sayılı gizli "tehditle milliyet ve din değiştirme" kararı almışlar, ülkenin güney ve güneybatısındaki Pomakların isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi ve giyim tarzlarına müdahalede bulunulması konusunda fikir birliğine varmışlardır. Bu kararların uygulanma aşamasında, Pomaklar büyük bir direniş göstermiş ve bu çerçevede 1971 yılında Pazarcık'ta Bulgar yönetiminin uygulamalarını protesto etmek üzere Pomaklar tarafından büyük bir protesto gösterisi düzenlenmiştir. Gösteriler sırasında iki Komünist Partisi görevlisinin öldürülmesi üzerine çok sayıda azınlık mensubu tutuklanmış, ağır hapis cezalarına çarptırılmış veya öldürülmüştür (Dayıoğlu, 2005, s.335).

Pomaklara yönelik asimilasyon uygulamasından beklenen sonuçların alınamaması üzerine, Bulgaristan yönetimi tarafından 1972 yılında daha sert uygulamalar yürürlüğe konulmuştur. Bu çerçevede; 13-14 Mart 1972 gecesi Smolyan, Pazarcık, Yukarı Cuma, Kırçali, Filibe ve Hasköy'deki yüzlerce Pomak köyü ve ilçesi askeri birlikler ve polis güçleri tarafından çembere alınarak, zorla isim değiştirme uygulamasına girişilmiştir. Mayıs ve Haziran 1972'de gerçekleştirilen askeri hareketler ve 1973 yılında tekrarlanan diğer bir askeri hareket sırasında; birçok ev ve cami yıkılmış, çok sayıda Pomak da çıkan çatışmalarda yaralanmış, ağır cezalara çarptırılarak hapse atılmış veya öldürülmüştür. Bulgarlaştırma kampanyasına karşı çıkan Pomaklar, Belene Kampı ve Eski Zağra Hapishanelerine gönderilmiş; buralarda çok kötü koşullar altında hapsedilen Pomaklara çeşitli işkenceler uygulanmıştır. Çok sayıda kişinin yaşamını yitirdiği bu Bulgarlaştırma politikası 1974 yılında tamamlanmış

ve ülkedeki Pomakların hemen hemen tümünün isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir (Dayıoğlu,2005, s.335-337).

Bulgaristan'da Pomaklara yapılan insanlık dışı uygulamalar ve zulümler, basın özgürlüğü olmamasından da yararlanılarak dünya kamuoyuna yansıtılmamıştır. Ancak, bir süre sonra basına sızan haberlere göre; Uluslararası Af Örgütü, 1975 yılında 500 kadar Pomak Türkünün Belene'de hapsedildiği, 1977 yılında ise Stara Zagora (Eski Zağra) hapishanesinde 40-50 kadar Pomak'ın bulunduğunu bildirmiştir (Lütem, 2000. s.83).

Bulgaristan'da Pomak Türklerine karşı insanlık ve azınlık haklarıyla bağdaşmayacak bu vahşete karşı, Türkiye Cumhuriyeti olayları dünya basınından öğrenmiş ve sessiz kalmıştır. 1970 kararlarının alınmasından hemen sonra; 5-9 Ekim 1970 tarihinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel Bulgaristan'ı ziyaret etmiş ve karşılıklı iyi niyet temennilerinde bulunulmuştur. 1968-1978 yılları arasında Pomaklar'a yapılan insanlık dışı asimilasyon uygulamalarına sessiz ve ilgisiz kalınması; Bulgaristan yönetimine cesaret vermiş ve bu durum 1980'den sonra yaygınlaştırılarak devam edecek olan tek tip millet yaratma, Bulgaristan'da yaşayan tüm azınlıkları 'Bulgarlaştırma' politikasının adeta bir provası olmuştur (Alp, 1990, s.186).

1971-1974 döneminde Pomakların can ve mal güvenliğini ihlal eden söz konusu baskıların benzerleri, 1984 yılı itibari ile çok daha ağır bir şekilde tüm dünyanın gözleri önünde Türklere yönelik olarak uygulanacak; bu uygulamalar tez çalışmasının konusunu oluşturan ve 1989 yılında gerçekleşen Zorunlu Göç'e giden sürece zemin hazırlayacaktır.

Bir millet kendi kimliğini temsil eden dilini rahatlıkla konuşamıyor, o dilde eğitim alamıyor ve o dilde edebiyat, sanat, siyaset, spor alanlarında üretim yapamıyorsa, o milletin varlığından söz etmek de mümkün değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ün de dediği gibi "Dil milletin ta kendisidir ve bir milleti millet yapan konuştuğu 'Dil'dir". Bulgaristan Komünist Partisi'nin komünist içerikli eğitim politikası çerçevesinde, Türk okullarının devletleştirilmesi ve sonrasında 1959-1960 öğretim yılında Türk okullarının Bulgar okulları ile birleştirilmesi sonucunda; Türkçe dil eğitimi her geçen gün azalmış ve 1970'li yıllarda tamamen ortadan kalkmıştır.

Komünist Bulgar yönetimi, önce Türk milletinin dil özgürlüğünü elinden almıştır. Yıllardır kapatılan Türk okullarının, yasaklanan Türkçe ders kitaplarının ve gazetelerinin yanı sıra; 27 Mart 1981 tarihinde Bulgar Resmi Gazetesi'nde çıkan karar ile, ülkenin çeşitli bölgelerindeki Türkçe köy ve mahalle isimleri de Bulgarca isimlerle değiştirilmiştir (Uluyurt, 2005, s.177-178).

Bulgar Hükümeti ve yöneticileri, 11 Şubat 1982 tarihinde 'Bulgaristan'ın etnik birliğini sağlamlaştırmada bir faktör olarak manevi değerler' başlığı ile yeni bir asimilasyon planı ortaya çıkarmışlardır. Bu planın içinde geçmekte olan "Maksadın sağlanması için, aile bireylerinin kendi aralarında konuşmaları da dahil olmak üzere toplum içindeki tüm konuşmaların Bulgarca olması gerekir. Bu maksatla; Türkçe ve diğer azınlık dillerinin konuşulması, cezalandırılmayı gerektiren bir suç olmalıdır" hükmü ilerleyen zamanlarda yapılacak geniş kapsamlı ve acımasız asimilasyonun en önemli belirtilerinden biri olmuştur (Uluyurt, 2005, s.177-178).

Bulgaristan İçişleri Bakanı Dimitir Stoyanov; 28 Şubat 1983 tarihinde Sofya'da yapılan Milli Şura toplantısında, Bulgaristan'daki Türk varlığını açıkça tehlike olarak gördüğünü belirtmiş ve gerekli tedbirlerin acil olarak alınmasını istemiştir. Stoyanov, Türk azınlığa yönelik olarak şunları söylemiştir (Tercüman, 26 Ağustos 1985, s.2):

"Göç haleti ruhiyesi, Bulgar Türklerinin büyük bir kısmının ikili milli şuurlu olduklarını göstermektedir. Bu husus, onları Türk yıkıcı organları için elverişli ve birçok defa kolay elde edilir bir av haline getirmekte; milli görüşlerinin şekillendirilmesine ve sağlamaşmasına yardımcı olmaktadır. Şiddetli ferdi ve kitlevi gösteriş ve hareketlerin zuhuruna temel teşkil etmekte, etnik ayrılığa istisnat eden milliyetçi ve idari muhtariyet perspektifi taşımaktadır. Bu şartlarda siyasi ve askeri strateji bakımından; memleketin dış ve iç güvenliği ile sosyalist bütünlüğü için, Bulgaristan Komünist Partisi Türk problemlerini fevkalade önemli olarak değerlendirmektedir."

Stoyanov ayrıca konuşmasında; Türklere yönelik uygulamanın her aşamasında, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un imzasının olduğunu belirtmiş ve Bulgaristan'da yaşayan Türklere uygulanan asimilasyonun Devlet Başkanlığı düzeyinde desteklenen sistemli ve planlı bir nitelik taşıdığını vurgulamıştır (Tercüman, 26 Ağustos 1985, s.2).

Bulgaristan yönetimi, 'Tek uluslu Büyük Bulgaristan Devleti' oluşturma idealine sistematik ve planlı politikalarla ulaşma hedefini seçmiştir. Çeşitli zulümler ve insanlık dışı uygulamalarla önce Çingenerler, Tatarlar, Makedonlar ve Pomaklar gibi küçük azınlık grupları eritilirken, ülkede büyük nüfus oranına sahip olan ve asimilasyonun son aşamasını oluşturacak olan Türklerin Bulgarlaştırılması en sona bırakılmış ve en uygun zaman beklenmeye başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin gerek iç politika, gerekse dış politika açısından içinde bulunduğu koşullar da dikkate alınarak; en zayıf olduğu zamanlardan biri olan 1984 yılının sonları ile 1985 yılının başlarında, ülkedeki Türklerin Türkçe olan isimleri çeşitli işkence ve baskılarla Bulgarca isimlerle değiştirilerek, en geniş ve en kapsamlı asimilasyon süreci başlamıştır.

B. Yeniden Canlanma Süreci: Türklerin İsimlerinin Zorla Değiştirilmesi ve Baskılar

1980'li yıllarda, Bulgaristan nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Türklerin; milli ve dini benliklerini korumaları, komünist ideoloji ve diğer benzeri propagandalardan etkilenmemeleri, ülkede azınlık durumuna düşme tehlikesi yaşayan Bulgar yönetimini telaşa ve acil çözümler aramaya teşvik etmiştir. 'Yeniden Canlanma Süreci' veya 'Soya Dönüş Süreci' adları altında gerçekleştirilen asimilasyon uygulamaları, Bulgar milli kimliğinin yeniden canlandırılması ve çoğunluk içinde birleştirilmesi amacını taşımaktadır. Soya Dönüş Süreci, Bulgaristan'da yaşayan azınlıkları, özellikle de en büyük azınlık olan Türkleri asimile etme ve Bulgarlaştırma süreci olarak ifade edilebilir.

Soya dönüş politikalarının temeli, "Bulgaristan'da Türk yoktur, sadece Osmanlı yönetimi döneminde Türkleşmiş ve Müslümanlaşmış Bulgarlar vardır" iddialarına dayanmaktadır. Bu nedenle soya dönüş politikaları, Müslüman Türk azınlığı için uygulanan asimilasyonun ideolojik ve politik alt yapısını oluşturmaktadır. Soya dönüş politikaları çerçevesinde oluşturulan asimilasyon uygulamaları; zor kullanarak ve sistemli bir biçimde Türk isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi; Türk olmayı, Türkçe konuşmayı, Türklüğü temsil eden geleneksel giysilerin giyilmesini ve Müslümanlığa ait dinsel faaliyetlerin yasaklanması gibi alanlardan oluşmaktadır (Çağlayan, 2007, s.30-32).

1956'da Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi, azınlıkların Bulgar toplumu içerisinde asimile edilebilmeleri için, ülkedeki azınlıkların isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi kararını almış; bu doğrultuda 1960'ta nüfus yasasında yapılan değişik ile, isteğe bağlı olarak Bulgar soyundan olmayan Bulgaristan vatandaşlarının isim ve soyadlarını değiştirebilmeleri kabul edilmiştir. Böylece, bu tarihten sonraki yıllarda ülkedeki azınlıklara yönelik zorla isim değiştirme uygulamalarının yasal dayanağı hazırlanmıştır (Dayıoğlu, 2005, s.284-285).

1956'daki kararın ardından ilk kez Bulgaristan'ın güneybatısında yaşayan Makedonlar üzerinde isim değiştirmeler uygulanmış; daha sonra da Romanların, Pomakların ve Tatarların üzerinde devam etmiştir (Dayıoğlu, 2005, s.285-288).

1984 yılına kadar Türk azınlığa karşı 'yarı asimilasyon' politikası yürütmüş olan Bulgaristan; Kasım 1984'ten itibaren ise, tüm ülke çapında Türklerin isimlerini zorla Bulgar isimleriyle değiştirmeye karar vermiştir. Böylece; varlığı, statüsü ve hakları ikili ve çok taraflı antlaşmalarla teminat altına alınmış olan yaklaşık 1.5 milyon nüfuslu Türk azınlığın etnik, kültürel ve dinsel kimliğinin yok edilmesine yönelik bir asimilasyon politikasını uygulamaya başlamıştır. İlk aşamada 'İsim Değiştirme Kampanyası' adı altında uygulanan politika, ilerleyen yıllarda tam anlamıyla bir 'asimilasyon' politikasına dönüşmüştür.

Bulgaristan'ın tek milletli bir devlet oluşturmak için, Müslüman Türk azınlığa uyguladığı asimilasyon politikaları için birçok sebep ileri sürülmüştür. Bu bağlamda, Bulgar bilim adamları ve tarihçiler Bulgarlaştırmayı meşru kılacak bazı çalışmalar yapmışlardır. 1975 yılında Prof. Nikolay Mizov tarafından yazılan 'Taynoto Na Liçnoto İme' (Özel İsmi Sırları) ve 1983 yılında Boris Desibev tarafından yazılan 'Ahrida Nepoznata Zemya' (Bilinmeyen Ahrida Toprakları) adlı eserlerde, Bulgaristan'da yaşayan tüm insanların Bulgar oldukları ileri sürülmüştür. Bu yazarlar eserlerinde, Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmesiyle, Bulgarların zorla Türkleştirildiklerini; Bulgaristan toprakları üzerinde Türk olduklarını iddia edenlerin aslında Türkleştirilmiş Bulgarlar oldukları fikrini savunmuşlardır. Desibev, Kırcaali bölgesinde yayınlanan 'Yeni Hayat' isimli yarı Türkçe gazeteye 1 Ekim 1983 tarihinde yazdığı yazısında şu iddiasını ileri sürmüştür (Güneş, 29 Ocak 1985, s.7):

"Bu yörede yaşayan ve Türk olduklarını iddia eden halk aslında 16. yüzyıla kadar katıksız Bulgardı. 16. yüzyıldan itibaren bu

toprakları işgal eden Osmanlılar, bu temiz Bulgarları zorla Türkleştirdiler. Şimdi bizim yapmamız gereken iş, bu insanları öz benliklerine geri döndürmektir.”

Jivkov'un arkasından 1990-1997 yılları arasında Bulgaristan Cumhurbaşkanı olan Jelio Jeleu; Jivkov'un 'Osmanlıların zorla Türkleştirdikleri Bulgarlar' savını ortaya atmasındaki asıl amacın, tek uluslu bir Bulgar devleti oluşturma isteği olduğunu söylemiştir. Jeleu'e göre Jivkov; Türklerin isimlerini ve kıyafetlerini değiştirerek, kamusal alanlarda ana dillerini yasaklayarak onların kendiliğinden Bulgar olacağını düşünmekte ve bu nedenle de asimilasyon uygulamalarına gerekçe olarak bu savları ileri sürmektedir (Hürriyet, 5 Haziran 2009, s.25).

Bulgaristan yönetiminin isim değiştirme yoluyla Türklere karşı başlattığı 'Bulgarlaştırma' kampanyası iki aşamada gerçekleşmiştir. Aralık 1984'te başlatılan ilk aşamada, 1985 yılının Ocak ayı ortalarına kadar güneydoğu Rodop bölgesinde yaşayan tüm Türklerin ve Pomakların isimleri zorla Bulgar isimleri ile değiştirilmiştir. Kırcaali bölgesinde 214.000, Hasköy bölgesinde 41.000, Filibe bölgesinde 22.000, Eski Zağra (Stara Zagora) bölgesinde 11.000, Burgaz bölgesinde 9.000 ve Pazarcık bölgesinde 5.000 kişinin isimleri değiştirilmiştir. Büyük bir gizlilik içerisinde sürdürülen bu kampanyayla ilgili haberler Türk ve dünya basınında ancak 1985 yılının Ocak ayı ortalarında, yani kampanyanın tamamlanmasından sonra yer almaya başlamıştır. Bulgaristan'ın güneydoğusunda uygulanan bu kampanyayla ilgili haberlerin ülkenin kuzeydoğusunda yoğun olarak yaşayan Türkler arasında duyulması üzerine; Bulgaristan yönetimi, ülkenin bu kesiminde olası bir direnmeyi önleyebilmek amacıyla çeşitli açıklamalarda bulunmuştur. Yapılan açıklamalarda, kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayanların ülkedeki gerçek Türkleri oluşturdukları; ülkenin güneydoğusunda bulunan ve kendilerini Türk olarak tanımlayan kişilerin ise, Osmanlı döneminde zorla Müslümanlaştırılan Bulgarlar oldukları, dolayısıyla isim değiştirme kampanyasının yalnızca ülkenin güneydoğusuyla sınırlı kalacağı belirtilmiştir. Ancak, Ocak 1985 ortasından itibaren ikinci aşamayı başlatan Bulgar Hükümeti, kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayan Türklerin de isimlerini değiştirmeye başlamıştır. Böylece, ülkedeki tüm Türklerin isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmiş ve bu süreç 18 Şubat 1985'te Devlet Başkanı Todor Jivkov'un 'Yeniden Canlanma' yönteminin başarıyla tamamlandığını açıklaması ve Bulgaristan'ın Mart 1985'ten itibaren tek milletli bir ülke olacağını ileri sürmesi ile son bulmuştur (Dayıoğlu, 2005, s.337-338; Eminov, 1997, s.87).

İsim değiştirme işlemi, Bulgaristan yönetimi tarafından geçmişe yönelik olarak da uygulanmış; bu çerçevede, daha önce Türkiye'ye göç etmiş ve ölmüş kişilerin de resmi evraklardaki isimleri değiştirilmiş ve mezar taşlarındaki isimler tahrip edilmiştir (ağlayan, 2007, s.31).

Her ne kadar Bulgar Hükümeti ve yöneticileri isim değiştirme kampanyası sırasında zor kullanılmadığı, hiç kimseye şiddet uygulanmadığı iddiasında bulunsa da; bu konuda yapılan araştırmalar tam tersi bir duruma, büyük insan hakları ihlallerine işaret etmektedir. Zorla isim değiştirme kampanyası Türkler tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış, isimlerini değiştirmemekte direnenler baskı ve zulümlere maruz kalmışlardır.

1984-1985 kişinin çok ağır geçmesi ve tüm yerleşim birimlerinin yoğun kar nedeniyle dışarı ile bağlantılarının kesilmesini fırsat bilen Bulgaristan Hükümeti, Türklerin yaşadığı bölgelerin yabancılar tarafından ziyaretini yasaklamıştır. Tümüyle veya çoğunlukla Türklerden oluşan köyler tanklarla kuşatılmış, askerler ve polisler tarafından genellikle sabahın erken saatlerinde basılmıştır. Giriş ve çıkışların yasaklandığı, telefon hatlarının kesildiği köylerde halkın zorla köy meydanlarında toplanması sağlanmıştır. Komünist Partisi'nin yerel yöneticileri ya halkı meydanlara toplayarak, ya da tek tek tüm evleri gezerek; Türkleri, Bulgar Bilimler Akademisi tarafından hazırlandığı belirtilen bir listeden silah tehdidiyle Bulgar isimlerini seçmeye zorlamışlardır (şenyurt, 23 şubat 1985, s.11).

Türklere uygulanan zorla isim değiştirme kampanyası, Uluslararası Af rgt'nün raporlarında da doğrulanmıştır. Rapora göre, her aile reisine önceden bastırılmış dilekçe formları verilerek silah tehdidi ile imzalanması istenmiştir. Bu dilekçelerin imzalanmaması, uygulamanın gönüllü olarak yapılmadığı izlenimi vereceğinden; karşı gelenler büyük bir şiddete maruz bırakılmışlardır (Lütem, 2003, s.469).

Bulgar Hükümeti tarafından dayatılan bu formları imzalamak istemeyenler veya uygulamaya karşı gelenler; dayaktan geçirilmiş, işkenceye tabi tutulmuş, hücrelere kapatılmış veya öldürülmüştür. İsimlerini değiştirmemek için dağlara çıkan Türklerin peşinden eğitimli köpeklerle giden askerlere, karşı gelenlere ateş açılması emri verilmiştir. Köylerden, kasabalardan kaçıp dağa çıkanlar veya yasalara karşı

gelenler isyancı olarak görülmüş ve büyük işkencelere maruz bırakılarak öldürülmüşlerdir (Şenyurt, 23 Şubat 1985, s.11; Şimşir, 1986, s.354-355).

Türk nüfusunun az olduğu bölgelerde özellikle kentlerde ise, güç kullanma yöntemine başvurulmamış; örneğin yaklaşık 25.000-30.000 kişilik nüfus içerisinde 1.000 kadar Türk'ün yaşadığı Harmanlı'da isim değiştirme uygulaması iş yerlerinde gerçekleştirilmiştir. Türklere isimlerini değiştirmemeleri durumunda işlerini kaybedecekleri belirtilerek, karar vermeleri için birkaç günlük süre tanınmıştır. Buna karşılık; isimlerini herhangi bir baskı olmadan kendiliğinden değiştiren az sayıda kişiye de, diğer Türklere örnek olması açısından geniş olanaklar ve fırsatlar verilmiştir. Türklerin nüfus bakımından azınlığı oluşturduğu bazı bölgelerde uygulanan diğer bir yöntem ise; erkeklerin yedek asker olarak ülkenin çeşitli yerlerindeki askeri kamplarda toplanarak, Bulgar isimlerini almaya mecbur bırakılmalarıdır. Uygulamaya karşı gelen askerler hapis cezası almış veya kötü muameleye tabi tutulmuşlardır. Diğer yandan askere alınan Türklerin aileleri, Bulgaristan Komünist Partisi'nin yöneticileri veya güvenlik güçleri tarafından ziyaret edilip; oğullarının veya babalarının askeri kural gereğince isimlerini değiştirdikleri, kendilerinin de aynı yolu izlemeleri gerektiği konusunda uyarılmışlardır. Kadınlar her ne kadar kararını vermek için evin erkeğini askeri kamplardan dönene kadar beklemek istemiş ve karşı gelmişlerse de; yapılan çeşitli tacizler ve eski kimlik kartlarıyla bankadan para çekememe, maaş alamama ve sağlık hizmetlerinden yararlanamama tehditleri karşısında birçok kişi isimlerini değiştirmek zorunda kalmıştır (Dayıoğlu, 2005, s.339-340).

Her ne kadar Bulgar yetkililer tarafından Türklerin isimlerini gönüllü olarak değiştirdikleri yönünde açıklamalar yapılmışsa da, uygulamaya karşı Türkler birçok bölgede protestolar düzenlemiş ve büyük tepki göstermişlerdir.

İsim değiştirme uygulamasını protesto etmek amacıyla kitle eylemlerine katılan kişilerin yanı sıra, azınlığın önderi pozisyonu durumunda bulunan kişilerin de tutuklanmaları yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede, isim değiştirme kampanyası başlamadan önce gençler ve uygulamaya karşı çıkmaları ihtimal dahilinde görülen eğitimli ve aydın kişiler özel kamplara yerleştirilmişlerdir. Diğer yandan, Aralık 1884'te isim değiştirme kampanyasına karşı protesto mitingi düzenleyen Sofya Üniversitesi'nde okuyan Türk öğrenciler tutuklanmışlardır. Bazı Türk önderler de yargısız infaza kurban gitmişlerdir. Örneğin, Bulgaristan Komünist Partisi'nin Kırcaali bölgesinde yüksek düzeyde bir görevli olan matematik öğretmeni Necdettin Eminov, Türk azınlığın

haklarını açık bir şekilde savunduğu ve isim değiştirme kampanyasına karşı çıktığı için Temmuz 1985'te Kırçali'de başına ateş edilerek öldürülmüştür. Sert asimilasyon döneminde Bulgaristan yönetimi tarafından Türklere uygulanan bir diğer baskı yöntemi de sürgünler olmuş; bu çerçevede isim değiştirme kampanyasını protesto ettikleri için çok sayıda Türk, aileleri ile birlikte ülkenin çeşitli yerlerine sürgüne gönderilmişlerdir (Dayıoğlu, 2005, s.343-344).

26 Aralık 1984'te, Kırçali'ye bağlı Mogilane köyünde aralarında kadın ve çocukların da bulunduğu birkaç bin kişilik bir kalabalık isim değiştirme kampanyasını protesto etmek için bir araya gelmiştir. Mogilane, Gorski İzvor, Kayoloba ve Kitna köylülerinin katıldığı bu protesto gösterisini dağıtmak için, Bulgar güvenlik güçleri tarafından önce uyarı ateşi açılmış; kalabalığın gösteriye devam etmesi üzerine ise, güvenlik güçleri hedef gözetmeksizin ateş açmışlardır. Açılan ateş sonucu, aralarında 18 aylık bir bebeğin de bulunduğu 3 Türk ölmüş ve en az 40 kişi de yaralanmıştır. Bu olay üzerine bölgedeki gerginlik daha da artmış; 27 Aralık'ta Mestanlı'da, bir gün önce meydana gelen olayları ve isim değiştirme uygulamasını protesto etmek isteyen kalabalık bir Türk topluluğu Kasaba Meclisi'ne doğru yürüyüşe geçmiştir. Kalabalık Bulgar güvenlik güçleri tarafından dağıtılmış, ancak Türkler ertesi gün daha büyük bir kitleyle protesto gösterilerine devam etmişlerdir. Göstericilerin Kasaba Meclisi binasına saldırmaları ve Jivkov'un resimlerini parçalamaları üzerine, 'Kızıl Bereliler' olarak adlandırılan özel güvenlik birimleri ile kalabalık arasında çatışmalar çıkmıştır. Çatışmalarda 2 Türk ölmüş ve çok sayıda kişi yaralanmıştır. Olayların ardından sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ve birçok kişi de tutuklanmıştır (Dayıoğlu,2005, s.340-341).

Bu sürece tanık olan bazı Türkler; kökenlerinden, kültürlerinden ve tarihlerinden birer parça olan isimlerinin değiştirilmesini kabul edemeyip, akli dengesini yitirmiş veya Türk kimliğini kaybetmektense ölümü tercih etmiştir. Direnen Türklerin büyük kısmı da, Bulgar yetkililer tarafından korkunç katliamlara maruz bırakılarak öldürülmüştür (Şimşir, 2009, s.363).

Milliyet Gazetesi yazarı Hasan Şenyurt 23 Şubat 1985 tarihinde yazdığı, 'Bulgaristan Türklerinin Dramı' isimli köşe yazısında; isim değiştirme uygulaması esnasında yaşananları şu şekilde anlatmaktadır (Şenyurt, 23 Şubat 1985, s.11):

"1984 sonbaharında ve kışında, Bulgaristan Türklerine karşı bir 'yok etme' savaşı açıldı. Uygulamaya önce Bulgaristan'ın güney

bölgelerinden başlandı; Kırcalı, Mestanlı, Eğridere, Darıdere bölgeleri yasak bölge ilan edildi ve Bulgar silahlı kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Her kasabaya, her köye ve Türklere ait her eve baskınlar düzenlendi; her aile reisine önceden bastırılmış dilekçe formları verildi. Bu formlarda Türk adlarının Bulgar adları olarak nüfusa geçirilmesi ve formların Türklere tarafından hemen imzalanması isteniyordu. Formları imzalamak istemeyenler dayak ve işkenceye maruz kaldı, hücrelere kapatıldı ve hatta öldürüldü. Adlarını değiştirmemek için dağlara çıkanlar oldu. Bu insanların peşlerine polis köpekleri salındı. Direnenlere, polis ve askere karşı gelenlere ateş açılması emri verildi. Kasabalardan, köylerden kaçanlar, dağa çıkanlar, yasalara karşı gelenler isyancı olarak sayıldı. Tüm kötü muamelelere rağmen Türklüğünden vazgeçmek istemeyen ve Bulgar adı almayı onuruna yediremeyen bazı Türklere de çözümü canlarına kıymakta bulmuşlardır.”

Bulgaristan Hükümeti'nin Türkleri Bulgarlaştırma çabaları, isim değiştirme kampanyasıyla sınırlı kalmamış; kampanyayı takiben Türk azınlığın etnik, kültürel ve dini benliğini yok etmeyi amaçlayan ağır yasaklar ve baskılar da uygulanmıştır. Türklerin ana dilleri olan Türkçe'yi konuşmaları, geleneksel giyim kuşamları, camilerde özgürce ibadet etmeleri, dini vecibelerini yerine getirmeleri (oruç tutmak, namaz kılmak vb.), dini bayramlarını kutlamaları ve erkek çocuklarını sünnet ettirmeleri yasaklanmıştır. Yüzyıllık tarihi camiler yıkılmış ve kullanılamaz hale getirilmiştir (Bk. EK 2) (Şimşir, 1986, s.363).

Dini yaşamı kısıtlamaya yönelik olarak camiler kapatılmış ve yerlerine yeni mekanlar inşa edilmiştir. Sofya'da 1985 yılı başlarında sadece bir cami kalmıştır (Lütem, 2000, s.451).

Dini yaşama yönelik olarak özellikle sünnet hedef alınmış; yapılan çeşitli yayınlarda ve demeçlerde, sünnetin insanlık dışı bir uygulama olduğu belirtilerek, sünnetin yasaklanması yoluna gidilmiştir. Bu yasağa uyulup uyulmadığını kontrol etmek amacıyla, sünnet çağındaki çocuklar belirli aralıklarla görevliler tarafından kontrolden geçirilmeye başlanmıştır (Dayıoğlu, 2005, s.352-354).

Türklerin dini vecibesi olan sünnet, köylerde uzman olmayan kişiler tarafından yapıldığı gerekçesiyle yasaklanmış ve şehir hastanelerine sünnet için başvuran kişiler de hastanelere kabul edilmemişlerdir. Yasaklara rağmen sünnet yapan doktorlar

hakkında soruşturmalar açılmış ve çeşitli cezalar verilmiş, mesleklerini yapmaktan mahrum edilmişlerdir (Acaroğlu, 21 Şubat 1985, s.3).

Sünnetin yanısıra; oruç tutulması, Ramazan ve Kurban Bayramları'nın kutlanması, kurban kesilmesi yasaklanmış; cenazelerin İslami usullere göre gömülmesine izin verilmemiştir. Müslüman cenazeleri, Komünist Partisi görevlilerince istenen esaslara göre gömölüp gömülmedikleri ve cenaze töreninin Bulgarca yapıp yapılmadığı konusunda denetlenmiştir (Dayıoğlu, 2005, s.354-357).

Asimilasyon sürecinde, Türklere yönelik kısıtlamalar sadece dini yaşama yönelik kısıtlamalarla kalmamıştır. Diğer tüm haklar gibi, Türkçe konuşmak da yasaklanmıştır. 'Yeni Işık' isimli son Türkçe gazetenin de Ocak 1985 tarihinde kapatılmasıyla, Bulgaristan'daki Türklerin Türkçe basım ve yayın özgürlükleri de ellerinden alınmıştır. Türkçe gazete ve dergilerin yasaklanması 1989 yılı sonlarında sosyalist rejimin yıkılmasına kadar sürmüştür. Ayrıca, Bulgar radyosunun biri kuzeye Deliorman ve Burgaz bölgelerine, diğeri güneye Kırçali ve Rodoplar bölgelerine olmak üzere günde üç kez birer saatlik Türklere yönelik olarak yaptığı Türkçe yayınları Ocak 1985 tarihinden itibaren kaldırılmıştır (Lütem, 2000, s.441).

Bunun yanı sıra; Türklerin haber alma ve haber verme hakları ellerinden alınmış, telefonla görüşmeleri özel operatörler sayesinde denetlenmiş ve araya girilerek bilgi verenler uyarılmış ya da konuşmalar kesintiye uğratılmıştır. Türkiye'de bulunan akraba ve tanıdıklarla tüm mektuplaşmalar yasaklanmıştır. Ayrıca, örgütlenme güçlerinin önüne geçmek amacıyla diğery radyo yayınlarının yanı sıra; Almanya'dan yayın yapan 'Deutsche Welle' ile Amerika'dan yayın yapan 'Amerikanın Sesi' ve İngiltere'den yayın yapan 'BBC' radyolarının Türkçe yayınları da sabote edilmiştir (Tercüman, 29 Ocak 1985, s.3).

Müslüman Türk azınlığın şalvar giymeleri ve başörtüsü takmaları, kendi gelenekleri doğrultusunda düğün ve benzeri kutlamaları yapmaları, düğünlerde halk oyunları oynamaları ve Türkçe şarkı söyleyip, dinlemeleri yasaklanmıştır (Cumhuriyet, 8 Nisan 1986, s.7). Her ne kadar Türkçe müzik dinlemek yasaklanmış olsa da; Türkler o yıllarda albümleri Türkiye'de çok dinlenen Emel Sayın, İbrahim Tatlıses gibi sanatçıların kasetlerini gizlice bulmuşlar ve dinlemişlerdir (Lütem, 2000, s.441).

Çalışma hayatında Türk azınlığa uygulanan ayrımcılık, Aralık 1984-Kasım 1989 arası sert asimilasyon döneminde doruk noktaya ulaşmış; isimlerini değiştirmeyen Türklerin çalışmasına izin verilmemiştir. İsim değiştirme kampanyasına karşı çıktıkları gerekçesiyle pek çok Türkün işine son verilmiştir (Dayıoğlu, 2005, s. 361-362).

Türkler yaşadıkları tüm acılara ve kötü olaylara karşılık pes etmemiş ve direnme gücünü yitirmemişlerdir. Bulgaristan toplama kamplarında ve hapishanelerinde yaygın olarak gelişen çeşitli tepki türlerinin, Türklere özgü bir takım özellikler taşıdığı görülmüştür. Türklerin direnme güçlerinin, zorluklar karşısında daha da arttığı gözlemlenmiştir. Toğrol, Bulgaristan göçmenlerinin yaşadıkları olayları psikolojik çerçevede ele aldığı eserinde; Bulgaristan'da hapse atılmış ve benliklerini yok etmek üzere çeşitli Nazi şiddet yöntemlerine maruz bırakılmış Türklerin, herhangi bir 'pes etme' hali bir yana, hapishaneden başları yukarıda ve Bulgarlara karşı direnmeye daha da kararlı bir şekilde çıktıklarını ifade etmektedir. Ayrıca, eserde Türklerle yapılan görüşmeler neticesinde; Türklerin hapishanedeki sürelerini birbirleriyle kenetlenerek değerlendirdikleri ve 1989'da tüm Bulgaristan'da yürüttükleri medeni karşı koymaların alt yapısını hazırladıkları görüşüne de yer verilmektedir. Todor Jivkov'un uygulamalarını Hitler'e benzeten Toğrol; Türk mahkumlarda Almanya'dakilere benzer topyekün teslim olma durumunun kesinlikle görülmediğini ifade etmiştir. Yazara göre; Bulgaristan Türkleri, Belene ve benzeri hapishanelerdeki 'beyin yıkama' uygulamalarından etkilenmemişler; bildiklerinden, benliklerinden ve dirençlerinden hiç bir şey kaybetmemişlerdir (Toğrol, 1991, s.114-115).

Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan Türklerin Bulgaristan'daki varlığı, 'tek milletli bir Slav devleti' kurma hayalinde olan Bulgaristan'ı uzun yıllardan beri rahatsız etmiştir. Bulgaristan'da Türk isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmesi biçiminde başlayan uygulama, yüzyıllardır oynanan oyunun da adeta son perdesi olmuştur. 'Bulgaristan'da Türk Yoktur, Sadece Bulgar Vardır ve Bulgaristan Bulgarlarıdır' sloganı ile başlayan isim değiştirme kampanyası kanlı bir katliama dönüşmüş ve çok sayıda Türk çeşitli işkencelere maruz bırakılarak, benliklerinden vazgeçemedikleri için öldürülmüştür. Her ne kadar Bulgaristan, bu zorla 'Bulgarlaştırma' sürecini sessizce ve hızlı bir şekilde bitirmeye çalışmışsa da; kimliklerini, dillerini ve dinlerini her şeyin üstünde gören Türklerin çabaları sayesinde yaşanan bu insanlık dışı muamele hem Türk, hem de dünya basınında geniş yer bulmuştur.

C. Asimilasyon Politikalarının Türk ve Dünya Basınına Yansıması

1984 sonbaharını ve kışını takiben Bulgar Hükümeti, ülkesinde yaşayan Türk azınlığa karşı başlattığı uygulamalarla bir çeşit 'yok eme' savaşı açmıştır. Bulgaristan bir süre bu insanlık dışı süreci gizlemeyi başarmışsa da, 1985 yılı başlarından itibaren Türk ve dünya kamuoyu Bulgaristan'dan gelen akıl almaz haberlerle ürpermiş ve insanlar yaşanan olaylardan haberdar olmuştur.

1970'li yıllarda asimilasyonun başlangıç tarihi sayılabilecek olan; Bulgaristan'da yaşayan Pomak Türklerinin ve Çingenerin isimlerinin değiştirilmesi, yabancı basında ciddi anlamda yer bulmamıştır. Bulgaristan'da yaşayan Türklere, 1984 kış aylarından itibaren uygulanan asimilasyon politikalarının yabancı basında yer bulması ise; Varşova Paktı Zirvesi Toplantısı için Sofya'ya gelen yabancı gazetecilerin tesadüfen olayları öğrenmesi sonucu olmuştur. Gazeteciler, Türklere uygulanan isim değiştirme ve her türlü asimilasyon politikasını öğrenmişler ve konuyu araştırmışlardır. Batılı haber ajansları tarafından konunun dünya kamuoyuna duyurulduğu ilk tarih 17 Ocak 1985'tir (Lütem, 2000, s.175-176).

Bulgaristan'da Türklere yaşatılan sürecin dünya kamuoyuna duyurulmasının hemen ardından; Tercüman Gazetesi de 18 Ocak 1985 tarihli sayısında, 'Batılılar da Bulgar Zulmünü Doğruladı' isimli başlıkla haberi birinci sayfadan okuyucularına iletmiştir. Haberde, Batılı bir gözlemciden alınan bilgiye göre; 40 kişinin öldürüldüğünden, Türk bölgelerinin askeri birlikler tarafından kuşatılmış olduğundan, Türklerin abluka altına alınmış olduklarından ve Bulgar yetkililerin izni olmadan buldukları yerlerden ayrılamadıklarından bahsedilmiştir (Tercüman, 18 Ocak 1985, s.1).

1986 tarihli Uluslararası Af Örgütü'nün yayınladığı raporun büyük kısmı, isim değiştirme kampanyası sırasında yaşanan şiddet olaylarının ve katliamların örneklerini sergilemiştir. Raporda; Kırçali'nin Benkovski kasabasında masum protesto yürüyüşü yapanların üzerine 24 Aralık 1984'te güvenlik güçlerinin göz yaşartıcı bomba atıp, ateş açtıklarından; bunun sonucunda ikisi çocuk 6 kişinin öldüğünden ve 60 kişinin de yaralandığından bahsedilmektedir. Aynı rapora göre; 1985 tarihinde Stara Planina bölgesindeki çoğunluğu Türk olan Varni Kon, Obitel ve Filoretova köylerinde Türkler barikatlar kurarak askeri güçlere karşı büyük bir direniş göstermiş, fakat dördüncü gün köylere tanklar ve diğer zırhlı araçlarla giren askeri güçler karşısında çaresiz kalmışlar

ve çıkan olaylar sonucunda 34 kişi öldürülmüştür. Ayrıca raporda; 1950'lerde çok sayıda siyasi hükümlü ve Türk'ün tutulduğu, Tuna üzerinde bir adada yer alan tutuklu kampı Belene'de isim değiştirme kampanyası nedeniyle tutuklanan 450 Türk'ün olduğu da bildirilmiştir (Maral, 2010, s.23).

1985 yılı Mart ayına kadar sürmüş olan isim değiştirme uygulaması esnasında, Türk azınlığa karşı uygulanan işkence ve öldürme olaylarına Türk basınında da geniş yer verilmiştir.

Bulgaristan'da yaşanan olaylara geniş yer veren 'Türk Kültürü Dergisi' Türklerin dramını şu şekilde anlatmıştır (Şimşir, 2009, s.361-362):

"Komşu Bulgaristan'da tam bir 'İrk İmhası' (soykırım) cinayeti işleniyor. Bulgaristan'daki Türk Müslüman azınlığı yok ediliyor. Bulgar Hükümeti, bu zavallı kan kardeşlerimize karşı acımasız bir yok etme savaşı açtı. Türk köyleri ve kasabaları Bulgar silahlı kuvvetleri ve zırhlı birlikleriyle teker teker sarıldı. Bütün Müslüman Türkler silah kuvvetiyle Slav-Bulgar adları almaya zorlandı. Her Türk'ün üç göbek soy sop adı, Slav-Bulgar adlarıyla değiştirildi. Yalnız kendi öz adı değil; ana, baba, nine, dede adları da kütüklerden silindi. Yerlerine Slav-Bulgar adları yazıldı ve Türklere, Slav-Bulgar adları taşıyan yeni hüviyet cüzdanları verildi. Eski cüzdanlar alınıp, yok edildi. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye göç etmiş veya yıllar önce ölmüş ana, baba, dede ve ninelerinin adları da değiştirildi. Bütün nesep bağları koparıldı. Türk aileleri paramparça edildi. Dilim dilim kıyılan ve unufak edilen Türk azınlığı, Slav-Bulgar gölünde zorla eritilip, yok ediliyor."

15 Ocak, 6 ve 9 Şubat 1985 tarihli Tercüman Gazetesi'nin haberlerinde Bulgaristan'da yaşanan olaylara geniş yer verilmiş; isim değiştirme uygulamaları sırasında, bazı Türklerin kuşatılan yerlerde polise karşı direnişleri esnasında öldürüldüklerinden ve yaralandıklarından bahsedilmiştir. Gazete; BBC'den aktardığı haberinde, iki haftada 200 Türk'ün öldürüldüğünü yazmıştır. Aynı gazete 25 Eylül 1985 tarihli sayısında ise yine, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin gördüğü kötü muamelelerden ve yapılan katliamlardan bahsetmiş; bu süreçte binlerce Türkün katledildiğini, cezaevlerinde çok sayıda Türk'ün olduğunu, Türklerin yaşadığı tüm bölgelerin ablukaya alındığını, Türkiye'ye göç kelimesini yasaklandığını ve telafuz edenlerin sürgüne gönderildiğini bildirmiştir (Tercüman, 15 Ocak 1985, s.1; Tercüman, 6 Şubat, 1985; Tercüman, 9 Şubat 1985, s.1; Tercüman, 25 Eylül 1985, s.3).

Cumhuriyet Gazetesi'nin 11 Mayıs 1985 tarihli haberinde; isim değiştirme politikasına direnen Şumnu, Razgrad, Eski Cuma, Silistre, Kırcalı ve Hacıoğlu Pazarcığı'ndan toplam 1.962 Türk ailesinin sınır bölgesine yakın kasabalara ve direnen tüm Türklerin de ayaklanma ihtimalini ortadan kaldırmak için ülkenin diğer bölgelerine sürüldüğünden bahsedilmiştir (Cumhuriyet, 11 Mayıs 1985, s.6).

Tercüman Gazetesi'nin 26 Ocak 1985 tarihinde çıkan haberinde; Kırcalı'de yaşayan M.E.K. isimli Bulgaristan Türkünün, mutfak önlüğünün cebine gizlenmiş olarak İstanbul'daki akrabalarına göndermiş olduğu mektubuna yer verilmiş ve Bulgaristan'da yaşanan dram gözler önüne serilmiştir. Habere göre; 1984 yılı sonunda gönderilen bu mutfak önlüğüne anlam veremeyen ztrk ailesine, on beş gün sonra bir mektup daha gelmiştir. Mektupta; Bulgaristan ile ilgili övgü dolu cümlelere yer verilirken, sık sık ilk gönderilen mutfak nlğnden ve kuşağındaki hediyeden bahsedilmiştir. Bunun sonucunda; nlğn kuşağında yer alan bez mektubu bulan aile, mektubu Türk yetkililer ve kamuoyuyla paylaşmıştır. Bulgaristan'da yaşanan dramın canlı şahidinin mektubunda aktardıkları şu şekildedir (Tercüman, 26 Ocak 1985, s.6):

“Sayın Türkiye Cumhuriyeti Hkmetimiz...atır atır yandık. Bulgar makamları bize baskı ve zulümlerini artırdılar. İsimlerimizi, nfuslarımızı değiştiriyorlar. Dediklerini yapmayanları tüfek dipikleriyle dövüyorlar. Tabancaları, tüfekleri şakaklarımıza beyinlerimize dayayıp zorla dilekçeler ve evraklar imzalatıyorlar. Okur yazarlar, niversite okuyanlar ve diğer gençler bu evrakları imzalamak istemiyorlar. Onları döverek, kollarını arkaya bağlıyorlar ve parmaklarına kırmızı boya döküp bu belgelere parmak bastırıyorlar. Sonra da dve dve hapse götürüyorlar, işkencelere tabi tutuyorlar. Kurtar bizi Türkiye... Seni de aldattılar, bizi de aldattılar. Biz onlara ne yaptık ki, bizi vahşice eziyorlar? Her gece evlerimiz baskına uğruyor. Karda, kışta dağlarda yatıyoruz. A ve susuz günler geceler geçiriyoruz. Çocuklarımız lm derecesinde hasta. Yakalayabildiklerini telef ediyorlar. şimdiden yüzde altmışı bitti. Yılbaşından on gün önce soykırıma başladılar. Hasköy sancağını silip sprdler. Bizim de yarımız gitti. Ölürüz de ‘Bulgar’ olmayız. Yeni seneye kadar bitirecekler bizi. Yetişin imdadımıza. Bizleri ayaklandılar, isyan ettiler diye kurşuna diziyorlar. Polis, asker hepsini üzerimize saldılar. Yetişin... Kurtarın bizi...”

Türk basınında sadece asimilasyon sürecinde gerçekleştirilen katliam, işkence ve sürgünlere değil; aynı zamanda ismini değiştirmek istemeyen ve Türk kültürünü

yaşatmak isteyen Türklere yapılan çeşitli tehditlere ve uygulanan psikolojik baskılara da yer verilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 13 Mart 1986 tarihli sayısında; Asenovgrad kentinin "Asenova Krepost" isimli fabrikasında 16 Ocak 1985'te, fabrika müdürü tarafından Türklere karşı alınan emirnameye yer verilmiştir. Emirnamenin içerdiği hükümler şu şekildedir: "Ocak 1985 tarihinden itibaren, 76 numaralı forma uygun olarak Bulgar adlarının kullanılacağı; Bulgar adlarının kullanımının ülke içinde yolculuk belgeleri, doktora muayene olmak için kullanılan belgeler ve idari konulara ilişkin başka belgeler için de geçerli olacağı; iş yerlerinde ve kamuya açık yerlerde Türkçe konuşmaya son verileceği; Arapça isim taşıyanların iş yerlerine alınmayacağı" şeklindedir (Cumhuriyet, 13 Mart 1986, s.8).

Böylece, Türkler isimlerini değiştirmedikleri sürece vatandaş olarak hiçbir sosyal ve hukuki haktan yararlanamamak ve iş yerlerindeki görevlerine de son verilmele tehdit edilmişlerdir.

Gazete, diğer bir haberinde ise; 3 Ağustos 1984 tarihinde, Stambolova Belediye Başkanı tarafından Gledka köyüne gönderilen ve Türklerin giyim tarzlarını kısıtlayan emrine yer vermiştir. Emir şu şekildedir (Cumhuriyet, 13 Mart 1986, s.8):

"Belediye Konseyinin, Türk nüfusun şalvar giymesine ve Türkçe konuşmasına ilişkin olarak aldığı bir numaralı karar uyarınca; caddelerde, iş yerlerinde ve kamu kuruluşlarında günün hangi saatinde olursa olsun şalvar giymeyi yasaklıyorum. Şalvar giyen ve Türkçe konuşan kişilerle ticaret yapılmayacaktır. Herkes çocuk bahçelerinde yalnızca Bulgarca konuşacaktır. Bu emri çiğneyenlere karşı uygun önlemler alınacaktır."

Tercüman Gazetesi 13 Temmuz 1986 tarihli haberiyle okuyucularına; Türkçe konuşma yasağı ile ilgili, Pomorie Belediye Başkanı'nın emrini aktarmıştır. Başkan'ın yazılı emri şu şekildedir (Tercüman, 13 Temmuz 1986, s.1):

"Polis örgütü, gönüllüler teşkilatı (DOT), muhtarlar tarafından bölge dahilinde ve başka toplumsal yerlerde; Türkçe konuşulduğu, Türkçe hitap edildiği, Arap adlarının kullanımı tespit edildiğinde öncelikle idari ve bilahare cezai yaptırımlar uygulanacaktır. Tekerrüründe veya emrin reddinde, 50 leva para cezasına"

çarpıtılacak; bariz şekilde direnmede ise polis, mahkeme ve savcılığın yardımına gidilecektir.”

Milliyet Gazetesi'nin 21 Ekim 1985 tarihli haberinde, Özgen Acar'ın Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı İvan Ganev ile yaptığı mülakattan bahsedilmektedir. Acar'ın *“Peki durup dururken bu adların değiştirilmesine neden gerek duydunuz?”* sorusuna Ganev şu şekilde cevap vermiştir (Milliyet, 21 Ekim 1985, s.6):

“İnsanların adlarının değiştirilmesi yeni bir olay değil. Yüzyıllardır yapılan bir olay. Hala daha değişecek isimler var. Bazı yamaçların isimleri değişecek. Yine Türklerden kalma bazı köylerin adlarının değiştirilmesi yapılacak. Osmanlı dönemini hatırlatan her dağın, bayırın ve köyün adı değiştirilecek. Nasıl Atatürk, Osmanlı dönemini hatırlatan her şeyi değiştirmişse; bizler de, Osmanlı dönemini anlatan her şeyi ortadan kaldıracacağız. Bakın, hala Türk gazeteleri ‘Plovdiv’ kentine ‘Filibe’ diyor. Niçin ‘Plovdiv’ demiyorsunuz?”

Ganev'in mülakat esnasında verdiği cevap, Bulgaristan'ın yüzyıllardır egemenliği altında kaldığı Osmanlı İmparatorluğu'nun etkisinden hala kurtulamadığını ve Atatürk devrimleri ile kendi yaptıklarını kıyaslayacak kadar büyük bir yanılğı içerisinde olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 8 Nisan 1986 tarihli sayısında da; Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin şalvar giymelerinin, başörtü takmalarının, kendi gelenekleri doğrultusunda düğün ve benzeri kutlamalar yapmalarının, düğünlerde Türkçe şarkı söylemelerinin ve dinlemelerinin yasaklandığı okuyuculara aktarılmıştır (Cumhuriyet, 8 Nisan 1986, s.7).

Milliyet Gazetesi'nin 29 Ocak 1985 ve 15 Nisan 1985 tarihli haberleri; Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon kampanyası sonucunda Türklerin dini vecibelerine, İslami gelenek ve göreneklerine yapılan saldırı ile ilgilidir. Gazete, *“Bulgaristan'da Durum Vahim”* başlıklı haberinde, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Türkiye'deki yakınlarına gönderdikleri mektuplardan bahsetmiştir. Türkler, Türkiye'deki yakınlarına gönderdikleri mektuplarda; Türk cenazelerinin Türk imamlar tarafından değil, Bulgar papazlar tarafından gömüldüğünü ve daha sonra kendilerinin ölülerini mezardan çıkarıp, tekrar İslam dinine uygun gömdüklerini anlatmaktadır. Aynı

gazetenin 15 Nisan 1985 tarihli haberinde de; Bulgar yetkililer tarafından, cenazelerini Bulgar geleneklerine göre gömmeleri için Türklere bedava tabut dağıtıldığından bahsedilmiştir. Ayrıca mektuplarda; Türk mezarlıklarının tahrip edildiği, mezar taşlarındaki ay yıldız sembollerinin silindiği ve mezar taşlarındaki Türkçe isimlerin dahi Bulgar isimleriyle değiştirildiği anlatılmıştır (Milliyet, 29 Ocak 1985, s.3; Milliyet, 15 Nisan 1985, s.3).

Türk basınında Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı yapılan öldürme, yaralama, şiddet olayları, dini ve kültürel baskılarla ilgili haberlerin yanı sıra; Türklere yönelik 'kısırlaştırma' haberlerine de yer verilmiştir. Konuyla ilgili olarak, Milliyet Gazetesi 25 Şubat 1985 tarihli sayısında; Bulgarların kendi nüfuslarına oranla büyük bir hızla artan Türk nüfusunu kısırlaştırmaya yönelik, Türk kadınlarına zorla kısırlaştırıcı aşılar yaptığını yazmıştır. Haberin devamında; Türklere tarafından, kısırlığa yol açması için 'Savenaletta" ve sinir sistemini olumsuz etkileyen "Reserpin" adlı ilaçların zorla kullanılmasına yönelik, Dünya Sağlık Örgütüne ve Birleşmiş Milletlere şikayetlerde bulunulduğu bildirilmiştir (Milliyet, 25 Şubat 1985, s.7).

Hürriyet Gazetesi, 9 Nisan 1985 tarihli haberinde; okuyucularına, asimilasyon kampanyası çerçevesinde Türk çocuklarının Bulgarlaştırılmasına yönelik faaliyetlerden bahsetmiştir. Gazete; 'Bulgarlaştırmada Yeni Aşama' isimli haberinde, Türklerin yaşadığı yerlerde okul çağındaki bazı çocukların ailelerinden alınarak, Bulgarların yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki yatılı okullara yerleştirildikleri ve Bulgar geleneğine göre yetiştirildiklerini yazmıştır (Hürriyet, 9 Nisan, 1985, s.3).

Türk çocuklarını Bulgarlaştırmak için yapılan en etkili uygulamalardan biri, 1950'lerde başlayan okul öncesi eğitim olmuştur. Çocuk Bahçesi (Detska Gradina) ismi verilen yuvalara; yaşları 3 ile 7 arasında olan Türk çocukları alınmış ve çocukların kendi aralarında Türkçe konuşmaları yasaklanarak, Bulgarca'yı ana dil olarak benimsemelerine çalışılmıştır. Bu yuvalarda aldıkları dört yıllık eğitimin ardından; Türkçe konuşmayı unutan çocukların, daha sonra devam ettikleri Bulgar okullarında 'Bulgarlaştırılmaları' daha da kolaylaşmıştır (Şimşir, 1986, s.148; Tercüman, 17 Şubat 1985, s.1-10).

Bu doğrultuda, Milliyet Gazetesi 6 Temmuz 1985 tarihinde; Bulgar yetkililerin Türk çocuklarını 'Bulgarlaştırma' faaliyeti kapsamında, 1 Ağustos 1985 tarihinden

itibaren 12 yaşına kadar olan Türk çocuklarının, zorunlu olarak devlet bakımevlerinde eğitim görmesi yönünde karar aldığını yazmıştır (Milliyet, 6 Temmuz 1985, s.7).

Tüm bu yaşanan insanlık dışı uygulamalara ek olarak; Türk kadınlarına ve kızlarına tecavüz edilmiş ve sonrasında öldürülmüşlerdir. Tercüman Gazetesi 4 Ağustos 1986 tarihinde; Şumnu kentinde yaşayan, Rabiye Musfaova Şükrieva isimli iki çocuk annesi genç bir kadına yaşatılan vahşeti anlatmıştır. Haberde; İki Bulgar polisi tarafından kaçırılıp, günlerce tecavüz edilen kadının daha sonra Şumnu Devlet Hastanesi'nde doktorlar tarafından zehirlenerek öldürüldüğü anlatılmıştır. Bu vahşeti yetersiz bulan Bulgarlar, genç kadının cesedini ise tabuta benzer bir sandığa koyarak ailesine göndermişlerdir (Tercüman, 4 Ağustos 1986, s.3).

Tüm bu uygulamalara ve 'Bulgaristan'da Türk yoktur, Bulgaristan Bulgarlarıdır' ifadelerine rağmen; Bulgaristan'da Türklerin varlığı, asimilasyonun yaratıcısı ve dönemin Devlet Başkanı Todor Jivkov tarafından doğrulanmıştır. Jivkov, Yeni Hayat Dergisi'ne 1962 yılında gönderdiği mektupta, kendi kendisini yalanlayan ifadelerde bulunmuştur. Tercüman Gazetesi'nin yayınladığı mektupta, Jivkov Türklerle ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir (Tercüman, 1 Ağustos, 1986, s.1):

"Türkler arasında yerel münevverler, muallimler, mühendisler, agronomlar, doktorlar, ebeler, yazarlar, şairler, rejisörler, aktörler, gazeteciler, artistler ve şairler yetişiyor. Bulgaristan Türklerine, kendi kültür ve dilini serbestçe geliştirebilmeleri için lüzumlu olan bütün şartlar yaratılmıştır. Bulgar ve Türk çocukları birlikte ve aynı mekteplerde okumakla, kardeşçe büyüyor ve yetişiyorlar. Bulgar ve Türk çocuklarının beraber okudukları mektepler, Bulgarlarla Türk ahalisi arasındaki kardeşçe dostluğun da sağlanmasına yardımcıdır..."

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Kurumu'nun Milletlerarası Parlamenterler Konferansı'nda; Bulgar delege Leda Mileyn'in *"Biz Türklere bir şey yapmadık, sadece isimlerini değiştirdik"* şeklindeki ifadesi de Bulgaristan'da Türklerin varlığını kabul eden ve inkar edilen insanlık dışı asimilasyon uygulamalarını da doğrulayan niteliktedir (Tercüman, 28 Mayıs 1986, s.4).

Yapılan her türlü fiziksel ve ruhsal şiddete ve insanlık dışı muameleye rağmen, Bulgaristan'da yaşayan Türkler yılmamış ve Türk kimliklerinden vazgeçmemişlerdir. Bulgar Hükümeti tarafından yasaklanan kültürel ve dini kimliklerini

gizli de olsa yaşatmayı ve korumayı başarmışlar, ana dilleri olan Türk dili konusunda yasaklı günlerde dahi ödün vermemişlerdir. Bir çoğu Bulgar olarak yaşamaktansa, Türk olarak ölmeyi tercih etmiştir. Yaşlı nineler gözyaşları içinde 'Ana' kelimesini çağrıştırdığı için Bulgar ismi olarak sunulan listelerden 'Ana' ismini tercih etmiştir. Köylü kadınlar ve yaşlılar yıllardır giydikleri geleneksel kıyafetlerinin, baş örtülerinin yasaklanmasından sonra; kendilerini dış dünyaya karşı savunmasız ve çıplak hissetmişler, günlerce sokağa çıkmadan yaşamışlardır. Bulgarca bilmeyen kişilerin yaşama hakları ellerinden alınmış, devletin hiçbir sosyal ve hukuki haklarından yararlanamamışlardır. Günlük hayatta Türkçe bir kelime telaffuz edip para cezasına çarptırılmaktan korkan insanlar tedirginlik içerisinde yaşamak zorunda kalmışlardır. Dedeler ve nineler torunlarını Bulgar isimleriyle çağırmanın ağırlığına katlanamamış, çoğu aniden hastalanarak bu acı süreçten ölecek kurtulmayı seçmiştir. Cansız bedenlerine de huzur verilmemiş, ölümlerinin dahi 'Bulgar' yapılmadan defnedilmelerine izin verilmemiştir. Anneler ve babalar çocuklarının kurtulması için Anavatan Türkiye'ye göç etme fikrinden başka bir şey düşünemez olmuştur. Her bireyin ağır yaralar aldığı bu süreçte, kuşkusuz en ağır travmaya çocuklar maruz kalmıştır.

'Soya Dönüş veya Yeniden Canlanma' başlığı altında, 'Bulgaristan'da Türk Yoktur' sloganıyla yapılan asimilasyon uygulamalarına karşı çıkan Bulgaristan Türklerinin direniş çabalarına, Türkiye Cumhuriyeti de destek olmuştur. Türk Hükümeti bir yandan Bulgaristan Devleti ile temaslarını sürdürmüş ve çözüm yolları aramış; bir yandan da uluslararası bazı girişimlerde bulunmuştur. Böylece; Bulgaristan Türkleri, tez çalışmasının konusunu oluşturan '1989 Büyük Göçe' giden sürece daha da yakınlaşmıştır.

D. Asimilasyon Uygulamalarına Karşı Türkiye'nin Tutumu ve Tepkisi

Bulgar Hükümeti; ülkesinde yaşayan Türklere silah zoruyla Bulgar adı vermek ve onları 'Bulgarlaştırmak' için, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin en iyi görüldüğü bir dönemi seçmiştir. Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un 1968 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretinden sonra; herkes tarafından Türkiye ile Bulgaristan arasında 'iyi komşuluk ve dostluk' döneminin başladığı düşünülmüştür. Daha önce yapılmamış olan yüksek düzeyde dostluk ziyaretleri, yüzyıllık Türk-Bulgar ilişkileri tarihinde ilk defa bu dönemde yapılmıştır. İki devlet arasında, komşuluk ve dostluk ilişkilerinin olumlu yönde

geliştiğini gösteren bir tablo sergilenmiştir. Bulgaristan ile dost ve komşuluk döneminin arka planında; 1981-1983 yıllarında iki ülkenin devlet başkanları düzeyinde ziyaretlerin yapıldığı bir sırada, Bulgaristan'da yaşayan ve Türkçe konuşan Çingenerin adları silah zoruyla değiştirilmiştir. 1984 yılının yaz aylarında ise; ülkede yaşayan Tatar, Arnavut ve Makedon gibi küçük Türk-Müslüman azınlıkların da isimleri zorla değiştirilmiştir. Arkadan gelecek büyük asimilasyon sürecinin ön provasını sayılabilecek bu uygulamalar, iki ülke arasında dostluk rüzgarlarının estiği bir dönemde gerçekleşmiş; Bulgaristan ne Türk Devleti'nden, ne de yabancı devletlerden olumsuz bir tepki almamıştır. Bu olumlu tablonun arkasında yatan gerçek ise, ancak 1984 sonbaharına gelindiğinde ortaya çıkmıştır.

Türk-Bulgar ilişkilerinin en iyi dönemi sayılan bu dönemde, Bulgaristan'da yaşayan Türklere karşı başlatılan büyük çaplı asimilasyon uygulamalarının duyulmasından sonra; Türkiye Cumhuriyeti Bulgaristan'daki olaylarla yakından ilgilenmiş ve gerek vatandaşlar, gerekse basın Bulgaristan'da yaşanan insanlık dramına büyük tepki göstermiştir. Bulgaristan'daki Türk vatandaşlarına yapılan zulüm Türk basınında geniş yer bulmuş; İstanbul, Edirne, Bursa gibi şehirlerde büyük yürüyüşler ve protesto mitingleri düzenlenerek olaylar lanetlenmiştir. Çeşitli üniversitelerde açık oturumlar, sempozyumlar yapılmış ve Bulgaristan Türklerine yapılan uygulamalar görüşülüp tartışılmıştır.

Bulgaristan'da yaşanan olaylar karşısında, Ankara Üniversitesi Senatosu 8 Şubat 1985 tarihli bildirisini yayınlamış; Bulgaristan'da Türklere üzerinde oynanan oyunu, soykırım olayını, insanlık haysiyeti ile bağdaşmayan baskı ve tehditleri, işlenen cinayetleri sert bir şekilde eleştirerek dünya kamuoyuna duyurmuştur. Ankara Üniversitesi yayınladığı bildiride; Bulgaristan'da yaşayan Türklerin Bulgarlaştırma kampanyasına tabi tutulduğunu, isimlerinin zorla değiştirildiğini, dillerini konuşmalarını için baskı yapıldığını, din, vicdan ve ibadet hürriyetlerinin kısıtlandığını ve bunlara uymayanlara psikolojik ve şiddet tedbirlerinin uygulandığını açıkça duyurmuştur. Yayımlanan bildiride; tüm bu olup biten olayların Milletlerarası Hukuk Kuralları'na aykırı olduğu, mevcut ilişki ve çok taraflı antlaşmalara ters düştüğü de ifade edilmiştir. Ayrıca, Ankara Üniversitesi Senatosu; Bulgaristan'daki Türk azınlığının karşılaştığı baskı, şiddet ve katliam haberlerinden büyük endişe duyduğunu da dile getirmiştir (Şimşir, 1985, s.132-134).

Yirmiyedi üniversitenin rektör ve temsilcilerinden oluşan Üniversitelerarası Kurul; Bulgaristan'da yaşayan Türklere yapılan muamelenin, ilkel topluluklarda dahi rastlanmayacak kadar insanlık dışı olduğunu ve dünya kamuoyunun da bunu böyle kabul ettiğini belirterek olayları kınamıştır. Ayrıca, Üniversitelerarası Kurul; Türk milletini büyük üzüntüye sevk eden bu insanlık dışı tutum ve davranışlara son verilmesini istemiş ve Bulgar Hükümeti'ni ikili anlaşmalara bağlı kalmaya davet etmiştir (Şimşir, 1985, s.136).

Bulgaristan'da yaşanan olaylara diğer bir tepki de, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Kurucu Meclisi'nden gelmiştir. Kurucu Meclis, 19 Şubat 1985 tarihli birleşiminde; Bulgaristan Türklerine uygulanan eylemlerle ilgili bazı kararlar almıştır. Alınan kararlar şu şekildedir (Şimşir, 1985, s.192):

“Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti halkı ve Kurucu Meclisi'nin derin sevgi ve desteğinin Bulgaristan Türk halkına iletilmesine; Bulgaristan Devleti tarafından Bulgaristan'da yaşayan Türk halkına karşı uygulanmakta olana baskı, işkence ve yok etme politikalarının imha edilmesine; Bulgaristan Devleti'nin tutumunun Birleşmiş Milletler Sekreterliği nezdinde protesto edilmesine, Genel Sekreter ile birlikte Uluslararası Af Örgütü'nün dikkatlerinin çekilmesine ve işkencelere son verilmesi için gereğinin yapılmasının istenmesine; belirtilen hususların yerine getirilmesi ve Bulgaristan'daki Türklerin temel insan haklarının korunması doğrultusunda, uygun görülecek diğer tedbirlerin alınması ve gerekli girişimlerin yapılması için Kurucu Meclis Başkanlığı'nın yetkili olarak görevlendirilmesine karar verilmiştir.”

Bulgaristan Türklerinin zorla isimlerinin değiştirilmesi ile başlayan, çeşitli işkence ve katliamlar ile devam eden asimilasyon politikalarına karşı, Türk Hükümeti'nin de tutumu sert olmuş ve süreç ile yakından ilgilenmiştir.

Türk Hükümeti cephesinden ilk açıklama; 1985 yılının Ocak ayında, Bursa'da yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin Bulgaristan'da yaşayan akrabalarının isimlerinin zorla değiştirildiğini, dönemin Devlet Bakanı Mesut Yılmaz'a ve Maliye Bakanı Ahmet Kurcebe Alptemuçin'e iletmeleriyle gelmiştir. Mesut Yılmaz konuyla ilgili şu açıklamayı yapmıştır (Şimşir, 2009, s.380):

“Konudan tümüyle haberdarız. Bulgaristan Hükümeti'nin bu uygulamasına son vermesi için gereken her türlü girişimde

bulunacağız. Sizlerden tek isteğim, soğukkanlılığınızı bir süre daha korumanızdır.”

Dönemin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yalım Eralp, Bulgaristan’da yaşanan olaylara değinerek: *“Bir sorun var, halletmeye çalışıyoruz. Bulgaristan’da halen bir milyon yüz bin dolayında Türkü ilgilendiren sorunun çözümü için gerekli girişimler yapılıyor”* açıklamasını yapmıştır. Aynı gün; Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’a bir mesaj gönderilmiş olduğu da basına yansımıştır. Kenan Evren mesajında, sorunun iki ülke arasındaki iyi komşuluk ve dostluk ilişkileri çerçevesinde ele alınacağını umduğunu belirtmiştir. Jivkov ise mesaja cevap olarak, konu ile bizzat ilgileneceğini ve iki ülke arasındaki dostluğun sorunu çözmeye yeteceğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 6 Ocak 1985, s.8).

14 Şubat 1985 günü; Başbakan Turgut Özal, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile görüştüktan sonra basına şu açıklamayı yapmıştır (Şimşir, 2009, s.380):

“...Hadisenin başından beri meseleyle yakından ilgiliyiz. Hükümet olmanın sorumluluğuna da müdrik olarak fevri hareketler yerine; akılcı hareketlerle meseleyi çözüme ulaştırmanın hem Türkiye, hem orada yaşayan soydaşlarımız için daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Hadise, statik bir hadise değildir. Dinamik boyutları olan bir hadise olarak görüyoruz. Bizim oradaki soydaşlarımızla alakamız onların sadece soydaşımız olduğundan değil. Onların Türkiye’de yaşayan yüz binlerce akrabaları vardır. Bu şekildeki bir ilişkiyi hiçbir zaman gözden uzak tutmuyoruz. Türkiye makul şekilde bu meseleyi çözmek için, her türlü yaklaşımı yapacaktır. Gerekli, faydalı görülen her türlü tedbiri almaktan kaçınmayacağız.”

Özal, gazeteciler tarafından sorulan bir soru üzerine; Bulgaristan’daki soydaşlara, gerekirse Türkiye’nin kapılarının açılacağını da söylemiştir (Şimşir, 2009, s.380).

Başbakan Turgut Özal’ın bu açıklamasından sonra, Ankara’daki gelişmeler hızlanmış; Bakanlar Kurulu, Bulgaristan’daki Türk azınlığın sorununu görüşmek üzere 18 Şubat 1985 tarihinde toplanmıştır. Bilgi almak için Ankara’ya çağrılan Sofya Büyükelçisi Ömer Engin Lütem; hem Bakanlar Kurulu, hem de Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından ayrı ayrı dinlenmiştir. 20 Şubat tarihinde ise; Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli bir oturumda Bulgaristan’daki Türklerin durumunu görüşmüş ve 22 Şubat’ta

da Hükümet konuyla ilgili olarak Bulgaristan'a ilk notasını vermiştir. Türk Hükümeti vermiş olduğu notayla, Bulgaristan'daki Türk azınlığı sorununa müzakere yoluyla çözüm bulunmasını istemiştir. İki ülke arasındaki mevcut sorunların, geniş kapsamlı bir göç anlaşması konusu da dahil olmak üzere, Dışişleri Bakanları düzeyinde ele alınarak görüşülmesi istenmiştir (Barlas, 23 Şubat 1985, s.7).

Geniş kapsamlı bir göç anlaşmasının sadece parçalanmış aileleri değil, Türkiye'ye gelmek isteyen tüm Türkleri kapsadığı belirtilmiştir (Lütem, 2000, s.258).

Türkiye'nin notasına; Bulgaristan Dışişleri Bakan Yardımcısı İvan Ganev, 27 Şubat 1985 tarihinde Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Ömer Engin Lütem'i yanına çağırarak cevap vermiştir. Ganev; Türkiye ile iyi ilişkilerin devam ettirilmesini istediklerini, ancak ülkesindeki Türk azınlığı meselesine karışılmasının kendileri tarafından içişlerine müdahale olarak sayılacağını belirtmiştir (Lütem, 2000, s.302-305).

2 Mart 1985 tarihinde; Amerika'daki Türk kuruluşlarının öncülüğünde, Birleşmiş Milletler'in de bulunduğu New York'ta bir yürüyüş yapılmıştır. Yürüyüşte, Bulgaristan'da Türk azınlığına yapılan insanlık dışı baskı ve zulümler kınanmış ve Bulgar Hükümeti protesto edilmiştir (Şimşir, 2009, s.403).

Ganev'in bu açıklaması Türk Hükümeti'ni tatmin etmemiş ve Bulgaristan'ın bir göç anlaşması için hemen masaya oturma eğiliminde olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine; 4 Mart 1985 tarihinde Bulgaristan Büyükelçisi Dışişleri Bakanlığı'na çağrılarak, Bulgaristan'a ikinci kez bir nota verilmiş ve Bulgar notasının açıklayıcı bilgilerle açıklığa kavuşturulması istenmiştir. Notada ayrıca; Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşayan Türklerle ilgilenmesinin Bulgaristan'ın içişlerine karışmak anlamına gelmediği, geçmiş yıllarda yapılan göç anlaşmaları örnek verilerek açıklanmıştır (Milliyet, 6 Mart 1985, s.8).

7 Mart 1985 tarihinde Türkiye; Bulgaristan'daki Türkleri, 'Türk azınlığı' veya 'soydaş' saydığını bir kez daha belirtip vurgulamıştır. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Eralp, bu konuda yaptığı açıklamasında; Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türkleri, 'Türk azınlığı' veya 'soydaş' olarak nitelediğini, bu konunun Bulgar Hükümeti'ne de resmen bildirildiğini belirtmiştir. Ayrıca; Bulgaristan'ın içişlerine karışıldığı iddiasının tutarsız olduğunu da belirten Eralp, Bulgaristan'ın Türk azınlığa yapılan baskılara son vererek daha önceden ikili anlaşmalarla vermiş olduğu sözleri ve görevlerini yerine getirmesi gerektiğini de söylemiştir (Şimşir, 2009, s.382-383).

Başbakan Turgut Özal, 9 Mart 1985'te Alman Die Welt Gazetesi'ne verdiği demeçte şunları söylemiştir (Hürriyet, 10 Mart 1985, s.8):

“Türkiye, Bulgaristan'daki tüm Türkleri almaya hazırdır. Bulgaristan, Türk azınlıklar üzerine uyguladığı faşist zorlama metotlarından vazgeçmeli ve bizimle konuyu görüşmeyi kabul etmelidir. Bulgarlar, önce azınlıklar üzerine baskı uygulamadıklarını, kimsenin isminin değiştirilmediğini iddia ettiler. Şimdi de, Türklerin isimlerini kendiliğinden değiştirdiklerini iddia ediyorlar. Konu azınlıklar sorunudur. Bulgarların yaptığı uygulama Sovyetler için deneme niteliğindedir.”

Başbakan Turgut Özal, 12 Mart 1985 günü yabancı gazetecilere Türk-Bulgar ilişkileri konusunda verdiği diğer bir demeçte ise şu açıklamayı yapmıştır (Şimşir, 2009, s.383):

“Bulgaristan Türklerinin uluslararası hukuk, ikili ve çok yönlü anlaşmalarda öngörüldüğü şekilde, tüm azınlık haklarını elde edebilmeleri için çaba sarf etmekten hiçbir zaman vazgeçmeyeceğiz. Komşumuz Bulgaristan ile aramızdaki tüm sorunların diyalog ve sağduyu ile çözüme kavuşturulmasına önem veriyoruz.”

16 Mart 1985 tarihinde; Hollanda'nın Lahey kentinde, Bulgaristan'a karşı bir protesto yürüyüşü yapılmıştır. Yürüyüşe, Hollanda'nın dört bir tarafından 8.000 Türk vatandaşı katılmıştır. Protestocular Lahey'deki Bulgar Büyükelçiliği önünde toplanarak; Bulgaristan'da Türklere yapılan zulümleri lanetlemişler, İstiklal Marşı'nı okumuşlar ve Bulgaristan Büyükelçiliği'ne siyah çelenk bırakmışlardır. 17 Mart 1985 tarihinde; Bulgaristan'da Türklere yapılan asimilasyon uygulamaları ve zulümler, Belçika'nın başkenti Brüksel'de de protesto edilmiş ve Belçika'daki Türklerin o güne kadar düzenledikleri en büyük protesto gösterisi yapılmıştır. Gösteride konuşmalar yapıldıktan sonra; göstericiler Bulgaristan Büyükelçiliği'ne gidip, siyah bir çelenk bırakmışlardır (Lütem, 2000, s.272).

21 Mart 1985 tarihinde ise, İstanbul'da yaklaşık 100.000 kişinin katıldığı büyük bir protesto mitingi düzenlenmiş ve Bulgaristan Türklerine uygulanan baskılar ve zulümler kınanmıştır. Mitinge, Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu'na bağlı 12 dernek katılmış ve Bulgaristan Devleti'nin Türklere yönelik uygulamaları protesto edilmiştir. Yenikapı'dan Saraçhane'ye doğru yapılan yürüyüşte; 'Bulgaristan'daki Türkler Türk Kalacaktır', 'Dünya İnsanları Vahşeti Durdurun', 'Zulüm

ve Kan, İşte Bulgaristan', 'Ezanla Verilen İsim Silahla Değiştirilemez', 'Jivkov Döktüğü Kanda Boğulacaktır', 'Hesap Sorulacaktır' ve 'Ölüyoruz, Öleceğiz, Dinimizden Vazgeçmeyeceğiz' pankartları taşınmıştır. Yol boyunca, Bulgaristan aleyhine; 'Kahrolsun Bulgarlar', 'Türküm Diyene Ne Mutlu', 'Müslüman Türkler Hıristiyan Olmaz', 'Katil Jivkov' ve 'Bulgar'a Karşı Omuz Omuz' gibi sloganlar atılmıştır. Saraçhane meydanına gelindiğinde, Mehter Marşı çalınmış ve çeşitli kahramanlık türküleri dinlenmiştir. Her ne kadar, Gayrettepe'de bulunan Bulgaristan Konsolosluğu önünde gösteri yapılmasına polis tarafından izin verilmemiş olsa da; göstericiler, Konsolosluğun önüne siyah çelenk ve Jivkov'a hitaben bir mektup bırakmışlardır (Şimşir, 2009, s.406-409).

Bulgar Hükümeti, Türkiye'nin ikinci notasına 22 Mart 1985 tarihinde cevap vermiştir. Bulgaristan'ın ilk notasındaki üstü kapalı olumsuz tutumunun, bu notada açıklık kazandığı görülmüştür. Bulgaristan ikinci notasında, Bulgaristan'da sadece Bulgaristan vatandaşlarının yaşadığını ve Bulgaristan'ın ırklara ve dinlere saygılı olduğunu belirtmiştir. Bulgaristan, bu kapsam dışındaki yorumların; Bulgaristan'ın işlerine müdahale olacağını, göç anlaşmasına ya da dışişleri düzeyinde bir toplantıya da hayır dediklerini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 27 Mart 1985, s.11).

24 Mart 1985 tarihinde Almanya'nın başkenti Berlin'de ve 30 Mart 1985'te de İsveç'in başkenti Stockholm'de, Türkler tarafından protesto yürüyüşleri düzenlenmiş ve Bulgaristan'da Türklere uygulanan asimilasyon politikaları kınanmıştır (Lütem, 2000, s.274).

Bulgaristan Meclis Başkanı ve Politbüro üyesi Todorov, Bulgaristan'daki Türkler ile ilgili olarak 3 Nisan'da yapmış olduğu konuşmada; Türklerin Bulgar adları alma işleminin tamamlanmış olduğunu ve Bulgaristan'da Türk kalmadığını söylemiştir. Todorov konuşmasına, Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin Bulgaristan'ın başka yerlerine sürgüne gönderileceklerini de eklemiştir (Şimşir, 2009, s.384-385).

Aynı tarihte, Todorov'un konuşmasıyla ilgili olarak Devlet Bakanı ve Dışişleri Bakan Vekili Mesut Yılmaz, Hükümet adına yaptığı yazılı açıklamada; yıllardır baskı ve şiddete karşı koyabilmiş olan Bulgaristan Türklerinin, isimleri zorla değiştirilse de Türklüklerini koruyacaklarını ifade etmiştir. Bulgaristan Türklerinin dillerine, örf ve adetlerine bağlı kalmaya devam edeceklerini de belirten Yılmaz; Türk milletinin daima Bulgaristan Türklerinin yanında yer almaya ve Türkiye'nin Türk azınlığın meselelerine

gerektiği şekilde eğilmeye devam edeceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 4 Nisan 1985, s.11).

Her iki notadan da beklediği cevabı alamayan Türkiye Dışişleri Bakanlığı, 10 Nisan 1985 tarihinde Bulgaristan'a üçüncü notasını vermiş ve diğer iki notadaki görüşlerini yinelemiştir. Türkiye vermiş olduğu bu notayla; kapsamlı bir göç anlaşması da dahil olmak üzere, soruna çözüm getirmek istediğini ve bu doğrultuda da ikili görüşmelerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Hürriyet, 13 Nisan 1985, s.1).

Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi Sekreteri Dimitir Stanishev, Blagoevgrad şehrinde düzenlenen 'çiftçiler toplantısında' göç konusuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır (Milliyet, 14 Mart 1985, s.6):

"Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye gönderilmesi söz konusu olamaz. Bu konu üzerinde Türkiye ile hiçbir görüşme de yapılmayacaktır. Bu konuyu; başka herhangi bir ülke ile de görüşmeyeceğiz, çünkü Bulgar halkının hiçbir bölümü başka bir ülkeye ait değildir. Herkes bunu bilmelidir. Bu, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin, partinin ve devlet liderliğinin kesin ve değişmez tutumudur."

13 Nisan 1985 tarihinde; Almanya'nın Köln ve Danimarka'nın Kopenhag şehirlerinde, Türk dernek ve kuruluşları tarafından protesto yürüyüşleri düzenlenmiş ve Bulgaristan Türklerine yapılanlar kınanmıştır (Lütem, 2000, s.274).

Balkan kökenli vatandaşların yoğun olarak yaşadığı Bursa'da da, 20 Nisan 1985 tarihinde; 90.000 kişinin katıldığı büyük bir yürüyüş ve miting yapılmış, Bulgaristan kınamıştır. Yürüyüşte; '500 Yıl Yönettik, Böyle mi Öğrettik', 'Bulgaristan'da Soykırımı Lanetliyoruz', 'Esir Türklere Hürriyet', 'Katil Jivkov', 'İnsan Hakları Savunucuları Neredesiniz' başlıklı pankartlar dikkat çekmiştir (Şimşir, 2009, s.412).

Olumsuz tavrını sürdürmekte kararlı olan Bulgaristan Hükümeti, üçüncü notaya 22 Mayıs 1985 tarihinde cevap vermiştir. Bulgaristan bu nota ile daha önce bu konuda Türkiye'ye açık cevaplar verildiğini belirterek, karşılıklı nota sürecinin uygun ve yararlı olmadığı görüşünü bildirmiştir. Bunun üzerine; Türkiye, Bulgaristan Türkleri meselesini uluslararası forumlara taşımıştır. Türkiye, bir yandan sorunu dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmış, bir yandan da Bulgaristan ile diyalog beklentisini sürdürmüştür (Şimşir, 2009, s.386).

24 Ağustos 1985 tarihinde; Türk Hükümeti tarafından Bulgaristan'a dördüncü bir nota verilmiş, ancak göç anlaşması yapmaya yanaşmayan Bulgar Hükümeti bu notaya cevap vermemiştir. Bu notayla, göç anlaşması konusuna yönelik yeni bir görüş getirilmemiş; fakat sorunun iki ülke arasında süratle çözülmesinin, iki ülkenin de yararına olacağı görüşü bildirilmiştir. Dışişleri sözcüsü Eralp, '*Bulgaristan'ın Türk azınlığa yapılan baskıları ikili planda görüşmediği sürece, Türkiye'nin tabiatıyla konuyu uluslararası forumlarda takip etmek durumunda olduğunu*' açıklamıştır (Milliyet, 24 Ağustos 1985, s.1).

Aynı gün gazeteler, tedavi için Amerika'da bulunan Başbakan Turgut Özal'ın; Bulgaristan'daki baskılarla, Güney Afrika'daki ırkçı baskıların aynı olduğu yönünde bir demeç verdiğini yazmışlardır. Amerikanın Sesi Radyosu'nun, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki meselelerin ne olduğu konusundaki sorusuna, Başbakan Özal'ın yanıtı şu şekilde olmuştur (Cumhuriyet, 24 Ağustos 1985, s.1):

"İnsancıl meseleler vardır. Türk asıllıların adlarını değiştirdiler. Şimdi edindiğimiz son bilgilere göre, dini vecibelerin yerine getirilmesine de izin vermiyorlar. Bu sadece iki ülke ilişkilerini zedelemekle kalmıyor, aynı zamanda antidemokratik ve adaletsiz bir davranıştır. Bulgaristan'daki durum ve Türklere yapılan muameleler ile, Güney Afrika'da cereyan edenler arasında hiçbir fark yoktur."

Türkiye'nin, Bulgaristan Hükümeti'ne verdiği dördüncü notadan sonra da; gerek yurt içinde, gerekse de yurt dışında yaşayan Türkler tarafından, Bulgaristan Türklerine destek veren ve Bulgaristan'ın asimilasyon uygulamalarını kınayan mitingler düzenlenmeye devam etmiştir.

19 Aralık 1985 tarihinde, Türk-Amerikan Dernekler Federasyonu New York'ta Bulgaristan'ın Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği önünde bir protesto gösterisi düzenlemiştir. Mitingde, Bulgaristan Türklerine yapılan uygulamalar lanetlenmiş ve Bulgar Temsilciliği önüne siyah bir çelenk bırakılmıştır. Bulgaristan Türklerine yapılan zulümleri kınamak için, Batı Berlin'de de 28 Aralık 1985 tarihinde bir protesto mitingi düzenlenmiş ve Bulgaristan'ı kınayan, lanetleyen pankartlar taşınmıştır. Bir başka miting ise, 29 Aralık 1985'te İzmir'de yapılmıştır. Düzenlenen tüm mitinglerde olduğu gibi, bu mitingde de Bulgaristan'ı lanetleyen pankartlar taşınmış ve Bulgaristan aleyhine sloganlar atılmıştır. 29 Aralık 1985 tarihinde ise, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Bulgaristan Türkleri konusunda bir sempozyum düzenlemiştir. Sempozyumdan sonra,

Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'a hitaben; Bulgaristan Türklerinin hak ve özgürlüklerinin geri verilmesini, ya da verilmeyecekse Türkiye'ye göçmen olarak gönderilmelerini talep eden bir mektup yazılmıştır (Şimşir, 2009, s.415-417).

Bulgaristan'da yaşanan asimilasyon uygulamaları ve Türklere yönelik yapılan baskılar; Türk basınının yanı sıra, yabancı basında da yer almış ve Türk Hükümeti olayı uluslararası platformda çözmek üzere bazı girişimlerde bulunmuştur.

E. Asimilasyona Uluslararası Tepkiler ve Türkiye'nin Uluslararası Alandaki Girişimleri

Türk Hükümeti, Bulgaristan ile yaptığı ikili görüşmeler sonucu; Bulgaristan'daki 'Türk azınlığı sorununu' çözemeyeceğini anlamış ve konuyu uluslararası kuruluşlara götürmüştür. Bulgaristan'da Türklere uygulanan baskı ve zulüm, uluslararası platformda da tepki görmüş ve çeşitli basın yayın organları bu konuyla ilgili haberler yapmışlardır.

17 Ocak 1985 tarihinde, Bulgaristan'da Türklere yapılan kötü uygulamalar yabancı basın ajansları tarafından ayrıntılı olarak dünyaya duyurulmuştur. Reuters ve Associated Press ajansları; Sofya'daki diplomatik kaynaklara dayandırarak verdikleri haberlerde Bulgaristan'da zorla isim değiştirme sırasında ölüm olayları olduğunu, bir kaynağa göre de ölenlerin sayısının 40'a ulaştığını yazmışlardır. Ajansların bu haberleri Batı'nın belli başlı gazeteleri tarafından alınmış ve bu konuda Şubat sonuna kadar sürecek olan yoğun yayınlar yapılmıştır (Şimşir, 2009, s.391).

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Başkanı Rauf Denktaş, 31 Ocak 1985 tarihinde Bulgaristan'da yaşanan olaylarla ilgili şu açıklamayı yapmıştır (Şimşir, 2009, s.394):

"Bulgaristan'da Türklere yapılan zulüm karşısında, insanım diyen hiç kimse tepkisiz kalmaz. İnsan hakları ve barış konusuna hassasiyet gösteren ülkelerin, Türklere yapılan bu vahşet karşısında suskunluklarını korumaları çok anlamlıdır. Bu insanlık dışı muameleyi halkımız yürekten kınıyor; tüm ülkeleri, özellikle İslam alemini bu vahşeti kınamaya davet ediyoruz. İnsanlık için yüz karası bu durum

karşısında; KKTC Hükümeti halkımızın öfke ve infialini vurgulamak için, elle tutulan kararlar almak zorundadır.”

Denktaş; Kıbrıs Rum Kesimi'ndeki Bulgaristan Büyükelçiliği mensuplarının, KKTC topraklarına girişlerinin yasaklanması için Hükümetine bir karar tasarısı da sunmuştur (Şimşir, 2009, s.394).

22 Şubat 1985 tarihinde İngiliz The Guardian Gazetesi'nde yayınlanan bir yazıda, konuyla ilgili olarak şu açıklama yapılmıştır (Tercüman, 23 Şubat 1985, s.4):

“Bulgaristan'da; İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinden bu yana iktidarda olan komünistler, Türk azınlığı eritmek için sert uygulamalar yapmaktadırlar. Olayların patlak verdiği bölgelere giriş ve çıkışlar imkansız olduğu için, gelen haberler net değildir. Ancak, durumun Türk Parlamentosu'nda gizli oturum yapmayı gerektirecek kadar endişe yarattığı da ortadadır. İnkâr edilmeyen bir gerçek; Bulgarların bu yılın sonunda yapılacak nüfus sayımına kadar, Türklere isimlerini değiştirmeleri için zor kullanmayı sürdürecekleridir. Bulgarlar, Türkiye ile ilişkilerini sürdürmeye büyük önem verdiklerini tekrarlamaktadırlar. Türklere de komşularıyla iyi geçinmek niyetindedirler; ancak olup bitenlerin yalan olduğu ispatlanmazsa, birilerinin kurbanların sesini duyurması şarttır. Eğer Türklere bunu yapmazsa, başkasının böyle bir derdi yükleneceğini beklemesinler.”

27 Şubat 1985 tarihinde; Türkiye, Bulgaristan Türklerinin durumunu İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) üyeleriyle görüşmüştür. İKÖ üyesi ülkelerin Ankara'daki Büyükelçileri, Dışişleri Bakanlığı'na davet edilmiştir. Bu ülkelerden; Bulgaristan Hükümeti ile irtibata geçerek, Bulgaristan'da yaşayan Türklere uygulanan baskı tedbirlerinin kaldırılması için girişimlerde bulunmaları istenmiştir. Türkiye üye ülkelerden ayrıca; Bulgaristan Hükümeti'nden insan hakları ve azınlık haklarına saygı göstermesini istemelerini, bu konuda resmi açıklamalar yapmalarını, basının yazılar yazmasını, üniversite, dini ve bilimsel kuruluşların da bildiriler yayınlamalarını istemiştir. İKÖ üyesi ülkelerdeki Türk Büyükelçiliklerine de talimat gönderilmiş ve Dışişleri Bakanlıkları katında aynı doğrultuda girişimlerde bulunmaları istenmiştir (Lütem, 2000, s.252).

İslam Konferansı'nda; Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın durumunu saptamak ve izlemekle görevlendirilen 'Temas Grubu', Bulgaristan'a ve Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler sonucu oluşturduğu raporu 21-25 Mart 1988'de Amman'da

toplanan 7. Dışişleri Bakanları Konferansı'na sunmuştur. Raporda; Bulgaristan'daki Müslümanların isimlerinin zorla değiştirildiği, dinlerinin gereklerini özgürce yerine getiremedikleri ve çoğunluğu Türk olan Müslümanların kendi dillerini kullanma haklarının olmadığı yönünde tespitlerde bulunulmuştur (Milliyet, 26 Mart 1988, s.7).

Avrupa Konseyi, üye ülkeleri Bulgaristan'da Türklere yapılan uygulamalar konusunda uyarılmış; onlardan, Türklere yapılan baskılara son verilmesi için girişimlerde bulunmalarını istemiştir. İngiliz parlamenter Davit Atkinson tarafından hazırlanan ve 26 Eylül 1985 tarihinde Konsey tarafından kabul edilen raporda; Bulgaristan'daki Türk azınlığa hem 'askeri', hem de 'devlet zoru' ile baskı yapıldığı belirtilmiştir. Raporda; Bulgaristan'daki Türklerin kültürel ve dini inançlarını terk etmeleri için zorlamaya tabi tutuldukları, gazetecilere ve tarafsız gözlemcilere de inceleme yapmaları için izin verilmediği de hatırlatılmıştır. Kararda, Avrupa Konseyi Genel Kurulu'nun Bulgaristan'a yönelik istekleri: "Baskı politikalarına derhal son verilip, zorla isimleri değiştirilen Türklere tekrar isimlerinin geri verilmesi; Bulgaristan'daki Türk-Müslüman azınlığın sosyal, kültürel ve dini alanlarda haklarına yönelik ihlallere son verilmesi; Bulgaristan Türklerinin ve yakınlarının, uluslararası anlaşmaların ve Bulgaristan Anayasası'nın sağladığı hakları kullanmalarının mümkün hale getirilmesi; diplomatlara, gözlemcilere ve uluslararası basın mensuplarına Bulgaristan'a giriş izni verilmesi" şeklindedir (Şimşir, 1992, s.22).

Bu istekler Bulgar Hükümeti tarafından yerine getirilmemiş, tam tersine hızlanarak asimilasyon uygulamalarına devam edilmiştir.

4 Mart 1985 tarihli Wall Street Journal Gazetesi, Bulgaristan'da Türklere karşı yapılan uygulamaları ve şiddet olaylarını şu şekilde dile getirmiştir (Şimşir, 1992, s.21):

"Devletlerin azınlıklarını tabi tuttıkları muamele, medeniyetlerinin seviyelerinin de en önde gelen göstergesidir. Bu bakımdan Bulgaristan; totaliter rejimlerin ne ölçüde vahşi bir medeniyetsizlik seviyesine ulaşabileceklerini gözler önüne seren, 'Sovyet Bloku' modelinin de en son örneğini oluşturuyor. Batılı insan hakları örgütleri bunun farkındalar mı acaba?"

Diğer bir tepkide; TBMM'nin 65'inci kuruluş yıldönümü törenleri nedeniyle, resmi davetli olarak Türkiye'ye gelen Yugoslavya Meclis Başkanı Milan Rajojiç'ten gelmiştir. Bulgaristan Türklerine yapılan uygulamaları desteklemediğini belirten Rajojiç;

konuyla ilgili olarak 'Komşu iyi yapmıyor' ifadesini kullanmış, Türk kültürü gibi köklü bir kültüre ve geçmişe sahip bir topluma yapılan bu baskının iyi sonuçlar vermeyeceğini söylemiştir (Hürriyet, 27 Nisan 1985, s.4).

Kuzey Atlantik Asamblesi Genel Kurulu'nun, Kasım 1985'te San Francisco'da yaptığı 31. dönem toplantısında; Bulgaristan'daki Türklere yönelik uygulamalarla ilgili bir karar tasarısı sunulmuş ve oybirliğine yakın bir çoğunlukla kabul edilmiştir. Yapılan oylamada; 184 parlamenterden 180'i karar tasarısı lehine oy kullanmış, 3 Yunanlı ve bir İngiliz parlamenter çekimser kalmıştır. Siyasi komitenin raportörü; İngiliz milletvekili Bruce George, Bulgaristan'daki Türklere ilgili karar tasarısını genel kurula sunarken şu konuşmayı yapmıştır (Şimşir, 1992, s.22):

"Bulgaristan'da yaşayan Türklere; dillerini, dinlerini korumak istiyorlar. Buna karşılık Bulgaristan Hükümeti Türklere silahla mücadelede bulunarak üzerlerine tanklarla yürümüştür. Uluslararası Af Örgütü'nün elinde Bulgaristan'da öldürülen Türklere yüz kişinin adları vardır. Kuzey Atlantik Asamblesi'nin karar tasarısında, Avrupa Konseyi'nin kararı gibi Bulgaristan Hükümeti'nin bu işkence politikasına son vermesi isteniyor."

Kabul edilen karar tasarısı; Türk azınlığa uygulanan baskı, zulüm ve katliamdan vazgeçmesi için Kuzey Atlantik Asamblesi ülkelerinin Bulgaristan Hükümeti'ne her türlü baskıyı yapmalarını, ayrıca mesele çözüme kavuşturulana kadar NATO ülkelerinin konuyu bilinçli bir şekilde incelemelerini içermektedir (Şimşir, 1992, s.22).

İngiltere'nin Bulgaristan'da yaşanan olaylarla ilgili tepkisi, Dışişleri Bakanı Sir Geoffrey Howe'un 10-11 Şubat 1985 tarihinde Bulgaristan'a yaptığı ziyaret esnasında dile getirilmiştir. Howe; Bulgaristan Dışişleri Bakanı Mladenov'dan, Türklere ilgili basında çıkan haberlerin asılsızlığını ispatlamaları için sınırı açmalarını talep etmiş, ancak Mladenov konuya olumlu yaklaşmamıştır (Tercüman, 13 Şubat 1985, s.1).

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Reagan; Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Avrupa Masası Direktörü Richard Combs aracılığıyla, Amerikan Türk Dernekleri Federasyonu'na bir mektup göndermiştir. Reagan gönderdiği mektupta, Bulgaristan'da yaşanan olaylarla ilgili şu açıklamayı yapmıştır (Lütem, 2000, s.500):

"...Amerikan Dışışleri Bakanlığı olarak; Bulgaristan Hükümeti'nin Bulgaristan'daki Türklere, zorla Bulgar isimlerini kabul ettirmek için başlattığı kampanyayı dikkatle izliyoruz. Bu isteğe karşı direnen Türklere, şiddet eylemleri uygulandığı ve birçok Türk'ün yaşamını yitirdiği yolundaki haberlerin de altını çiziyoruz. Bulgaristan Hükümeti'nin, Türklerin yaşadığı bölgeye hiçbir gazeteci kabul etmediğini biliyoruz. Yakın bir gelecekte, bu sorunu uluslararası bir toplantıya getirmek kararındayız."

Bulgaristan'da Türklere yapılan uygulamalar, Helsinki Anlaşması'nı imzalayan 33 Avrupa ülkesi ile Kanada ve ABD'nin delegelerinin katıldığı Kültür Forumu'nda dile getirilmiş ve Türk delege Cenap Kesin forumda konuyla ilgili bir konuşma yapmıştır. Kesin yaptığı konuşmada; Bulgaristan Hükümeti'nin, Türk milli azınlığının kültür kimliğini yok etmeye devam ettiğini belirtmiş, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin asimilasyonu ve Türk kültürünün yok edilmesi çabaları sürdürükçe Ankara-Sofya ilişkilerinin de düzelmeyeceğini belirtmiştir. Diğer taraftan, iki bin delegenin katıldığı Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı'nın Sofya'da yapılan 23. Genel Konferansı'nda; Türkiye Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanı Metin Emiroğlu, Bulgaristan'da Türklere yapılan uygulamaları ve kötü muameleyi dile getirmiştir. Konferansın ardından Emiroğlu, konuyla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır (Şimşir, 1992, s.23):

"Dünyanın bildiği gerçekleri, bir kez daha Bulgar'ların kendi evlerinde yüzlerine vurduk. İki bin delegenin huzurunda; daha öne yaptığımız ikili görüşme tekliflerini reddettiklerini ortaya koyup, yeniden görüşme teklifi yaptık. Bu husus delegeler üzerinde büyük tesir yaptı. Nitekim; bizim elçiliğimizde verdiğimiz kokteyle aynı akşam Çin ve İngiltere elçiliklerinin kokteyli de olmasına rağmen, UNESCO Genel Direktörü Amadou Muhtar Bow ile yüzlerce delege iştirak etti. Bulgarlar kendi evlerinde zor duruma düştüler. Bundan dolayı tepki gösterdiler. Amacımıza ulaştık."

Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın 40. yıldönümünde, Başbakan Turgut Özal bir konuşma yapmıştır. Özal konuşmasında; Bulgaristan'da Türklere yapılan zulümü kınadıklarını söyleyerek, Bulgaristan'daki Türk azınlığı sorununu dünya kamuoyu önünde dile getirmiştir (Şimşir, 1992, s.23).

Türkiye Dışışleri Bakanlığı; Bulgaristan'daki Türklere yapılan baskı ve kötü uygulamaları, 7 Kasım 1985 günü San Fransisco'da düzenlenen NATO Genel

Kurulu'nun toplantısında dile getirmiştir. Türk heyeti tarafından sunulan ve Bulgaristan'daki Türklere yapılan baskıları kınayan karar tasarısı, beş çekimser oyla kabul edilmiştir (Eroğlu, 1987, s.22-23).

Bulgaristan'da yaşayan Türklerin içinde buldukları zor durum, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın 7 Mayıs 1986 tarihinde başlayan ve altı hafta süren Ottawa toplantısında da dile getirilmiştir. Toplantıdan önemli bir sonuç alınamamış, ancak konunun uluslararası alanda duyulması açısından toplantı faydalı olmuştur. Türkiye, Bulgaristan'ı Helsinki Nihai Senedi'nin 7. maddesinde yer alan: *"Ülkelerinde ulusal azınlıklar bulunan devletler, bu azınlıklardan olan kişilere yasa önünde eşitlik hakkı tanır. Bu kişilere, insan haklarından ve temel özgürlüklerinden etkin olarak tümüyle yararlanma olanağı sağlarlar ve bu biçimde bu alandaki yasal haklarını korurlar"* hükmünü yerine getirmediği gerekçesiyle eleştirmiştir. Türkiye toplantıda ayrıca; AGİK üyesi ülkeler açısından bağlayıcı olan ve Madrid Konferansı Sonuç Belgesi'nde yer alan: *"Ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterilmesi"* ilkesinin de Bulgaristan tarafından yerine getirilmediğini belirtmiş ve Bulgaristan'ı bir kez daha eleştirmiştir (Cumhuriyet, 18 Nisan 1986, s.12).

Uluslararası Af Örgütü, Bulgaristan'da Türklere karşı yapılan uygulamaları ve baskıları kınamak için Temmuz 1985'te geniş bir basın kampanyası yapmıştır. Örgüt; her ülkede bulunan yerel kuruluşlara başvurarak, Bulgaristan makamlarına protesto mektupları göndermelerini istemiştir (Milliyet, 24 Temmuz 1985, s.3).

Örgüt, 1986 yılında da; 'Bulgaristan'da Türk Azınlıklar Hapsediliyor' başlıklı kırk sayfalık bir rapor yayınlamıştır. Uluslararası Af Örgütü 1987 yılında ise, ikinci bir rapor yayınlamıştır. Bulgaristan Türklerine yönelik; ilk raporda bahsi geçen baskıların hala devam ettiğini belirten yedi sayfalık rapor'un başlığı, 'Bulgaristan'da Etnik Türklere Karşı İnsan Hakları İhlalleri Devam Ediyor' şeklindedir.

Uluslararası Af Örgütü, Bulgaristan'da yaşanan olaylara ilişkin çıkan haberler ve tüm dünyada verilen tepkiler üzerine; olayları yerinde incelemek için Bulgaristan'a müracaatlarda bulunmuş ve temsilci göndermek istemiş, ancak her defasında olumsuz cevap almıştır (Lütem, 2006, s.603).

Bulgaristan'da yaşayan Türklere yapılan uygulamalar; gerek Türk, gerekse de dünya basınında geniş yer bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yanı sıra, diğer

devletlerin de tepkilerine kayıtsız kalan Bulgaristan Hükümeti, ülkesindeki Türklere karşı başlatmış olduğu 'Bulgarlaştırma' kampanyasına hız kesmeden devam etmiştir. Milli kimlik ve kültürlerinden vazgeçmeyen Türkler ise, zor şartlarda örgütlenmeyi ve seslerini tüm dünyaya duyurabilmeyi başarmışlardır. Bulgar Hükümeti'nin tüm yasaklarına rağmen küçük çapta başlayan örgütlenmeler, zamanla büyümüş ve adım adım büyük göçe giden süreç başlamıştır.

F. Asimilasyona Karşı Türklerin Örgütlenmesi ve Büyük Göçe Giden Süreç

Komünist Partisi iktidarı boyunca kapalı ve baskıcı bir rejimin hüküm sürdüğü Bulgaristan'da; yönetimin faaliyette bulunmalarına izin verdiği kişilerin dışında, herhangi bir örgüt veya derneğin faaliyet göstermesi söz konusu değildi. Bu durum ülkedeki Bulgar çoğunluğun yanı sıra, özellikle azınlıklar bakımından geçerliydi. Söz konusu durum; Bulgaristan yönetiminin, Türk azınlığa karşı zorla asimilasyon uygulamasını başlattığı Aralık 1984'e kadar devam etmiştir. Bulgaristan yönetiminin; azınlığı asimile etmek amacıyla azınlık mensuplarının isimlerini zor kullanarak değiştirmeye yönelmesiyle, 1985 yılında Ahmet Doğan ve arkadaşları tarafından 'Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi' (BTMKH) kurulmuştur. Bu örgütün lider ve üyelerinin 1985 sonu ve 1986 yılı başlarında tutuklanmalarının ardından, örgütün faaliyetleri kesintiye uğramakla birlikte; 1988 yılı sonlarında, bu kez Todor Jivkov rejimine muhalif olan ve ülkede insan haklarına daha fazla yer verilmesini savunan çeşitli insan hakları dernekleri kurulmaya başlanmıştır (Dayıoğlu, 2005, s.328).

BTMKH , Bulgaristan yönetiminin Aralık 1984'te ülkedeki Türk azınlığa yönelik zorla asimilasyon uygulamasını başlatmasının ardından; Sofya Üniversitesi Felsefe Bölümü'nden Ahmet Doğan ve arkadaşları tarafından, azınlığı Jivkov yönetiminin asimilasyon politikalarına karşı direnmeye ve etnik kimliğine sahip çıkmaya yöneltmek amacıyla, 1985'te gizli bir örgüt şeklinde kurulmuştur (Şimşir, 2009, s.420-421).

Aralık 1985'te hazırlanan BTMKH programında, örgütün kuruluş amaçları ve ulaşmak istedikleri hedefler altı bölümden oluşmuştur. Belirlenen bu hedefler; isim değiştirme sürecinin durdurulması, hak ve özgürlüklerin iade edilmesi ve bu konularda

bir başarı sağlanamaması durumunda nihai olarak Türkiye'ye göçün sağlanması şeklindedir (Özgür, 1999, s.78).

Bulgaristan yönetimine karşı izlenecek politikanın 'silahsız savaş' ve 'pasif direniş' şeklinde yürütülmesine karar veren BTMKH örgütünün üzerinde, zamanla devletin baskısı artmıştır. Direnişi örgütlemek için kurulan örgütün önde gelenleri, başta Ahmet Doğan olmak üzere, 1985 ve 1986 yıllarında tutuklanarak cezaevlerine ve çalışma kamplarına gönderilmişlerdir. Fakat bu örgütün başını çektiği çeşitli girişimlerle, Mayıs 1989'da örgütlü gösteriler ve eylemler başlamıştır. Yaşananları protesto etmek ve Türkiye'ye göç etmek için, başta Belene kampı ve çeşitli hapisanelerde olmak üzere, Mayıs 1989'da ülke genelinde başlayan açlık grevleri kitlesel hareketin ilk ateşleyicisi olmuştur. 1989'da yapılan açlık grevleri sadece Bulgaristan içinde değil, dış dünyada ve dış basında da geniş yer bulmuştur. Dış dünyaya açılan ve kitlesel eylemlere giden yolun başlangıcı olarak, SSCB'deki açıklık politikası ve bu politikaların Bulgaristan'daki yansımaları olarak gösterilmektedir. Buna göre; yaşanan bu açıklık dönemiyle birlikte Bulgaristan'daki radyo yayınları üzerindeki denetimin azalması ve Batı ile gerçekleştirilen iletişimin artması, dış dünyanın Bulgaristan'da yaşananlarla ilgili haber alma imkanlarını da artırmıştır. Bu haberdar etme çalışmalarında BBC, Deutsche Welle ve Radio Free Europe gibi radyo kanallarının yayınları etkili olmuştur (Dayıoğlu, 2005, s.302).

BTMKH dışında; Bulgaristan'da, temel olarak rejim karşıtı olan üç örgüt daha kurulmuş ve bu örgütler bahsedilen iletişim olanaklarının artmasıyla kitlesel eylemlerin örgütlenmesinde önemli rol oynamışlardır. Bu örgütlerin isimleri; Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği (BBİHD), İnsan Haklarının Savunulması Demokratik Birliği (İHSDB) ve 1989 Viyana Destek Derneği (VDD89) şeklindedir (Poulton, 1993, s.183-184).

Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği (BBİHD); 16 Ocak 1988 tarihinde, Todor Jivkov yönetimine muhalif altı kişilik bir grup tarafından kurulmuştur. Dernek, Bulgaristan yönetimi tarafından uygulanan tüm baskılara rağmen; çalışmalarını sürdürerek, başta Türklere yönelik asimilasyon uygulaması olmak üzere, ülkede insan haklarını tehdit eden tüm uygulamalara karşı etkin bir muhalefet sergilemiştir. BBİHD Ekim 1989'da, Sofya'da düzenlenen bir uluslararası çevre toplantısı sırasında; diğer sivil toplum örgütleriyle birlikte hükümet karşıtı geniş katılımlı gösteriler düzenleyerek,

Jivkov'un 10 Kasım 1989 yılında görevinden uzaklaşmasında önemli bir rol oynamıştır (Şimşir, 2009, s.426-427).

İnsan Hakları Savunulması Demokratik Birliği (İHSDB); 1988 yılının sonlarında, Türklere yönelik asimilasyon uygulamalarına ve dini alanda uygulanan baskılara karşı çıkmak amacıyla Türklere tarafından kurulmuştur. Kısa sürede çok sayıda üye kazanan İHSDB; Bulgar makamları nezdinde, çeşitli girişimlerde bulunmasına ve Jivkov'a derneğin amaçlarını bildiren açık bir mektup da yazmış olmasına rağmen yasal olarak tanınmamıştır. Derneğin Başkanı Mustafa Yumerov ve daha önceden asimilasyon kampanyasına karşı çıktıkları için 'Belene' kampına hapsedilen iki sekreteri de, ülke içinde sürgüne gönderilmişlerdir (Dayıoğlu, 2005, s.333).

1989 Viyana Destek Derneği (VDD89), 30 Ocak 1989 tarihinde Hasköy'de Avni Veliev önderliğinde kurulmuştur. Derneğin ismi; 30 Mayıs 1989'da Paris'te başlayacak olan AGİK İnsani Boyut Konferansı Birinci Toplantısı'ndan önce, dünya kamuoyunun dikkatini Bulgaristan'daki Türk azınlığa çekmek amacıyla (VDD89) şeklinde konulmuştur. Birbirleriyle eşgüdüm içerisinde çalışan söz konusu insan hakları dernekleri; kısa süre içerisinde, faaliyetlerini tüm Bulgaristan geneline yaymış ve çok sayıda yeni üye kazanmışlardır. İHSDB ve VDD89 gibi derneklerin; faaliyetlerini genişletmelerindeki en önemli etken, SSCB'de uygulanmaya konulan açıklık politikası ve bu politikanın da Bulgaristan'da bir yumuşama ortamı yaratmış olmasıdır. Yumuşamanın etkisiyle; Bulgaristan yönetimi yabancı radyoların yayınlarını serbest bırakmış, Batı ile telefon görüşmeleri mümkün hale gelmiş ve böylece iletişim araçlarının çoğalması sonucu dernekler faaliyetlerini hem Bulgaristan'daki Türklere, hem de dünyaya duyurabilmişlerdir (Şimşir, 2009, s.428).

VDD89'un Başkanı Avni Veliev ile, daha sonra VDD89'un sekreteri olan İsmet Emrullo; 2 Mayıs 1989'da, Radio Free Europe (RFE) ile telefon bağlantısı kurarak VDD89'un programı ve amaçları ile ilgili bilgiler vermişlerdir. Bu röportajın, RFE tarafından 5-11 Mayıs tarihleri arasında tekrar tekrar yayımlanması sonucunda, Bulgaristan'daki Türklere derneğin faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Bunun dışında; RFE'nin yaptığı bu program, radyo kasetlerine aktarılarak Türklere ve diğer azınlıkların yoğun olarak yaşadığı tüm bölgelere dağıtılmıştır. Böylece; 14-15 Mayıs tarihlerinde, Jivkov yönetiminin asimilasyon uygulamalarını protesto etmek amacıyla

Türklerin düzenlediği kitlesel gösterilerin de altyapısı hazırlanmıştır (Dayıoğlu, 2005, s.334).

Bu örgütlenme çalışmaları hayli zorlu olmuş ve örgüt içerisinde yer alan kişilerden bazılarının tutuklanmasına, bazılarının da sürgüne gönderilmesine neden olmuştur. Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen, eylemlerin kitleselleşmesinde bahsi geçen bu dört örgütlenmenin çok büyük etkisi vardır. Bu örgütlenme çalışmaları içerisinde çeşitli protesto eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bu eylemlerden bir tanesi de açlık grevleridir.

Açlık grevine başlayanların sayısı; Mayıs 1989'da 30'dan 200'e, daha sonra da 1000'e kadar yükselmiştir. 14-15 Mayıs tarihlerinde Silistre ve Sumnu bölgelerinde ilk büyük kitlesel eylemler başlamış ve giderek diğer bölgelere yayılmıştır. Mayıs ayı ortalarından sonra gösteriler Kırcalı ve Cebel bölgelerine kaymış, oradan da 24 Mayıs'ta Razgrad bölgesine sıçramıştır. Bu kitlesel gösteriler sırasında dayak ve işkence olayları yaşanmıştır. Meydana gelen olaylarda kaç kişinin öldüğü bilinmemektedir. Ayrıca, bu dönemde; özellikle gösterilere öncülük eden birçok kişinin çoğunluğu Avusturya, Almanya ve İsveç gibi ülkelere sınır dışı edilmesi için evrakları hazırlanmış ve yasal işlemleri tamamlanmıştır. Böylece; göç beklentisi ve isteği artmış, göç süreci de giderek yaklaşmıştır (Poulton, 1993, s.185).

Bu dönemdeki açlık grevleri ve gösterilerin yanında ikinci bir gelişme ise; Bulgaristan Parlamentosu tarafından 8-9 Mayıs 1989 tarihlerinde, Pasaport Yasası'nda yapılan değişiklikle dış ülkelere seyahatin serbest bırakılması ve isteyenlerin serbestçe pasaport alabilmelerine olanak sağlanması olmuştur. Bu yasa ile, 8 Eylül 1944 yılından itibaren ülke dışına kaçan ve vize süreleri dolduğu halde geri dönmeyen tüm Bulgaristan vatandaşlarına da af getirilmiştir (Cumhuriyet, 12 Mayıs 1989, s.15).

Açlık grevlerinin gittikçe yaygınlaşması ve Pasaport Yasası'nda yapılan değişiklikler gibi gelişmelerden güç alan BTMKH ve çeşitli insan hakları dernekleri, Bulgaristan'da birçok bölgede kitlesel protesto gösterileri organize etmeye devam etmişlerdir.

14-15 Mayıs'ta; Silistre ve Şumnu'da düzenlenen, çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan büyük gösterilerin ardından Bulgaristan Türklerinin kitlesel hareketi durmamıştır. 20-27 Mayıs 1989 tarihleri arasında; ülkenin kuzeydoğusunda başta

Bohçalar (Kaolinovo), Ezerçe (Ezerce), Razgrad, Mahmuzlar (Todor İkonomovo) ve Dobriç ile güneyde Cebel (Dzebel) olmak üzere birçok yerde binlerce kişinin katıldığı kitlesel gösteriler yapılmıştır (Dayıoğlu, 2005, s.302-303).

Çok sayıda kişinin öldüğü ve birçok kişinin de yaralandığı bu olayların ardından; Devlet Başkanı Todor Jivkov, Türk azınlık sorununu kökünden çözümlmek amacıyla 28 Mayıs 1989'da televizyonda konuyla ilgili bir açıklama yapmıştır. Jivkov konuşmasında; geçmişte zorla Müslümanlaştırılmış olan Bulgarlardan dileyenlerin pasaport alarak, Bulgaristan'dan ayrılacaklarını belirtmiş ve Türkiye'den sınırları açmasını istemiştir. Todor Jivkov'un bu açıklamasına Başbakan Turgut Özal; Türkiye'nin Bulgaristan'dan gelecek olan Türk göçmenlere sınırlarının açık olduğunu ve zaten Türkiye'nin bu kitleye sınırlarını hiçbir zaman kapatmadığını belirterek cevap vermiştir. Ayrıca, Özal; Türk göçmenlerin tümünün Türkiye'ye kabul edileceğini belirterek, Bulgaristan'a geniş kapsamlı bir göç anlaşması çağrısında bulunmuştur (Milliyet, 31 Mayıs 1989, s.16).

II. 1989 BÜYÜK GÖÇ OLAYI

Bulgaristan Türklerine, 1984 yılından itibaren yoğun bir şekilde uygulanmaya başlanan asimilasyon politikaları ters tepmiştir. Bulgaristan Hükümeti, Bulgaristan'da yaşayan Türkleri 'Bulgarlaştırma' yolunda yaptığı girişimlerin sonuç vermediğini nihayet görmüştür. Türk azınlığı asimile olmak bir yana, daha gelişmiş bir Türklük bilinci ve direnme gücüne kavuşmuştur. Gerek küçük çaplı gösteriler, gerekse de insan hakları derneklerinin düzenlediği büyük miting, yürüyüş ve açlık grevleri sonucunda; Bulgaristan Türkleri seslerini Türkiye ile birlikte tüm dünyaya duyurmuş ve dalga dalga '89 Göçü' başlamıştır.

Böylece; II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük kitlesel göç olayı olan 1989 Göçü, Bulgaristan'ın çağdışı bir ayıbı ve yirminci yüzyıl sonlarını kapsayan dönemin de insanlık trajedisi olarak tarihe geçmiştir.

A. Sınır Kapısının Açılması ve Türkiye'ye Vizesiz Geçiş Dönemi

Bulgaristan yönetimi; asimilasyon politikalarına direniş gösteren Türklerden bir an önce kurtulabilmek için, onları tespit etmiş ve Kapıkule sınırına yığmaya başlamıştır. Türkleri sınıra yığmadan önce; Bulgaristan Parlamentosu tarafından çıkarılan bir yasa ile, dış ülkelere seyahatlerin serbest bırakılarak beş yıl geçerli olacak pasaportların verileceği ve 1944 yılından sonra ülke dışına kaçanlara da af getirildiği belirtilmiştir. Bu yasanın çıkması Bulgaristan Türkleri tarafından sevinçle karşılanırsa da, aslında Bulgaristan bu yasayla Türkleri zorla ülkenin dışına göndermenin yasal dayanağını oluşturmuştur. Bulgaristan bu yasaya dayanarak, baskılardan iyice bunalmış olan Türklere alelacele pasaportlar vererek Türkiye'ye göndermeye başlamıştır.

Bulgaristan Hükümeti, pasaport yasasının yürürlüğe konulmasından sonra; insan hakları derneklerine üye olan, gösterilere, mitinglere katılan ve açlık grevi yapan Türklere beşer yıllık pasaportlar vererek sınır dışı etmeye başlamıştır. 'Zorunlu pasaport' verilerek sınır dışı edilen insan hakları derneklerinin yöneticileri ve üyelerinin sayısı Mayıs 1989'a kadar 2.500 kişiye ulaşmıştır. Sınır dışı edilen kişiler; Yugoslavya, Macaristan ve Çekoslovakya üzerinden Avusturya'ya gönderilmişlerdir (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1989, Sofya'dan..., s.11).

Türk Hükümeti, Bulgaristan'dan yabancı ülkelere sınır dışı edilen Türklere sahip çıkmış; Viyana ve Bükreş Büyükelçiliklerine 26 Mayıs 1989 tarihine kadar başvuran 270 Türk'ten 167'sinin uçakla Türkiye'ye getirilmesini sağlamıştır. Başbakan Turgut Özal; Atatürk Havaalanı'nda bizzat bu Türkleri karşılamış ve ardından da *"Bu işin peşini bırakmayacağız"* açıklamasını yaparak, Türkiye Devleti'nin daima Bulgaristan Türklerinin yanında olacağı mesajını vermiştir (Cumhuriyet, 27 Mayıs 1989, s.1). Bulgaristan'dan yurt dışına sınır dışı edilmiş olan Türklerden, Türkiye'ye getirilenlerin sayısı 1 Haziran 1989 itibariyle 450'ye ulaşmıştır (Cumhuriyet, 1 Haziran 1989, s.12).

Asimilasyon uygulamaları esnasında, direniş gösteren ve Türklüklerinden vazgeçmeyeceklerini Bulgaristan'a gösteren Türklerin sınır dışı edilmesinden sonra; Bulgar yönetimi Türklerden bir an önce kurtulmak amacıyla, 2 Haziran 1989 tarihinden itibaren Türkleri Bulgar sınırına yığmaya başlamıştır. Dobruca ve Pazarcık şehirlerinden ve civar köylerden toplanan 110 kişi, Bulgar sınır kapısına bırakılmış ve Türk sınırı ile aradaki tampon bölgeyi yürüyerek, Kırklareli Dereköy Sınır Kapısı'ndan

Türkiye'ye giriş yapmışlardır. Aynı gün, Edirne Kapıkule Sınır Kapısı'na karayolu ve trenle 164 kişi daha gelmiş; gelen göçmenlerden 80 kişiye, Sosyal Yardımlaşma ve Teşvik Fonu tarafından 20'şer bin lira para yardımı yapılmıştır (Cumhuriyet, 3 Haziran 1989, s15).

İlerleyen günlerde, Türkiye'ye göç etmek isteyen kişilerin sayısı günden güne artış göstermeye başlamıştır. 7 Haziran 1989 tarihinde; 245 kişi tırlar vasıtasıyla ve 10 aile de kendi araçlarıyla Kırklareli Dereköy Sınır Kapısı'ndan Türkiye'ye giriş yapmıştır. Edirne Kapıkule Sınır Kapısı'ndan da; Avrupa Ekspresi ile 39 kişi, özel trenle 265 kişi, ve karayolu vasıtasıyla 265 kişi Türkiye'ye giriş yapmıştır. Böylece, Bulgaristan'dan sınır dışı edilen Türklerin sayısının günden güne artması karşısında; Bakanlar Kurulu konu ile ilgili olarak bir karar almıştır. Alınan karar sonucunda; Türkiye'ye gelen Türkler, 'güvenlik nedeniyle' bir süre Kapıkule ve Dereköy Sınır Kapıları'nda kurulan kamplarda bekletilmeye başlanmıştır. Sınır dışı edilen Türklerin yol masraflarını, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği üstlenmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Basın Sözcüsü İnal Batu; bir basın toplantısı düzenleyerek, sınır dışı edilen Türklerle ilgili bir açıklama yapmıştır. Bir gazetecinin, Bulgaristan Türklerinin pasaportlarının üzerinde Türkiye'de üç aylık kalma izinlerinin bulunduğunu Batu'ya hatırlatması üzerine; Batu, *"Soydaşlarımız, Türkiye'de istedikleri kadar, kendi arzularına göre kalabileceklerdir"* açıklamasını yapmıştır (Cumhuriyet, 8 Haziran 1989, s.6).

12 Haziran 1989 tarihine gelindiğinde, Bulgaristan'dan gelenlerin sayısı 12.000 kişiyi aşmış; genç, yaşlı ve çocukların yıllarca hafızalardan silinmeyecek fotoğrafları resmedilmiştir (Bk. EK 16, EK 17, EK 18, EK 19, EK 20, EK 21, EK 22, EK 23).

Edirne il merkezine bağlı 25 köyün muhtarı valiliğe başvurarak, Türkiye'de yakını bulunmayan göçmenleri köylerine yerleştirebileceklerini söylemişlerdir. Gelen göçmenlerden bir kısmı geçici olarak Edirne Garı yakınındaki kırk dönümlük boş arazide, bir kısmı da Lüleburgaz Kepirtepe Öğretmen Lisesi bahçesinde misafir edilmişlerdir. Göç edenlerin sayısının büyük bir hızla artması sonucunda; Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, eğer iki ülke arasında bir göç anlaşması yapılmaz ise sınırı kapatabileceklerini açıklamıştır (Cumhuriyet, 14 Haziran 1989, s.1 ve 13).

13 Haziran 1989 tarihinde ise; Bulgar Hükümeti'nin her isteyene pasaport vermesi sonucu, Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin sayısı daha da

artmış ve 17.000 kişiye ulaşmıştır. Türkiye, binlerce kişinin aynı anda ülkeye giriş yapmak istemesinden dolayı hazırlıksız yakalanmış ve sınır kapılarında büyük izdiham yaşanmıştır. Kapıkule Sınır Kapısı'nda dramatik görüntüler sergilenmiş; birkaç parça eşyasıyla göç yollarına düşmüş olan göçmenler, Türk sınırına girer girmez Türk toprağını öpmüşlerdir (Bk. EK 10, EK 11, EK 12, EK 13, EK 14, EK 15). Bulgarlar; Kapıkule'deki askeri gözetleme kulelerinden bu kalabalıkları filme almış ve Bulgaristan'da yaşayan Türklere bu filmleri göstererek, 'Türkiye Bulgaristan Türklerini ülkesine almak istemiyor' şeklinde Türkiye aleyhine propaganda yapmışlardır (Tercüman, 14 Haziran 1989, s.1).

15 Haziran 1989 tarihinde göçmen sayısı 24.000'e ulaşmış ve Başbakan Turgut Özal 19 Haziran'da bu sayının 43.000'e ulaştığını açıklamıştır (Cumhuriyet, 16 Haziran 1989, s.1; Cumhuriyet, 19 Haziran 1989, s.13).

Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 3 Temmuz 1989 tarihinde 101.000'i, 6 Ağustos'ta 250.000'i, 11 Ağustos'ta ise 265.000'i bulmuştur. 15 Ağustos 1989 tarihinde göçmen sayısı 281.000'e ulaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Temsilciler Meclisi üyesi ve İnsan Hakları Bölüm Başkanı Toom Jontus, Kapıkule Sınır Kapısı'nda incelemelerde bulunmuştur. İnceleme sonrası yaptığı açıklamada; gördüğü manzara karşısında şoke olduğunu belten Jontus, Bulgaristan'ın bir an önce bu barbarlığa son vermesi gerektiğini söylemiştir (Bk. EK 9) (Cumhuriyet, 3 Temmuz 1989, s.1; Cumhuriyet, 15 Ağustos 1989, s.12).

B. Göçmenlere Vize Uygulamasının Başlaması

Bulgaristan'dan gelen göçmen sayısının, kısa bir sürede beklenmedik bir sayıya ulaşarak ilk üç ayda 300.000 kişiye çıkması karşısında; Türkiye, 2 Haziran 1989 tarihinden itibaren sürdürdüğü Bulgaristan Türklerinin vizesiz girişine izin veren uygulamayı, 22 Ağustos 1989 günü sona erdirmeyi kararlaştırmıştır. Kapıkule'ye göçmen taşıyan ve kamuoyunda ' Utanç Treni' olarak adlandırılan trenin de Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır. Türkiye'nin vizesiz girişleri sona erdirmeye karar vermesindeki temel amaç; Bulgaristan'ı kapsamlı bir göç anlaşmasına zorlamak ve Türkiye'ye gelen veya gelecek olan Türklerin, Bulgaristan'daki mal varlıklarını ve sosyal haklarını güvence altına almaktır (Şimşir, 2009, s.442-443; Tacemen, 1991, s.151).

Vize uygulamasına ilişkin Bakanlar Kurulu tarafından alınan karar, 22 Ağustos 1989 günü saat 02:00'den itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Konuya ilişkin Dışişleri Bakanlığı; Bulgaristan'ı Türkiye'nin iyi niyetini kötüye kullanmak, asimilasyonu kabul etmeyen Türkleri sınır dışı etmek ve bu soruna katkıda bulunmamakla eleştirmiştir (Milliyet, 22 Ağustos 1989, s.13).

Bakanlar Kurulu toplantısında alınan kararla ilgili Dışişleri Bakanlığı şu açıklamayı yapmıştır (Milliyet, 22 Ağustos 1989, s.13):

"...Bulgaristan ile görüşmeler başlatılması yönündeki ısrarlı çabalarımız; Bulgaristan'ın uzlaşmaz tutumu ve meseleyi yok sayması nedeniyle, bugüne kadar sonuçsuz kalmıştır. Bulgaristan yetkililerinin son günlerdeki beyanlarından; Bulgaristan'ın bir göç anlaşması imzalamak niyetinde olmadığı gibi, Bulgaristan'ı terk etmek mecburiyetinde bırakılan soydaşlarımızın geride kalan mal varlıklarını ve her türlü haklarını ellerinden alıp gasp etmek kararlılığı içinde bulunduğu da, açık olarak anlaşılmıştır. Diğer taraftan; Bulgar makamları bazı kişilere pasaport vermemek, pasaport alabilmiş diğer bazı şahısların da ülkeden ayrılmalarını engellemek suretiyle, yeni bölünmüş ailelerin süratle artmasına sebebiyet vermektedir. Türkiye, Bulgaristan'ın tutarsız ve sorumsuz politikalarının sonuçlarını kabul etmemek; ve yüzbinlerce soydaşın kaderini, insan haklarına saygı endişesi taşımayan Bulgar yönetiminin iradesine terk etmemek kararındadır. Türkiye, sabır ve iyi niyetini 2.5 ay gibi bir sürede 310.000 soydaşını ülkesine kabul etmekle göstermiştir. Böyle bir açık kapı politikasının bir örneğine, dünyanın başka bir yerinde rastlamak mümkün değildir. Bulgar politikasının amacının, soydaşlarımızın Türkiye'ye gidişine müsaade etmekten ziyade, onları ülkelerinden kovarak sorunu ortadan kaldırmak; göç olayını kendi koşulları altında gerçekleştirmek ve Bulgaristan'da kalacak soydaşlarımızı da, zaman içinde daha kolayca asimile edebilmek olduğu anlaşılmıştır. Bu durum neticesinde Hükümetimiz; 22 Ağustos 1989 günü saat 2:00'den itibaren, vize uygulamasına geçilmesi kararını almıştır."

Vize uygulamasının başlamasından sonra; Türkiye'ye göç etmek için, Bulgaristan'daki Türk konsolosluklarına vize başvurusunda bulunanların sayısında bir azalma olmamıştır. Türk yetkililer tarafından; Türk konsolosluklarının günde en fazla beş giriş vizesi verdikleri belirtilerek, konuya ilişkin bir açıklama yapılmıştır. Yapılan açıklamada; Haziran ayından itibaren Bulgaristan yönetiminin uygulamaları neticesinde meydana gelen göç sonucunda, binlerce bölünmüş ailenin yaratıldığı ve başvurularda

onlara öncelik tanınarak, birleştirmelerinin sağlanacağı söylenmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin 23 Ağustos 1989 tarihli, "300 Bin Göçmen Kapıda" başlıklı haberinde; bu tarihte 310.000 soydaşın Türkiye'ye geldiği, fakat hala 300.000 pasaport almış soydaşın Türkiye'ye gelmek istediği açıklanmıştır. Haberin devamında; Bulgaristan'dan gelen Türklerin Türkiye'ye girişlerinin, Kapıkule Sınır Kapısı'ndan 22 Ağustos 1989 02:22'de, Dereköy Sınır Kapısı'ndan ise 16.00'dan itibaren durdurulduğu aktarılmıştır. Haberin detayında, Kapıkule'de yaşananlarla ilgili olarak şu açıklamaya da yer verilmiştir (Cumhuriyet, 23 Ağustos 1989, s.16):

"Eşyaları tampon bölgede olanlar, sürekli bir koşuşturma içerisinde el arabaları yardımıyla veya sırtlayabildikleri kadar eşyalarını Türk tarafına taşıdılar. Sınırdaki güvenlik bölgesi oluşturuldu. Saat 02:00'a yaklaştığı sırada, bazı göçmenler Bulgaristan tarafında kalırım korkusuyla, eşyalarını dahi gidip almadı."

Bu süreçte, Avrupa treniyle Türkiye'ye göç etmek üzere yola çıkmış ve Kapıkule Sınır Kapısı'na gelen Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları ilginçtir. Sabaha karşı saat 03-04.00 arası, Bulgaristan'dan 522 yolcuyla Kapıkule sınırına gelen trenin tekrar Bulgaristan istikametine geri dönmesi üzerine; göçmenler kendilerini trenin camlarından atarak, trenin önüne atlamışlar ve raylara yatmışlardır. Sınırdaki bir iki saat bekletilen bu göçmenlere; vize uygulaması kararından önce yola çıktıkları için, Türkiye'ye giriş izni verilmiştir (Milliyet, 23 Ağustos 1989, Trenin..., s.1).

Türkiye'ye vizesiz girişin kaldırılması, Bulgar Hükümeti'nin eleştirisine ve tepkisine sebep olmuştur. Bulgaristan yetkilileri konuyla ilgili; Türkiye'nin bu ülkeyi ziyaret etmek isteyen Türklere vize uygulama kararını, tek taraflı olarak aldığını ve bu kararın Türk yetkililerin Bulgaristan'daki tüm Türkleri kabul edeceklerine dair, daha önceden yapmış oldukları açıklamalara ters düştüğünü ifade etmişlerdir (Milliyet, 23 Ağustos 1989, Bulgarlar..., s.13).

Türkiye'nin sınırı kapama ve vize uygulama kararı ile ilgili; Sofya radyosunda, Türk Büyükelçiliği ve Konsoloslugu tarafından Türkiye'ye göçmen gidebilmek için vize verilmediğine dair haberler yapılmıştır. Milliyet Gazetesi'nin 25 Ağustos 1989 tarihli "Kozlar Bulgar'da" başlıklı haberinde; Türk Hükümeti tarafından tedbir amaçlı başlatılan sınırın kapatılması ve gelen göçmenlere vize uygulamasının, Bulgaristan tarafından kamuoyunu Türkiye aleyhine çevirmek amaçlı kullanıldığı belirtilmiştir (Milliyet, 25 Ağustos 1989, s.1).

Türkiye'nin sınır kapılarını kapatması ve göçmen kabulüne vize şartını koymuş olması; Türkiye'ye göç edebilmiş, fakat Bulgaristan'da yakınları kalmış olan göçmenlerin de tepkisine yol açmıştır. Hürriyet Gazetesi'nin 23 Ağustos 1989 tarihli, "Göçmende Şok" başlıklı haberinde bu tepkiye yer verilmiştir. Haberde; Rusçuk şehrinden göç etmiş olan ve Bulgaristan'da yakın akrabalarının kaldığını söyleyen Leman Hanımın: "Sınır niye kapanacak? Sınır kapanırsa, buna en çok Bulgar sevinir. Onca insan kaldı orada" şeklinde açıklamasına yer verilmiştir (Hürriyet, 23 Ağustos 1989, s.7).

Aynı haberde; diğer bir Bulgaristan göçmeni olan Ahmet Yüce'nin: "Evler satıldı. Odunlar satıldı. Türkiye'ye gelmek için, her şey elden çıkarıldı. Kaldılar şimdi ortalıkta. Buradakilerin de, oradakilerin de işi zor. Ne yapacaklar şimdi?" şeklindeki isyanına da yer verilmiştir (Hürriyet, 23 Ağustos 1989, s.7).

Tablo 6
1989-1990 Zorunlu Göç ile Sınırdan Türkiye'ye Giriş Yapan Göçmenlerin Sayıları

Aylar	Vizeli	Vizesiz	Toplam	Genel Toplam
1989 Mayıs	-	1.630	1.630	1.630
1989 Haziran	22	87.599	87.621	89.251
1989 Temmuz	79	135.237	135.316	224.567
1989 Ağustos	512	87.396	87.908	312.475
1989 Eylül	1.859	-	1.859	314.334
1989 Ekim	3.619	-	3.619	317.953
1989 Kasım	4.531	-	4.531	322.489
1989 Aralık	4.843	-	4.843	327.327
1989 Ocak	2.779	-	2.779	330.106
1990 Şubat	3.645	-	3.645	333.751
1990 Mart	4.595	-	4.595	338.346
1990 Nisan	4.360	-	4.360	342.706
1990 Mayıs	3.254	-	3.254	345.960
TOPLAM	34.098	311.862	345.960	345.960

Kaynak: Şimşir, 2009, s.457

Bulgaristan'dan zorunlu göçün başladığı 2 Haziran 1989'dan, Mayıs 1990 tarihine kadar vizeli ve vizesiz olarak Türkiye'ye giriş yapan göçmen sayısı 345.960'tır

(82.390 aile). Bunların, 298.243'ü (69.904 aile) Edirne-Kapıkule karayolu ve demiryolu ile Türkiye'ye gelmişler; 47.717'si (12.486 aile) ise, Kırklareli-Dereköy Sınır Kapısı'ndan giriş yapmıştır. 2 Haziran 1989'dan, Mayıs 1990'a kadar vize alarak Türkiye'ye giriş yapan soydaş sayısı 34.098'dir. Vizeli giriş yapanların 29.664'ü Edirne-Kapıkule'den, 4.434'ü ise Kırklareli Dereköy Sınır Kapısı'ndan ülkeye girmiştir. Göçün başladığı tarihten 1990 yılı Mayıs sonuna kadar, vizeli veya vizesiz olarak Bulgaristan'dan gelen göçmenlerden Türkiye'de kalanların sayısı 212.688'dir. Türkiye'de kalan soydaşların 104.682'si (%49.2) erkek, 107.574'ü (%50.8) kadındır. Kadın sayısının erkeklerden fazla olmasının başlıca nedeni; genç erkek işgücünün, askerlik gerekçesiyle Bulgaristan'dan çıkış yapmasına izin verilmemesidir (Şimşir, 2009, s.447). Mayıs 1989 ve Mayıs 1990 tarihleri arasında gelen göçmen sayıları Tablo 6'da gösterilmiştir.

C. Göç Sırasında Türklere Uygulanan Kötü Muameleler

Bulgaristan'da yaşayan Türkler, 1984-1985 yıllarında kendilerine karşı her alanda uygulanan asimilasyon politikalarını asla kabul etmemişler ve var güçleriyle bu politikalara karşı çıkmışlardır. Milli benliklerini ve kültürlerini kaybetmemek için çeşitli örgütlenmeler gerçekleştirmişler; mitingler, yürüyüşler düzenlemişler ve direnişleri sayesinde 1989 yılında anavatan Türkiye'ye göç sürecini başlatmışlardır. Beklenenin aksine; Türkiye'ye göç'ün başlamasıyla çekilen eziyet sona ermemiş, Türklere yapılan çeşitli işkence ve kötü uygulamalar göç sürecinde de devam etmiştir.

Göç süresince, Türklere uygulanan şiddet ve kötü muamele devam etmiş ve Türkiye'ye göç edenlerin yaşadıklarını bizzat anlatması sonucu, Türk basını haberlerinde bu uygulamalara yer vermiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin 26 Mayıs 1989 tarihli, "İki Saatte Sınır Dışı" başlıklı haberinde; göç sürecinde yaşanan sıkıntılar, bizzat tanıklar tarafından anlatılmıştır. Söz konusu haberde; Mayıs ayının ilk yarısında düzenlenen açlık grevlerini örgütleyen kişiler arasında olan Z. İslamoğlu'nun; Bulgar polisi tarafından, iki saat içerisinde hiçbir yakınıyla vedalaşmasına izin verilmeden, apar topar göç etmek zorunda bırakıldığı kendi anlatımıyla aktarılmıştır (Bk. EK 3) (Cumhuriyet, 26 Mayıs 1989, İki..., s.11).

Cumhuriyet Gazetesi "Göçmene Bulgar Tekmesi" başlıklı haberinde ise; göç sürecinde, Dereköy Sınır Kapısı'ndan giriş yapan Türklerin Bulgaristan tarafında

Türkiye'ye giriş yapmak üzere bekledikleri esnada arabalarının taşlandığı, Bulgar güvenlik güçleri tarafından tekmelenip, hırpalandıkları anlatılmıştır (Cumhuriyet, 21 Temmuz 1989, s.1).

Göç sürecini anlatan Razgrad Mumcular köyünden Ö.H; 1989 Haziran ayı başında, Bulgar yetkililerin kendilerine yirmidört saat içinde toparlanmalarını söylediklerini, tüm mallarını geride bırakıp sadece beş adet bavulla apar topar Türkiye'ye göç ettiklerini anlatmıştır (Toğrol, 1991, s.111).

Tercüman Gazetesi'nin 23 Haziran 1989 tarihinde, "Kemiklerini Kırıp Türkiye'ye Gönderdiler" başlığı altında verdiği haberinde; 20 Mayıs 1989 tarihinde, Bulgaristan'ın Cebel şehrinde gerçekleşen ayaklanmaya katılmış olan M. Müminoğlu'nun yaşadıklarına yer vermiştir. Haberde; Müminoğlu'nun Türkiye'ye göç etmesine izin verilmeden önce, polis merkezinde nasıl dövüldüğü ve kolu ile kaburga kemikleri kırılarak Türkiye'ye gönderildiği anlatılmıştır (Tercüman, 23 Haziran 1989, Kemiklerini..., s.8).

Dünya halter şampiyonu Naim Süleymanoğlu'nun antrenörü olan ve Türkiye'ye sınır dışı edilen Enver İsmailoğlu Tercüman Gazetesi'ne vermiş olduğu röportajda; göç esnasında çocuklara yönelik kısırlaştırma faaliyetleri uygulandığını anlatmıştır. Haberde İsmailoğlu; Türklerin Türkiye'ye göç etmelerine izin verilmeden önce, 7 yaş grubuna kadar olan Türk çocuklarına kısırlığa veya kısmi felce sebep olan aşılardan yapıldığını belirtmiştir. Aşılardan baldırdan, topuktan ve koldan yapılmış; uygulama sonrası çocuklarda alerji, kaşıntı, kızarıklık ve yürüme bozuklukları meydana gelmiştir (Bk. EK 4) (Tercüman, 20 Haziran 1989, s.1; Tercüman, 23 Haziran 1989, Bulgarların..., s.8; Tercüman, 9 Temmuz 1989, s.1).

Her ne kadar, Dünya Sağlık Örgütü bu aşılardan çocuklara yönelik rutin aşılamadan ibaret olduğunu söylemiş olsa da; dönemin Sağlık Bakanı Halil Şıvgın bu açıklamayı yeterli bulmamış ve örgütün bu açıklamayı Bulgaristan'ın baskısı altında yaptığını ifade etmiştir. Aşılardan sırrı uzun süre kamuoyunu meşgul etmiş, fakat bir türlü çözülememiştir (Milliyet, 10 Ekim 1989, s.3).

Ağustos 1989 tarihinden itibaren Bulgar Hükümeti; sınır dışı ettiği Türklerin, yanlarına ev eşyası ve araçlarını almalarını yasaklamış ve almalarına izin verdiği birkaç parça şahsi eşya için ise, 1200 leva ödeme şartı koymuştur. Tercüman Gazetesi bu

uygulamayı, 16 Ağustos 1989 tarihinde "Jivkov Haraç Alıyor" başlığı altında okurlarına duyurmuştur (Tercüman, 16 Ağustos 1989, s.3).

Bulgar yetkililer haraç istemekle kalmamış; Türkiye'ye göç etmek isteyen Türklerin ve Bulgaristan topraklarından geçen Türk tır ve özel otomobillerin gümrük işlemlerini yavaşlatmış ve bu nedenle gümrükte uzun kuyruklar oluşmuştur (Bk. EK 5) (Milliyet, 19 Ağustos 1989, s.3).

89 Göç'ü, Türk Hükümeti'nin kargaşayı önlemek ve gelen göçmenlerin daha iyi koşullarda yerleştirilmesini sağlamak amacıyla, göçmenlere vize uygulamaya başlaması ile yavaşlamış olsa da sürekli olarak devam etmiştir. 1984-1985 yıllarında gerek kendilerine, gerekse Türklere uygulanan 'Bulgarlaştırma' kampanyalarına karşı çıkmış ve Türklerin örgütlü direnişlerine destek vermiş olan Pomaklar da Türkiye'ye göç etme isteklerini dile getirmeye başlamışlardır (Milliyet, 18 Ağustos 1989, s.3).

Sayıları 200-300.000'i bulan Pomak, asimilasyon uygulamaları esnasında Türklere verdikleri destekten dolayı; Bulgarlar tarafından baskıya ve şiddete maruz bırakılmış ve Türkiye'ye gelmek için pasaport başvurusunda bulunanların evlerine, Bulgar askerleri tarafından baskınlar düzenlenmiştir. Yoğun olarak Pomakların yaşadığı köyler kuşatma altına alınmış, giriş çıkışlar Bulgar askerleri veya polislerin kontrolünde sağlanmış ve çıkan çatışmalarda 15 Pomak öldürülmüştür. Bulgaristan Hükümeti; Türklerin göçüyle azalan işgücünü tamamen kaybetmemek amacıyla, Pomakların Türkiye'ye göç etmesine izin vermemiştir. Türk Hükümeti ise, 89 Göçü nedeniyle oluşan ülke şartlarını da göz önünde bulundurarak; Bulgaristan Türklerin daha sağlıklı şartlarda karşılanıp ülkeye yerleştirilebilmesi için, Pomakların göç isteğine olumsuz yanıt vermiştir (Milliyet, 26 Ağustos 1989, s.1; Milliyet, 27 Ağustos 1989, s.15).

D. Göç Olayına Tepkiler

1. Türk Halkının ve Türk Hükümeti'nin Tepkisi

Türk halkının büyük bir çoğunluğu; Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden göçmenlere, her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmuş ve çeşitli mitingler, yürüyüşler, gösteriler düzenleyerek de onların yanında olduklarını göstermiştir.

İstanbul'da ve Türkiye'nin her yanında Bulgaristan'ın tutumunu kınayan gösteriler ve mitingler düzenlenmiş, Bulgaristan göçmenlerine destek mesajları verilmiştir. Üniversiteler, meslek kuruluşları, siyasi partiler ve dernekler yayımladıkları bildirilerle tepkilerini dile getirmişlerdir. Türkiye Bulgaristan'ın uluslararası anlaşmalara ve hukuka aykırı bu davranışını protesto ederek, uluslararası normlara uygun kapsamlı bir göç anlaşması imzalanmasını talep etmiş; ancak, Bulgaristan'da kalacak Türklerin insan ve azınlık haklarının iade olunması amacıyla yaptığı müzakere çağrılarında da cevap alamamıştır (Şimşir, 2009, s.441).

Bulgaristan'dan zorunlu göç uygulamasına tepki göstermek amacıyla, 29 Mayıs 1989 tarihinde bir grup gösterici; İstanbul'da Bulgar Konsolosluğu'nun camlarını kırıp, konsolosluk önünde Devlet Başkanı Todor Jivkov'un resimlerini yakmışlardır. Aynı gün, İstanbul Kocasinan'da; Bulgaristan'ı kınamak ve gelen göçmenlere destek olmak amacıyla bir miting de düzenlenmiştir. 'Baskı ve Zulüm mitingi' olarak adlandırılan bu mitingde; 'Katil Jivkov', 'Türk'ün Kanı Yerde Kalmaz', 'Kana Kan İsteriz', 'Ordu Sofya'ya' şeklinde sloganlar atılmış ve Bulgaristan kınanmıştır (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1989, s.8).

17 Haziran 1989 tarihinde; İstanbul Gaziosmanpaşa'da 2.000 kişinin katılımıyla, Bulgaristan'dan gelen Türk göçmenleri desteklemek ve Bulgaristan'ı kınamak amacıyla bir protesto gerçekleştirilmiştir. Göçmenlere Yardım Derneği tarafından düzenlenen protestoda, Bulgaristan kınanmış ve uluslararası kuruluşlar; 'UNESCO Öldürülen Çocukların Hesabını Niye Sormuyor?', 'Jivkov Hitler'e mi özendir?', 'Bize Hesap Soran Uygur Avrupa Nerede?' şeklinde sloganlar atılarak eleştirilmişlerdir (Cumhuriyet, 18 Haziran 1989, s.1).

Sakarya'da da aynı tarihte, bir gösteri yürüyüşü yapılmış ve Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel bir konuşma yapmıştır. Demirel konuşmasında; *"Türkiye bir şey yapamaz sanıyorlarsa yanılıyorlar. Gururu incitilirse; Türkiye on, hatta yirmi Bulgaristan eder"* demiş ve olayların arkasında Sovyetler Birliği'nin olduğu görüşünü belirterek, konunun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne götürülmesi gerektiğini söylemiştir. Düzenlenen gösteride; 'Türk'ten Bulgar Olmaz', 'Ezanla Verilen İsimler, Silahla Değiştirilmez', 'Bir Gün Gelecek Esir Türkler Gülecek' şeklinde pankartlar taşınmış ve Bulgaristan'ı kınayan sloganlar atılmıştır (Cumhuriyet, 18 Haziran 1989, s.1).

24 Haziran 1989 tarihinde; Anavatan Partisi'nin, Doğru Yol Partisi'nin, Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin ve 62.000 kişinin katılımıyla İstanbul Taksim'de büyük bir gösteri yapılmıştır. Gösteride parti temsilcileri Bulgaristan'ı ağır bir dille eleştirmişler ve yapılan konuşmalarda dünya kamuoyundan yapılan bu 'soykırım' karşısında daha etkili bir tepki göstermesi istenmiştir. Gösteride, 'Katil Jivkov', 'Bulgarizasyona Son', 'Sizi İnsanlığa Davet Ediyoruz', 'Türkoğlu Türkof Değildir', 'İnsan Hakları Nerede' gibi pankartlar kullanılmış ve 'Katil Rusya', 'En Büyük Türkiye, Başka Büyük Yok', 'Ordu Sofya'ya', 'Ordu Millet Elele' gibi sloganlar atılmıştır (Bk. EK 6) (Cumhuriyet, 25 Haziran 1989, s.1 ve 12).

Türk Hükümeti; Todor Jivkov'un 'Türkiye Sınırı Açsın' açıklamasına, Başbakan Turgut Özal aracılığı ile 'Bulgaristan Türklerine, bizim sınırlarımız zaten açık' şeklinde cevap vererek, daima soydaşların yanında olacağını göstermiştir. Devlet tarafından; Bulgaristan'da evlerini, eşyalarını, geçmişlerini ve sahip oldukları her şeyi bırakıp gelmiş göçmenlere birçok konuda yardımlarda bulunulmuştur. Türkiye'de akrabası bulunmayan göçmenlere yaşamları için konutlar tahsis edilmiş, kirada olanlara belirli miktarlarda kira yardımı yapılmış ve sağlık, gıda, eğitim gibi konularda da gerekli destekler sağlanmıştır. Türk halkı da göçmenlere imkanları dahilinde kira, eşya, giysi ve gıda yardımlarında bulunarak, onların bu zor süreçlerinde yanlarında olmaya çalışmıştır.

Göç olayı ile ilgili tüm siyasi partiler Hükümet'e destek vermiş, fakat bazı eleştirilerde bulunmaktan da kaçınmamışlardır.

Doğru Yol Partisi (DYP) Genel Başkanı Süleyman Demirel Hükümet'i eleştirerek; "*Hükümet'in tavrını kınıyorum. Türkiye bu mezalime uzaktan bakmakla yetiniyor*" demiştir. Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) Genel Başkanı Erdal İnönü ise; Hükümet'e karşı ciddi anlamda bir eleştiri yapmaktan kaçınmış ve konunun bir milli dava olduğu görüşünü savunmuştur (Cumhuriyet, 26 Haziran 1989, s.1).

SHP Başkanı İnönü konuyu ayrıca; Sosyalist Enternasyonal Konferansı'nın 18. toplantısında dile getirmiş ve Bulgaristan'ın insanlık dışı davranışlarına son vermesi için üye ülkelere ve siyasi partilere çağrıda bulunmuştur (Milliyet, 21 Haziran 1989, s.12). İnönü, Haziran ayında göçün artarak devam etmesi sonucunda ise; Hükümet'in göçü durdurması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir (Cumhuriyet, 21 Haziran 1989, s.13).

Demokratik Sol Parti (DSP) Genel Başkanı Bülent Ecevit ise; Hükümet'in göçmenlere vize uygulamasını "*Göçü durdurmayı, Bulgaristan Türklerine insanlık borcumuz açısından içime sindiremiyorum*" sözleriyle eleştirmiştir. Ecevit, Hükümet'i gerçekçi politikalar üretmek yerine; bir gecede aldığı kararları uygulamakla ve Bulgaristan'daki Türk azınlık konusuna tutarsız yaklaşmakla suçlamıştır (Tercüman, 25 Ağustos 1989, s.8).

Bazı yazarlar da, 'Büyük Göç' konusunu gündeme getirmişler ve gazetedeki köşe yazılarında konuya ilişkin değerlendirmeler yapmışlardır.

Milliyet Gazetesi yazarlarından Sami Kohen, 8 Haziran 1989 tarihinde 'Bulgar'a Karşılık' başlıklı yazısında; Bulgaristan ile bir göç anlaşması yapılması gerektiğine dikkat çekmiş ve Bulgaristan'ın asıl amacının Türk Devleti'ni zor duruma düşürmek olduğunu söylemiştir. Kohen yazısında ayrıca, Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türkiye'de en iyi şekilde yerleştirilmeleri gerektiğini de vurgulamıştır. Kohen, Bulgaristan'a en iyi dersin; göçmenlere iş ve eğitim olanakları sağlanarak, rahat bir yaşam sunulmasıyla verilebileceğini ifade etmiştir (Kohen, 8 Haziran 1989, s.9).

Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Hasan Cemal, 26 Mayıs 1989 tarihinde 'Bulgaristan'daki Türkler' başlıklı yazısında; Bulgaristan'daki Türklere karşı sistemli bir politikanın yıllardır devam ettiğini ve göç olayının da bunun bir parçası olduğunu belirtmiştir. Tüm dünyanın gözü önünde devam eden bu 'zorunlu göç' karşısında, Batılı devletlerin ses çıkarmamasını şiddetle eleştiren yazar; insan haklarının çifte standart ve önyargısız bir şekilde savunulması gerektiğine dikkat çekmiştir (Cemal, 26 Mayıs 1989, s.1 ve11).

Bulgaristan'dan göç etmeye zorlanan Türkler konusu, Türk halkı ve Türk Hükümeti tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmış; uluslararası kamuoyundan tepki ise, gecikmeli olarak gelmiştir.

2. Uluslararası Tepkiler

Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye zorunlu olarak göç ettirilmesi olayına, bazı uluslararası kuruluşlar ve devletlerden de tepkiler gelmiştir.

27-30 Mayıs 1989 tarihleri arasında, Türkiye'nin ev sahipliğini yaptığı Kuzey Atlantik Asamblesi bahar dönemi genel kurul toplantısında, 27 parlamentlerden 8'i Bulgaristan'daki Türk azınlığı sorununa değinmiştir. Toplantı sonunda; Asamble Başkanı Patrik Duffy bir açıklama yapmış ve Bulgaristan'ı ülkesinde yaşayan Türklere yaptığı insan hakları ihlalleri nedeniyle eleştirerek, yaşanan olaylardan endişe duyduğunu dile getirmiştir (Cumhuriyet, 30 Mayıs 1989, s.11).

Paris'te gerçekleşen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) insani boyut toplantılarında İngiltere ve Belçika delegeleri; Bulgaristan'ı, ülkesinde yaşayan Türk azınlığa insanlık dışı muamele yapmakla suçlamıştır (Milliyet, 1 Haziran 1989, s.4).

Amerika Birleşik Devletleri yönetiminin resmi görüşünü yansıtan Amerika'nın Sesi Radyosu; Bulgaristan'dan zorunlu olarak Türklerin göç ettirilmesi ile ilgili yayınlar yapmış ve Bulgaristan yönetiminin Türkleri sindirebilmek için, tank ve zırhlı araçlara başvurduğunu dinleyicilerine duyurmuştur (Hürriyet, 6 Haziran 1989, s.10).

7 Temmuz 1989 tarihinde, Strasbourg'da Avrupa Konseyi Parlamenter Asamblesi'nde önceden hazırlanmış tavsiye kararından farklı olarak 'Müslüman Etnik' terimi yerine 'Türk' ifadesi kullanılarak; toplantı sonunda yayınlanan bildiriye, Bulgaristan'dan uygulamalarına son vererek, Türkiye ile göç konusunda anlaşması istenmiştir (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1989, s.14).

16 Ekim ve 3 Kasım 1989 tarihleri arasında, Sofya'da yapılan AGİK Çevre Konferansı'nda; 10 ülke isim belirtmek suretiyle, 7 ülke ise isim vermeden, ancak anlaşılır bir şekilde Bulgaristan'daki Türk azınlığın sorunlarını dile getirmişler ve uygulamalarından dolayı Bulgaristan'ı kınamışlardır (Şimşir, 2009, s.442).

Konferansta; Sofya Büyükelçiliği Müsteşarı ve aynı zamanda Türk heyeti başkanı olan Alev Kılıç, Türk azınlığa uygulamalarından dolayı Bulgaristan'a ağır eleştirilerde bulunmuştur. Bulgaristan sözcüsü Radukov da, Türk tarafına cevap olarak; Kıbrıs ve Kürt sorununu dile getirerek, Türkiye'yi 'Pan-Türkist' emeller peşinde koşmakla suçlamıştır (Cumhuriyet, 10 Ekim 1989, s.10).

4 Ekim 1989 tarihinde, New York'ta İslam Örgütü Konferansı Dışişleri Bakanları, Bulgaristan'daki Türk azınlığı konusunda olağanüstü bir toplantı yapmışlardır (Şimşir, 2009, s.442).

Toplantı sonunda; İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreteri'nin 22 Temmuz 1989 tarihli raporu ve İslam Konferansı Örgütü Temas Grubu'nun 5 Eylül 1989 tarihli raporları da göz önüne alınarak bir bildiri yayımlanmıştır. Yayımlanan bildiriyle, Bulgaristan'daki Türk ve diğer Müslüman azınlıkların maruz kaldığı asimilasyon kampanyası karşısında duyulan endişe ifade edilmiştir. Ayrıca, bu bildiri ile Bulgar Hükümeti; uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye, Bulgaristan'daki Türk azınlık ile Müslüman azınlıkların dini, etnik ve kültürel haklarını iade etmeye, bunlara saygı göstermeye ve Türkiye ile kapsamlı bir göç anlaşması imzalamaya davet edilmiştir (Songur, 1989, s.8).

Konferans sonunda; sorunun diyalog yoluyla çözülmesi için her iki tarafa da, Kuveyt'te yapılacak ve 'Bulgaristan'daki Müslüman-Türk azınlığın durumu' da dahil olmak üzere, Türk-Bulgar ikili ilişkilerini ele alacak bir buluşma için çağrıda bulunulmuştur (Şimşir, 2009, s.442).

Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Kuveyt Emiri'nin iyi niyet girişimi çerçevesinde Bulgaristan Başbakan Yardımcısı Gergi Yordanov ile 30 Ekim 1989 tarihinde Kuveyt'te bir görüşme yapmış; teşvik edici bazı izlenimlerin ortaya çıkması üzerine de, Kasım 1989'da Kuveyt'te tekrar buluşulması kararlaştırılmıştır (Hürriyet, 31 Ekim 1989, s.7).

E. Göçmenlerin Türkiye'de Karşılanması ve Yerleştirilmesi

Türk Devleti, yakın tarihin en büyük göçü olarak hafızalarda yerini alan '1989 Büyük Göç' sürecine hazırlıksız yakalanmış olmasına rağmen; Bulgaristan Türklerini en iyi şekilde karşılamıştır. Türk Milleti; mal varlıklarını, bazı aile bireylerini ve akrabalarını geride bırakarak yaşlı, genç, çocuk, hasta demeden trenlere doldurulan ve Türkiye sınırına yığılan soydaşlarına sahip çıkmış ve onlara maddi manevi her türlü yardımı yapmıştır.

Türk Hükümeti, göç olayının doğuracağı bütün sorunların bir düzen içinde çözülmesi ve yetki belirsizliğinin ortaya çıkmaması için; bir Devlet Bakanlığını göçle ilgili iş ve işlemlerin koordinasyonu ile görevlendirmiş, böylece hizmetlerin tek elden koordineli şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Göçmenlerin, önce geçici iskan yerlerinde barındırılmaları; daha sonra sürekli yaşayacakları iskan yerlerinin sağlanması ve buralara nakledilmeleri, meslek vasıflarına uygun sürekli işlerin bulunması, sağlık ve

eğitim sorunlarının özölmesi, gıda ve kira yardımı yapılması, yeni ekonomik ve sosyal uyumlarının sağlanması faaliyetleri Devlet Bakanlığı tarafından yürütölmüştür. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı; başta sağlık sorunları olmak üzere, kendi alanı dahilinde göçmenlere yardımcı olmak adına çeşitli hizmetler vermiştir. Türkiye Kızılay Örgütü de, üzerine düşen görevi yapmış ve göçmenlere yardım elini uzatmıştır (Şimşir, 2009, s.445).

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ali Bozer'in başkanlığında Bakanlıklararası Koordinasyon Kurulu oluşturulmuş; alınan karar gereği Dereköy Sınır Kapısı'ndan giriş yapan göçmenlerin Kırklareli'ne, Kapıkule'den giriş yapan göçmenlerin Edirne'ye, uçakla gelen göçmenlerin ise İstanbul'a geçici olarak yerleştirilmesi kararı alınmıştır (Tercüman, 6 Haziran 1989, s.8).

Edirne ve Kapıkule sınırından giriş yapan göçmenler, eğer varsa akraba ve yakınlarının yanına yerleştirilmişler; yakınları bulunmayanlar ise bir süre çadırlarda, okullarda, yurtlarda, kamplarda ve prefabrik evlerde konuk edilmiş, daha sonra ev ve iş bulabilecekleri illere dengeli bir şekilde gönderilmişlerdir (Maranki, 1993, s.305).

Devlet Bakanlığı tarafından; önce transit merkezi olarak kullanılmak üzere İstanbul Kağıthane'de terk edilmiş durumda olan, eski Maliye ve Levazım Okulundaki 660 oda ile Küçük Çekmece'de bulunan 70 odalı Jandarma kampı ve İSKİ'ye ait terk edilmiş haldeki 319 oda onarılarak soydaş kampı haline getirilmiştir. Bunlara 1 kreş, 1 hamam ve 1 yemekhane ilave edilerek 4.000 kişi kapasiteli bir transit merkezi yapılmıştır. Göçmen ailelere, Eylül 1989 tarihinden başlamak üzere ayda 300.000 liraya kadar kira yardımı uygulamasına başlanmıştır. Eylül 1989 ve Mayıs 1990 tarihleri arasında yapılan kira yardımı toplam 72.101.452.000 TL'ye ulaşmıştır.

Ayrıca; Manisa'da 100, Tekirdağ-Çorlu'da 100, İzmir'de 100, İstanbul'da 638, Eskişehir'de 120, Adana'da 50 olmak üzere çeşitli şehirlerde de göçmen aileler için konutlar inşa edilmiştir. Konut yardımının dışında, Devlet Bakanlığı'nın başlattığı 'Devletin desteğinde kendi evini kendin yap' kampanyası çerçevesinde kendi evini yapanlara nakit ve malzeme yardımı yapılmıştır (Şimşir, 2009, s.450-451).

Her ne kadar göçmen aileler için her türlü yardım yapılmaya çalışılmışsa da, bu süreçte bazı sıkıntılar da yaşanmıştır.

Milliyet Gazetesi'nin 14 Ağustos 1989 tarihinde, 'Çadırkent Yerle Bir' başlıklı haberinde; Edirne'deki çadırkentın sağanak yağış sebebiyle yıkılmış olduğu ve göçmenlerin zor anlar yaşadıkları anlatılmıştır (Milliyet, 14 Ağustos 1989, s.1).

Cumhuriyet Gazetesi'nin haberinde ise; 5 Ağustos 1989 tarihi itibarıyla, sayıları 250.000'i bulan göçmenlerin arasında 30.000 okul çağında olan çocuğun varlığından bahsedilmiş ve onların eğitimi ile ilgili bir düzenlemenin henüz yapılmamış olduğu ve bu durumun göçmenler arasında endişeye yol açtığından bahsedilmiştir (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1989, s.17).

Bu endişe kısa sürmüş ve göçmen ailelerin çocukları kısa sürede uygun okullara yerleştirilmiştir. Okullara yerleştirilen çocukların okul ve kırtasiye masrafları bazı kamu sektörü ve özel kuruluşlar tarafından sağlanmıştır. Devlet Bakanlığı tarafından; bir defaya mahsus olmak üzere, 62.230.000 öğrenciye toplam 5.923.825.000 TL. nakdi yardım yapılmıştır. Üniversite öğrencilerine ise; bazı sınavlara tabi tutularak, Bulgaristan'da yarım bıraktıkları eğitimlerini tamamlama şansı tanınmıştır. Bunun dışında 2.300 öğretmene, hizmet içi eğitimden geçirilerek öğretmen olma hakkı verilmiştir (Maranki, 1993, s.308).

Devlet Bakanı Ercüment Konukman; Bulgaristan'ın iki buçuk ay gibi kısa bir süre içinde zorunlu göçe tabi tuttuğu, 300.000'den fazla soydaşımızın bütün sorunlarına kısa sürede çözüm bulunduğunu söylemiştir. Konukman'a göre; göçmenlerin barınma ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması sürecini büyük bir hız ve düzen içinde yürüten Türkiye, onları davul zurna ve Mehter Marşı eşliğinde adeta bir şenlik havası içinde karşılamıştır. Kapıkule'ye gelen göçmenler, devletin imkanlarıyla derhal geçici iskan yerlerine nakledilmişlerdir. Düzenli kurulmuş çadırlarda kalan soydaşlarımızın; yiyecek, içecek, ilaç, ibadet ve haberleşme sorunları da büyük bir düzen içinde çözümlenmiştir (Şimşir, 2009, s.444-445).

Tablo 7
1990 Mayıs Ayına Kadar Sektör Bazında İşe Yerleştirilen Göçmenlerin Sayıları

Sektör	Sayı	Yüzde
Kamu sektörü	29.993	% 44.6
Özel sektör	37.299	% 55.4
Toplam	67.292	% 100

Kaynak: Şimşir, 2009, s.462

1990 Mayıs ayına kadar sektör bazında istihdam edilen göçmenlerin sayıları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Bulgaristan’ın ülkesinde yaşayan Türklere karşı uyguladığı ‘Bulgarlaştırma’ politikalarına boyun eğmeyen ve kimliklerini kaybetmek istemeyen birçok Türk; Haziran 1990 yılından itibaren gerek sınır dışı edilerek, gerekse kendi istekleriyle anavatan Türkiye’ye göç etmiştir. Yakın tarihin en büyük göçü olarak adlandırılan 1989 Göçü; sınır kapılarında meydana gelen çaresiz insan kitleleri ve büyük bir dram olarak hafızalarda yerini almıştır. Türk Hükümeti’nin, gelen göçmenlerin ülkeye daha sağlıklı şartlarda yerleştirilmesi amacıyla aldığı ‘Göçmenlere Vize Uygulanması’ kararı sonrasında ise; herkesin aynı anda Türkiye’ye göç etmesi mümkün olmadığından, vize alamayıp Türkiye’ye göç edemeyen kişi sayısı çoğalmıştır. Aile üyeleri ve akrabaların bir kısmının Bulgaristan’da kalması, bir kısmının Türkiye’ye göç etmiş olması birçok parçalanmış aile meydana getirmiştir. Bu süreçte; Türk Hükümeti göçmenlere çeşitli sosyal yardımlar yapmış, Türk halkı maddi manevi desteğini esirgememiş ve yakın akrabalar birbirlerine el uzatmış olsa da, her göçmene aynı anda ulaşabilmek mümkün olamamıştır. Türkiye’de, kendi kendilerine yeni bir yaşam inşa etmek üzere çabalayan göçmenlerin bir kısmı ev ve iş bulamamış, bir kısmı da geçim derdine yenik düşmüştür. Hasretlik duygusu, geçim sıkıntısı, yaşanan bir takım sosyal ve kültürel sorunlar günden güne artmış ve bu durum göçmenleri yeni kararlar almaya zorlamıştır. Tüm bu sıkıntılar, Bulgaristan’daki rejim değişikliği ve Todor Jivkov’un iktidardan gidişiyile birleşmiş ve birçok göçmen Bulgaristan’a geri dönmeye başlamıştır. Böylece, geride tüm mal varlığını ve geçmişini bırakarak Türkiye’ye sığınan Bulgaristan Türkleri, tekrar göç yollarına düşmüş ve ‘Tersine Göç’ süreci başlamıştır.

F. Bulgaristan’a Tersine Göç: Geriye Dönüşler ve Nedenleri

Türkiye’nin aldığı göçmenlere vize uygulanması kararına rağmen; Haziran 1989 ve Temmuz 1990 tarihleri arasında, Bulgaristan’dan yaklaşık 350.000 kişi Türkiye’ye göç etmiştir. Ancak, daha sonraki dönemlerde; Türkiye’nin başta barınma ve iş olmak üzere bu kadar büyük bir göçmen kitlesinin ihtiyaçlarını karşılayamaması ve göçmenlerin bir bölümünün Türkiye’ye uyum sağlayamaması gibi etkenler yüzünden, Türkiye’ye gelen göçmenlerin yaklaşık yarısı zamanla Bulgaristan’a geri dönmüştür. Zorunlu göçün Bulgaristan’da yarattığı ciddi ekonomik ve sosyal sorunların da etkisiyle,

Devlet Başkanı Todor Jivkov 10 Kasım 1989'da iktidardan uzaklaşmak zorunda kalmış ve yerine yeni bir yönetim gelmiştir. Yeni Bulgar yönetimi, Bulgaristan'ın azınlıklar konusuna yaklaşımının değişeceği yönünde bazı güvenceler vermiş; aralarında Ahmet Türk'ün de bulunduğu, asimilasyon uygulamalarına karşı çıkan tutuklu Türkler 22 Aralık 1989'dan itibaren serbest bırakılmaya başlanmıştır. Yeni yönetimin; Jivkov döneminde ülkedeki azınlıklara karşı yürütülen asimilasyon politikalarının büyük bir politik hata olduğunu kabul etmesi; bu nedenle azınlıkların dinlerini, dillerini ve geleneklerini seçmede bundan böyle özgür olacaklarını açıklaması ve Haziran 1990 seçimlerinde Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin (HÖH) Parlamento'ya girmesi gibi gelişmeler, Türkiye'ye gelen göçmenlerin Bulgaristan'a geri dönüşlerini hızlandırmıştır (Çalışkan, 29 Mayıs 1990, s.7; Dayıoğlu, 2005, s.305-306).

Cumhuriyet Gazetesi'nin 24 Temmuz 1989 tarihinde, '75 Göçmen Geri Döndü' başlıklı haberi ile tersine göç kamuoyuna duyurulmuş; göçmenlerin anlattıklarından yola çıkarak, tersine göç nedenleri Türk basınında yer almaya başlamıştır (Cumhuriyet, 24 Temmuz 1989, s.17).

Tablo 8
Türkiye'den Bulgaristan'a Geriye Dönüşün Aylar İtibariyle Sayısal Durumu

Tarih	Geriye Dönüş Yapanlar	Dönüşlerin Aylar İtibariyle Genel Toplamı
1989 Mayıs	-	-
1989 Haziran	40	40
1989 Temmuz	76	116
1989 Ağustos	3.677	3.793
1989 Eylül	26.181	29.974
1989 Ekim	21.486	51.460
1989 Kasım	16.293	67.753
1989 Aralık	27.688	95.441
1990 Ocak	8.292	103.733
1990 Şubat	6.816	110.549
1990 Mart	10.033	120.582
1990 Nisan	7.341	127.923
1990 Mayıs	5.349	133.272

Kaynak: Konukman ve Kutlay, 1990, s.71

Türk Hükümeti'nin vize uygulama kararından sonra, ülkeye vize alarak her gün yaklaşık 75 göçmen giriş yaparken, Bulgaristan'a da yaklaşık 900 kişi geri dönmüştür. Zaman zaman bu sayı 1.300 kişiyi bulmuştur (Tercüman, 22 Eylül 1989, s.1 ve 8).

27 Kasım 1989 tarihine gelindiğinde; geriye dönen göçmen sayısı 65.000 kişiye ulaşmış ve zorunlu göçün başladığı Haziran 1989'dan Mayıs 1990 tarihine kadar, geriye dönenlerin sayısı 133.272 kişi olmuştur (Bk. EK 8) (Şimşir, 2009, s.444; Milliyet, 28 Kasım 1989, s.3; Hürriyet, 1 Haziran 1990, s.1).

Kapıkule Sınır Kapısı'nda, 54 yaşındaki Fatma Haşimova ve yaşlı annesi gözyaşları içinde geri dönüş nedenlerini şu şekilde açıklamışlardır (Tercüman, 22 Eylül 1989, s.1 ve 8):

“Çocuklarımızın yarısı burada, yarısı Bulgaristan'da kaldı. Türkiye'ye geleli ise iki buçuk ay oldu, çocuklarımız hala iş bulamadı ve cebimizdeki para da bitti. Kiralık ev aradık, ama bulamadık. Önümüz kış; birkaç kuruşumuz vardı, o da bitti. Ne yapacağımızı şaşırdık. Tek çaremiz Bulgaristan'a dönmek. Mecburen ölüme, zulüme gidiyoruz. Öyle de kötüyüz, böyle de.. Başka çaremiz yok. Sonumuz belli değil...”

Cumhuriyet Gazetesi'nin 13 Ekim 1989 tarihli 'Ben Artık Orada Ölürüm' başlıklı haberinde ise, geriye dönen diğer bir göçmenin duygularına yer verilmiştir. Kocasıyla birlikte Bulgaristan'a geri dönen 83 yaşındaki H. Öztürk, geriye dönüş sebeplerini şu şekilde dile getirmiştir (Bk. EK 7) (Cumhuriyet, 13 Ekim 1989, s.6):

“İki aydır Türkiye'deyiz. Burası çok pahalı. Bulgaristan'da köylük yerde yaşırdık. Orada tütün işlerdik, para kazanırdık. Kocamın gözleri pek iyi görmüyor. Vizemizin bitmesine de 21 gün var. Artık orada ölürüm...”

Tacemen'e göre, Bulgaristan'a dönme kararı alan bazı göçmenlerin gerekçeleri daha çok kendilerini avutmaya yöneliktir. Tacemen, bu görüşünü geri dönme kararı alan bir göçmenin şu ifadeleri ile desteklemektedir (Tacemen, 1991, s.157-158):

“Jivkov gidecek gitti, adlarımızı geri verecekler. Türkçe konuşabileceğiz. Eskisi gibi mekteplerde Türkçe okunacak... Doğrusu bize olanlara Hıristiyanlar da razı değildi, ama onlar ne yapsınlar?”

Şimdi işler yoluna girecek. Her şey eskisi gibi olacak; mektepler, türküler... Döneceğim. Hiç'ten başlamakansa, bıraktığım yerden devam etmek daha kolaydır... Rüyalarım da buraları, buranın insanlarını hiçbir defa görmedim. Hep kendimi Bulgaristan'da görüyorum. Akşam olsun da, rüya göreyim diye bakıyorum. Oradayken Hıristiyan mezarlığına gömüleceğimden korkuyorum, burada yabancı yerler... Nasıl olsa biz bu çileyi çekeceğiz... Sen söyle hangi dala konalım?"

Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ekim 1989 tarihli 'Türkiye'ye Gidenleri Uyardık' başlıklı haberinde; Bulgaristan'a geri dönen göçmenlerle ilgili, Razgrad valisi Tçevko Dragazov'un açıklamasına yer vermiştir (Cumhuriyet, 26 Ekim 1989, s.19):

"Gitmek isteyenlere hiçbir engel çıkarmadık, sadece 'Oradan dönmeniz zor olur' diye uyardık. Her şeye rağmen, onlara 'Hoş geldiniz' diyoruz. Onlar bizim yurttaşlarımız ve Bulgar pasaportu taşıyorlar. Dilekçe ile üç ay içinde başvurular, işyeri haklarını koruyorlar."

Türkiye'de yaşadıkları sıkıntıların yanı sıra; yeni Bulgar yönetiminin, ülkedeki azınlıklara yönelik bu ılımlı tutumu ve vermiş olduğu vaatleri de göz önünde bulundurarak geriye dönen göçmenler, bir kez daha hayal kırıklığına uğramışlardır.

Geri dönenlere, adeta 'burun sürtme politikası' uygulayan Bulgar yetkililer; çeşitli güçlükler çıkartmışlar ve işlemleri uzatarak, tampon bölgede bazı göçmenleri günlerce bekletmişlerdir. Ülkeye giriş izninden önce, Bulgar rejimini ve dilini kabul ettiklerine dair belgeler imzalatılan göçmenlere; söz verildiği gibi, eski evlerine yerleşme ve işlerine devam etme hakkı da verilmemiştir (Şimşir, 2009, s.44).

Böylece, tersine göç süreci geriye dönen Bulgaristan Türkleri açısından bir hayal kırıklığı ile sonuçlanmıştır (Yılmaz, 29 Mayıs 1990, s.6).

Türkiye'de kalan göçmenler ise, asimilasyon politikalarının yaratıcısı Devlet Başkanı Todor Jivkov'un 10 Kasım 1989 tarihinde iktidardan gitmesi ve yeni gelen yönetimin Türklere karşı ılımlı tavrı üzerine dahi kararlarını değiştirmemişlerdir. Azınlık haklarının tanınması durumunda bile, Bulgaristan'a geri dönmeyeceklerini belirten birçok göçmen; Türkiye'de bazı sıkıntıları olduğunu, ancak bunun zamanla düzeleceğini ve Türk bayrağı altında, Türk kimliği ile yaşamaktan çok mutlu olduklarını söylemişlerdir (Milliyet, 12 Kasım 1989, s.9).

Göç; hem öncesi, hem de sonrasıyla önemli bir süreçtir. Şüphesiz, Bulgaristan Türkleri; göç öncesi yaşadıkları baskıları ve göç esnasında çektikleri zorlukları beraberlerinde Türkiye'deki yeni yaşamlarına da taşımışlardır. Bu noktada; zihinlerde biriktirilene, yeni gelinen ülkede yaşama tutunma aşamasında karşılaşılan bazı ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların da eklenmesi kaçınılmazdır. Tez çalışmasının üçüncü bölümünde; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan ve İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nda yaşayan Bulgaristan Türklerine bir anket çalışması uygulanmış ve Türkiye'de topluma uyum aşamasında karşılaştıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunları tespit edilmeye çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
1989 YILINDA BULGARİSTAN'DAN TÜRKİYE'YE GÖÇ EDEN
BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN TOPLUMA UYUM AŞAMASINDA
YAŞADIKLARI KÜLTÜR, KİMLİK VE AİDİYET SORUNLARI ÜZERİNE BİR
ALAN ARAŞTIRMASI (İSTANBUL-İKİTELLİ ÖRNEĞİ)

I. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN GENEL AÇIKLAMALAR

A. Araştırmanın Konusu, Problemi ve Önemi

Alan araştırması; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin, yeni dahil oldukları topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda, alan çalışmasının konusunu oluşturan unsurlar; Bulgaristan Türklerinin dahil oldukları toplumda kültür, kimlik ve aidiyet sorunları yaşayıp yaşamadıkları; toplumla bütünleşip bütünleşemedikleri; Bulgaristan ile olan bağları ve ilişkileri; kendi aralarında kapalı bir toplum şeklinde yaşayıp yaşamadıkları; Bulgaristan göçmeni ebeveynler ile yeni nesil çocuklar arasındaki tutum ve davranış farklılıkları; Türkiye'ye göç etmiş olmak konusundaki düşünceleri ve Bulgaristan'a geri dönmek isteyip istemedikleri şeklindedir.

Göç farklı fiziki, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel yapıya sahip bir ortamdan bir diğerine geçiş olup; göçmen ise, bu göç hareketine katılan birey veya gruplardır. Kişileri yeni bir ortam ve topluluğa götüren ve bir yer değiştirme hareketi olan göç ve göçmenin olduğu yerde, uyum sorunları görülmekte; yeni topluma uyum aşamasında 'kültür', kimlik' ve 'aidiyet' sorunları yaşanmaktadır.

Göçmenlerin yaşadıkları sorunları tespit etmek ve değerlendirmek, onların dahil oldukları topluma uyum ve bütünleşmelerine katkı sağlayacaktır. Göçmenlerin yaşadığı sorunlar sadece onları değil, dahil oldukları toplumu da ilgilendiren ve etkileyen konulardır. Türkiye'de günümüzde, çeşitli sebeplerle göç etmiş önemli bir göçmen nüfusu yaşamaktadır. Bulgaristan Türkleri göçmen nüfusu içinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Tez çalışmasının konusunu oluşturan 1989 yılındaki göç hareketi, yakın tarihimizin önemli göç hareketlerinden biridir.

Göçmenleri ve özellikle Bulgaristan Türklerini konu alan araştırma ve çalışmaların sınırlılığı dikkat çekmektedir. Özellikle Bulgaristan Türkleri'nin uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarının ele alındığı araştırmaların sayısı yetersiz kalmaktadır. Bu noktada, bu araştırma önem arz etmektedir.

Göçmenler ve yerleştikleri bölgenin yerli halkı arasında bir 'kültürleşme süreci' yaşanmaktadır. Doğdukları ve yaşadıkları bir yerden farklı bir yere ve topluma göç eden kişiler, yeni yerleştikleri yer ve topluma kendilerini uyarlamak durumundadırlar. Bu uyarlama süreci esnasında göçmenler; kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarıyla karşılaşabilmektedirler. Bu noktada; her iki tarafın birbirini nasıl algıladığının bilinmesi, ortaya çıkabilecek uyum sorunlarının çözülmesi açısından önemlidir.

Bu araştırma; İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nda yaşayan, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türkleri'nin özelinden hareketle; Türkiye'deki göç olgusunu kültür, kimlik ve aidiyet boyutu ile ele alması bakımından önem arz etmekte; ve mevcut literatür için yeni bir bilgi kaynağı olma umudunu taşımaktadır.

B. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, göç sonrasında Türkiye'de topluma uyum aşamasında karşılaştıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını 'İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları' özelinde tespit etmek, değerlendirmek ve elde edilen veriler ışığında sorunların çözümüne katkı sağlamaktır.

Bu çalışmanın hedeflediği amaçlar şu şekildedir:

Amaç-1: Bulgaristan göçmenlerinin, göç sonrası Bulgaristan ile olan bağlarını ve ilişkilerini tespit etmek.

Amaç-2: Bulgaristan göçmenlerinin, kendi içlerinde kapalı bir toplum şeklinde yaşayıp yaşamadıklarını belirlemek, topluma katılma ve bütünleşme düzeylerini saptamak ve değerlendirmek.

Amaç-3: Bulgaristan göçmeni ebeveynler ile Türkiye’de büyüyen veya doğan göçmen çocukları arasındaki tutum ve davranış farklılıklarını değerlendirmek.

Amaç-4: Bulgaristan göçmenlerinin, topluma uyum aşamasında ve sonrasında; gelenek ve görenekler, örf ve adetler, yaşam tarzı gibi konularda kültürel anlamda sorun yaşayıp yaşamadıklarını tespit etmek ve değerlendirmek.

Amaç-5: Bulgaristan göçmenlerinin, göç sonrası dahil oldukları yeni toplum ile hangi düzeyde bütünleştiklerini veya bütünleşemediklerini tespit etmek.

Amaç-6: Bulgaristan göçmenlerinin, kendilerini bu topluma hangi düzeyde ait hissedip hissetmediklerini belirlemek ve aidiyet sorunu yaşayıp yaşamadıklarını tespit etmek.

Amaç-7: Bulgaristan göçmenlerinin, Türkiye ve Bulgaristan hakkındaki karşılaştırmaları, Türkiye’ye göç etmiş olmak konusundaki değerlendirmeleri ve geriye dönüş hakkındaki düşüncelerini tespit etmek.

Amaç-8: Bulgaristan göçmenlerinin, kendileri için nasıl bir kimlik tanımlaması yaptıklarını belirlemek ve genel bir kimlik sorunu yaşayıp yaşamadıklarını tespit etmek.

Amaç-9: 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin Türkiye’deki uyum süreçlerini İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde değerlendirmek.

Amaç-10: Göçmenler ve yerli halkın birbirleri ile olan etkileşimlerini, birbirlerine olan bakış açılarını ve karşılıklı algılarını tespit etmek.

C. Araştırmanın Sınırları ve Kapsamı

Araştırma, 1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerini kapsamaktadır. Bu doğrultuda; çalışmamıza katılan kişiler Bulgaristan doğumlu olup, 22 yaş ve üzerinde okur-yazar göçmenler ile sınırlıdır. İstanbul-İkitelli bölgesi, 1989 yılında göç eden Bulgaristan göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı bir bölgedir. Buna bağlı olarak araştırma; 1989 yılında göç eden Bulgaristan göçmenlerinin

yoğun olarak yaşadıkları İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nın, araştırma konusuna uygun bir bölge olduğu kabulü ile sınırlıdır.

Bu çalışma, 1989 Bulgaristan göçmenlerini bütünüyle kapsayacak geçerli genellemelerde bulunma gayreti içinde olmamasına ve ayrıca Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçün mahiyetini tüm boyutları ile ortaya koyma gibi bir iddiası bulunmamasına rağmen; İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde elde edilen verilerin, 1989 Bulgaristan göçmenlerinin uyum sürecinde yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını genel olarak değerlendirmek bakımından yol gösterici bir işlevde bulunabileceği ileri sürülebilir.

D. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Bu araştırma; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma; göç olgusunun kültür, kimlik, aidiyet, sosyal bütünleşme ve uyum gibi yönlerini öncelikli olarak incelemeyi hedeflemektedir. Bu amaçla; 1989 yılında göç etmiş olan Bulgaristan göçmenlerinin yoğun olarak yaşadığı 'İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları' çalışmamızın 'evren'i olarak seçilmiştir. Araştırmanın 'örneklem'i, belirlenen evrenden (İstanbul-İkitelli bölgesinde bulunan Göçmen Konutları) tesadüfi (random) örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Bu doğrultuda; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan, toplam 140 Bulgaristan göçmeni örneklem kapsamına alınmıştır.

E. Araştırmanın Hipotezleri

Bu tez çalışmasının amacı, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmek ve değerlendirmektir. Çalışmamızın temel savı; göç eden Bulgaristan Türklerinin dahil oldukları yeni toplumda, kültür ve kimlik sorunu yaşadıkları, bu bağlamda toplumla bütünleşme sıkıntısı çektikleri, bu sorunların aksine aidiyet sorunu yaşamadıkları şeklindedir.

Bu çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

Hipotez-1: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, Bulgaristan ile olan bağlarının ve ilişkilerinin sürmesi beklenmektedir.

Hipotez-2: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, kendi aralarında bağlarının ve ilişkilerinin yoğun olarak sürmesi ve kendi içlerinde kapalı bir toplum şeklinde yaşamaları beklenmektedir.

Hipotez-3: Bulgaristan göçmeni ebeveynler ile Türkiye'de büyüyen veya doğan göçmen çocukları arasında, tutum ve davranış farklılıklarının olması beklenmektedir.

Hipotez-4: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin; gelenek ve görenekler, örf ve adetler, yaşam tarzı gibi konularda kültürel anlamda sorun yaşadıkları, fakat günümüzde yaşamadıkları beklenmektedir.

Hipotez-5: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin; göç sonrası dahil oldukları yeni toplum ile tam olarak bütünleşemedikleri, kısmen bütünleştikleri beklenmektedir.

Hipotez-6: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, aidiyet sorunu yaşamadıkları ve kendilerini bu topluma ait olarak görmeleri beklenmektedir.

Hipotez-7: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, göç etmiş olmaktan dolayı pişmanlık duymamaları beklenmektedir.

Hipotez-8: 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, genel bir kimlik sorunu yaşadıkları beklenmektedir.

F. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Bu araştırmada, genellenebilirliği daha yüksek ve sayısallaştırmaya imkan veren bilginin üretilmesinde kullanılan 'niceliksel yöntem' kullanılmıştır. 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin; topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmeye yönelik olarak

anket soruları hazırlanmıştır. Anket yönteminin geribildirim (feedback) özelliği taşıması, nesnel bulguların elde edilmesi açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla, söz konusu bu yöntem ile; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan ve İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nda yaşayan Bulgaristan Türklerinden 'tesadüfi örnekleme tekniği' ile seçilmiş olan 140 kişiye anket çalışması uygulanmıştır (Bk. EK 1). Anketin uygulama aşamasında, göçmenlerin yapmış oldukları yorumlardan önemli görünenler not edilmiş ve değerlendirilmiştir.

G. Anketin Uygulanması ve Verilerin Toplanması

Anket çalışması; 01.05.2011 ve 09.05.2011 tarihleri arasında, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan ve İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nda yoğun olarak yaşayan Bulgaristan göçmenlerinden tesadüfi yöntemle seçilmiş olan toplam 140 kişiye uygulanmıştır. Değişik yaş gruplarından ve farklı cinsiyet gruplarından kişilerin, eşit ölçüde temsil edilmesine veya nispeten dengeli dağılmasına özen gösterilmiştir. Katılımcıların anketi objektif ve kuşkudan uzak bir şekilde cevaplamalarını sağlamak için, isim belirtmemeleri özellikle istenmiştir.

İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nda yaşayan, anket çalışmasının evren ve sınırlılıklarına uygun kişilere; çalışmanın amacı anlatılmış ve katılımcı olmayı kabul eden kişilere anket formları dağıtılmıştır. Soruların daha net anlaşılması için gerekli görülen yerlerde, herhangi bir yönlendirme olmaksızın sorular hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Amaca yönelik daha fazla bilgi almak için, ankete katılanların sorular hakkındaki ilave yorumları da not alınmıştır. Doldurulan anketler hemen toplanmıştır.

H. Verilerin Analizi

Anket sonucu elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Sorulara verilen cevaplar, 'SPSS for Windows' 11.0 versiyonu kullanılarak analiz edilmiştir. Sorulara verilen cevapların sıklık ve yüzdelik dilimleri alınmış ve tablolar hazırlanarak analizleri yapılmıştır.

II. ARAŞTIRMA BULGULARI VE YORUMU

Tablo 9
Cinsiyet Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
Erkek	64	%45,7
Kadın	76	%54,3
Toplam	140	%100,0

Alan araştırması için uygulanan ankete toplam 140 kişi katılmıştır. Göçmenlerin profilini ortaya koyabilmek için, öncelikle demografik yapıya bakmakta fayda vardır. Örneklem grubunun %54,3'ü (76 kişi) kadın, %45,7'si (64 kişi) erkeklerden oluşmuştur (Tablo 9). Cinsiyet dağılımlarına bakıldığında, yaklaşık olarak bir eşitliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Kadın ve erkek arasındaki bu oransal yakınlık, örneklem grubunun temsiliyet gücünü artırmaktadır.

Tablo 10
Yaş Dağılımı

	Sıklık	Yüzde
22-29 yaş arası	19	%13,6
30-39 yaş arası	19	%13,6
40-49 yaş arası	36	%25,7
50-59 yaş arası	33	%23,6
60-69 yaş arası	27	%19,3
70 yaş ve üzeri	6	%4,3
Toplam	140	%100,0

Tablo 10'da görüldüğü üzere, örnekleme giren göçmenlerin %13,6'sını (19 kişi) 22-29 arası yaş grubu, %13,6'sını (19 kişi) 30-39 arası yaş grubu, %25,7'sini (36 kişi) 40-49 arası yaş grubu, %23,6'sını (33 kişi) 50-59 arası yaş grubu, %19,3'ünü (27 kişi) 60-69 arası yaş grubu ve %4,3'ünü de (6 kişi) 70 yaş ve üzeri oluşturmaktadır. Yaş gruplarının dağılımına bakıldığında, yoğunluğun orta yaş ve üzeri yaş gruplarında

olduğu görülmektedir. Bu durum, g tarihinden itibaren 22 yıl geçmiş olması nedeniyle, genç nüfusun orta yaşa yaklaşmış ve yaşlanmış olması ile açıklanabilir.

Tablo 11
Bulgaristan'da Yaşadıkları Yerleşim Birimi

	Sıklık	Yüzde
Kent (il veya ile merkezi vb.)	68	%48,6
Kırsal (köy vb.)	72	%51,4
Toplam	140	%100,0

Göçmenlerin, Bulgaristan'da yaşadıkları yerleşim birimlerine bakıldığında; göçmenlerin %51,4'ünün (72 kişi) kırsalda (köy v.b), %48,6'sının (68 kişi) ise kentte (il veya ile merkezi) yaşamış oldukları görülmektedir (Tablo 11). Verilere bakıldığında, kent ve kırsal kökenli göçmenlerin dağılımının dengeli olduğu görülmektedir.

Tablo 12
Eğitim Durumu

	Sıklık	Yüzde
Okur-yazar değil	4	%2,9
İlköğretim mezunu	12	%8,6
Lise veya dengi okul mezunu	80	%57,1
Üniversite veya yüksek okul mezunu	32	%22,9
Lisansüstü mezunu	12	%8,6
Toplam	140	%100,0

Araştırma kapsamında, örnekleme giren göçmenlerin eğitim düzeylerine ilişkin verilere bakıldığında; %2,9'u (4 kişi) okur-yazar değil, %8,6'sı (12 kişi) ilköğretim mezunu, %57,1'i (80 kişi) lise veya dengi okul mezunu, %22,9'u (32 kişi) niversite veya yüksek okul mezunu ve %8,6'sı (12 kişi) lisansüstü mezunu olduğu görülmektedir (Tablo 12).

Örnekleme de yer alan göçmenlerin, farklı eğitim düzeylerine sahip olmalarına dikkat edilmiştir. Ancak, rnekleme grubuna bakıldığında; okur-yazar olmayan ve

ilköğretim mezunu kişilerin az sayıda olması dikkat çekmekte ve eğitim seviyesinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, Bulgaristan'da lise eğitiminin zorunlu olması ve eğitim seviyesinin yüksek olması ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 13
Medeni Durum

	Sıklık	Yüzde
Bekar	20	%14,3
Evli	108	%77,1
Eşi öldü	8	%5,7
Boşanmış	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Örnekleme alınan göçmenlerin; %14,3'ünün (20 kişi) bekar, %77,1'inin (108 kişi) evli, %5,7'sinin (8 kişi) eşinin öldüğü, %2,9'unun (4 kişi) boşanmış olduğu görülmektedir (Tablo 13). Örnekleme giren göçmenlerin çoğunluğunun evli olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 14
Meslek Durumu

	Sıklık	Yüzde
İşsiz	8	%5,7
İşçi	44	%31,4
Memur	16	%11,4
Öğrenci	8	%5,7
Ev hanımı	4	%2,9
Serbest meslek	20	%14,3
Emekli	36	%25,7
Diğer...	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Araştırma kapsamında, örnekleme yer alan Bulgaristan göçmenlerinin meslek durumlarına ilişkin verilere bakıldığında; %31,4'ünün (44 kişi) işçi, %25,7'sinin (36 kişi) emekli, %14,3'ünün (20 kişi) serbest meslek sahibi, %11,4'ünün (16 kişi) memur, %5,7'sinin (8 kişi) öğrenci, %5,7'sinin (8 kişi) işsiz, %2,9'unun (4 kişi) ev hanımı ve %2,9'unun da (4 kişi) diğer bir meslek grubundan olduğu görülmektedir (Tablo 14). Örneklem grubuna, farklı meslek gruplarından kişilerin dahil edilmesine dikkat edilmiştir. Örnekleme yer alan göçmenler arasında işsizlik oranının çok düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, Bulgaristan göçmenlerinin 'çalışkanlık' özellikleri ve mutlaka bir işle meşgul olma yönündeki eğilimleri ile ilişkilendirilebilir.

Tablo 15
Aylık Ortalama Aile Geliri

	Sıklık	Yüzde
0-500 TL arası	4	%2,9
501-1.000 TL arası	88	%62,9
1.001-1.500 TL arası	36	%25,7
1.501 TL ve üzeri	12	%8,6
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alanların aylık ortalama aile gelirleri değerlendirildiğinde; 0-500 TL arası geliri olanların oranı %2,9 (4 kişi), 501-1.000 TL arası geliri olanların oranı %62,9 (88 kişi), 1.001-1.500 TL arası geliri olanların oranı %25,7 (36 kişi), 1.501 TL ve üzeri geliri olanların oranı %8,6 (12 kişi) dir (Tablo 15).

Örnekleme yer alan kişilerin çeşitli düzeylerde olsa da, düzenli bir gelirlerinin olduğu görülmektedir. 501-1.000 TL. arası gelirin çoğunlukta olması dikkat çekmektedir. Bu durum, anketin uygulama aşamasında da görüldüğü üzere; göçmenlerin gelir düzeylerini açıklamakta tedirgin davranmaları ile ilişkilendirilebilir.

Örnekleme yer alan kişilerin herhangi bir sosyal güvenceye sahip olma durumlarına ilişkin verilere bakıldığında şu sonuçlar çıkmaktadır: Örnekleme, en büyük oranı %65,7 (92 kişi) ile SSK'lıların oluşturduğu görülmektedir. Bunu %12,9 (18 kişi) oranı ile Bağ-Kur ve %10,7 (15 kişi) oranı ile Emekli Sandığı izlemektedir. Özel sigortaya sahip olan göçmenlerin oranı %2,9 (4 kişi) , yeşil kart sahibi göçmenlerin

oranı %2,1 (3 kişi) ve hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmayanların oranı ise %5,7 (8 kişi) şeklindedir (Tablo 16). Sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olanlar içinde SSK'lıların çoğunlukta olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 16
Sosyal Güvence Durumu

	Sıklık	Yüzde
Emekli Sandığı	15	%10,7
SSK	92	%65,7
Bağ-Kur	18	%12,9
Yeşil kart	3	%2,1
Özel sigorta	4	%2,9
Hiçbiri	8	%5,7
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenlerin oturdukları evin mülkiyet durumuna bakıldığında; %80'inin (112 kişi) ev sahibi, %20'sinin (28 kişi) kiracı olduğu görülmektedir (Tablo 17).

Tablo 17
Oturulan Evin Mülkiyet Durumu

	Sıklık	Yüzde
Ev sahibi	112	%80,0
Kiracı	28	%20,0
Toplam	140	%100,0

Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun kendisine ait bir evinin olması, anlamlı ve önemli bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Anketin uygulama aşamasında, konuya ilişkin olarak göçmenlerin yorumları değerlendirildiğinde; 'kiracılık' kavramına yabancı oldukları saptanmış, ev sahibi olmanın onlar için önemli ve öncelikli bir değer olduğu görülmüştür.

Tablo 18
Vatandaşlık Durumu

	Sıklık	Yüzde
Sadece T.C. vatandaşım	16	%11,4
Hem T.C. hem de Bulgaristan vatandaşım	124	%88,6
Toplam	140	%100,0

Araştırma kapsamında, örnekleme giren göçmenlerin vatandaşlık durumuna ilişkin bilgilere bakıldığında; %88,6'sının (124 kişi) hem T.C hem de Bulgaristan vatandaşı, %11,4'ünün (16 kişi) sadece T.C vatandaşı olduğu görülmektedir (Tablo 18). Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun 'çift vatandaş' olması dikkat çekmektedir.

Tablo 19
Çift Vatandaşlığı Tercih Etme Sebepleri

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan'a daha rahat gidebilmek için	16	%11,4
Bulgaristan'daki haklarımı daha kolay koruyabilmek ve arayabilmek için	48	%34,3
Bulgaristan Avrupa Birliği'ne üye ve çeşitli avantajları olduğu için	60	%42,9
Diğer...	8	%5,7
Boş	8	%5,7
Toplam	140	%100,0

Örneklem dahilinde yer alan göçmenlerin, çift vatandaşlığı tercih etme sebeplerine bakıldığında; %42,9'u (60 kişi) Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olduğu ve çeşitli avantajları olduğu için, %34,3'ü (48 kişi) Bulgaristan'daki haklarını daha kolay koruyabilmek ve arayabilmek için, %11,4'ü (16 kişi) Bulgaristan'a daha rahat gidebilmek için 'çift vatandaşlığı' tercih ettiklerini belirtmişlerdir (Tablo 19).

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasının, göçmenlerin çift vatandaşlık tercihlerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Anketin uygulama aşamasında, göçmenlerin konuya ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında; Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasının, göçmenlerin Avrupa ülkelerine vizesiz gidebilmesi için önem

teşkil ettiği görülmüş; bu doğrultuda göçmenler, çocuklarını okumaları veya çalışmalarını için Avrupa ülkelerine daha rahat gönderebildikleri yönünde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 20
Bulgaristan'daki Yakınların/Akrabaların Durumu

	Sıklık	Yüzde
Evet	136	%97,1
Hayır	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Tablo 20'de görüldüğü üzere; örnekleme yer alan göçmenler, Bulgaristan'da yakınlarının ve akrabalarının varlığını araştıran soruyu %97,1 (136 kişi) oranında 'Evet', %2,9 (4 kişi) oranında 'Hayır' şeklinde yanıtlamışlardır. Soruya verilen cevaplar değerlendirildiğinde; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan göçmenlerin büyük çoğunluğunun, akraba ve yakınlarının Bulgaristan'da kaldığı görülmektedir.

Tablo 21
Bulgaristan'a Özlem Durumu

	Sıklık	Yüzde
Özlüyorum	48	%34,3
Özlemiyorum	76	%54,3
Kararsızım	16	%11,4
Toplam	140	%100,0

Örnekleme dahilinde olan göçmenlerin, Bulgaristan'ı özleyip özlemediklerine ilişkin soruya verdikleri cevaplara bakıldığında; %54,3'ünün (76 kişi) Bulgaristan'ı özlemediği, %34,3'ünün (48 kişi) Bulgaristan'ı özlediği, %11,4'ünün (16 kişi) ise kararsız olduğu görülmektedir (Tablo 21).

Cevaplar değerlendirildiğinde, göçmenlerin çoğunluğunun Bulgaristan'ı özlemediği görülmektedir. Göçmenlerin Bulgaristan'a özlem duymaması, yeni dahil oldukları topluma karşı hissedilen aidiyet duygusunun kazanılmış olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Göçmenlerin, anketin uygulama aşamasında konuya ilişkin söylemleri şu şekildedir:

“Biz, Bulgaristan’dan kendimizi zor attık buraya. Bir de orayı mı özleyeceğiz? İnsan ikinci sınıf muamele gördüğü, dövüldüğü, horlandığı yeri özler mi hiç? Ne özleyeceğim orayı... Biz burada mutluyuz. Orada hala akrabalarımız var tabii, ama onlarla da sık sık görüşüyoruz. Nasılsa artık sınırlar hep açık...”

Tablo 22, göçmenlerin Bulgaristan’a hangi sıklıkta gidip geldiklerini göstermektedir. Buna göre örneklem grubunun %34,3’ü (48 kişi) birkaç yılda bir, %28,6’sı (40 kişi) yılda bir, %11,4’ü (16 kişi) altı ayda bir, %20’si (28 kişi) ayda bir gittiklerini belirtirken; %5,7’si (8 kişi) ise Bulgaristan’a hiç gitmediklerini söylemişlerdir.

Tablo 22
Bulgaristan'a Gidip Gelme Sıklığı

	Sıklık	Yüzde
Hiç	8	%5,7
Ayda bir	28	%20,0
Altı ayda bir	16	%11,4
Yılda bir	40	%28,6
Birkaç yılda bir	48	%34,3
Toplam	140	%100,0

Örneklem dahilinde bulunan göçmenlerin büyük çoğunluğunun, yılda en az bir kez Bulgaristan’a gittikleri görülmektedir. Göçmenlerin sosyal ve fiziki anlamda Bulgaristan ile bağlarının devam ettiği söylenebilir. Bu durum; Tablo 20’de görüldüğü üzere, göçmenlerin büyük çoğunluğunun hala Bulgaristan’da yakınlarının bulunması ile de ilişkilendirilebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; göçmenlerin büyük çoğunluğunun çifte vatandaş olması (Tablo 18), büyük çoğunluğunun hala Bulgaristan’da yakınlarının bulunması (Tablo 20) ve büyük çoğunluğunun yılda en az bir kez Bulgaristan’a gitmeleri (Tablo 22); *“1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan*

Bulgaristan Türklerinin, Bulgaristan ile olan bağlarının ve ilişkilerinin sürmesi beklenmektedir” şeklindeki Hipotez-1’in geçerlendiğini göstermektedir.

Tablo 23
Bulgaristan'da Değiştirilen Türkçe İsim ve Soyadların Geri Alınması Durumu

	Sıklık	Yüzde
Evet	64	%45,7
Hayır	76	%54,3
Toplam	140	%100,0

Tablo 23'te görüldüğü üzere; örneklem dahilinde olan göçmenlerin %54,3'ü (76 kişi) Bulgaristan'da değiştirilen Türkçe isim ve soyadını geri almamış, %45,7'si (64 kişi) ise Türkçe isim ve soyadını geri almıştır.

Tablo 24
Türkçe İsim ve Soyadlarını Geri Almama Nedenleri

	Sıklık	Yüzde
(Bulgaristan'da) Türk olduğum belli olmasın diye	0	%0
Bulgar vatandaşlığını taşıdığım için	8	%5,7
(Bulgaristan'da) Bulgarca isim ve soyadı kullanmak her konuda daha avantajlı ve işler daha kolay yürüdüğü için	24	%17,1
İlgilenemedim, vaktim yoktu	16	%11,4
Almak istedim; ama bilgi eksikliği, bürokratik nedenler vb. sebeplerden dolayı geri alamadım	28	%20,0
Diğer...	4	%2,9
Boş	60	%42,9
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenlerin, Bulgaristan'da değiştirilen Türkçe isim ve soyadlarını geri almama nedenleri Tablo 24'te görülmektedir. 'Almak istedim; ama bilgi eksikliği, bürokratik nedenler vb. sebeplerden dolayı geri alamadım' diyenlerin oranı %20 (28 kişi), 'Bulgaristan'da Bulgarca isim ve soyadı kullanmak her konuda daha avantajlı ve işler daha kolay yürüdüğü için' diyenlerin oranı %17,1 (24 kişi),

'İlgilenemedim, vaktim yoktu' diyenlerin oranı %11,4 (16 kişi), 'Bulgar vatandaşlığı taşıdığım için' diyenlerin oranı %5,7 (8 kişi) dir.

Göç süreci, 1984 yılında 'İsim Değiştirme Kampanyası' ile başlamıştır. İsim değiştirme uygulamasını kimliklerine karşı bir saldırı olarak gören Bulgaristan Türkleri, 1989 yılında zorunlu olarak Türkiye'ye göç etmek durumunda bırakılmışlardır. Bulgaristan'da kalan ve göç eden Türklere; göç sonrası rejim değişikliği ile birlikte, değiştirilen Türkçe isimlerini geri alma hakkı tanınmış olmasına rağmen; göçmenlerin yaklaşık yarısından fazlasının, Türkçe isim ve soyadlarını geri almadıkları görülmektedir. Bulgaristan göçmenlerinin çoğunluğunun iki isminin bulunduğu ve avantajlı durumlarda Bulgaristan kimliklerini ve Bulgar adlarını kullandıkları görülmektedir. Göçmenlerin, göç öncesi milli kimliklerine bir saldırı olarak gördükleri isim değişikliğini, günümüzde bazı avantajlardan dolayı gönüllü olarak kullanmaları oldukça çarpıcı bir tezat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 25
Göç Sonrası İlk Dönemde Barınma İhtiyacını Karşılama Durumu

	Sıklık	Yüzde
Kiraladığımız bir evde	44	%31,4
Ailemin, akrabalarımın, tanıdıklarımın yanında	76	%54,3
Göçmen kampında	16	%11,4
Devletin gösterdiği bir sosyal kurumda	4	%2,9
Devletin tahsis ettiği bir evde	0	%0
Toplam	140	%100,0

Tablo 25'te, göçmenlerin göç sonrası Türkiye'deki ilk dönemlerinde barınma ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları görülmektedir. Türkiye'ye geldikleri ilk dönemde, göçmenlerin, %54,3'ü (76 kişi) ailesinin, akrabalarının veya tanıdıklarının yanında; %31,4'ü (44 kişi) kiraladıkları bir evde; 11,4'ü (16 kişi) göçmen kampında; %2,9'u (4 kişi) devletin tahsis ettiği sosyal bir kurumda kalarak barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

Göçmenlerin büyük çoğunluğunun, Türkiye'ye geldikleri ilk dönemde; daha önce göç etmiş olan ailesinin, akrabalarının veya tanıdıklarının yanında kalarak barınma ihtiyaçlarını karşılamış oldukları görülmektedir. Bu durum, göçmenlerin birbiriyle olan bağlarının kuvvetli olması ile ilişkilendirilebilir. Genel bir değerlendirme yapıldığında; Bulgaristan göçmenleri arasında var olan göçmen ağının, Türkiye'de ilk dönemlerde karşılaşılan sorunların çözümünde yardımcı olduğu söylenebilir.

Tablo 26
Türkiye'deki İlk Dönemde İşsizlik Süreci

	Sıklık	Yüzde
1 aydan daha az	24	%17,1
1-3 ay	52	%37,1
3-6 ay	40	%28,6
6-12 ay	4	%2,9
1 yıl ve üstü	12	%8,6
Boş	8	%5,7
Toplam	140	%100,0

Tablo 26'da, örnekleme yer alan göçmenlerin Türkiye'ye ilk geldikleri dönemde ne kadar süre ile işsiz kaldıkları görülmektedir. Göçmenlerin %17,1'i (24 kişi) 1 aydan daha kısa süre, %37,1'i (52 kişi) 1-3 ay arası, %28,6'sı (40 kişi) 3-6 ay arası, %2,9'u (4 kişi) 6-12 ay arası, %8,6'sı (12 kişi) 1 yıl ve daha fazla bir süre işsiz kalmışlardır.

Veriler değerlendirildiğinde; göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, uzun süre işsiz kalmadıkları ve kısa sürede bir iş buldukları dikkat çekmektedir. Bu durum Bulgaristan göçmenlerinin 'çalışkanlık' özellikleri ile bağlantılı olarak, boş durmak istememe eğilimleriyle de ilişkilendirilebilir.

Tablo 27'de görüldüğü üzere; göçmenlerin %51,4'ü (72 kişi) kendilerini öncelikle bir Bulgaristan göçmeni, %20'si (28 kişi) öncelikle bir Türk, %17,1'i (24 kişi) hem T.C hem de Bulgar vatandaşı, %5,7'si (8 kişi) öncelikle bir Bulgaristan Türkü, %2,9'u öncelikle T.C vatandaşı ve %2,9'u öncelikle bir Müslüman olarak tanımlamışlardır.

Tablo 27
Göçmenlerin Kendilerini Öncelikle Nasıl Tanımladıkları

	Sıklık	Yüzde
Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım	28	%20,0
Öncelikle Bulgaristan Türkü olarak tanımlarım	8	%5,7
Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım	4	%2,9
Öncelikle T.C. vatandaşı olarak tanımlarım	4	%2,9
Hem T.C. vatandaşı, hem de Bulgar vatandaşı olarak tanımlarım	24	%17,1
Öncelikle bir Bulgaristan göçmeni olarak tanımlarım	72	%51,4
Toplam	140	%100,0

Göçmenlerin kendilerini tanımlarken, ağırlıklı olarak 'öncelikle bir Bulgaristan göçmeni' olarak tanımlamaları dikkat çekmektedir. Bu yönde, örnekleme de yer alan göçmenlere farklı türden bir soru daha yöneltilmiştir.

Tablo 28
Hangisine Sahip Olmanın Ne Derece Önemli Olduğu

	Önemli		Kısmen önemli		Önemli değil	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Türk olmak	136	%97,1	0	%0	4	%2,9
Bulgaristan Türkü olmak	116	%82,9	12	%8,6	12	%8,6
Müslüman olmak	132	%94,3	4	%2,9	4	%2,9
T.C. vatandaşı olmak	128	%91,4	8	%5,7	4	%2,9
Çifte vatandaş olmak	68	%48,6	56	%40,0	16	%11,4
Bulgaristan göçmeni olmak	88	%62,9	36	%25,7	16	%11,4

Örnekleme de yer alan göçmenlerin %97,1'i (136 kişi) 'Türk olmanın' kendileri için önemli olduğunu, %2,9'u (4 kişi) önemli olmadığını söylemiştir. 'Bulgaristan Türkü' olmanın kendileri için önemli olduğunu söyleyen göçmenlerin oranı %82,9 (116 kişi), kısmen önemli olduğunu söyleyenlerin oranı %8,6 (12 kişi), önemli olmadığını

söyleyenlerin oranı ise %8,6 (12 kişi) dir. Bulgaristan Türkleri için 'Müslüman olmak' %94,3 (132 kişi) oranında önemli iken, kısmen önemli diyenlerin oranı %2,9 (4 kişi) ve önemli değil diyenlerin oranı %2,9 (4 kişi) şeklindedir. Göçmenler için 'T.C. vatandaşı olmak' %91,4 (128 kişi) oranında önemli iken, kısmen önemli olduğunu söyleyenlerin oranı %5,7 (8 kişi) ve önemli olmadığını söyleyenlerin oranı da %2,9 (4 kişi) şeklinde belirlenmiştir. 'Çifte vatandaşlığın' kendileri için önemli olduğunu söyleyen göçmenlerin oranı %48,6 (68 kişi), kısmen önemli olduğunu söyleyenlerin oranı %40 (56 kişi), önemli olmadığını söyleyenlerin oranı da %11,4 (16 kişi) tür. Örneklem dahilindeki göçmenlerden, %62,9'u (88 kişi) kendileri için 'Bulgaristan göçmeni olmanın' önemli olduğunu; %25,7'si (36 kişi) kısmen önemli olduğunu, %11,4'ü (16 kişi) ise önemli olmadığını söylemiştir (Tablo 28).

Tablo 28 genel olarak değerlendirildiğinde; Türk olmak, Müslüman olmak, T.C vatandaşı olmak ve Bulgaristan Türkü olmak gibi değerlere sahip olmanın göçmenlerin büyük bir kısmı için önemli olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum; örnekleme yer alan göçmenlerin, Bulgaristan'da asimilasyona maruz kalmaları ve Türk kimliklerini koruyabilmek için yıllarca savaş vermiş olmaları ile ilişkilendirilebilir. Göçmenler için Türk ve Müslüman olmak önemli bir değer olmasına rağmen, Tablo-27'de de görüldüğü üzere göçmenlerin kendilerini öncelikle 'Bulgaristan göçmeni' olarak tanımlamaları dikkat çekmektedir. Anketin uygulama aşamasında, göçmenlerin konuya ilişkin yaptıkları yorumlarda; bu durumun, toplumun kendilerini algılama biçimiyle ilgili olduğuna dikkat çekmişler ve kendilerinin Türk toplumunda 'Bulgaristan göçmeni' olarak tanımlandıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 29
Bulgarcayı Kullanma Sıklığı

	Her zaman		Çoğu zaman		Bazen		Hiçbir zaman	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Evde aile içinde	0	%0	4	%2,9	16	%11,4	120	%85,7
Akrabalarla	0	%0	4	%2,9	24	%17,1	112	%80,0
Bulgaristan göçmenleriyle	0	%0	12	%8,6	40	%28,6	88	%62,9
Alışveriş yaparken	0	%0	4	%2,9	24	%17,1	112	%80

Örneklemedeki göçmenlerin %85,7'si (120 kişi) Bulgarca'yı evde aile içinde hiçbir zaman kullanmadıklarını, %11,4'ü (16 kişi) Bulgarca'yı bazen kullandıklarını, %2,9'u (4 kişi) da çoğu zaman kullandıklarını ifade etmişlerdir. Akrabalar arasında Bulgarca'yı hiçbir zaman kullanmayanların oranı %80 (112 kişi); bazen kullandıklarını söyleyenlerin oranı %17,1 (24 kişi); çoğu zaman diyenlerin oranı ise, %2,9 (4 kişi) dur. Bulgaristan göçmenleriyle Bulgarca'yı hiçbir zaman kullanmadıklarını söyleyen göçmenlerin oranı %62,9 (88 kişi), bazen kullananların oranı %28,6 (40 kişi) ve çoğu zaman kullandıklarını belirtenlerin oranı %8,6 (12 kişi) dır (Tablo 29).

Genel bir değerlendirme yapıldığında; örneklemede yer alan Bulgaristan göçmenlerinin büyük bir çoğunluğunun, Bulgarca'yı kullanmadıkları görülmektedir. Göçmenler, Bulgaristan'da Türkçe'yi kullandıkları için çeşitli baskılara maruz kalmışlar ve Türkçe eğitimleri yasaklanmıştır. Bu noktada, göçmenlerin Türkiye'ye göç ettikten sonra Bulgarca'yı kullanmamaları doğal karşılanabilir. Bulgarca'yı iyi seviyede bilmelerine rağmen, aile içinde veya kendi aralarında konuşmamaları da, geldikleri yeni topluma uyum sağladıkları şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 30
Türkiye'de Doğan Yeni Nesilin (Çocukların) Bulgarca'yı Bilme Düzeyi

	Sıklık	Yüzde
Biliyor	0	%0
Kısmen biliyor	48	%34,3
Bilmiyor	92	%65,7
Toplam	140	%100,0

Örneklemede yer alan göçmenlerin %65,7'si (92 kişi) Türkiye'de doğan yeni nesil çocuklarının Bulgarca'yı bilmediğini, %34,3'ü (48 kişi) de kısmen bildiğini söylemişlerdir. Yeni nesil çocuklarının, Bulgarca'yı iyi derecede bildiğini söyleyen kişi olmamıştır (Tablo 30).

1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan göçmenlerin, Türkiye'de doğmuş olan çocuklarının çoğunluğunun Bulgarca'yı bilmedikleri dikkat çekmektedir. Göçmenlerin, Türkiye'de doğmuş veya büyümüş çocuklarının büyük çoğunluğunun Bulgarca'yı bilmemeleri veya kısmen bilmeleri; Tablo-29'da da

görüldüğü üzere, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun gündelik hayatta, aile içinde veya kendi aralarında Bulgarca'yı kullanmamalarıyla da ilişkilendirilebilir.

Tablo 31
Çocuklarını Göndermek İstedikleri Okul Türleri

	Sıklık	Yüzde
Düz devlet lisesi	16	%11,4
Meslek lisesi	16	%11,4
İmam hatip lisesi	0	%0
Anadolu lisesi	12	%8,6
Fen lisesi	16	%11,4
Askeri lise	56	%40,0
Özel okullar	24	%17,1
Toplam	140	%100,0

Tablo 31'de görüldüğü üzere; göçmenlerin çocuklarını göndermek istedikleri okul türleri arasında askeri liseyi tercih edenlerin oranı %40 (56 kişi), özel okulları tercih edenlerin oranı %17,1 (24 kişi), fen liselerini tercih edenlerin oranı %11,4 (16 kişi), düz devlet liselerini tercih edenlerin oranı %11,4 (16 kişi), meslek liselerini tercih edenlerin oranı %11,4 (16 kişi) ve Anadolu liselerini tercih edenlerin oranı %8,6 (12 kişi) dir. Örneklem dahilinde yer alan göçmenlerin hiç biri, çocuklarının eğitimi için imam hatip liselerini tercih etmemiştir.

Bulgaristan göçmenlerinin, çocuklarının eğitimi için tercih ettikleri okul türleri arasında askeri liseler dikkat çekmektedir. Bulgaristan'da dinlerini yaşamaları engellenmiş ve Müslüman oldukları için baskılara maruz kalmış olan göçmenlerin, Türkiye'de çocuklarının eğitimi için ağırlıklı olarak dini eğitim veren İmam Hatip liselerini tercih etmemelerinin tezat oluşturduğu söylenebilir.

Örnekleme de yer alan göçmenlerin %74,3'ü (104 kişi) Bulgaristan göçmeni bir kişi ile, %14,3'ü (20 kişi) ise farklı bir göçmen grubundan bir kişi ile evli olduklarını söylemişlerdir. Göçmen olmayan bir kişi ile evli olan bulunmamaktadır (Tablo 32).

Tablo 32
Evli Olanların Eşlerinin Göçmen Olup Olmaması Durumu

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmeni	104	%74,3
Farklı bir göçmen grubundan	20	%14,3
Göçmen değil	0	%0
Boş, evli değil	16	%11,4
Toplam	140	%100,0

Alan araştırması kapsamında; evli olmayan kişilerin eş seçiminde hangi gruptan eş seçmeyi tercih ettikleri sorulduğunda, çıkan sonuçlar şu şekildedir: 'Bulgaristan göçmeni olmasını tercih ederim' diyenlerin oranı %42,9 (60 kişi), 'Farklı bir göçmen grubundan da olabilir' diyenlerin oranı %17,1 (24 kişi), 'Göçmen olup olmaması fark etmez, yerli de olabilir' diyenlerin oranı %11,4 (16 kişi) tür. Örneklem dahilindeki göçmenlerden hiçbirisi, 'Yerli olmasını tercih ederim' şeklinde yanıt vermemiştir (Tablo 33).

Tablo 33
Evli Olmayanların Eş Tercihleri

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmeni olmasını tercih ederim	60	%42,9
Farklı göçmen grubundan da olabilir	24	%17,1
Göçmen olup olmaması fark etmez, yerli de olabilir	16	%11,4
Yerli olmasını tercih ederim	0	%0
Boş	40	%28,6
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenlere, 'Çocuklarınızın kiminle evlenmesini tercih edersiniz?' şeklinde sorulan soruya alınan cevaplar şu şekildedir: 'Bulgaristan göçmeni ile evlenmesini tercih ederim' diyenlerin oranı %60 (84 kişi), 'Farklı göçmen grubundan da olabilir' diyenlerin oranı %25,7 (36 kişi), 'Göçmen olup olmaması fark etmez'

diyenlerin oranı ise %14,3 (20 kişi) tür. 'Yerli ile evlenmesini tercih ederim' şeklinde yanıt veren olmamıştır (Tablo-34).

Tablo 34
Göçmenlerin Çocuklarının Kiminle Evlenmesini Tercih Ettikleri

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmeni ile evlenmesini tercih ederim	84	%60,0
Farklı göçmen grubundan da olabilir	36	%25,7
Göçmen olup olmaması fark etmez, yerli de olabilir	20	%14,3
Yerli ile evlenmesini tercih ederim	0	%0
Toplam	140	%100,0

Tablo 32, Tablo 33 ve Tablo 34 genel olarak değerlendirildiğinde; Bulgaristan göçmenlerinin çoğunluğunun, evlilik tercihlerinde kendileri gibi Bulgaristan göçmeni kişileri seçtikleri veya tercih ettikleri, çocuklarının da Bulgaristan göçmeni kişiler ile evlenmesini istedikleri söylenebilir. Bu durum, göçmenlerin kendi aralarında kapalı bir toplum şeklinde yaşamaları ve göçmenlik ağlarının hala kuvvetli olması ile açıklanabilir. Bulgaristan göçmenlerinin evlilik tercihlerinde farklı göçmen gruplarının da bulunuyor olması, kendilerini diğer göçmen gruplarına da yakın hissetmeleri ile ilişkilendirilebilir. Göçmenler, anketin uygulama aşamasında; evlilik tercihlerinde yerli halktan kişileri tercih etmemelerinin nedeni olarak kültürel farklılıkları göstermişlerdir.

Örnekleme yer alan göçmenlere, oturdukları bölgeyi tercih etmelerinde etkili olan faktörler sorulduğunda; 'Burada Bulgaristan göçmenleriyle bir arada olmak için' diyenlerin oranı %42,9 (60 kişi), 'Akrabalarım ve dostlarım burada olduğu için' diyenlerin oranı %20 (28 kişi), 'Burada kendimi daha mutlu ve güvende hissettiğim için' diyenlerin oranı %5,7 (8 kişi), 'Başka bir yerde kendimi yabancı ve yalnız hissedeceğim için' diyenlerin oranı %11,4 (16 kişi) ve 'Ekonomik nedenlerle (burası daha ucuz olduğu için)' diyenlerin oranı ise %20 (28 kişi) dir (Tablo 35).

Verilen cevaplar değerlendirildiğinde; örneklem dahilindeki Bulgaristan göçmenlerinin oturdukları bölgeyi veya semti tercih etmelerinde, kendi grubundan olan göçmenler ile bir arada olma isteğinin öne çıkması dikkat çekmektedir. Oturulan semtin

tercihinde, evlilik tercihlerinde de olduğu gibi, göçmen ağlarının güçlü bir etkisinin olduğu görülmektedir. Oturulan semtin tercihinde, göçmenler arası dayanışma isteği ve bunun sağladığı güven duygusunun etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 35
Oturdukları Bölgeyi Tercih Etmelerinde Etkili Olan Faktörler

	Sıklık	Yüzde
Burada Bulgaristan göçmenleri ile bir arada olmak için	60	%42,9
Akrabalarım ve dostlarım burada olduğu için	28	%20,0
Burada kendimi daha mutlu ve güvende hissettiğim için	8	%5,7
Başka bir yerde kendimi yabancı ve yalnız hissedeceğim için	16	%11,4
Ekonomik nedenlerle (burası daha ucuz olduğu için)	28	%20,0
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenlere, komşularının daha çok hangi gruptan olduğu sorulduğunda; %57,1'i (80 kişi) 'Bulgaristan göçmenleri', %28,6'sı (40 kişi) 'Bulgaristan göçmeni ve diğer bazı göçmen grupları', %14,3'ü (20) 'Göçmenler ve göçmen olmayanlar karışık' şeklinde cevap vermişlerdir. 'Göçmen olmayan/yerliler' şeklinde cevaplayan olmamıştır (Tablo 36).

Tablo 36
Göçmenlerin Komşuluk Durumu

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmenleri	80	%57,1
Bulgaristan göçmenleri ve diğer bazı göçmen grupları	40	%28,6
Göçmenler ve göçmen olmayanlar karışık	20	%14,3
Göçmen olmayan/yerliler	0	%0
Toplam	140	%100,0

Komşuluğun, aynı göçmen grubundan olan kimselerle gerçekleşmesi anlamlı bir oran olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada; örneklem dahilindeki 1989 Bulgaristan göçmenlerinin, komşuluk çevresini seçerken kendi gruplarından insanları tercih ettikleri ve bu nedenle de göçmenlik ağlarının sürekliliğini sağladıkları söylenebilir.

Örnekleme yer alan göçmenlere, 'Arkadaşlık ettiğiniz kimseler daha çok hangi gruptandır?' sorusu sorulduğunda alınan cevaplar şu şekildedir: 'Göçmen ve göçmen olmayan yerliler karışık' diyenlerin oranı %37,1 (52 kişi), 'Bulgaristan göçmenleri' diyenlerin oranı %34,3 (48 kişi), 'Bulgaristan göçmeni ve diğer bazı göçmen grupları karışık' diyenlerin oranı %28,6 (40 kişi) dir (Tablo 37).

Tablo 37
Göçmenlerin Arkadaşlık Tercihleri

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmenleri	48	%34,3
Bulgaristan göçmeni ve diğer bazı göçmen grupları karışık	40	%28,6
Göçmen ve göçmen olmayan/yerliler karışık	52	%37,1
Göçmen olmayan yerliler	0	%0
Toplam	140	%100,0

Genel olarak değerlendirildiğinde; arkadaşlık edilen kişilerin, komşuluk edilen kişilere kıyasla, göçmen ve göçmen olmayan yerliler arasından seçildiği dikkat çekmektedir. Bu durum; Bulgaristan göçmenlerinin, sosyal ilişkilerinde arkadaşlık bazında bireyselleştiklerini ve göçmenlik açısından az da olsa uzaklaştıklarını göstermektedir. Bu noktada, örneklem dahilindeki 1989 yılında göç etmiş olan Bulgaristan göçmenlerinin toplumla bütünleşme çabasının varlığından söz edilebilir.

Tablo 38'de görüldüğü üzere, 'Çevredeki insanlarla aranızda yaşanan sorunlar daha çok hangi gruplarla olmaktadır?' sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir: Örnekleme yer alanların %62,9'u (88 kişi) 'Göçmen olmayan/yerliler ile' sorunlar yaşadıklarını belirtirken, %28,6'sı (40 kişi) 'Çevredeki insanlarla sorun yaşamamaktayım' şeklinde cevap vermiştir.

Genel olarak; 1989 Bulgaristan göçmenlerinin büyük çoğunluğunun, göçmen olmayan yerlilerle sorunlar yaşadıkları dikkat çekmektedir. Komşuluk ilişkilerinde; öncelikle kendi grubundan göçmenleri tercih etmelerinin, yaşanan bu sorunlarla bağlantılı olduğu söylenebilir.

Tablo 38
Göçmenlerin Sorun Yaşadığı Gruplar

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmenleriyle	12	%8,6
Diğer göçmen gruplarıyla	0	%0
Göçmen olmayan/yerlilerle	88	%62,9
Sorun yaşamamaktayım	40	%28,6
Toplam	140	%100,0

Araştırma kapsamında örnekleme yer alan göçmenlere, üye oldukları bir göçmen derneğinin olup olmadığı sorulduğunda; %74,3'ü (104 kişi) 'Hayır', %20'si (28 kişi) ise 'Evet' yanıtını vermiştir. Soruya 'Eskiden üyeydim' diyenlerin oranı ise %5,7 (8 kişi) dir (Tablo 39).

Tablo 39
Göçmen Derneklerine Üye Olma Durumu

	Sıklık	Yüzde
Evet	28	%20,0
Hayır	104	%74,3
Eskiden üyeydim	8	%5,7
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alanlara, 'Göçmen dernekleri hakkında ne düşünüyorsunuz?' sorusu sorulduğunda, 'Göçmen derneklerinin pek işe yaramadığını ve gereksiz olduğunu düşünüyorum' diyenlerin oranı %51,4 (72 kişi) ile çoğunluktadır. Diğer cevaplara bakıldığında: 'Bulgaristan göçmenleri ve diğer göçmenlerle bir arada olma fırsatı veriyor' diyenlerin oranı %48,6 (68 kişi), 'Göçmenler ile ilgili gelişmelerden haberdar oluyorum' diyenlerin oranı %45,7 (64 kişi), 'Göçmen dernekleri bizim bir

arada tutunmamızı sağlıyor' diyenlerin oranı %37,1 (52 kişi), 'Bazı işlerimizi halletmede yardımcı oluyor' diyenlerin oranı %34,3 (48 kişi), 'Bence göçmen dernekleri varlıklarını korumalı ve daha da güçlenmeli' diyenlerin oranı %28,6 (40 kişi), 'Göçmen dernekleri bizim özümüzü kaybetmememizi sağlıyor' diyenlerin oranı %22,9 (32 kişi), 'Kendimi daha güvenli hissediyorum' diyenlerin oranı %20 (28 kişi) ve 'Göçmen dernekleri bizim bu topluma uyum sağlamamıza yardımcı oluyor' diyenlerin oranı %17,1 (24 kişi) şeklindedir (Tablo 40).

Tablo 40
Göçmen Dernekleri Hakkındaki Düşünceler

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmenleri (veya diğer göçmenler) ile bir arada olma fırsatı veriyor	68	%48,6
Bazı işlerimizi halletmede yardımcı oluyor	48	%34,3
Kendimi daha güvenli hissediyorum	28	%20,0
Göçmenler ile ilgili gelişmelerden haberdar oluyorum	64	%45,7
Bence göçmen dernekleri varlıklarını korumalı ve daha da güçlenmeli	40	%28,6
Göçmen dernekleri bizim bir arada tutunmamızı sağlıyor	52	%37,1
Göçmen dernekleri bizim özümüzü kaybetmememizi sağlıyor	32	%22,9
Göçmen dernekleri bizim bu topluma uyum sağlamamıza yardımcı oluyor	24	%17,1
Göçmen derneklerinin pek işe yaramadığını ve gereksiz olduğunu düşünüyorum	72	%51,4

Göçmenlerin, toplum içindeki ilişkilerinde etkin olan dayanak noktalarından biri de göçmen dernekleridir. Göçmen dernekleri, göçmenlerin çeşitli sorunlarına yardımcı olmak için kurulmuş derneklerdir. Araştırmada; bir göçmen derneğine üye olma ve derneklerdeki etkinliklere katılım, bir dayanışma göstergesi olarak kabul edilmiştir. Genel olarak, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun herhangi bir göçmen derneğine üye olmadıkları görülmektedir (Tablo 39). Göçmen dernekleri ile olan ilişkilerin zayıf olduğu dikkat çekmektedir.

Örnekleme yer alan Bulgaristan göçmenlerine göçmen dernekleri hakkındaki görüşleri sorulduğunda, çoğunluğun dernekler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir ve bu durum Tablo 39’da da görüldüğü üzere göçmenlerin herhangi bir göçmen derneğine üye olmaması ile de uyumludur. Bu konuda göçmenler, anketin uygulama aşamasında; genellikle İstanbul’daki göçmen derneklerinin Bursa, İzmir ve diğer illere oranla yetersiz ve başarısız kaldıkları yönünde görüş bildirmişlerdir.

Tablo 41’de görüldüğü üzere; ‘Seçimlerde oy kullanırken Bulgaristan göçmeni, ya da diğer göçmen grubundan bir adayın olması kararınızı olumlu yönde etkiler mi?’ sorusuna örneklem dahilindeki göçmenlerin %77,1’i (108 kişi) ‘Evet, etkiler’, %17,1’i (24 kişi) ‘Hayır, etkilemez’ ve %5,7’si (8 kişi) ‘Fikrim yok’ şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 41
Seçimlerde Oy Kullanırken Adayın Göçmen Olmasının
Verilecek Karara Etkisi

	Sıklık	Yüzde
Evet, etkiler	108	%77,1
Hayır, etkilemez	24	%17,1
Fikrim yok	8	%5,7
Toplam	140	%100,0

Örneklem dahilindeki göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, siyasi tercihlerinde göçmen adaylara öncelik verdikleri dikkat çekmektedir. Anketin uygulama aşamasında, göçmenlerden bazıları soruya ilişkin şu görüşleri bildirmişlerdir:

“Bizim göçmenler çalışkan, dürüst insanlardır... Bizim göçmenler yalan dolan bilmez, devletin başına geçse de çalıp çırpmaz, hakkımızı yemez... Kendi insanım yabancından daha iyidir, en azından göçmenler yalancı değiller, elbette göçmene oy veririm...”

Göçmenler, seçim dönemlerinde kendileri için program hazırlayan ve görüş belirten partilere ve göçmen adaylara oy vermektedirler. Bulgaristan göçmenlerinin 1989 yılında Anavatan Partisi iktidarında Türkiye’ye göç etmiş olmaları dikkate alındığında, seçimlerde Anavatan Partisi ve lideri Özal’a verdikleri destek anlamlıdır. 3 Kasım 2002 seçimlerinde de, Genç Parti ve göçmen kökenli lideri Cem Uzan’ı yoğun bir şekilde desteklemişlerdir (Kolukırık, 2006, s.10-11).

Tablo 42’de görüldüğü üzere; güven duyma, yardımlaşma vb. konularda örneklem dahilindeki göçmenlerin %51,4’ü (72 kişi) Bulgaristan göçmenlerini; %37,1 (52 kişi) Bulgaristan ve diğer göçmenleri; %5,7 (8 kişi) ise herkesi olumlu görmektedir. Güven duyma, yardımlaşma vb. açılardan hiç kimseye olumlu bakmayanların oranı ise %5,7 (8 kişi) dir.

Tablo 42
Göçmenlerin Güven Duyma, Yardımlaşma vb. Açılardan Kimleri Daha Olumlu Gördükleri

	Sıklık	Yüzde
Bulgaristan göçmenlerini	72	%51,4
Bulgaristan ve diğer göçmenleri	52	%37,1
Göçmen olmayanları/yerlileri	0	%0
Herkesi	8	%5,7
Hiçbirini	8	%5,7
Toplam	140	%100,0

Göçmenliğe dayalı ilişki ağları; göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak ev ve iş bulmaya kadar her alanda ilişkiyi içermektedir. Bu noktada; örneklem dahilinde yer alan göçmenlerin büyük çoğunluğunun, kendi grubundan olan göçmenlere güven duyması ve yardımlaşmak için onları tercih etmesi dikkat çekmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde; örneklemde yer alan göçmenlerin aynı coğrafyaya ait olmaktan doğan karşılıklı güvenleri, göçmenlik ve hemşehrilik ilişkilerinin temelini oluşturmaktadır denilebilir.

Sosyal ağların varlığının tespiti kadar, sürekliliğinin de saptanması son derece önemlidir. Bu yönde örneklemde yer alan göçmenlerin, Bulgaristan göçmenleriyle olan ilişkilerini eskiye göre değerlendirmeleri istendiğinde verdikleri cevaplar: %82,9 (116 kişi) oranında ‘Fark yok, güçlü bir şekilde devam ediyor’ ve %17,1 (24 kişi) oranında ‘Kısmen değişti/zayıfladı’ şeklinde olmuştur (Tablo 43).

Veriler değerlendirildiğinde; göçmenlerin büyük çoğunluğunun, kendi grubundan olan göçmenlerle ilişkilerinin güçlü bir şekilde devam ettiğini söylemesi dikkat çekmektedir. Bu durum; örneklemde yer alan göçmenlerin, göçmen ağlarının zayıflamadığı ve değişikliğe uğramadan devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 43
Eskiye Göre Değerlendirildiğinde Bulgaristan Göçmenleri ile İlişkilerin Nasıl Görüldüğü

	Sıklık	Yüzde
Fark yok, güçlü bir şekilde devam ediyor	116	%82,9
Kısmen değişti/zayıfladı	24	%17,1
Oldukça zayıfladı	0	%0
Hiç ilişkim yok	0	%0
Toplam	140	%100,0

Tablo 32, Tablo 33 ve Tablo 34’te görüldüğü üzere, göçmenlerin hem kendilerinin hem de çocuklarının eş tercihlerinde anlamlı olarak Bulgaristan göçmenlerini tercih etmeleri; Tablo 35 ve Tablo 36’da görüldüğü üzere, oturdukları bölgeyi tercih etmelerinde Bulgaristan göçmenleri ile bir arada olma isteği ve komşularının çoğunluğunun göçmen olması; Tablo 42’de görüldüğü üzere güven duyma, yardımlaşma vb. konularda göçmenleri daha olumlu görmeleri; Tablo 43’te görüldüğü üzere, göçmenlik ilişkilerinin eskiye göre güçlü bir şekilde devam etmesi ve zayıflamaması; “1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin kendi aralarında bağlarının ve ilişkilerinin yoğun olarak sürmesi ve kendi içlerinde kapalı bir toplum şeklinde yaşamaları beklenmektedir” şeklindeki **Hipotez-2**’nin geçerlendiğini göstermektedir.

Tablo 44
Yaşam Tarzlarının Göçmen Olmayanlara Göre Farklı Olduğunu Düşünüp Düşünmedikleri

	Sıklık	Yüzde
Farklı	120	%85,7
Kısmen farklı	20	%14,3
Farklı değil	0	%0
Toplam	140	%100,0

Tablo 44’de görüldüğü üzere, örneklem dahilindeki göçmenlerin %85,7’si (120 kişi) yaşam tarzlarının göçmen olmayanlara (yerlilere) göre farklı olduğunu, %14,3’ü

(20 kişi) ise kısmen farklı olduğunu düşünmektedir. Yaşam tarzlarının, göçmen olmayanlara (yerlilere) göre farklı olmadığını düşünen bulunmamaktadır.

Göçmenlerin hemen hemen tamamının, yaşam tarzlarının göçmen olmayanlardan farklı olduğunu söylemesi dikkat çekmektedir. Örnekte yer alan göçmenlerin, yaşam tarzlarının göçmen olmayanlara göre farklı olduğunu düşünmesi; kendi grubundan olan kişilerle göçmen ağlarını güçlü bir şekilde devam ettirmelerine yol açtığı söylenebilir.

Tablo 45
Göçmen Olmayanların Kendilerine Bakışını Nasıl Değerlendirdikleri

	Sıklık	Yüzde
Bizi bu topluma ait olarak görmüyorlar	44	%31,4
Bizim farklı olduğumuzu düşünüyorlar	64	%45,7
Bizi dışladıklarını düşünüyorum	28	%20,0
Bizi de kendileri gibi, bu topluma ait görüyorlar	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Örneklem dahilindeki göçmenlerin, göçmen olmayanların kendilerine bakışını nasıl değerlendirdiklerine ilişkin verdikleri cevaplar; %45,7 (64 kişi) oranında 'Bizim farklı olduğumuzu düşünüyorlar', %31,4 (44 kişi) oranında 'Bizi bu topluma ait olarak görmüyorlar', %20 (28 kişi) oranında 'Bizi dışladıklarını düşünüyorum' ve %2,9 (4 kişi) oranında 'Bizi de kendileri gibi, bu topluma ait görüyorlar' şeklinde olmuştur (Tablo 45).

Örneklem dahilindeki göçmenlerin, 'Göçmen olmayanların (yerlilerin) göçmenleri kendilerinden ayrı gördükleri noktalar nelerdir?' sorusuna verdiği cevaplara bakıldığında; %88,6'sı (124 kişi) dinsel bakış, %82,9'u (116 kişi) eğitim, %80'i (112 kişi) kültürel farklılıklar, %77,1'i (108 kişi) çalışkanlık, %65,7'si (92 kişi) etnik farklılıklar, %60'ı (84 kişi) ahlaki yaklaşım ve %2,9'u (4 kişi) fiziksel özellikler açısından göçmen olmayanların göçmenleri farklı gördüğünü belirtmişlerdir. 'Ayrı gördükleri noktalar yoktur' şeklinde cevaplayan olmamıştır (Tablo 46).

Örneklem dahilindeki göçmenler, göçmen olmayanların kendilerini hemen hemen her alanda farklı gördüklerini belirtmişlerdir. Bu noktada; 'ötekileştirme'

olgusuyla karşı karşıya kalan göçmenlerin, kendi aralarında kapalı bir toplum şeklinde yaşamaları ve göçmen ağlarını güçlü bir şekilde muhafaza etmeleri beklenmektedir.

Tablo 46
Göçmen Olmayanların Göçmenleri Kendilerinden Ayrı Gördükleri Noktalar

	Sıklık	Yüzde
Çalışkanlık	108	%77,1
Fiziksel özellikler	4	%2,9
Eğitim	116	%82,9
Kültürel farklılıklar	112	%80,0
Dinsel bakış açısı	124	%88,6
Ahlaki yaklaşım	84	%60,0
Etnik farklılıklar	92	%65,7
Ayrı gördükleri noktalar yoktur	0	%0

Göçmenlerin, anketin uygulama aşamasında; göçmen olmayanların kendilerine bakış açısı konusundaki görüşleri şu şekilde olmuştur:

“Göçmen olmayanların, Bulgaristan göçmenlerine; ‘Siz Türk değilsiniz’, ‘Siz Müslüman değilsiniz’, ‘Siz gavursunuz’ demesi çok gücümüze gidiyor. Biz, Bulgaristan’da Türklüğümüzü ve Müslümanlığımızı kaybetmemek için yıllarca savaştık. Türklüğümüzü doya doya, rahatça yaşamak için geldik bu topraklara. Biz de onlar gibi Türküz. Bir farkımız yok, ama bizi kendilerinden farklı görüyorlar. Çalışkanlığımız ve edindiğimiz malı mülkü kıskanıyorlar. Onlar da çalışsın. Biz çoluk çocuk, yaşlı genç, kadın erkek çalışmaya alıştık, öyle öğrendik. Bulgaristan’da çalışmaya ekme yoktu... Bizim inançlı olabileceğimize, ibadetlerimizi yerine getirebileceğimize de inanmıyorlar. Halbuki, biz de Müslümanız... Onlar bizi dışladıkça ve hor gördükçe, biz de onlara yanaşmıyoruz. Yerlilerin arasında çok sağlam Müslümanlar da var, ama bizi hor gören yerlilerin bazıları bizim kadar da dinini uygulamıyor. Ama gene de biz burada çok mutluyuz ve rahatız. Burası bizim anavatanımız. Bu bayrağın altında mutluyuz...”

Göçmen olmayanların (yerlilerin) kendilerini dışlaması sonucunda, diğer göçmen gruplarıyla daha çok yakınlaştıklarını söyleyen göçmenlerin oranı %85,7 (120

kişi), kısmen yakınlaştırdığını düşünenlerin oranı %11,4 (16 kişi), fikri olmadığını söyleyenlerin oranı ise %2,9 (4 kişi) dur (Tablo 47).

Tablo 47
Dışlandıklarını ya da Farklı Gördüklerini Düşünen Göçmenlerin Bunun Kendi Aralarında Yakınlaşmaya Sebep Olup Olmaması

	Sıklık	Yüzde
Evet, düşünüyorum	120	%85,7
Kısmen düşünüyorum	16	%11,4
Hayır, düşünmüyorum	0	%0
Fikrim yok	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu, göçmen olmayanların kendilerini dışlaması ve farklı görmelerinin, kendilerini göçmenlerle daha yakın ilişkiler kurmaya ittiğini düşünmektedirler. Bu durumun, göçmenlerin kendi içlerinde kapalı bir toplum şeklinde yaşamalarına neden olduğu söylenebilir.

Tablo 44, Tablo 45, Tablo 46 ve Tablo 47'deki verileri genel olarak değerlendirdiğimizde; göçmenler, yaşam tarzlarının göçmen olmayanlara göre farklı olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda göçmenler; göçmen olmayanların hemen hemen her alanda kendilerini farklı gördüklerini ve bu topluma ait olarak görmediklerini, bunun sonucunda da kendilerini dışladıklarını ifade etmektedirler. Göçmenlerin, geldikleri toplumla temel olarak benzer ya da ortak yaşam tarzına sahip oluşları, bütünleşmeyi kolaylaştıran bir unsurdur. Göçmenlerin ve göçmen olmayanların karşılıklı olarak birbirlerini farklı görmeleri, birbirleriyle bütünleşmelerine engel teşkil etmektedir. Bu durum; göçmenlerin kendi aralarında göçmen ağlarını güçlü bir şekilde muhafaza ederek, kapalı bir toplum şeklinde yaşamalarına zemin hazırlamakta ve dahil oldukları toplum ile tam olarak bütünleşmelerine engel olmaktadır.

Bulgaristan göçmeni ebeveynler ile Türkiye'de doğan çocukları arasındaki tutum ve davranış farklılıklarının değerlendirildiği soruda; göçmenlerin %48,6'sı (68 kişi) 'Oldukça fazla farklılık vardır', %42,9'u (60 kişi) 'Kısmen farklılık vardır' ve %5,7'si (8 kişi) 'Farklılık yoktur' şeklinde görüş bildirmişlerdir (Tablo 48).

Tablo 48
Bulgaristan Göçmeni Ebeveynler ile Türkiye’de Doğan Çocukları
Arasındaki Tutum ve Davranış Farklılıkları

	Sıklık	Yüzde
Oldukça fazla farklılık vardır	68	%48,6
Kısmen farklılık vardır	60	%42,9
Farklılık yoktur	8	%5,7
Fikrim yok	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Veriler değerlendirildiğinde; Bulgaristan göçmeni ebeveynler ile Türkiye’de doğan çocukları arasında, tutum ve davranış farklılıkları olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de doğan çocukların farklı bir kültürel yapıda yetişmeleri ile ilişkilendirilebilir. Bu noktada; “*Bulgaristan göçmeni ebeveynler ile Türkiye’de büyüyen veya doğan göçmen çocukları arasında, tutum ve davranış farklılıklarının olması beklenmektedir*” şeklindeki **Hipotez-3**’ün geçerlendiği görülmektedir.

Örnekleme yer alan göçmenlerin, ‘Gelenek ve görenekleriniz, örf ve adetleriniz, yaşam tarzınız vb. konularda kültürel anlamda çevreyle sorunlar yaşadınız veya yaşıyor musunuz?’ sorusuna verdikleri cevaplar; %82,9 (116 kişi) oranında ‘Yaşadık, ama şimdi yaşamıyoruz’, %17,1 (24 kişi) oranında ‘Yaşıyoruz’ şeklinde olmuştur. ‘Hiç yaşamadık’ cevabını veren olmamıştır (Tablo 49).

Tablo 49
Gelenek ve Görenekler, Örf ve Adetler, Yaşam Tarzı vb. Konularda Kültürel
Anlamda Çevreyle Sorunlar Yaşayıp Yaşamadıkları

	Sıklık	Yüzde
Yaşıyoruz	24	%17,1
Yaşadık, ama şimdi yaşamıyoruz	116	%82,9
Hiç yaşamadık	0	%0
Toplam	140	%100,0

Kültür; insanoğlunun öğrendiği, biriktirdiği ve nesilden nesile aktardığı bir topluma ait birikimlerin tümüdür. Her insan doğal olarak içinde doğduğu ve yaşadığı

kültürü öğrenir; ona uygun örf ve adet, gelenek ve göreneklere göre davranır, ve yaşam tarzını belirler. Çocukluktan itibaren öğrenilen tüm bu davranış şekillerinin göç sonrası değişime uğraması da, kaçınılmaz olarak beraberinde bir uyum sorunu ve farklılığı getirmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde; örneklem dahilinde olan göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun göç sonrası topluma uyum aşamasında kültürel sorunlar yaşadıkları, fakat günümüzde yaşamadıkları dikkat çekmektedir. Bu sonuç; *“1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin; gelenek ve görenekler, örf ve adetler, yaşam tarzı gibi konularda kültürel anlamda sorun yaşadıkları, fakat günümüzde yaşamadıkları beklenmektedir”* şeklindeki **Hipotez-4**’ün geçerlendiğini göstermektedir.

Tablo 50
Devletin Bulgaristan Göçmenlerine Gösterdiği İlgii Nasıl Değerlendirdikleri

	Sıklık	Yüzde
Yeterince ilgi gösteriyor	20	%14,3
Yeterince ilgi göstermiyor	116	%82,9
Devletin özel bir ilgi göstermesi gerekmiyor	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Tablo 50’de görüldüğü üzere; örneklemde yer alanların %82,9’u (116 kişi) ‘Devletin kendilerine yeterince ilgi göstermediğini’, %14,3’ü (20 kişi) ‘Yeterince ilgi gösterdiğini’, %2,9’u (4 kişi) ise ‘Devletin kendilerine özel bir ilgi göstermesi gerekmediğini’ söylemişlerdir. Genel olarak, göçmenlerin büyük bir çoğunluğu devletin kendilerine yeterince ilgi göstermediğini düşünmektedirler. Anketin uygulama aşamasında, göçmenlerin bu konudaki görüşleri şu şekildedir:

“Devlet bize bu konutları verdi, ama biz buraya para ödedik. O zamanın parası ile tam 2,5 milyon... Biz kendimiz aldık bu daireleri, devlet vermedi... Sağolsun bazılarını işe yerleştirdi, ama bazılarımız da aylarca iş bulamadık... Çoğu insan, akrabalarının yardımıyla iş ve kalacak ev buldu. Çocuklarımızı hısım akrabaların yardımıyla okula yazdırdık. Bazı hayırsever insanlar çocuklarımıza önlük, çanta, kalem ve defter verdi. Biz bir düzen kurduk burada, rahatız mutluyuz...”

Göçmenlerin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak geliştirdikleri dayanışma örüntüleri ve sosyal ağlar, birçok sorunun üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Göçmenler; göç sonrası barınma, iş, okul vb. ihtiyaçlarını bu örüntüler sayesinde karşıladıklarını belirtmişlerdir. Göçmenlerin, devletin yaptığı yardımları yetersiz buldukları söylenebilir. Göçmenlerin; İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nda yaşamakta oldukları daireleri, kendi imkanlarıyla aldıklarını vurgulamaları ve göçmen olmayanların (yerlilerin) bunu yanlış algıladığını belirtmeleri dikkat çekmektedir.

Örnekleme yer alan göçmenlere; 'Bir Bulgaristan göçmeni olarak kendinizi bu toplumda (Türkiye'de) bir yabancı olarak hissediyor musunuz?' sorusu yöneltildiğinde alınan cevaplar; %68,6 (96 kişi) oranında 'Hissetmiyorum', %31,4 (44 kişi) oranında 'Hissediyorum' şeklinde olmuştur (Tablo 51). Örneklem dahilindeki göçmenlerin çoğunluğu; kendilerini Türkiye'de bir yabancı olarak hissetmediklerini belirtirken, bir kısmı da yabancı olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 51
Göçmenlerin Kendilerini Bu Toplumda (Türkiye'de) Bir Yabancı Olarak Hissedip Hissetmemeleri

	Sıklık	Yüzde
Hissediyorum	44	%31,4
Hissetmiyorum	96	%68,6
Hiç düşünmedim	0	%0
Toplam	140	%100,0

Anketi cevaplandıran bazı göçmenlerin bu konudaki söylemleri şu şekildedir:

“Türkiye bizim vatanımız, karnımızın doyduğu yer. Çocuklarımız bu bayrağın altında büyüyecek. Biz Türküz, Müslümanız ve bu toplumda yabancı değiliz... Bu ülke bizim, burası vatanımız. Bu bayrağın altında yaşayıp, burada öleceğiz... İlk zamanlarda alışmak biraz zor oldu. Ne de olsa Bulgaristan'da başka bir kültür, başka bir hayat tarzı vardı, ama şimdi bizde buranın adetlerine alıştık. Kendi adetlerimizi, kültürümüzü de unutmuyoruz tabii... Artık hiçbirimizin kafası ilk geldiğimiz gibi karışık değil. Hepimiz daha rahatız. Ne de olsa artık buranın ve insanların adetlerini öğrendik...”

Örnekleme yer alan Bulgaristan göçmenleri, toplumla bütünleşme konusunda; %8,6 (12 kişi) oranında 'Bütünleşmiştir', %57,1 (80 kişi) oranında 'Kısmen bütünleşebilmiştir ve %34,3 (48 kişi) oranında 'Bütünleşememiştir' şeklinde görüş bildirmişlerdir (Tablo 52).

Tablo 52
Göçmenlerin Toplumla Bütünleşme Durumu

	Sıklık	Yüzde
Bütünleşmiştir	12	%8,6
Kısmen bütünleşebilmiştir	80	%57,1
Bütünleşememiştir	48	%34,3
Toplam	140	%100,0

Örneklem dahilinde soruya yanıt veren göçmenlerin azımsanmayacak bir bölümü, toplum ile hala bütünleşemediklerini ve uyum sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde; göçmenlerin büyük çoğunluğunun toplum ile 'kısmen bütünleştikleri' görülmektedir. Bu noktada; *"1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, göç sonrası dahil oldukları yeni toplum ile tam olarak bütünleşemedikleri, kısmen bütünleştikleri beklenmektedir"* şeklindeki **Hipotez-5**'in geçerlendiği görülmektedir.

Tablo 53
Göçmenlerin Kendilerini Yaşadıkları Yere ve Koşullara (Türkiye'ye) Ait Hissedip Hissetmemeleri

	Sıklık	Yüzde
Evet, ait hissediyorum	108	%77,1
Hayır, ait hissetmiyorum	20	%14,3
Fikrim yok	12	%8,6
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenler, kendilerini şu anda yaşadıkları yere ve koşullara (Türkiye'ye) ait hissedip hissetmedikleri şeklindeki soruya; %77,1 (108 kişi)

oranında 'Evet, ait hissediyorum', %14,3 (20 kişi) oranında 'Hayır, ait hissetmiyorum' ve %8,6 (12 kişi) oranında 'Fikrim yok' şeklinde yanıt vermişlerdir (Tablo 53).

Anketi uygulayan göçmenlerin bu konudaki söylemleri şu şekilde olmuştur:

'Biz kendimizi bu topraklara ve bu vatana ait hissediyoruz. Biz ilk geldiğimizde ev, iş, aş ararken, bazı sıkıntılar çekmiş olabiliriz. Hepsinin üstesinden geldik. Çalışkan insanlarız biz. Herkesin artık bir evi, arabası, işi-gücü ve parası var... Bu ülkede nereye gitsek Türkçe konuşuluyor. Bulgaristan'da Türkçe konuştuğumuz için az mı dayak yedik. Her yerde ezan sesi var, daha ne olsun. Neden ait hissetmeyelim ki? Ait hissetmemek için bir sebep yok... Biz bu ülkeye, bu topraklara aidiz. Zaten, bizim atalarımız Anadolu'dan Bulgaristan'a göçmüş. Bulgar bize zulüm yapınca, tekrar geldik kendi vatanımıza, hepsi o kadar. Biz Osmanlı torunlarıyız. Biz buraya aidiz...'

Veriler ve söylemler doğrultusunda; göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, kendilerini yaşadıkları yere ve koşullara (Türkiye'ye) ait hissettikleri görülmektedir. Bu noktada; "1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, aidiyet sorunu yaşamadıkları ve kendilerini bu topluma ait olarak görmeleri beklenmektedir" şeklindeki **Hipotez-6**'nın geçerlendiği görülmektedir.

Tablo 54
Türkiye'ye Göç Etmiş Olmaktan Pişmanlık Duyup Duymadıkları

	Sıklık	Yüzde
Evet, keşke göç etmeseydik veya zorunda kalmasaydık	36	%25,7
Hayır, iyi ki göç etmişiz	88	%62,9
Ne pişmanım, ne de pişman değilim	16	%11,4
Toplam	140	%100,0

'Türkiye'ye göç etmiş olmaktan pişman mısınız?' sorusuna; örnekleme yer alan göçmenlerin %62,9'u (88 kişi) 'Hayır, iyi ki göç etmişiz', %25,7'si (36 kişi) 'Evet, keşke göç etmeseydik veya zorunda kalmasaydık' ve %11,4'ü (16 kişi) ise 'Ne pişmanım, ne de değilim' şeklinde cevap vermişlerdir (Tablo 54).

Göçmenlerin bu konudaki söylemleri şu şekildedir:

“Türkiye anavatanımız. Bunun için çok mücadele ettik. Türk bayrağı altında yaşamak kadar güzel bir şey olamaz. Sıkıntı çektik, ama ne de olsa kendi ülkemizdeyiz. Kimse bizi buradan Türküz diye kovamaz. Çocuklarımız Türk bayrağının altında büyüyecek. Burada, ikinci sınıf vatandaş değiliz. Yerliler bizi ‘gavur’ olarak görüyor, tam ‘Türk’ olarak görmüyorlar, ama o da geçer. Önemli olan huzur. Burada huzurluyuz, mutluyuz. Türkiye’den memnunuz... Atatürk, bu ülkeyi biz huzurlu yaşayalım diye kurtardı... Türk’ün Türk’ten başka dostu olmaz. Türk olduğumuz için gururluyuz. Buraya göçtüğümüz için pişman değiliz, iyi ki göç etmişiz...”

Tablo 55
Türkiye Yerine Başka Bir Ülkeye Göç Etmiş Olmak İsteyip İstemedikleri

	Sıklık	Yüzde
Evet, isterdim	16	%11,4
Hayır, istemezdim	92	%65,7
Fikrim yok	32	%22,9
Toplam	140	%100,0

‘Şu anda, Türkiye yerine başka bir ülkeye göç etmiş olmak ister miydiniz?’ sorusuna, örnekleme yer alan göçmenlerin %65,7’si (92 kişi) ‘Hayır, istemezdim’, %11,4’ü (16 kişi) ‘Evet, isterdim’, %22,9’u (32 kişi) ise ‘Fikrim yok’ şeklinde yanıt vermişlerdir (Tablo 55).

Örneklem dahilindeki göçmenlerin çoğunluğu, Türkiye yerine başka bir ülkeye göç etmiş olmayı istemediklerini belirtmişlerdir. Türkiye’ye göç etmiş olmaktan dolayı pişman olmadıkları, bu soruyla tekrar desteklenmiştir.

Kırcaali bölgesinden olan bazı göçmenlerin bu konuda ifade ettikleri düşünceleri şu şekildedir:

“Biz Türküz, en rahat kendi vatanımızda yaşarız. Hiçbir yerde kendi vatanımızdaki gibi Türklüğümüzü yaşayamayız. Bu vatan bize Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kaldı.. Biz aslen Konya’lıyız. Osmanlı Bulgaristan’ı ilk fethettiği zaman, bizi Konya’dan alıp Kırcaali’ye götürmüş. Bulgar zulmüne dayanamayıp tekrar anavatanımıza geri geldik. Başka bir ülkeye gitmek isteyenler gitti. Çoğu pişman olmuş, Bulgaristan’a geri dönmüş. Kolay mı dilinden,

dininden uzak yaşamak? Bazıları da para için katlandı başka ülkelere, ama konuştuğumuz ahbablarımızdan çoğu Türkiye'ye gelmediği için pişman. Ne yapsalar gavur memleketi işte. Bir gün gelir gene Türk olduğun için horlanırsın. Başka ülkelere daha çok gençler rağbet etti. Gençlerin çoğu başka ülkelere meraklı oluyor. Türk'ün Türk'ten başka dostu olmaz. Biz burada mutluyuz. Bayrağımızın altında huzurluyuz. Hiç pişman değiliz, iyi ki de Türkiye'ye gelmişiz..."

Tablo 54 ve Tablo 55'te görüldüğü üzere; örneklem dahilindeki göçmenlerin büyük çoğunluğunun başka bir ülkeye göç etmiş olmayı istemedikleri ve Türkiye'ye göç etmiş olmaktan pişmanlık duymadıkları görülmektedir. Bu noktada; "1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, göç etmiş olmaktan dolayı pişmanlık duymamaları beklenmektedir" şeklindeki **Hipotez-7**'nin geçerlendiği görülmektedir.

Tablo 56
Türkiye'de Genel Bir Kimlik Sorunu Yaşayıp Yaşamadıkları

	Sıklık	Yüzde
Katılıyorum	92	%65,7
Kısmen katılıyorum	16	%11,4
Katılmıyorum	32	%22,9
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan Bulgaristan göçmenlerinin, Türkiye'de genel bir kimlik sorunu yaşadıkları konusunda; %65,7'si (92 kişi) 'Katılıyorum', %11,4'ü (16 kişi) 'Kısmen katılıyorum' ve %22,9'u (32 kişi) 'Katılmıyorum' şeklinde görüş belirtmişlerdir (Tablo 56).

Göçmenler, ağırlıklı olarak göç ettikten sonra Türkiye'de genel bir kimlik sorunu yaşadıklarını düşünmektedirler. Göçmenlerin anketin uygulama aşamasında, bu konudaki ifadeleri şu şekildedir:

"Türkiye'ye göç ettikten sonra çok sıkıntı yaşadık, bugün artık hemen hemen hepsini aşmış bulunuyoruz. Göç ettiğimizden beri en büyük sıkıntılarımızdan biri, yerlilerin bizim kimliğimizle ilgili yanlış algıları oldu. Bize göre bir kimlik sorunu yoktu, çünkü biz zaten Türk kimliğine sahibiz ve bu kimlikten dolayı yıllarca Bulgaristan'da sıkıntı

yaşadık. Türkiye'ye geldikten sonra artık sorun yaşamayacağımızı düşünüyorduk. Göçmen olmayanlara göre biz onlar gibi Türk değiliz, bizi gerçek Türk olarak görmüyorlar. Türk olduğumuz için Bulgaristan'da yıllardır sıkıntı yaşadık, burada da herkes tarafından olmasa da bazı kişiler tarafından 'Bulgar' diye adlandırılıyor. Bu bizi çok üzüyor ve asıl kimlik sorununu bu noktada yaşıyoruz, yani bizim kimlik sorunumuz onların bizim kimliğimize bakış açısıyla ilgili..."

Tablo-56'da verilen cevaplar ve göçmenlerin ifadeleri doğrultusunda, göçmenlerin Türkiye'de genel bir kimlik sorunu yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu noktada; "1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, genel bir kimlik sorunu yaşadıkları beklenmektedir" şeklindeki **Hipotez-8**'in geçerlendiği görülmektedir.

Tablo 57
Bulgaristan'daki Sosyalist Rejim ile Türkiye'deki Demokratik Rejimin Uyum Aşamasında Sorun Yaratıp Yaratmaması

	Sıklık	Yüzde
Evet, yarattı	124	%88,6
Hayır, yaratmadı	4	%2,9
Fikrim yok	12	%8,6
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenlere, 'Sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda Bulgaristan'daki Sosyalist rejim ile Türkiye'deki Demokratik rejim arasındaki farklılıklar uyum aşamasında sorun yarattı mı?' sorusu yöneltildiğinde alınan cevaplar: %88,6 (124 kişi) oranında 'Evet, yarattı', %2,9 (4 kişi) oranında 'Hayır, yaratmadı' ve %8,6 (12 kişi) oranında 'Fikrim yok' şeklindedir (Tablo 57).

Örneklem dahilindeki göçmenlerin büyük bir çoğunluğu Bulgaristan'daki Sosyalist rejim ile Türkiye'deki Demokratik rejim arasındaki farklılıkların, uyum aşamasında sorun yarattığı şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Örnekleme yer alan göçmenler, Türkiye ve Bulgaristan'ı karşılaştırdıklarında; siyasi yapı ve gelenek, insan hakları, iş bulma imkanı, bireysel özgürlüklere saygı, kendini güvende ve rahat hissetme, sosyal devlet anlayışı ve imkanları, dinsel

faaliyetler ve hizmetler gibi konularda 'Türkiye'nin daha iyi olduğu' şeklinde görüş bildirmişlerdir. Eğitim, kadın hakları, sosyal hayattaki doğruluk ve dürüstlük, çalışma koşulları, sağlık hizmetleri gibi konularda da 'Bulgaristan'ın daha iyi olduğunu' belirtmişlerdir (Tablo 58).

Tablo 58
Göçmenlere Göre Türkiye ve Bulgaristan'ın Karşılaştırılması

	Türkiye daha iyi		Bulgaristan daha iyi		Her iki ülkede iyi		Her iki ülkede kötü	
	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde	Sıklık	Yüzde
Eğitim	12	%8,6	104	%74,3	24	%17,1	0	%0
Ekonomik durum	44	%31,4	44	%31,4	28	%20,0	24	%17,1
Siyasi yapı ve siyasi gelenek	96	%68,6	12	%8,6	16	%11,4	16	%11,4
İnsan hakları	72	%51,4	48	%34,3	12	%8,6	8	%5,7
Kadın hakları	20	%14,3	116	%82,9	4	%2,9	0	%0
Sosyal hayattaki doğruluk ve dürüstlük	56	%40,0	64	%45,7	12	%8,6	8	%5,7
İş bulma imkanı	56	%40,0	40	%28,6	16	%11,4	28	%20,0
Çalışma koşulları	36	%25,2	92	%65,7	0	%0	12	%8,6
Bireysel özgürlüklere saygı	88	%62,9	32	%22,9	8	%5,7	12	%8,6
Kendini güvende, rahat ve iyi hissetme	108	%77,1	16	%11,4	4	%2,9	12	%8,6
Sosyal devlet anlayışı ve imkanları	96	%68,6	44	%31,4	0	%0	0	%0
Sağlık hizmetleri ve sunumu	52	%37,1	76	%54,3	12	%8,6	0	%0
Dinsel faaliyetler ve hizmetler	140	%100	0	%0	0	%0	0	%0

Anketin uygulama aşamasında, göçmenlerin Türkiye ve Bulgaristan'ı karşılaştırdıkları görüşleri şu şekildedir:

‘‘Bulgaristan’da komünist rejim vardı, Türkiye’de demokrasi var. Orada herşey devlete aitti. Kendi eviniz, arabanız, iş yeriniz olamazdı. Özel diye birşey yoktu. İnsanlara evi, işi devlet sağlardı. Okullar, kitaplar ve defterler parasızdı. Hastaneler de ücretsizdi... İnsan olarak pek hakkın yoktu. Devlete, polise karşı gelemezdin. Biz polisten, askerden korkardık... Özel televizyon yoktu, tek bir kanal vardı. O kanalda devlet hangi haberi, hangi programı vermek isterse onu verirdi... Buradaki gibi isteyen istediği konu hakkında konuşamıyor, fikir bildiremiyordu... Türkiye’ye ilk geldiğimizde epey zorlandık doğrusu. Hastaneler, okullar paralı. Kiralar çok pahalı. İstanbul’da evin yoksa halin harap... İnsan olarak hakkın fazla gibi gözüküyor, ama paran yoksa nafi... İlk geldiğimizde en çok suyun parayla satılmasına şaşırđık. Allahın suyunu satıyorlar diye çok yadırgadık doğrusu. Parayla su satın almak çok dokundu bize, çünkü Bulgaristan’da su satın almak diye birşey yoktu. Çeşmelerden akan sular temiz ve içilirdi... Türkiye’de paran varsa dostun var, akraban var. Evsizsen, parasızsan devlet pek birşey yapmıyor... Kadınlar dövülüyor. Boşanan kadınlar sokakta kalabiliyor. Bulgaristan’da kadına el kaldırmak büyük suçtu. Devlet boşanan kadına, eğer çocuğı varsa hemen bir daire tahsis ederdi... İşyerlerinde çalışma saati en fazla 8 saatti, özel sektör diye birşey yoktu... Küçük çocuklar sokakta mendil satmazdı, okula giderlerdi... İki rejim arasında birçok fark. Biz ilk geldiğimizde epey bir zorlandık, ama zamanla insan alışıyor herşeye... İnsan gittiğı yere ayak uydurmak zorunda. Ayak uyduramayanlar zaten Bulgaristan’a geri döndü...’’

Tablo 59

Bulgaristan’da Türklerin Parlamento’da Temsil Edilmesi Hakkındaki Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde
Kesinlikle temsil edilmeli	88	%62,9
Temsil edilmesinde fayda vardır	36	%25,7
Temsil edilse de olur, edilmese de olur	12	%8,6
Temsil edilmesine gerek yoktur	0	%0
Fikrim yok	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Türklerin Bulgaristan’da Parlamento’da temsil edilmesi konusunda, örnekleme de yer alan göçmenlerin %62,9’u (88 kişi) ‘Kesinlikle temsil edilmeli’, %25,7’si

(36 kişi) 'Temsil edilmesinde fayda vardır', %8,6'sı (12 kişi) 'Temsil edilse de olur, edilmese de olur' ve %2,9'u (4 kişi) 'Fikrim yok' şeklinde görüş bildirmişlerdir (Tablo 59). Örneklem dahilindeki göçmenlerin büyük bir çoğunluğu, Bulgaristan'daki Türklerin Parlamento'da temsil edilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Örnekleme yer alan göçmenlere, 'Sizce Türkiye'de Parlamento'da her türlü siyasi görüş ve düşünce temsil edilmeli mi?' sorusu sorulduğunda alınan cevaplar: %5,7 (8 kişi) oranında 'Kesinlikle temsil edilmeli', %45,7 (64 kişi) oranında 'Temsil edilirse iyi olur', %17,1 (24 kişi) oranında 'Temsil edilse de olur, edilmese de olur', %28,6 (40 kişi) oranında 'Temsil edilmemeli' ve %2,9 (4 kişi) oranında 'Fikrim yok' şeklindedir (Tablo 60).

Tablo 60
Türkiye'de Parlamento'da Her Türlü Siyasi Görüş ve Düşüncenin Temsil Edilmesi Hakkındaki Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde
Kesinlikle temsil edilmeli	8	%5,7
Temsil edilirse iyi olur	64	%45,7
Temsil edilse de olur, edilmese de olur	24	%17,1
Temsil edilmemeli	40	%28,6
Fikrim yok	4	%2,9
Toplam	140	%100,0

Göçmenlerin yaklaşık yarısının, Türkiye'de Parlamento'da her türlü siyasi görüş ve düşüncenin temsil edilmesi konusunda olumlu yönde görüş bildirdikleri görülmektedir. Konuya ilişkin, 'Temsil edilmemeli' şeklinde olumsuz görüş bildirenlerin de azımsanmayacak oranda olması dikkat çekmektedir. Genel olarak değerlendirdiğimizde; Türklerin Bulgaristan'da Parlamento'da temsil edilmesi yönünde büyük bir çoğunlukla kuvvetli görüş bildiren göçmenlerin, her türlü siyasi görüş ve düşüncenin Türkiye'de Parlamento'da temsil edilmesi konusuna daha temkinli yaklaştıkları görülmektedir.

Örnekleme yer alan göçmenler, 'Son günlerde medyada konuşulan 'demokratik açılım' hakkında ne düşünüyorsunuz?' sorusuna verdikleri cevaplarda; %62,9 (88 kişi) oranında 'Olumsuz bakıyorum', %17,1 (24 kişi) oranında 'Kararsızım',

%11,4 (16 kişi) oranında 'Fikrim yok' ve %8,6 (12 kişi) oranında 'Olumlu bakıyorum' şeklinde görüş bildirmişlerdir (Tablo 61). Veriler değerlendirildiğinde; örneklem dahilindeki göçmenlerin çoğunluğunun, son günlerde medyada konuşulan 'demokratik açılım' konusuna olumsuz baktıkları görülmektedir.

Tablo 61
Son Günlerde Medyada Konuşulan 'Demokratik Açılım' Hakkındaki Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde
Olumlu bakıyorum	12	%8,6
Kararsızım	24	%17,1
Olumsuz bakıyorum	88	%62,9
Fikrim yok	16	%11,4
Toplam	140	%100,0

Örnekleme yer alan göçmenler, 'Son günlerde medyada konuşulan 'demokratik özerklik' hakkında ne düşünüyorsunuz?' sorusuna verdikleri cevaplarda; %62,9 (88 kişi) oranında 'Olumsuz bakıyorum', %17,1 (24 kişi) oranında 'Kararsızım', %11,4 (16 kişi) oranında 'Fikrim yok' ve %8,6 (12 kişi) oranında 'Olumlu bakıyorum' şeklinde görüş belirtmişlerdir (Tablo 62). Örneklem dahilindeki göçmenlerin çoğunluğunun, 'demokratik özerklik' konusuna olumsuz baktıkları görülmektedir.

Tablo 62
Son Günlerde Medyada Konuşulan 'Demokratik Özerklik' Hakkındaki Düşünceleri

	Sıklık	Yüzde
Olumlu bakıyorum	12	%8,6
Kararsızım	24	%17,1
Olumsuz bakıyorum	88	%62,9
Fikrim yok	16	%11,4
Toplam	140	%100,0

Araştırma sonuçlarına göre, göçmenlerin okuduğu gazeteler ve takip ettiği televizyon kanallarına bakıldığında; ağırlıklı olarak Rumeli Tv, Tek Rumeli Tv, NTV,

CNN Türk, Kanal D, ATV gibi televizyon kanallarını takip ettikleri ve Cumhuriyet, Hürriyet, Habertürk, Posta, Sözcü gibi gazeteleri okudukları görülmektedir.

III. HALKLA İLİŞKİLER ÇALIŞMALARINI KAPSAMINDA GÖÇMENLERİN UYUM SORUNLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Göçler; toplumların sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel yapılarına ve gelişimlerine etki etmektedir. Göçmenler topluma uyum aşamasında çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Göçmenlerin dahil oldukları yeni toplumda yaşadıkları uyum sorunları sadece onları değil, tüm toplumu ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Göçmenlerin, göç sonrası yaşadıkları uyum ve iletişim sorunlarının araştırılması ve tespit edilmesi, göçmenlerin yeni topluma daha hızlı uyum sağlamalarına ve daha fazla bütünleşmelerine yardımcı olacaktır.

Çalışmamızda, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türklerinin genel bir kimlik sorunu yaşadıkları ve kültürel anlamda bazı sorunlarla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Göçmenler yaşadıkları kimlik sorununun, kendileri ile ilgili olmadığını, bu durumun toplumun onları algılama biçiminden kaynaklandığını düşünmektedirler. Göçmenler, yaşam tarzlarının göçmen olmayanlara göre farklı olduğunu ifade etmişlerdir. Aynı zamanda göçmenler, göçmen olmayanların kendilerini farklı gördüklerini ve dışladıklarını belirtmişlerdir. 'Ötekileştirme' olgusu ile karşı karşıya kalan göçmenler, kendi aralarında kapalı bir toplum şeklinde yaşamakta ve göçmen ağlarını güçlü bir şekilde muhafaza etmektedirler. Göçmenlerin ve göçmen olmayanların karşılıklı olarak birbirlerini farklı görmeleri, birbirleri ile sağlıklı iletişim kurmalarına ve bütünleşmelerine engel teşkil etmektedir.

Göçmenlerin, toplum içerisindeki ilişkilerinde etkin olan dayanak noktalarından biri de göçmen dernekleridir. Göçmen dernekleri, göçmenlerin çeşitli sorunlarına yardımcı olmak için kurulmuşlardır. Çalışmamızda, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun herhangi bir göçmen derneğine üye olmadıkları, göçmen dernekleri ile olan ilişkilerinin zayıf olduğu ve çoğunluğunun dernekler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir. Göçmen dernekleri hakkındaki olumsuz düşüncelerin giderilmesi gerekmektedir. Göçmen dernekleri, göçmenlerin sorunlarına yönelik daha fazla çalışmalar yapmalı ve çözüm önerileri getirmelidirler. Göçmenlerin

toplum ile bütünleşmeleri için daha etkin faaliyetlerde bulunmalı ve sorunlarının topluma anlatılmasında etkin rol oynamalıdır. Bu noktada, düzenli bir şekilde toplantılar yapılarak göçmenlerin sorunları dinlenmeli ve çözüm için gerekli tartışma ortamları yaratılmalıdır. Sadece göçmenlerin katılabileceği değil; göçmen olmayan kişilerin de dahil olabileceği etkinlikler düzenlenerek, göçmenler ile yerli halkın kaynaşmasına ve birbirlerini daha yakından tanıyabilmesine imkan sağlanmalıdır.

Çalışmamızda, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun siyasi tercihlerinde göçmen adaylara öncelik verdikleri, kendileri için program hazırlayan ve görüş belirten partileri destekledikleri görülmektedir. Siyasi partiler; bünyelerinde daha fazla göçmen kökenli insanlara yer vermeli, onların vasıtası ile göçmen sorunlarının üzerine daha fazla eğilmeli ve çalışmalar yapmalı, sorunların çözümüne yönelik etkin öneriler sunmalıdırlar.

Göçmenlerin sorunları ile ilgili çalışmalar yapmak ve etkin çözümler üretebilmek için 'Göçmen Bakanlığı' ya da etkin bir 'kurum' oluşturulmalıdır. Kurumda uluslararası ilişkiler, hukuk, ekonomi, sosyoloji, psikoloji, tarih, siyaset bilimi vb. alanlarda uzmanlar istihdam edilmelidir. Kurum, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde çalışmalar yapmalıdır.

Göçmenlerin ve göçmen olmayanların karşılıklı olarak birbirlerine olan farklı algılarının giderilmesi ve sağlıklı iletişim kurabilmeleri için, görsel ve yazılı basında göç ve göçmenlik olgusuna daha çok yer verilmelidir. Göçmenlerin sorunları ve yaşadıkları sıkıntılara yönelik yapılan çalışmalar ve bu çalışmalardan elde edilen veriler görsel ve yazılı basında daha fazla yer almalıdır. Göç ve göçmenlik olgusuna yönelik gazete ve televizyon haberlerine ağırlıklı olarak yer verilerek, göçmen olmayan kişilerin göçmenlik konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır. Göç ve göçmenlik kavramları hakkında bilgi verilerek, göçmen olmayan kişilerin empati yaparak göçmenleri anlaması sağlanmalıdır. Göçmenlerin sorunlarına yönelik dergilerin sayısı çoğaltılmalı, dağıtımı ve ulaşılabilirliği kolaylaştırılmalıdır. Göçmenleri tanıtan ve yaşadıkları sorunları anlatan daha fazla televizyon ve radyo programları hazırlanmalı, konuya ilişkin tartışma programları ve açık oturumlar düzenlenmelidir. Sinema filmleri, dizi filmler, belgeseller ve tanıtım filmleri ile göçmenlerin kimlik ve kültürel anlamda yaşadıkları sorunlar topluma anlatılmalıdır.

Göç ve göçmenlik olgusu ile ilgili, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıları anlatan internet siteleri kurulmalıdır. Bu sitelerde 'online anketlere' yer verilerek, göçmenlerin Türkiye'de yaşadıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmalıdır. İnternet ortamındaki sosyal paylaşım sitelerinde gruplar ve tartışma forumları oluşturularak, göçmenlerin kendi sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunmaları ve tartışma ortamına dahil olmaları sağlanmalıdır. Göçmen sorunlarının ve iletişim problemlerinin çözümü için; çeşitli konferans, panel ve sempozyumlar düzenlenerek konuya ilişkin tartışmalar yapılmalıdır.

Çeşitli sosyal sorumluluk projeleri düzenlenerek; göçmen ve göçmen olmayan kişilerin toplumsal bir hedef doğrultusunda birlikte çalışması, bu sayede birbirlerini daha yakından tanıyarak anlayabilmeleri ve bütünleşmeleri sağlanmalıdır.

Uygulanacak olan halkla ilişkiler çalışmaları ile göçmenlerin 'yerli' olarak tanımladığı göçmen olmayan kişileri daha yakından tanıması mümkün hale gelebileceği gibi; göçmen olmayan kişilerin de göçmenleri doğru bir şekilde anlaması sağlanabilir.

Unutulmamalıdır ki; insanlar bilgisi dahilinde olmayan konulara karşı uzak ve güvensiz bir tutum içerisinde olurlar. Göçmenlerin tanıtılması ve yaşadıkları sorunların topluma anlatılması, her iki tarafın da birbirlerine karşı olan önyargılarının ve düşüncelerinin değişmesi; ancak göçmen ve göçmen olmayan kişilerin doğru bir şekilde bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesiyle mümkün olacaktır. Böylece, toplumu oluşturan tüm bireyler arasında sağlıklı bir iletişim kurulabilecek ve bütünlük sağlanabilecektir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Göçlerin neden olduğu ekonomik, sosyal, kültürel değişimler ve kimlik dönüşümleri, toplumbilim araştırma konuları arasında önemli bir yere sahiptir. Göçmenler; gittikleri ülkeye beraberlerinde getirdikleri ve aynı zamanda yeniden ürettikleri kültürleri, gelenek ve görenekleri, örf ve adetleri, yaşam tarzları, şive farklılıkları gibi değerlerden dolayı göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda; kültür, kimlik ve aidiyet sorunları yaşayıp yaşamadıkları ve eğer yaşıyorlarsa hangi boyutlarda yaşadıkları ilgi konusu olmaktadır.

Türkiye, iç ve dış göç süreçleri bakımından değerlendirildiğinde; hem tarihsel, hem de sosyal ve kültürel tecrübeye sahip bir ülke konumundadır. Türkiye nüfusunun önemli bir kısmını göçmenlerin oluşturduğu ve bunların arasında da Bulgaristan göçmenlerinin büyük bir orana sahip olduğu görülmektedir. Ancak, Türkiye’de yaşayan Bulgaristan göçmenlerini ve göç sonrası yaşadıkları sorunları derinlemesine ele alan araştırma sayısı yeterli görünmemektedir. Özellikle; 1989 yılında Bulgaristan’dan göç etmiş Bulgaristan Türklerinin Türkiye’de topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarının ele alındığı araştırmalar yetersiz kalmaktadır.

Ondördüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu’nun hakimiyet sahasına giren günümüz Bulgaristan coğrafyası, uygulanan sistematik bir iskan politikası sonucu Türk yurdu haline getirilmiştir. Bölgedeki nüfus dengeleri sürekli Türklerin lehine bir gelişme göstermiştir. Türk nüfus yoğunluğu, Bulgaristan coğrafyasında ondokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar etkinliğini korumuştur. Uzun süre bölgede hakim olan siyasi otoritenin temel unsuru olan Türkler; gerek devletin siyasi otoritesinin zayıflaması, gerekse Fransız İhtilali’nin sonuçları ve Avrupa devletlerinin desteği ile bağımsız Bulgaristan Devleti’nin kurulma çabaları sonucunda asimilasyon politikalarına maruz kalmışlar, göçe zorlanmışlar ve azınlık durumuna düşmüşlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetiminde beşyüz yıl kalan Bulgaristan; bağımsızlığını kazandıktan sonra, ülkesinde yaşayan Türklere karşı sürekli bir asimilasyon politikası izlemiştir. ‘Asimilasyon’, 1944 yılında Bulgaristan Komünist Partisi’nin iktidara gelişiyle birlikte, Bulgaristan Devleti’nin temel politikası haline gelmiştir. Özellikle, Todor Jivkov döneminde (1962-1989); ülkede bulunan Türk ve

diğer azınlıklar eritmeye çalışılarak, 'tek milletli, Sosyalist bir Bulgaristan' oluşturma hedefine yönelik uygulamalar artmıştır. 'Bulgaristan'da Türk yoktur, sadece Bulgar vardır' sloganıyla başlayan asimilasyon politikaları doğrultusunda; 1984 kış aylarından itibaren 'Soya Dönüş' adı altında zorla isim değiştirme uygulamasına başlanmıştır. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin isimleri, beş ay gibi kısa bir süre içerisinde zorla Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir. Türklerin, dinini yaşama ve yaşatma özgürlükleri ellerinden tamamen alınmıştır. Türk kültürünün yaşatılmasına ve sürdürülmesine de izin verilmemiş; bu doğrultuda Bulgaristan'da yaşayan Türklerin geleneksel giysileri, dinledikleri Türkçe müzikleri, çeşitli örf ve adetleri yasaklanmıştır.

Etnik kimliklerini ve benliklerini kaybetmemek için uygulamalara karşı çıkan Türkler, Bulgar Hükümeti tarafından çeşitli baskılara ve şiddete maruz kalmışlardır. Birçok kişi tepki gösterdiği ve karşı çıktığı için öldürülmüştür. Bulgar Hükümeti'ne karşı örgütlenen Türkler; bu doğrultuda çeşitli mitingler, protesto gösterileri ve açlık grevleri düzenlemiş ve seslerini dünyaya duyurmaya çalışmışlardır. Bulgaristan Hükümeti, Türk ve dünya kamuoyundan gelen tepkiler sonucunda daha fazla dayanamamış ve ülkesinde yaşayan Türkleri sınır dışı etmeye başlamıştır. Böylece, yakın tarihin en büyük göç olayı olarak adlandırılan '1989 Göçü' gerçekleşmiştir.

Bu tez çalışmasının temel hedefi; 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye göç etmiş olan Bulgarsitan Türklerinin, topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarını tespit etmektir. Çalışma, bu hedef doğrultusunda İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin; kimlik algısı, aidiyet oluşumları ve bunlara ilişkin söylem biçimlerini belirlemeyi; topluma katılma ve bütünleşme düzeylerini tespit etmeyi; yerli halk ile olan etkileşimlerini ve göçmen ötekileştirmesi'nin ne boyutlarda olduğunu göstermeyi hedeflemektedir. Çalışma, bu konularda sağlıklı bir değerlendirme yapılabilmesine ve sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmasında; ortaya atılan hipotezlerin ve saha araştırmasından elde edilen verilerin genel bir değerlendirmesi yapılmış olup, elde edilen sonuçlar aşağıda anlatılmıştır.

Göç olgusunda karşılaşılan temel problemlerden biri; göç eden kişilerin ailesiyle bir arada olmasını sağlayacak, onlara temel bir aidiyet ve güven duygusu kazandıracak bir konuta sahip olmalarıdır. Araştırmadan elde edilen veriler,

göçmenlerin konut sahibi olma açısından olumlu bir düzeyde olduklarını göstermektedir. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun kendisine ait bir evinin olması, anlamlı ve önemli bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Anketin uygulama aşamasında, konuya ilişkin olarak göçmenlerin yorumları değerlendirildiğinde; 'kiracılık' kavramına yabancı oldukları saptanmış, ev sahibi olmanın onlar için önemli ve öncelikli bir değer olduğu görülmüştür.

Göçmenler, toplumsal hayatta çalışkanlıkları ile dikkat çekmektedirler. Araştırma sonucunda göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, Türkiye'de uzun süre işsiz kalmadıkları ve kısa sürede bir iş buldukları görülmektedir. Bu durum; Bulgaristan göçmenlerinin 'çalışkanlık' özellikleri ile bağlantılı olarak, boş durmak istememe eğilimleriyle ilişkilendirilebilir.

Araştırma kapsamında, göçmenlerin vatandaşlık durumuna ilişkin verilerde göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun 'çift vatandaş' olması dikkat çekmektedir. Göçmenlere çift vatandaşlığı tercih etme sebepleri sorulduğunda, Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasının, göçmenlerin çift vatandaşlık tercihlerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Anketi cevaplandıran göçmenlerin konuya ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında; Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasının, göçmenler için Avrupa ülkelerine vizesiz gidebilmek açısından önem teşkil ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda, çocuklarını okumaları veya çalışmalarını için Avrupa ülkelerine daha rahat gönderebildikleri yönünde görüş bildirmişlerdir.

Cevaplar değerlendirildiğinde, göçmenlerin çoğunluğunun Bulgaristan'ı özlemediği görülmektedir. Göçmenlerin Bulgaristan'a özlem duymaması, yeni dahil oldukları topluma karşı hissedilen aidiyet duygusunun kazanılmış olabileceği şeklinde yorumlanabilir. Bulgaristan'a karşı özlem duygusunun olmadığını, göçmenlerin *"Biz, Bulgaristan'dan kendimizi zor attık buraya. Bir de orayı mı özleyeceğiz? İnsan ikinci sınıf muamele gördüğü, dövüldüğü, horlandığı yeri özler mi hiç?"* şeklindeki söylemlerinde de görmek mümkündür.

Örneklem dahilinde bulunan göçmenlerin büyük çoğunluğunun, yılda en az bir kez Bulgaristan'a gittikleri görülmektedir. Göçmenlerin sosyal ve fiziki anlamda Bulgaristan ile bağlarının devam ettiği söylenebilir. Bu durum, göçmenlerin büyük çoğunluğunun hala Bulgaristan'da yakınlarının bulunması ile de ilişkilendirilebilir.

Sonuçlar değerlendirildiğinde; göçmenlerin büyük çoğunluğunun çift vatandaş oldukları, büyük çoğunluğunun hala Bulgaristan'da yakınlarının bulunduğu ve büyük çoğunluğunun yılda en az bir kez Bulgaristan'a gittikleri görülmektedir. Dolayısıyla, **“1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, Bulgaristan ile olan bağlarının ve ilişkilerinin sürmesi beklenmektedir”** şeklindeki **Hipotez-1**'in geçerlendiği görülmektedir.

Göç süreci, 1984 yılında 'İsim Değiştirme Kampanyası' ile başlamıştır. İsim değiştirme uygulamasını kimliklerine karşı bir saldırı olarak gören Bulgaristan Türkleri, 1989 yılında zorunlu olarak Türkiye'ye göç etmek durumunda bırakılmışlardır. Bulgaristan'da kalan ve göç eden Türklere; göç sonrası rejim değişikliği ile birlikte, değiştirilen Türkçe isimlerini geri alma hakkı tanınmış olmasına rağmen; araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, göçmenlerin yaklaşık yarısından fazlasının, Türkçe isim ve soyadlarını geri almadıkları görülmektedir. Bulgaristan göçmenlerinin çoğunluğunun iki isminin bulunduğu ve avantajlı durumlarda Bulgaristan kimliklerini ve Bulgar isimlerini kullandıkları görülmektedir. Göçmenlerin, göç öncesi milli kimliklerine bir saldırı olarak gördükleri isim değişikliğini, günümüzde bazı avantajlardan dolayı gönüllü olarak kullanmaları oldukça çarpıcı bir tezat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında; göçmenlerin büyük çoğunluğunun, Türkiye'ye geldikleri ilk dönemde daha önce göç etmiş olan ailesinin, akrabalarının veya tanıdıklarının yanında kalarak barınma ihtiyaçlarını karşılamış oldukları görülmektedir. Bu durum, göçmenlerin birbiriyle olan bağlarının kuvvetli olması ile ilişkilendirilebilir. Genel bir değerlendirme yapıldığında; Bulgaristan göçmenleri arasında var olan göçmen ağlarının, Türkiye'de ilk dönemlerde karşılaşılan sorunların çözümünde yardımcı olduğu söylenebilir.

Göçmenlerin kendi iç dinamiklerine bağlı olarak geliştirdikleri dayanışma örüntüleri ve sosyal ağlar, birçok sorunun üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Araştırmada elde edilen sonuçlara bakıldığında; göçmenler, göç sonrası barınma, iş, okul vb. ihtiyaçlarını bu örüntüler sayesinde karşıladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, göçmenler bu görüşleri doğrultusunda, devletin yaptığı yardımları yetersiz bulduklarını da söylemişlerdir. Göçmenlerin İkitelli bölgesi Göçmen Konutları'nda yaşamakta oldukları daireleri, kendi imkanlarıyla aldıklarını vurgulamaları ve göçmen olmayanların bunu yanlış algıladığını da belirtmeleri dikkate değer bir sonuçtur.

Araştırmada elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde, göçmenlerin kendilerini tanımlarken, ağırlıklı olarak 'öncelikle bir Bulgaristan göçmeni' olarak tanımlamaları dikkat çekmektedir. Göçmenlere kendileri için sahip olunan bazı tanımlamaların önem derecesi sorulduğunda; Türk olmak, Müslüman olmak, T.C vatandaşı olmak ve Bulgaristan Türkü olmak gibi değerlere sahip olmanın göçmenlerin büyük bir kısmı için önemli olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum; örnekleme yer alan göçmenlerin, Bulgaristan'da asimilasyona maruz kalmaları ve Türk kimliklerini koruyabilmek için yıllarca savaş vermiş olmaları ile ilişkilendirilebilir. Göçmenler için Türk ve Müslüman olmak önemli bir değer olmasına rağmen, göçmenlerin kendilerini öncelikle 'Bulgaristan göçmeni' olarak tanımlamaları dikkat çekmektedir. Göçmenler, anketin uygulama aşamasında konuya ilişkin yaptıkları yorumlarda; bu durumun toplumun kendilerini algılama biçimiyle ilgili olduğuna dikkat çekmişler ve kendilerinin Türk toplumunda 'Bulgaristan göçmeni' olarak tanımlandıklarını belirtmişlerdir.

Dil, bir kültürün varlığı ve sürekliliğinin en önemli unsurlarından birisidir. Bilindiği gibi, Bulgaristan'daki Türklerin varlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanları fethinden sonra başlamıştır. Bu bölgelere Türk kültürünü yerleştirmek amacıyla Anadolu'dan göç eden Türkler, buldukları topraklarda zamanla azınlık durumuna düşmüşler ve ülkede konuşulan resmi dil olan Bulgarca'yı öğrenmek durumunda kalmışlardır. Bulgaristan Komünist Partisi'nin 'Tek millet, tek devlet, tek dil' hayaliyle başlattığı politikalar sonucu, Türk dilinin kullanımı tamamen yasaklanmış ve Türkçe belirli bir oranda tahribata uğramıştır. Göç sonrası ilk dönemlerde, bazı göçmenlerin Türkçe'yi konuşurken zorlandığı veya hatalı konuştuğu; kendilerini ifade ederken sık sık Bulgarca terimler kullandıkları görülmüştür. Bu doğrultuda araştırma kapsamında yer alan göçmenlere, göç sonrası ve günümüzde Bulgarca'yı kullanma sıklıkları sorulmuştur.

Sonuçlar değerlendirildiğinde; Bulgaristan göçmenlerinin büyük bir çoğunluğunun, Bulgarca'yı artık hemen hemen hiç kullanmadıkları görülmektedir. Göçmenler, Bulgaristan'da Türkçe'yi kullandıkları için çeşitli baskılara maruz kalmışlar ve Türkçe eğitimleri yasaklanmıştır. Bu noktada, göçmenlerin Türkiye'ye göç ettikten sonra Bulgarca'yı kullanmamaları doğal karşılanabilir. Bulgarca'yı iyi seviyede bilmelerine rağmen, aile içinde veya kendi aralarında konuşmamaları da Türkçe'ye tam olarak hakim oldukları ve geldikleri yeni topluma uyum sağladıkları şeklinde yorumlanabilir.

Göçmenlerin Türkiye’de doğan çocuklarının Bulgarca’yı bilme düzeyi sorulduğunda; göçmenlerin Türkiye’de doğmuş olan çocuklarının çoğunluğunun Bulgarca’yı bilmedikleri görülmektedir. Göçmenlerin, Türkiye’de doğmuş veya büyümüş çocuklarının büyük çoğunluğunun Bulgarca’yı bilmemeleri veya kısmen bilmeleri; göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun gündelik hayatta, aile içinde veya kendi aralarında Bulgarca’yı kullanmamaları ile doğru orantılıdır.

Sonuçlar değerlendirildiğinde, Bulgaristan göçmeni ebeveynleri ile Türkiye’de büyüyen veya doğan çocukları arasında tutum ve davranış farklılıkları olduğu görülmektedir. Bu durum, Türkiye’de büyüyen veya doğan çocukların farklı bir toplumda ve farklı bir kültürel yapıda yetişmeleriyle ilişkilendirilebilir. Bu noktada; **“Bulgaristan göçmeni ebeveynler ile Türkiye’de büyüyen veya doğan göçmen çocukları arasında, tutum ve davranış farklılıklarının olması beklenmektedir”** şeklindeki **Hipotez-3**’ün geçerlendiği görülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlardan bir tanesi de; Bulgaristan göçmenlerinin çocuklarının eğitimi için imkanları olsa tercih edecekleri okul türleri arasında, askeri liselerin büyük bir çoğunluğu oluşturmasıdır. Örneklem dahilinde yer alan göçmenlerin hiç birisi, çocuklarının eğitimi için imam hatip liselerini tercih etmemiştir. Bulgaristan’da dinlerini yaşamaları engellenmiş ve Müslüman oldukları için baskılara maruz kalmış olan göçmenlerin, Türkiye’de çocuklarının eğitimi için ağırlıklı olarak dini eğitim veren imam hatip liselerini tercih etmemelerinin bir tezat oluşturduğu söylenebilir.

Araştırmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde; Bulgaristan göçmenlerinin çoğunluğunun, evlilik tercihlerinde kendileri gibi Bulgaristan göçmeni kişileri seçtikleri veya tercih ettikleri, çocuklarının da Bulgaristan göçmeni kişiler ile evlenmesini istedikleri görülmektedir. Bu durum, göçmenlerin kendi aralarında kapalı bir toplum şeklinde yaşamaları ve göçmenlik ağlarının hala kuvvetli olması ile açıklanabilir. Bulgaristan göçmenlerinin evlilik tercihlerinde farklı göçmen gruplarının da bulunuyor olması, kendilerini diğer göçmen gruplarına da yakın hissetmeleri ile ilişkilendirilebilir. Göçmenler, anketin uygulama aşamasında; evlilik tercihlerinde yerli halktan kişileri tercih etmemelerinin nedeni olarak kültürel farklılıkları göstermişlerdir.

Örneklem dahilindeki Bulgaristan göçmenlerinin oturdukları bölgeyi veya semti tercih etmelerinde, kendi grubundan olan göçmenler ile bir arada olma isteği öne çıkmaktadır. Oturulan semtin tercihinde, evlilik tercihlerinde de olduğu gibi, göçmen

ağlarının güçlü bir etkisinin olduğu görülmektedir. Oturulan semtin tercihinde, göçmenler arası dayanışma isteğinin ve bunun sağladığı güven duygusunun etkili olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda; komşuluğun, aynı göçmen grubundan olan kişilerle yapılması da anlamlı bir oran olarak ortaya çıkmıştır. Bu noktada; örneklem dahilindeki 1989 Bulgaristan göçmenlerinin, komşuluk çevresini seçerken kendi gruplarından insanları tercih ettikleri ve bu nedenle de göçmenlik ağlarının sürekliliğini sağladıkları söylenebilir.

Örneklem dahilindeki göçmenlere, evlilik ve komşuluk tercihleri haricinde arkadaşlık tercihleri ile ilgili görüşleri de sorulmuştur. Sonuçlara bakıldığında; arkadaşlık edilen kişilerin komşuluk edilen kişilere kıyasla, göçmen ve göçmen olmayan kişiler arasından karışık seçildiği dikkat çekmektedir. Bu durum; Bulgaristan göçmenlerinin, sosyal ilişkilerinde arkadaşlık bazında bireyselleştiklerini ve göçmenlik ağından az da olsa uzaklaştıklarını göstermektedir. Bu noktada, örneklem dahilindeki 1989 yılında göç etmiş olan Bulgaristan göçmenlerinin toplumla bütünleşme çabasının varlığından söz edilebilir.

Araştırmada elde edilen veriler sonucunda; 1989 Bulgaristan göçmenlerinin büyük çoğunluğunun, genel olarak göçmen olmayan kişilerle sorunlar yaşadıkları dikkat çekmektedir. Komşuluk ilişkilerinde; öncelikle kendi grubundan göçmenleri tercih etmelerinin, yaşanan bu sorunlarla bağlantılı olduğu söylenebilir.

Göçmenlerin, toplum içindeki ilişkilerinde etkin olan dayanak noktalarından biri de göçmen dernekleridir. Göçmen dernekleri, göçmenlerin çeşitli sorunlarına yardımcı olmak için kurulmuş derneklerdir. Araştırmada elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; göçmenlerin bir göçmen derneğine üye olması ve derneklerdeki etkinliklere katılımı, bir dayanışma göstergesi olarak kabul edilmiştir. Genel olarak, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun herhangi bir göçmen derneğine üye olmadıkları görülmekte ve göçmen dernekleri ile olan ilişkilerin zayıf olduğu dikkat çekmektedir. Örnekleme yer alan Bulgaristan göçmenlerine göçmen dernekleri hakkındaki görüşleri sorulduğunda, çoğunluğun dernekler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmüş ve bu durum göçmenlerin herhangi bir göçmen derneğine üye olmaması ile de uyumlu bulunmuştur. Göçmenler, anketin uygulama aşamasında; genellikle

İstanbul'daki göçmen derneklerinin Bursa, İzmir ve diğer illere oranla yetersiz ve başarısız kaldıkları yönünde görüş bildirmişlerdir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; örneklem dahilindeki göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun siyasi tercihlerinde göçmen adaylara öncelik verdikleri görülmektedir. Bu durum, anketin uygulama aşamasında göçmenlerin *"Kendi insanım yabancından daha iyidir, en azından göçmenler yalancı değiller, elbette göçmene oy veririm..."* şeklindeki söylemleriyle de desteklenmektedir. Göçmenlerin, seçim dönemlerinde kendileri için program hazırlayan ve görüş belirten partilere ve göçmen adaylara oy verdikleri yaygın bir görüştür.

Göçmenliğe dayalı ilişki ağları; göç sürecinde göç edilecek yeri seçmekten, barınacak ev ve iş bulmaya kadar her alanda ilişkiyi içermektedir. Veriler değerlendirildiğinde; örneklem dahilinde yer alan göçmenlerin büyük çoğunluğunun, kendi grubundan olan göçmenlere güven duyduğu ve yardımlaşmak için onları tercih ettiği görülmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında; örneklemde yer alan göçmenlerin aynı coğrafyaya ait olmaktan doğan karşılıklı güvenlerinin, göçmenlik ve hemşehrilik ilişkilerinin temelini oluşturduğu söylenebilir.

Sosyal ağların varlığının tespiti kadar, sürekliliğinin de saptanması son derece önemlidir. Bu yönde örneklemde yer alan göçmenlerden, Bulgaristan göçmenleriyle olan ilişkilerini eskiye göre değerlendirmeleri istenmiştir. Sonuçlar değerlendirildiğinde; göçmenlerin büyük çoğunluğunun kendi grubundan olan göçmenlerle ilişkilerinin güçlü bir şekilde devam ettiğini söylemesi dikkat çekmektedir. Bu durum; örneklemde yer alan göçmenlerin, göçmen ağlarının zayıflamadığı ve değişikliğe uğramadan devam ettiğini göstermektedir.

Göçmenlerin hem kendilerinin, hem de çocuklarının eş tercihlerinde anlamlı olarak Bulgaristan göçmenlerini tercih etmeleri; oturdukları bölgeyi tercih etmelerinde Bulgaristan göçmenleri ile bir arada olma isteği ve komşularının çoğunluğunun göçmen olması; güven duyma, yardımlaşma vb. konularda göçmenleri daha olumlu görmeleri; göçmenlik ilişkilerinin eskiye göre güçlü bir şekilde devam etmesi ve zayıflamaması; ***"1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin kendi aralarında bağlarının ve ilişkilerinin yoğun olarak sürmesi ve kendi içlerinde kapalı bir toplum şeklinde yaşamaları beklenmektedir"*** şeklindeki ***Hipotez-2***'nin geçerlendiğini göstermektedir.

Araştırma sonucunda göçmenlerin büyük çoğunluğunun, yaşam tarzlarının göçmen olmayanlardan farklı olduğunu söylemesi dikkat çekmektedir. Örnekleme yer alan göçmenlerin; göçmen olmayanların yaşam tarzlarının kendilerinden farklı olduğunu düşünmesi, kendi grubundan olan kişilerle göçmen ağlarını güçlü bir şekilde devam ettirmelerine yol açtığı söylenebilir.

Örnekleme dahilindeki göçmenler, göçmen olmayanların kendilerini hemen hemen her alanda farklı gördüklerini belirtmişlerdir. Göçmenler bu alanların büyük oranda çalışkanlık, eğitim, kültürel farklılıklar, dinsel bakış açısı ve etnik farklılıklar ile ilgili olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu noktada, 'ötekileştirme' olgusuyla karşı karşıya kalan göçmenlerin, kendi aralarında kapalı bir toplum şeklinde yaşamaları ve göçmen ağlarını güçlü bir şekilde muhafaza etmeleri beklenmektedir. Örnekleme yer alan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu, göçmen olmayanların kendilerini dışlaması ve farklı görmelerinin, kendilerini göçmenlerle daha yakın ilişkiler kurmaya ittiğini düşünmektedirler. Bu durumun, göçmenlerin kendi içlerinde kapalı bir toplum şeklinde yaşamalarına neden olduğu söylenebilir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; göçmenler yaşam tarzlarının göçmen olmayanlara göre farklı olduğunu düşünmektedirler. Aynı zamanda göçmenler; göçmen olmayanların hemen hemen her alanda kendilerini farklı gördüklerini ve bu topluma ait olarak görmediklerini, bunun sonucunda da kendilerini dışladıklarını ifade etmektedirler. Göçmenlerin, geldikleri toplum ile temel olarak benzer ya da ortak yaşam tarzına sahip oluşları bütünleşmeyi kolaylaştıran bir unsurdur. Göçmenlerin ve göçmen olmayanların karşılıklı olarak birbirlerini farklı görmeleri, birbirleriyle bütünleşmelerine engel teşkil etmektedir. Bu durum, göçmenlerin kendi aralarında göçmen ağlarını güçlü bir şekilde muhafaza ederek, kapalı bir toplum şeklinde yaşamalarına zemin hazırlamakta ve dahil oldukları toplum ile tam olarak bütünleşmelerine engel olmakta veya bütünleşme hızını yavaşlatmaktadır.

Kültür; insanoğlunun öğrendiği, biriktirdiği ve nesilden nesile aktardığı bir topluma ait birikimlerin tümüdür. Her insan doğal olarak içinde doğduğu ve yaşadığı kültürü öğrenir; ona uygun örf ve adet, gelenek ve göreneklere göre davranır ve yaşam tarzını belirler. Çocukluktan itibaren öğrenilen tüm bu davranış şekillerinin göç sonrası değişime uğraması da, kaçınılmaz olarak beraberinde bir uyum sorunu ve farklılığı getirmektedir.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde; örneklem dahilinde olan göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun göç sonrası topluma uyum aşamasında kültürel sorunlar yaşadıkları, fakat günümüzde yaşamadıkları görülmüştür. Bu sonuç, **“1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin; gelenek ve görenekler, örf ve adetler, yaşam tarzı gibi konularda kültürel anlamda sorun yaşadıkları, fakat günümüzde yaşamadıkları beklenmektedir”** şeklindeki **Hipotez-4**ün geçerlendiğini göstermektedir.

Örneklem dahilindeki göçmenlerin çoğunluğu; Türkiye’de kendilerini bir yabancı olarak hissetmediklerini belirtirken, bir kısmı da yabancı olarak hissettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum, anketin uygulama aşamasında göçmenlerin *“Biz Türküz, Müslümanız ve bu toplumda yabancı değiliz. Bu ülke bizim, burası vatanımız. Bu bayrağın altında yaşayıp, burada öleceğiz...”* şeklindeki söylemleriyle de desteklenmektedir.

Örneklem dahilindeki göçmenlerin azımsanmayacak bir bölümü, toplumla hala bütünleşemediklerini ve uyum sorunu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Genel olarak değerlendirildiğinde, göçmenlerin büyük çoğunluğunun toplumla ‘kısmen bütünleştikleri’ görülmektedir. Bu noktada, **“1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, göç sonrası dahil oldukları yeni toplumla tam olarak bütünleşemedikleri, kısmen bütünleştikleri beklenmektedir”** şeklindeki **Hipotez-5**in geçerlendiği görülmektedir.

Araştırma sonucunda verilen cevaplar değerlendirildiğinde, göçmenlerin Türkiye’de genel bir kimlik sorunu yaşadıkları görülmektedir. Bu durum, anketin uygulama aşamasında göçmenlerin *“Göçmen olmayanlara göre biz onlar gibi Türk değiliz, bizi gerçek Türk olarak görmüyorlar. Türk olduğumuz için Bulgaristan’da yıllardır sıkıntı yaşadık, burada da herkes tarafından olmasa da bazı kişiler tarafından ‘Bulgar’ diye adlandırılıyor. Bu bizi çok üzüyor ve asıl kimlik sorununu bu noktada yaşıyoruz, yani bizim kimlik sorunumuz onların bizim kimliğimize bakış açısıyla ilgili...”* şeklindeki söylemleriyle de desteklenmektedir. Bu noktada, **“1989 yılında Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, genel bir kimlik sorunu yaşadıkları beklenmektedir”** şeklindeki **Hipotez-8**in geçerlendiği görülmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen diğer bir sonuç, göçmenlerin aidiyet durumlarıyla ilgilidir. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun, kendilerini yaşadıkları yere ve koşullara (Türkiye'ye) ait hissettikleri görülmektedir. Bu durum göçmenlerin *"Biz kendimizi bu topraklara, bu vatana ait hissediyoruz. Biz Osmanlı torunlarıyız. Biz buraya aitiz..."* şeklindeki söylemlerinde de açıkça görülmektedir. Bu noktada; **"1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, aidiyet sorunu yaşamadıkları ve kendilerini bu topluma ait olarak görmeleri beklenmektedir"** şeklindeki **Hipotez-6**'nın geçerlendiği görülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde; örneklem dahilindeki göçmenlerin büyük çoğunluğunun, başka bir ülkeye göç etmiş olmayı istemedikleri ve Türkiye'ye göç etmiş olmaktan pişmanlık duymadıkları görülmektedir. Bu durum, göçmenlerin *"Türk'ün Türk'ten başka dostu olmaz. Biz burada mutluyuz. Bayrağımızın altında huzurluyuz. Hiç pişman değiliz, iyi ki de Türkiye'ye gelmişiz..."* söylemlerinde de açıkça görülmektedir. Bu noktada, **"1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, göç etmiş olmaktan dolayı pişmanlık duymamaları beklenmektedir"** şeklindeki **Hipotez-7**'nin geçerlendiği görülmektedir.

Araştırma sonucunda, örneklemde yer alan göçmenler Türkiye ve Bulgaristan'ı karşılaştırdıklarında; siyasi yapı ve gelenek, insan hakları, iş bulma imkanı, bireysel özgürlüklere saygı, kendini güvende ve rahat hissetme, sosyal devlet anlayışı ve imkanları, dinsel faaliyetler ve hizmetler gibi konularda Türkiye'nin daha iyi olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. Göçmenler; eğitim, kadın hakları, sosyal hayattaki doğruluk ve dürüstlük, çalışma koşulları, sağlık hizmetleri gibi konularda da Bulgaristan'ın daha iyi olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde; göçmenlerin büyük bir çoğunluğu, Türklerin Bulgaristan'daki Parlamento'da temsil edilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Göçmenlerin yaklaşık yarısı, Türkiye'de Parlamento'da her türlü siyasi görüş ve düşüncenin temsil edilmesi konusunda olumlu yönde görüş bildirirken, konuya ilişkin olumsuz görüş bildirenlerin de olması da dikkat çekmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde; Türklerin Bulgaristan'daki Parlamento'da temsil edilmesi yönünde büyük bir çoğunlukla görüş bildiren göçmenlerin, her türlü siyasi görüş ve düşüncenin Türkiye'deki Parlamento'da temsil edilmesi konusuna daha temkinli yaklaştıkları görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre; örneklem dahilindeki göçmenlerin çoğunluğunun, son günlerde medyada konuşulan 'demokratik açılım' ve 'demokratik özerklik' gibi konulara da olumsuz yaklaştıkları görülmektedir.

Tez çalışmasında, İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde değerlendirilen 1989 Bulgaristan göçmenlerinin; göçün üzerinden 22 yıl geçmiş olmasına rağmen, kendi aralarında hala kapalı bir toplum şeklinde yaşadıkları ve göçmen ağlarının sürekliliğini güçlü bir biçimde devam ettirdikleri görülmüştür. Evlilik tercihlerinde, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde kendi grubundan göçmenleri tercih etmekte oldukları ve yerli halka karşı hala güven duymadıkları belirlenmiştir.

İstanbul-İkitelli bölgesi Göçmen Konutları özelinde, 1989 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olan Bulgaristan Türklerinin, Türkiye'de topluma uyum aşamasında yaşadıkları kültür, kimlik ve aidiyet sorunlarının değerlendirildiği bu çalışmada; göçmenlerin bazı kültürel sorunlar yaşadıkları, göçmen olmayan kişilerin onları algılama biçiminden kaynaklanan genel bir kimlik sorunu yaşadıkları, toplum ile kısmen bütünleştikleri, fakat herşeye rağmen aidiyet sorunu yaşamadıkları ve Türkiye'ye göç etmiş olmaktan pişman olmadıkları görülmüştür.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Acaroğlu, M. T. (2007). *Bulgaristan Türkleri zerine Araştırmalar I*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ağanoğlu, H. Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makus Talihi: Gç*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Alp, İ. (1990). *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878- 1989)*. Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Aydın, M. (1992). *şarki Rumeli Vilayeti*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Balkanlı, A. K. (1986). *şarki Rumeli ve Buradaki Türkler*. Ankara: Elhan Kitabevi.
- Baş, H. (2005). *Unutulan Batı Trakya Türkleri*. İzmir: Umay Yayınları.
- Bayur, Y. H. (1983). *Türk İnkılabı Tarihi, Cilt II. Kısım II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dayıoğlu, A. (2005). *Toplama Kampından Meclise, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eminov, A. (1990). "There Are No Turks in Bulgaria: Rewriting History by Administrative Fiat", *The Turks of Bulgaria Culture and Political Fate of Minority*. K. H. Karpát (der.). İstanbul:İsis Pres.
- Eminov, A. (1997). *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*. London: Institute of Muslim Minority Affairs, Hurst and Company.
- Eren, H. (1985). *Bulgaristan'da Türk Varlığı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Erendil, M. (1976). *Tarihte Türk Bulgar İlişkileri*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Erim, N. (1953). *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*. Ankara Üniversitesi Yayınları. Cilt:1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eroğlu, H. (1987). *Milletler Hukuku Açıında Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Sorunu. Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı*. 7 Haziran 1985, 2. Baskı, Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, VII. Dizi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Feher, G. (1984). *Bulgar Türkleri Tarihi*. Heyet (çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ganev, İ. (1984). *Bulgaristan'a Bir Bakış*. Sofya: Sofya Pres.
- Halaçoğlu, A. (2002). *Balkanlar'dan Anadolu'ya Yönelik Gçler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- Hristov, H. (1980). *Bulgaria 1300 Years*. Sofia: Jusautor.
- Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların Kökeni*. Ankara: Yıldız Matbaası.
- Kamil, İ. (1989). *Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Karal, Z. E. (1983). *Osmanlı Tarihi*. Cilt 7. Üçüncü Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Keskioğlu, O. (1985). *Bulgaristan'da Türkler-Tarih ve Kültür*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Koçak, A. (1976). *Tarihte Türk Bulgar İlişkileri*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Konukman, R. E. ve D. Kutlay. (1990). *Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan*. Ankara: Türkiye Basın Birliği Yayınları.
- Korkud, R. (1986). *Bulgar Yönetimi ve Tarihi Yalan*. Ankara: Türkiye Fikir Ajansı.
- Kuyucuklu, N. (1987). *Bulgaristan*. İstanbul: İ.Ü. Yayınları.
- Lütem, Ö. E. (2000). *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1985*. I. Cilt. Ankara: ASAM Yayınları.
- Lütem, Ö. E. (2003). *Tarihsel Süreç İçinde Bulgaristan Türklerinin Hakları, Balkan Türkleri*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Lütem, Ö. E. (2006). *Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*. II. Cilt. Ankara: ASAM Yayınları.
- Maranki, A. (1993). *Balkan Mezalimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- McCarthy, J. (1998). *Death and Exile-The Ethnic Cleansing of Ottoman Muslims 1821-1922. Ölüm ve Sürgün- Osmanlı Müslümanlarına Karşı Yürütölen Ulus Olarak Temizleme İşlemi*. B. Omar (çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Norveç Helsinki Komitesi. (1988). *Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı*. Y. Yücel (çev.). Ankara: TTK Yayınları.
- Özbird, K. (1986). *Bulgar Yönetimi Gerçeği Gizleyemez*. İstanbul: Başkent Gazetecilik.
- Özgür, N. (1999). *Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Öztuna, Y. (1970). *Resimlerle Türkiye Tarihi*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- Öztuna, Y. (2006). *Avrupa Türkiye'sini Kaybımız Rumeli'nin Elden Çıkışı*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılık.
- Poulton, H. (1993). *Balkanlar: Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

- Rasonyi, L. (1971). *Tarihte Türklük*. H. Z. Koşay (çev.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Rasonyi, L. (1984). *Tuna Köprüleri*. H. Akın (çev.). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Sander, O. (1969). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Shaw, J. S ve E. K. Shaw. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. M. Harmancı (çev.). 1. Cilt. İstanbul: E Yayınları.
- Soysal, İ. (1983). *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*. Cilt 1. Ankara: TTK Yayınları.
- Şimşir, B. N. (1986). *Bulgaristan Türkleri (1878-1985)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (2009). *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tacemen, A. (1991). *Bulgaristan Türkleri 1878-1990*. Adana: Adana Türk Ocağı Yayınları.
- Todorov, N. (1979). *Bulgaristan Tarihi*. V. Atayman (çev.). Birinci Basım, İstanbul: Öncü Kitabevi.
- Toğrol, B. (1989). *112 Yıllık Göç (1878-1989), 1989 Yazındaki Üç Aylık Göç'ün Tarihi Perspektif İçinde Psikolojik İncelemesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- Toğrol, B. (1991). *Direnış: Bulgaristan Türklerinin 114 Yıllık Onur Mücadelesinin Karşılaştırmalı Psikolojik İncelemesi*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Matbaası.
- Tuğlacı, P. (1984). *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Turan, Ö. (1998). *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uluslararası Af Örgütü. (1989). *Türkiye Raporları*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Ünal, T. (1977). *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*. Ankara: Emel Yayınları.

Sürelî Yayınlar:

- Jacobs, S. (2001). *A History of Oppression: The Plight of the Bulgarian Pomaks*. Central Europe Review, Vol: 3, No: 19, 2001, 75-89.
- Kolukırık, S. (2006). *Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği*. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2006, Cilt: 30, N:1, s.1-13.
- Petkova, L. (2002). *The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000*. The Global Review of Ethnopolitics, Vol: 1, No: 4, 47.
- Şimşir, B. N. (1985). *Son Bulgar Darbesi: Türk Adlarının Zorla Değiştirilmesi*. Türk Kültürü Dergisi, Bulgaristan Türkleri Özel Sayısı, Sayı: 263, Yıl: 12, Ankara, Mart 1985.
- Tufan, M. (1989). *Göç Hareketleri ve Yugoslavya Türkleri*. Erdem Dergisi, Cilt: V, Sayı: 15, Ankara, Eylül 1989.
- Turan, Ö. (1995). *Bulgaristan Türklerinin Bugünkü Durumu*. Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, Sayı: 3, Yıl: 1.
- Turan, Ö. (1997). *Balkan Türklerinin Dini Meseleleri*. Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı II, Sayı: 16, Yıl: 3, Ankara, Temmuz-Ağustos 1997.
- Yenisoy, H. S. (1997). *Bulgaristan Türklerinin Eğitim ve Kültür Tarihinden Sayfalar*. Yeni Türkiye Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 16, Temmuz-Ağustos 1997, Ankara.
- Zhelyazkova, A. (2001). *Bulgarian in Transition: the Muslim Minorities*. Islam and Christian-Muslim Relations, Vol: 12, Sayı: 3, s.283-301.

Bildiriler:

- Hakov, C. (2002). *1913 Yılında İstanbul'da İmzalanan Bulgar-Türk Antlaşması ve Bulgaristan Türk-Müslüman Nüfusunun Hakları*. 13. Türk Tarih Kongresi Ankara: 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, Cilt: III. Kısım: I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşir, B. N. (1987). *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*. Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı, 7 Haziran 1985, 2. Baskı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII. Dizi, Sayı: 871. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şimşir, B. N. (1992). *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*. Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler Kitabı, 7 Haziran 1985, 3. Baskı. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları. VII. Dizi, Sayı: 872. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Tezler:

Çağlayan, S. (2007). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler*. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, İzmir.

Koçancı, M. (2003). *1984 Bulgaristan Örneği: Göç Edenler Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Maral, F. (2010). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Uluyurt, M. (2005). *Bulgaristan Sosyal ve Siyasal Yaşamında Türkler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Gazeteler:

- Acaroğu, T. (21 Şubat 1985). *Düşünenlerin Düşünceleri*. Milliyet, s.3.
- Barlas, M. (23 Şubat 1985). *Dikkatli Bir Nota*. Milliyet, s.7.
- Cemal, H. (26 Mayıs 1989). *Bulgaristan'daki Türkler*. Cumhuriyet, s.1-11.
- Cumhuriyet. (6 Ocak 1985). *Evren, Jivkov'dan Çözüm İstedi*. s.8.
- Cumhuriyet. (27 Mart 1985). *Sofya Yine Hayır Dedi*. s.11.
- Cumhuriyet. (4 Nisan 1985). *Soydaşlarımızın Yanındayız*. s.11.
- Cumhuriyet. (11 Mayıs 1985). *1700 Aile Sürüldü*. s.6.
- Cumhuriyet. (24 Ağustos 1985). *Özal'ın Açıklaması*. s.1.
- Cumhuriyet. (13 Mart 1986). *Bulgar*. s.8.
- Cumhuriyet. (8 Nisan 1986). *Türlere Bulgar Baskısı*. s.7.
- Cumhuriyet. (18 Nisan 1986). *Türk Diplomasisi Bulgaristan'a Karşı Atağa Geçti*. s.12.
- Cumhuriyet. (12 Mayıs 1989). *Sofya'nın Pasaport Müjdesi*. s.15.
- Cumhuriyet. (26 Mayıs 1989). *Bulgaristan'daki Türkler*. s. 1 ve 11.
- Cumhuriyet. (26 Mayıs 1989). *İki Saatte Sınır Dışı*. s.1 ve 11.
- Cumhuriyet. (26 Mayıs 1989). *Sofya'dan Zorunlu Göç*. s.11.
- Cumhuriyet. (27 Mayıs 1989). *Buruk Sevinç*. s.1.
- Cumhuriyet. (29 Mayıs 1989). *Bulgaristan'a Karşı Gösteri*. s.8.
- Cumhuriyet. (30 Mayıs 1989). *NATO'dan Bulgaristan'a Tepki*. s.11.
- Cumhuriyet. (1 Haziran 1989). *Zorunlu Göç 450'yi Buldu*. s.12.
- Cumhuriyet. (3 Haziran 1989). *Yine Zorunlu Göç*. s.15.
- Cumhuriyet. (8 Haziran 1989). *Bulgar Sınırına Göçmen Kampı*. s.6.
- Cumhuriyet. (14 Haziran 1989). *Göç Çığ Gibi*. s.1 ve 13.
- Cumhuriyet. (16 Haziran 1989). *Sınırdaki Göçmen Kuyruğu*. s.1.
- Cumhuriyet. (18 Haziran 1989). *Sakarya'da Demirel, Gaziosmanpaşa Mitingi*. s.1.
- Cumhuriyet. (19 Haziran 1989). *Göç Durmuyor*. s.13.
- Cumhuriyet. (21 Haziran 1989). *İnönü: Göç Durdurulmalı*. s.13.

- Cumhuriyet. (25 Haziran 1989). *Sofya'ya Ulusal Tepki*. s.1 ve 12.
- Cumhuriyet. (26 Haziran 1989). *Göç Sorunu Milli Dava Hükümeti Eleştirmem*. s.1.
- Cumhuriyet. (3 Temmuz 1989). *Sofya'dan Göç Kuyruğu*. s.1.
- Cumhuriyet. (8 Temmuz 1989). *Avrupa Konseyinden Sofya'ya Protesto*. s.14.
- Cumhuriyet. (21 Temmuz 1989). *Göçmene Bulgar Tekmesi*. s.1.
- Cumhuriyet. (24 Temmuz 1989). *75 Göçmen Geri Döndü*. s.17.
- Cumhuriyet. (15 Ağustos 1989). *ABD'li Senatör: Şoke Oldum*. s.12.
- Cumhuriyet. (6 Ağustos 1989). *Ev, İş ve Okul Kaygısı*. s.17.
- Cumhuriyet. (23 Ağustos 1989). *300 Bin Göçmen Kapıda*. s.16.
- Cumhuriyet. (10 Ekim 1989). *Sofya'ya Sert Eleştiri*. s.10.
- Cumhuriyet. (13 Ekim 1989). *Ben Artık Orada Ölürüm*. s.6.
- Cumhuriyet. (26 Ekim 1989). *Türkiye'ye Gidenleri Uyardık*. s.19.
- Çalışkan, K. (29 Mayıs 1990). *Soydaşlar Ekonomik Şartları Beğenmedi*. Cumhuriyet, s.7.
- Güneş. (29 Ocak 1985). *Baskıya Tarihi Kılıfta Bulundu*. s.7.
- Hürriyet. (24 Şubat 1985). *İşte Zulmün Fotoğrafı: 500 Yıllık Camiyi Yerle Bir Ettiler*. s.1.
- Hürriyet. (10 Mart 1985). *Bulgaristan'daki Bütün Türkleri Almaya Hazırız*. s.8.
- Hürriyet. (9 Nisan 1985). *Bulgarlaştırmada Yeni Aşama*. s.3.
- Hürriyet. (13 Nisan 1985). *Sofya'ya 3. Nota*. s.1.
- Hürriyet. (27 Nisan 1985). *Komşu İyi Yapmıyor*. s.4.
- Hürriyet. (5 Haziran 2009). *Azınlık Ezilirse Özgürlük Olmaz*. s.25.
- Hürriyet. (6 Haziran 1989). *Bulgarlar Tanklarla Saldırıda*. s.10.
- Hürriyet. (23 Ağustos 1989). *Göçmende Şok*. s.7.
- Hürriyet. (31 Ekim 1989). *Kuveyt'te Buluşma*. s.7.
- Hürriyet. (1 Haziran 1990). *Umutla Geldiler, Hüsrarla Döndüler*. s.7.
- Kohen, S. (8 Haziran 1989). *Bulgar'a Karşılık*. Milliyet, s.9.
- Milliyet. (29 Ocak 1985). *Bulgaristan'da Durum Vahim*. s.3.

- Milliyet. (25 Şubat 1985). *Bulgarlar Türk Kadınlarını Kısırlaştırıyor*. s.7.
- Milliyet. (15 Nisan 1985). *Türklere Tabut Bedava*. s.3.
- Milliyet. (6 Mart 1985). *Bulgaristan'a İkinci Nota Dün Verildi*. s.8.
- Milliyet. (14 Mart 1985). *Bulgar Resti*. s.6.
- Milliyet. (6 Temmuz 1985). *Bulgarlardan Son Darbe*. s.7.
- Milliyet. (24 Temmuz 1985). *Sofya'ya Protesto Mektupları Yazın*. s.3.
- Milliyet. (24 Ağustos 1985). *Bulgarlara Bir Nota Daha*. s.1.
- Milliyet. (21 Ekim 1985). *Dağ Taş Tüm Türk Adları Değişecek*. s.6.
- Milliyet. (26 Mart 1988). *İKÖ'nün Bulgaristan Raporu*. s.7.
- Milliyet. (31 Mayıs 1989). *Göç Antlaşması Yapalım*. s.16.
- Milliyet. (1 Haziran 1989). *AGİK'te Sofya'ya Uyarı*. s.4.
- Milliyet. (21 Haziran 1989). *İnönü Bulgar Zulmünü Anlattı*. s.12.
- Milliyet. (14 Ağustos 1989). *Çadırkent Yerle Bir*. s.1.
- Milliyet. (18 Ağustos 1989). *Şimdi de Pomaklar*. s.3.
- Milliyet. (19 Ağustos 1989). *Bulgar'dan Çirkin Eziyet*. s.3.
- Milliyet. (22 Ağustos 1989). *Sofya'ya Zorlama*. s.13.
- Milliyet. (23 Ağustos 1989). *Bulgarlar Kınadı*. s.13.
- Milliyet. (23 Ağustos 1989). *Trenin Önüne Yattılar*. s.1.
- Milliyet. (25 Ağustos 1989). *Kozlar Bulgar'da*. s.1.
- Milliyet. (26 Ağustos 1989). *Bulgar Ateşi: 15 Ölü*. s.1.
- Milliyet. (27 Ağustos 1989). *6 Pomak Köyü Ablukada*. s.15.
- Milliyet. (10 Ekim 1989). *Aşı Raporu Baskı Belgesi*. s.3.
- Milliyet. (12 Kasım 1989). *Soydaş Geri Dönüyor*. s.9.
- Milliyet. (28 Kasım 1989). *Geri Dönen Dönene*. s.3.
- Özölmüş, A. (29 Ocak 1985). *İnönü: Bulgaristan'da Durum Vahim*. Milliyet, s.3.
- Songur, İ. (6 Ekim 1989). *İslam'dan Tam Destek*. Milliyet, s.8.

- Şenyurt, H. (23 Şubat 1985). *Bulgaristan Türklerinin Dramı, 'Bulgarlaştırma' Politikası Nasıl Uygulanıyor?*. Milliyet, s.11.
- Tercüman. (15 Ocak 1985). *Belgelerle Bulgar Zulmü*. s.1.
- Tercüman. (18 Ocak 1985). *Batılılar da Bulgar Zulmünü Doğruladı*. s.1.
- Tercüman. (26 Ocak 1985). *Bulgaristan'dan Gelen Mutfak Önlüğünden Gizli Mektup*. s.6.
- Tercüman. (29 Ocak 1985). *Bulgarlar Batılı Radyoların Türkçe Yayınlarını Saboteye Başladılar*. s.3.
- Tercüman. (6 Şubat 1985). *BBC: Bulgarlar 2 Haftada 200 Türk'ü Öldürdü*. s.1.
- Tercüman. (9 Şubat 1985). *Türkler Bulgar Polisi ile Çarpışıyor*. s.1.
- Tercüman. (13 Şubat 1985). *Howe Bulgaristan'dan Sınırı Açmasını İstedi*. s.1.
- Tercüman. (17 Şubat 1985). *Çocuk Yuvalarında Bulgarlaştırma*. s.1-10.
- Tercüman. (23 Şubat 1985). *Dünya Basınında Bulgar Mezalimi*. s.4.
- Tercüman. (27 Şubat 1985). *Bulgarlaştırma Devam Edecek*. s.1-4.
- Tercüman. (26 Ağustos 1985). *Jivkov'dan Yazılı İmha Emri*. s.2.
- Tercüman. (25 Eylül 1985). *Bulgar Zulmü Durmuyor*. s.3.
- Tercüman. (28 Mayıs 1986). *Bulgar Delegenin Gafı*. s.4.
- Tercüman. (13 Temmuz 1986). *Türkçe Konuşan Herkesten 50 Leva Alın*. s.1.
- Tercüman. (1 Ağustos 1986). *Jivkov Bir Yalancı*. s.1.
- Tercüman. (4 Ağustos 1986). *Cesedini Tabuta Koyup Eve Gönderdiler*. s.3.
- Tercüman. (6 Haziran 1989). *Soydaşlarımıza Geçici İskan*. s.8.
- Tercüman. (14 Haziran 1989). *Bulgar'dan Casus Göz*. s. 1.
- Tercüman. (20 Haziran 1989). *Bulgar Aşısı Kısırlaştırıcı*. s.1.
- Tercüman. (23 Haziran 1989). *Bulgar'ların Aşı Yaptığı Kız Tedavi Altında. Yavrumu Ağlata Ağlata Aşılادılar*. s.8 ve 16.
- Tercüman. (23 Haziran 1989). *Kemiklerini Kırıp Türkiye'ye Gönderdiler*. s.8.
- Tercüman. (9 Temmuz 1989). *Bulgar Aşısının Sırrı Hala Çözülemedi*. s.1.
- Tercüman. (16 Ağustos 1989). *Jivkov Haraç Alıyor*. s.3.
- Tercüman. (25 Ağustos 1989). *Göç'ün Hızını Biz Ayarlamalıydık*. s.8.

Tercüman. (22 Eylül 1989). *Kalmak da zor Gitmek de.* s.1 ve 8.

Yılmaz, F. M. (29 Mayıs 1990). *Türk Azınlığının Düş Kırıklığı.* Cumhuriyet, s.6.

Ansiklopediler:

Kayapınar, L. (2002). *Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması, Türkler. Osmanlı Ansiklopedisi. Cilt IX.* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yeni Türk Ansiklopedisi. (1985). Cilt 5. İstanbul: Ötüken Yayınları.

İnternet Kaynakları:

Creed, G. W. (1990). *The Bases of Bulgaria's Ethnic Policies*. Newsletter of the East European Anthropology Group, Fall 1990, Vol: 9, Sayı: 2. http://condor.depaul.edu/rrotenbe/aeer/aeer9_2.html (24 Mart 2011).

Zhelyazkova, A. (1998). *The Social and Cultural Adaptation of Bulgarian Immigrants in Turkey*. <http://www.omda.bg/imir/studies/nostalgia.html> (23 Mart 2011).

EKLER

- 11- Eğer çifte vatandaş iseniz, neden çifte vatandaşlığı tercih ettiniz?**
- Bulgaristan'a daha rahat gidebilmek için
  - Bulgaristan'daki haklarımı daha kolay koruyabilmek ve arayabilmek için
  - Bulgaristan Avrupa Birliği'ne üye ve çeşitli avantajları olduğu için
  - Diğer.....
- 12- Bulgaristan'da yakınlarınız/akrabalarınız var mı?**
- Evet
  - Hayır
- 13- Bulgaristan'ı özleyor musunuz?**
- Özlüyorum
  - Özlemiyorum
  - Kararsızım
- 14- Bulgaristan'a hangi sıklıkta gidip geliyorsunuz?**
- Hiç
  - Ayda bir
  - Altı ayda bir
  - Yılda bir
  - Birkaç yılda bir
- 15- Bulgaristan'da değiştirilen Türkçe isim ve soyadınızı geri aldınız mı?**
- Evet
  - Hayır
- 16- Eğer Türkçe isim ve soyadınızı geri almadıysanız, neden?**
- (Bulgaristan'da) Türk olduğum belli olmasın diye
  - Bulgar vatandaşlığını taşıdığım için
  - (Bulgaristan'da) Bulgarca isim ve soyadı kullanmak her konuda daha avantajlı olduğu ve işler daha kolay yürüdüğü için
  - İlgilenemedim, vaktim yoktu
  - Almak istedim; ama bilgi eksikliği, bürokratik nedenler vb. sebeplerden dolayı geri alamadım
  - Diğer.....
- 17- Türkiye'ye geldiğiniz ilk dönemde barınma ihtiyacınızı nasıl karşıladınız, nerede kaldınız?**
- Kiraladığımız bir evde
  - Ailemin, akrabalarımın, tanıdıklarımın yanında
  - Göçmen kampında
  - Devletin gösterdiği bir sosyal kurumda
  - Devletin tahsis ettiği bir evde
  - Diğer.....

18-Türkiye'ye geldiğinizde ilk düzenli işinizi bulma sürecinde ne kadar işsiz kaldınız?

( ) 1 aydan daha az ( ) 1-3 ay ( ) 3-6 ay ( ) 6-12 ay ( ) 1 yıl ve üstü

19- Size sorulsa kendinizi öncelikle nasıl tanımlardınız?

- ( ) Öncelikle bir Türk olarak tanımlarım
( ) Öncelikle Bulgaristan Türkü olarak tanımlarım
( ) Öncelikle bir Müslüman olarak tanımlarım
( ) Öncelikle T.C. vatandaşı olarak tanımlarım
( ) Hem T.C. vatandaşı, hem de Bulgar vatandaşı olarak tanımlarım
( ) Öncelikle bir Bulgaristan göçmeni olarak tanımlarım
( ) Diğer.....

20- Sizce aşağıdaki durumlardan hangileri olmak ne derece önemlidir? (X şeklinde işaret koyunuz)

	Önemli	Kısmen önemli	Önemli değil
Türk olmak			
Bulgaristan Türkü olmak			
Müslüman olmak			
T.C. vatandaşı olmak			
Çifte vatandaş olmak			
Bulgaristan göçmeni olmak			

21- Bulgarca'yı aşağıda belirtilen ortamlarda hangi sıklıkta kullanırsınız? (X şeklinde işaret koyunuz)

	Her zaman	Çoğu zaman	Bazen	Hiçbir zaman
Evde aile içinde				
Akrabalarla				
Bulgaristan göçmenleriyle				
Alışveriş yaparken				

22- Türkiye'de doğan yeni nesil (çocuklarınız) Bulgarca'yı biliyor mu?

- ( ) Biliyor ( ) Kısmen biliyor ( ) Bilmiyor

23- Sizce Türkiye'de doğanlar ile Bulgaristan göçmeni ebeveynleri arasında tutum ve davranış farklılıkları var mıdır?

- ( ) Oldukça fazla farklılık vardır

- Kısmen farklılık vardır
- Farklılık yoktur
- Fikrim yok

24- Aşağıdaki okul türlerinden hangisini çocuğunuz için öncelikli olarak tercih edersiniz?

- Düz devlet lisesi
- Meslek lisesi
- İmam hatip lisesi
- Anadolu lisesi
- Fen lisesi
- Askeri lise
- Özel okullar
- Fikrim yok
- Diğer.....

25- Evli iseniz, eşiniz göçmen mi?

- Bulgaristan göçmeni
- Farklı bir göçmen grubundan
- Göçmen değil

26- Eğer evli değilseniz, eşinizin göçmen olmasını ister miydiniz?

- Bulgaristan göçmeni olmasını tercih ederim
- Farklı göçmen grubundan da olabilir
- Göçmen olup olmaması fark etmez, yerli de olabilir
- Yerli olmasını tercih ederim
- Fikrim yok

27- Çocuklarınızın kiminle evlenmesini tercih edersiniz?

- Bulgaristan göçmeni ile evlenmesini tercih ederim
- Farklı göçmen grubundan da olabilir
- Göçmen olup olmaması fark etmez, yerli de olabilir
- Yerli ile evlenmesini tercih ederim

28- Şu anda oturduğunuz bölgeyi tercih etmenizdeki etkili olan en önemli faktör hangisidir?

- Burada Bulgaristan göçmenleri ile bir arada olmak için
- Akrabalarım ve dostlarım burada olduğu için
- Burada kendimi daha mutlu ve güvende hissettiğim için
- Başka bir yerde kendimi yabancı ve yalnız hissedeceğim için
- Ekonomik nedenlerle (burası daha ucuz olduğu için)
- Diğer.....

29- Komşularınız daha çok hangi gruptandır?

- Bulgaristan göçmenleri
- Bulgaristan göçmenleri ve diğer bazı göçmen grupları
- Göçmenler ve göçmen olmayanlar karışık
- Göçmen olmayan /yerliler

30- Arkadaşlık ettiğiniz kimseler daha çok hangi gruptandır?

- Bulgaristan göçmenleri
- Bulgaristan göçmeni ve diğer bazı göçmen grupları karışık
- Göçmen ve göçmen olmayan/yerliler karışık
- Göçmen olmayan/yerliler

31- Çevredeki insanlarla aranızda yaşanan sorunlar daha çok hangi gruplarla olmaktadır?

- Bulgaristan göçmenleriyle
- Diğer göçmen gruplarıyla
- Göçmen olmayan/yerlilerle
- Sorun yaşamamaktayım

32- Üyesi olduğunuz herhangi bir göçmen derneği var mı?

- Evet
- Hayır
- Eskiden üyeydim

33- Göçmen dernekleri hakkında ne düşünüyorsunuz? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)

- Bulgaristan göçmenleri (veya diğer göçmenler) ile bir arada olma fırsat veriyor
- Bazı işlerimizi halletmede yardımcı oluyor
- Kendimi daha güvenli hissediyorum
- Göçmenler ile ilgili gelişmelerden haberdar oluyorum
- Bence göçmen dernekleri varlıklarını korumalı ve daha da güçlenmeli
- Göçmen dernekleri bizim bir arada tutunmamızı sağlıyor
- Göçmen dernekleri bizim özümüzü kaybetmememizi sağlıyor
- Göçmen dernekleri bizim bu topluma uyum sağlamamıza yardımcı oluyor
- Göçmen derneklerinin pek işe yaramadığını ve gereksiz olduğunu düşünüyorum

34- Seçimlerde oy kullanırken Bulgaristan göçmeni ya da diğer göçmen grubundan bir adayın olması kararınızı olumlu yönde etkiler mi?

- Evet, etkiler
- Hayır, etkilemez
- Fikrim yok

35- Güven duyma, yardımlaşma vb. açılardan kimleri daha olumlu görüyorsunuz?

- Bulgaristan göçmenlerini
- Bulgaristan ve diğer göçmenleri
- Göçmen olmayanları/yerlileri
- Herkesi
- Hiçbirini

- 36-** Eskiye göre değerlendirdiğinizde Bulgaristan göçmenleri ile ilişkilerinizi nasıl görüyorsunuz?
- ( ) Fark yok, güçlü bir şekilde devam ediyor ( ) Kismen değişti/zayıfladı
( ) Oldukça zayıfladı ( ) Hiç ilişkim yok
- 37-** Yaşam tarzınızın göçmen olmayanlara/yerlilere göre farklı olduğunu düşünüyor musunuz?
- ( ) Farklı ( ) Kismen farklı ( ) Farklı değil
- 38-** Genel olarak göçmen olmayanların size bakışını nasıl değerlendiriyorsunuz?
- ( ) Bizi bu topluma ait olarak görmüyorlar
( ) Bizim farklı olduğumuzu düşünüyorlar
( ) Bizi dışladıklarını düşünüyorum
( ) Bizi de kendileri gibi, bu topluma ait görüyorlar
( ) Diğer.....
- 39-** Sizce göçmen olmayanların/yerlilerin sizleri kendilerinden ayrı gördükleri noktalar nelerdir? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz)
- ( ) alışkanlık ( ) Fiziksel zellikler
( ) Eğitim ( ) Kültürel farklılıklar
( ) Dinsel bakış açısı ( ) Ahlaki yaklaşım
( ) Etnik farklılıklar ( ) Ayrı gördükleri noktalar yoktur
( ) Diğer.....
- 40-** Sizi dışladıklarını ya da farklı gördüklerini düşünüyorsanız, bunun sizi diğer göçmenlerle daha yakın olmaya ittiğini düşünüyor musunuz?
- ( ) Evet, düşünüyorum ( ) Kismen düşünüyorum
( ) Hayır, düşünmüyorum ( ) Fikrim yok
- 41-** Gelenek ve grenekleriniz, örf ve adetleriniz, yaşam tarzınız vb. konularda çevreyle uyumsuzluklar yaşadınız veya yaşıyor musunuz?
- ( ) Yaşıyoruz ( ) Yaşadık, ama şimdi yaşamıyoruz ( ) Hiç yaşamadık
- 42-** Devletin Bulgaristan göçmenlerine gösterdiği ilgiyi nasıl değerlendiriyorsunuz?
- ( ) Yeterince ilgi gösteriyor
( ) Yeterince ilgi göstermiyor
( ) Devletin zel bir ilgi göstermesi gerekmiyor
( ) Fikrim yok

43- Bir Bulgaristan göçmeni olarak kendinizi bu toplumda (Türkiye'de) bir yabancı olarak hissediyor musunuz?

Hissediyorum Hissetmiyorum Hiç düşünmedim

44- Genel olarak değerlendirdiğinizde Bulgaristan göçmenlerinin bu toplumla bütünleşebildiğini söyleyebilir misiniz?

Bütünleşmiştir Kısmen bütünleşebilmiştir
 Bütünleşememiştir Fikrim yok

45- Kendinizi şu anda yaşadığınız yere ve koşullara (Türkiye'ye) ait hissediyor musunuz?

Evet, ait hissediyorum Hayır, ait hissetmiyorum Fikrim yok

46- Türkiye'ye göç etmiş olmaktan pişman mısınız?

Evet, keşke göç etmeseydik veya zorunda kalmasaydık
 Hayır, iyi ki göç etmişiz
 Ne pişmanım, ne de pişman değilim

47- Şu anda, Türkiye yerine başka bir ülkeye göç etmiş olmak ister miydiniz?

Evet, isterdim Hayır, istemezdim Fikrim yok

48- Sosyal, ekonomik ve siyasi anlamda Bulgaristan'daki Sosyalist rejim ile Türkiye'deki Demokratik rejim uyum aşamasında sorun yarattı mı?

Evet, yarattı Hayır, yaratmadı Fikrim yok

49- Bulgaristan ve Türkiye'yi aşağıdaki kriterlere göre karşılaştırınız (X şeklinde işaret koyunuz).

	Türkiye daha iyi	Bulgaristan daha iyi	Her iki ülkede iyi	Her iki ülkede kötü
Eğitim				
Ekonomik durum				
Siyasi yapı ve siyasi gelenek				
İnsan hakları				
Kadın hakları				
Sosyal hayattaki doğruluk ve dürüstlük				
İş bulma imkanı				
Çalışma koşulları				
Bireysel özgürlüklere saygı				
Kendini güvende, rahat ve iyi hissetme				
Sosyal devlet anlayışı ve imkanları				

Sağlık hizmetleri ve sunumu				
Dinsel faaliyetler ve hizmetler				

50- Bulgaristan'da Türklerin Parlamentoda temsil edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Kesinlikle temsil edilmeli
- Temsil edilmesinde fayda vardır
- Temsil edilse de olur, edilmese de olur
- Temsil edilmesine gerek yoktur
- Fikrim yok

51- Sizce Türkiye'de Parlamentoda her türlü siyasi görüş ve düşünce temsil edilmeli mi?

- Kesinlikle temsil edilmeli
- Temsil edilirse iyi olur
- Temsil edilse de olur, edilmese de olur
- Temsil edilmemeli
- Fikrim yok

52- Son günlerde medyada konuşulan 'demokratik açılım' hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Olumlu bakıyorum
- Kararsızım
- Olumsuz bakıyorum
- Fikrim yok

53- Son günlerde medyada konuşulan 'demokratik özerklik' hakkında ne düşünüyorsunuz?

- Olumlu bakıyorum
- Kararsızım
- Olumsuz bakıyorum
- Fikrim yok

54- En çok hangi televizyon kanallarını seyrediyorsunuz?

.....

55- En çok okuduğunuz gazeteler hangileridir?

.....

56- Lütfen aşağıda yer alan ifadeleri okuyarak her bir ifade için "Katılıyorum", "Kısmen katılıyorum", "Katılmıyorum" şeklinde değerlendiriniz (X şeklinde işaret koyunuz).

		Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılmıyorum
1	Göçmenler her zaman kendileriyle gurur duyarlar.			
2	Göçmenler her zaman dürüst insanlardır.			
3	Göçmenler diğerlerine (yerlilere) göre birbirlerine çok daha yakındır.			
4	Göçmenlerin yapısı diğerlerine (yerlilere) göre farklıdır.			
5	Özellikle burada doğan yeni kuşak hiç göçmen gibi gözükmüyor.			
6	Hem burada, hem de geldiğimiz yerde yabancı gibiyiz.			
7	Burada ikinci sınıf vatandaş durumundayız, bize ayrımcılık yapılmaktadır.			
8	Çocuklarımın hep Türk bayrağı altında yaşamasını isterim.			
9	Burası benim vatanım, benim için başka bir yer yok.			
10	Bizler Türk toplumu içinde ayrı gruplar değiliz.			
11	Göçmenler arasındaki ilişkilerin artık iyice değiştiğini/bozulduğunu düşünüyorum.			
12	Yeni nesil göçmenler arasında dayanışma, yardımlaşma, samimiyet öncekilere göre daha az.			
13	Göçmenler arasında kendimi çoğunlukla güvende hissediyorum.			
14	Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizden gurur duyuyorum.			
15	Bize özgü bazı kültürel özelliklerimizin devamı için çaba göstermeliyiz.			
16	Diğer Balkan göçmenleriyle ortak bir kültüre sahip olduğumuzu düşünüyorum.			
17	Türkiye ve Bulgaristan arasındaki kültürel farklılıkların beni iki arada bıraktığını düşünüyorum.			
18	Tüm diğer (Boşnak, Makedon, Arnavut vb.) göçmenlerle çok daha iyi ilişki kuruyoruz.			
19	Ekonomik olarak güçlenebilmek için göçmenler kendinden olanlarla işbirliği yapmalıdır.			
20	İçinde yaşadığım toplumda, özellikle göçmen olmayanlara güven duymada sorun yaşıyorum.			

21	Kendimi göçmen olmayanlardan çok, kendim gibi göçmen olanlara yakın hissederim.			
22	Ben ve benim gibi göçmenler, Türkiye’de genel bir kimlik sorunu yaşamaktayız.			
23	Türkiye’ye geldiğimizde topluma uyum sağlamakta zorluk çektik.			
24	Türkiye’de topluma uyum sağlamakta hala zorluk çekiyoruz.			
25	Bugün Bulgaristan’a dönmek isterim.			

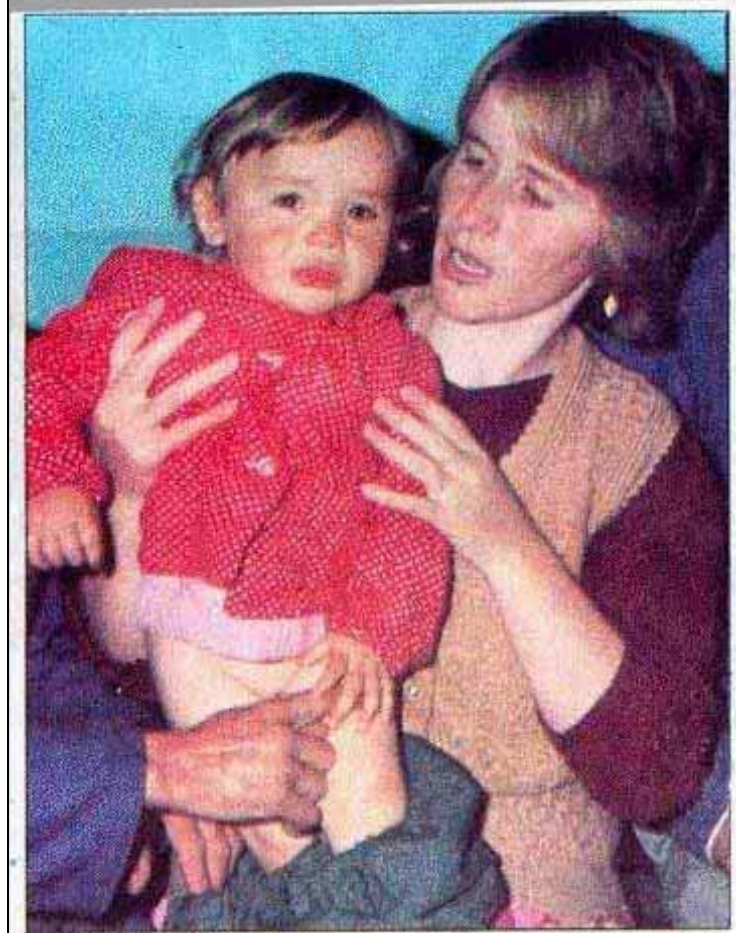
* Anket; Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü (İzmir) ve New Bulgarian University Department of Anthropology (Sofya) ortak projesi olan ve 2002-2003 yıllarında İzmir ve Kırcalı Cebel’de gerçekleştirilen “The Emmigrant: Problems of the Identity and Adaptation of Bulgaria-Born Turks After Their Emigration on Turkey” başlıklı proje ve Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı Öğrencisi Serdar Ünal’ın “Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye’deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme (İzmir’den Bir Örneklem)” başlıklı 2008 yılı Yüksek Lisans Tezinden referans alınmış ve değiştirilerek yeni bir düzenlemeyle kullanılmıştır.

EK 2: “İşte Zulmün Fotoğrafı, 500 Yıllık Camiyi Yerle Bir Etiler” Haberi (Hürriyet, 24 Şubat 1985, s.1).

EK 4: "Yavrumu Ağlata Ağlata Aşıladılar" Haberi (Tercüman, 23 Haziran 1989, s.1 ve 16).

FARKINDA DEĞİL. Bulgarların sınırdışı etmeden önce, dizinden aşı yaptıktan çocuklardan biri olan 1.5 yaşındaki Resmiye olup bitenlerin farkında değil... Ama annesi Meftine, duyduğu endişe yüzünden vatana kavuşmanın sevincini bile yaşamıyor...

Yavrumu ağlata ağlata aşıladılar

Gurbet GÖKÇE / EDİRNE

- Bulgarların, 1-14 yaş arasındaki Türk çocuklarına zorla yaptıkları aşıların esrarı, henüz çözülmedi. 1,5 yaşındaki Resmiye Rıdvanova'nın sol dizine de, bu aşılardan yapılmış.

● 16 sayfa

EK 5: G Eshnasında Kapıkule Sınır Kapısı'nda Araç Kuyrukları.

EK 9: Kapıkule'den Göç Manzaraları.

EK 10: Göçmenler Trenden İnince.

EK 11: Göçmenler Trenden İndikten Sonra İstasyonda Eşyaları ile Beklerken.

EK 12: Göçmenler Trenden İndikten Sonra Toprağı Öperken.

EK 13: Göçmenler Kapıkule'de Türk Toprağını Öperken.

EK 14: Göçmenler Kapıkule'de Toprağı Öperken.

EK 15: Göçmenler Kapıkule'de Eşyalarını Taşıırken.

EK 16: Bulgar Sınırından Türk Sınırına Eşyalarını Taşıyan Göçmenler.

EK 17: Trenden İndikten Sonra Bekleyen Yaşlı Çift.

EK 18: Gc Yolunda Ağlayan Yağlı Kadın.

EK 19: Göç Eden Yaşlı Bir Kadın.

EK 20: Göç Mağduru Çocuklar.

EK 21: Kapıkule'de Türkiye'ye Girmek İçin Bekleyen Göçmenler.

EK 22: Göçmen Çocukları ve Aileleri.

EK 23: Sınırdan Eşyalarını Taşıyan Göçmenler.

